Mehmet YÜCEL

KAYITDIŞI EKONOMİ BAKIMINDAN TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN ANALİZİ

İstanbul - 2014

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

KAYITDIŞI EKONOMİ BAKIMINDAN TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN ANALİZİ

Mehmet YÜCEL

İstanbul - 2014

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

KAYITDIŞI EKONOMİ BAKIMINDAN TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN ANALİZİ

Mehmet YÜCEL
2502070195

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Şahin AKKAYA

İstanbul – 2014

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN
Adı ve Soyadı :**MEHMET YÜCEL** Numarası : **2502070195**

Anabilim/Bilim Dalı :**MALİYE** Danışman : **PROF. DR. ŞAHİN AKKAYA**

Tez Savunma Tarihi :**12.06.2014** Saati : **11.00**

Tez Başlığı :**KAYITDIŞI EKONOMİ BAKIMINDAN TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN ANALİZİ**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. S. ATEŞ OKTAR		kabul
2- PROF. DR. ŞAHİN AKKAYA		Kabul
3- PROF. DR. GÜLDEN ÜLGEN		Kabul
4- PROF. DR. UFUK BAKKAL		Kabul
5- DOÇ. DR. ERKAN AYDIN		kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR. MUSTAFA ÇELEN		
2- YRD. DOÇ. DR. YASEMİN TAŞKIN		

KAYITDIŞI EKONOMİ BAKIMINDAN TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN ANALİZİ

Mehmet YÜCEL

ÖZ

Kanuni belgelerle belgelendirilemeyen, yetkili kamu organlarınca normal kurallar içinde kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınmayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tümü şeklinde ifade edilebilen ve günümüz ekonomilerinin önemli sorunlarından birisi olan kayıtdışı ekonomi, nedenleri, sonuçları ve işleyişi bakımından karmaşık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma ile ilk olarak kayıtdışı ekonominin tanımı, unsurları, özellikleri, ortaya çıkış nedenleri, kayıtdışı ekonomiyi tahmin yöntemleri ve kayıtdışı ekonominin olumlu ve olumsuz etkileri genel olarak açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye'de kayıtdışı ekonominin oluşma nedenleri, son olarak da, kayıtdışı ekonomi bakımından Türk vergi sistemi ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kayıtdışı ekonomiye yönelik çözüm önerileri ele alınırken konunun mali, ekonomik, yapısal, siyasal, sosyal ve psikolojik boyutlarının bir bütün olarak dikkate alınması gerekir. Kayıtdışı ekonomiyi kavramak ve kayıt altına almak için ülkenin genel ekonomik yapısındaki sorunlara ilişkin öneriler ile Türk vergi sistemine ilişkin öneriler birlikte ele alınmalıdır. Kayıtdışı ekonomi ile mücadelede önemli olan, izlenecek politikada kararlılık ve istikrardır. Kayıtdışı ile mücadelede izlenecek politika, toplumun tüm kesimleri ile mutabakat içinde belirlenmeli ve belirlenen bu politika bir devlet politikası olarak uygulanmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Kayıtdışı Ekonomi, Türk Vergi Sistemi, Vergi Oranı, Vergi Yükü, Vergi Reformu, Vergi Tabanı.

THE INFORMAL ECONOMY IN TERMS OF ANALYSIS OF THE TURKISH TAX SYSTEM

Mehmet YÜCEL

ABSTRACT

The informal economy, which may be described as entire economic transactions and activities which may not be certified through legal documents and audited by competent public authorities within standart rules and taken into account in national income calculations , is one of the most significant problems of today's economy. And it comes out as a complicated concept in terms of its grounds, consequences and functioning.

This study initially provides the description of informal economy as well as its elements, characteristics, reasons of existence, forecasting methods of informal economy and positive and negative aspects of informal economy. Subsequently, the reasons of existence of informal economy in Turkey and finally Turkish tax system are handled in a detailed way as far as informal economy is concerned.

When dealing with the solution suggestions ,it is necessary that the issue is handled entirely by studying the financial, economical, structural, political, social and psychological aspects thereof. In order to understand the informal economy and make it formal , the suggestions regarding the problems in macroeconomic structure of the country and suggestions for Turkish tax system should be studied together. What matters when fighting against informal economy is the determination and stability in the policy to be followed. The policy to follow should be fixed with the consent of all levels of the society and it should be applied as a state policy.

Key Words: Informal Economy, Turkish Tax System, Tax Rate, Tax Burden, Tax Reform, Tax Base.

ÖNSÖZ

Kayıt dışı ekonomi, yakın dönemde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde ciddi bir toplumsal sorun olarak kendisini hissettirmektedir. Kayıtdışı ekonomi, resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu organlarınca kontrol edilemeyen ve gayri safi milli hasıla (GSMH) hesaplamalarında dikkate alınamayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamına denmektedir. Kayıtdışı ekonomi kamu düzeninin sağlanması, korunması ve kamunun ihtiyaç duyduğu vergi gelirlerine kaynak teşkil edebileceği için önemli bir konudur.

Mali, ekonomik, yapısal, sosyal ve siyasal sebeplerle ortaya çıkıp gelişen ve büyük boyutlara ulaşmış olan kayıtdışı ekonomi, hacmi ile orantılı olarak, önce mali sonra ekonomik ve dolayısıyla sosyal hayat üzerinde tahribat yaratmakta ve böylece siyasal başarısızlığı da beraberinde getirmektedir. Mali alanda yarattığı vergi kayıpları, bütçe açıkları ve bunun finansmanı için başvurulan yolların ekonominin genel dengeleri üzerinde meydana getirdiği bozulma, sosyal alana yolsuzluk, yoksulluk ve vergi uyumunun azalması şeklinde yansımakta ve kayıt dışı ekonomi bu faktörlerin etkisi ile daha da gelişip büyüyen bir olgu halini almaktadır.

Bütün dünyada ve özellikle belge düzeninin ve kontrol mekanizmasının yetersiz olduğu gelişme yolundaki ülkelerde kayıt dışı ekonomi kavramının son derecede yaygın olarak kullanıldığını görüyoruz. Günümüzde toplumların en önemli sorunlarından birisi olan kayıtdışı ekonomi nedenleri, işleyişi ve meydana getirdiği etkiler bakımından oldukça karmaşık ve çok yönlü bir olgudur. Kayıtdışı ekonomi sorunu tüm toplumu ilgilendiren çok yönlü bir sorundur. Kayıtdışılık sadece ekonominin değil vergi ve sosyal güvenlik sisteminin de en önemli sorunudur. Bu nedenle, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması gerek gelişmekte olan ülkeler için gerekse gelişmiş ülkeler için çözümlenmesi gereken ciddi bir sorun haline gelmiştir. Bu nedenle oldukça karmaşık ve çok yönlü bir sorun olan kayıtdışılığın çözümü de çok yönlü ve etkin bir mücadeleyi gerektirmektedir.

Bu çalışma ile, kayıtdışılığı önleme ve kayıtlı ekonomiye geçiş sürecindeki başarısı bakımından Türk vergi sistemi ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiş, kayıtdışılığı önleme bakımından Türk vergi sisteminde yer alan düzenlemelere, kayıtdışılığa sebebiyet veren düzenleme ve uygulamalara yer verilmiş, kayıtdışılığı önleme ya da en aza indirme bakımından yapılması gerekenlere ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Kayıt dışı ekonominin kısa dönemde genişlemesini önleyecek, orta ve uzun dönemde hacminin daraltılmasına, gelişmiş ülkeler seviyesine çekilebilmesine yönelik olarak yapılması gerekenler Türk vergi sistemi perspektifinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın her aşamasında yardım ve desteklerinden dolayı danışmanım Prof. Dr. Şahin AKKAYA, Maliye Bölüm Başkanı Prof. Dr. S. Ateş OKTAR'a, çalışmada gerekli düzeltmeleri yapmam için yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Gülden ÜLGEN, Prof. Dr. Ufuk BAKKAL, Doç. Dr. Erkan AYDIN'a teşekkürlerimi sunmayı bir görev sayıyorum. Aynı zamanda araştırma ve yazım aşamasında sürekli desteğini gördüğüm eşim Saide Nur YÜCEL'e ve çalışmalarımdan dolayı belki de yeteri kadar ilgilenemediğim oğullarıma teşekkürü bir borç bilirim. Anne ve babama da maddi ve manevi desteklerinden dolayı teşekkür eder, bu çalışmanın yararlı sonuçlara vesile olmasını temenni ederim.

İstanbul, 2014 **Mehmet YÜCEL**

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **I**
ABSTRACT ..... **II**
ÖNSÖZ ..... **III**
KISALTMALAR ..... **XV**
TABLOLAR ..... **XVII**
GRAFİKLER ..... **XVIII**
ŞEKİLLER ..... **XVIII**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **3**
GENEL OLARAK KAYIT DIŞI EKONOMİ **3**
1.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI **3**
1.2. KAYIT DIŞI EKONOMİ TEORİLERİ **7**
1.2.1. Oyun Teorisi Yaklaşımı 7
1.2.2. Arz - Talep Yaklaşımı 9
1.2.3. Rasyonel Seçim Teorisi Yaklaşımı 10
1.2.4. Laffer Eğrisi Yaklaşımı 13
1.3. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN UNSURLARI **15**
1.3.1. Yeraltı Ekonomisi (Yasadışı Faaliyetler) 16
1.3.2. Yarı Kayıtlı (Beyandışı) Ekonomi 19
1.3.2.1. Gelirlerin Yasal Olarak Kayıt Dışında Bırakılması 19
1.3.2.2. Gelirlerin Yasalara Aykırı Olarak Kayıt Dışına Çıkarılması 20
1.3.3. Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi 22
1.4. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖZELLİKLERİ **24**
1.4.1. Yasalara Aykırı Olması 24
1.4.2. Ahlaki Normlara Aykırı Olması 25
1.4.3. Vergilendirilmemiş Olması 26
1.4.4. İstatistiksel Olarak Ölçülememesi ve GSMH Hesaplarında Yer Almaması 27
1.4.5. Gelir veya Fayda Elde Edilmesi 28
1.5. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ **28**
1.5.1. MALİ NEDENLER 29
1.5.1.1.Vergi Sisteminin Karmaşıklığı ve Vergilendirme Ortamının Belirsizliği 29

1.5.1.2. Vergi Oranlarının Yüksekliği ve Vergiye Karşı Direnç 32
1.5.1.3. Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetlerinin Yetersizliği 34
1.5.1.4. Çalışma Hayatından Kaynaklanan Nedenler 36
1.5.1.5. Vergi İdaresi ve Denetiminden Kaynaklanan Nedenler 36
1.5.2. EKONOMİK NEDENLER 37
1.5.2.1. Ekonomik Sistem ve Uygulanmakta Olan Ekonomi Politikaları 37
1.5.2.2. Ekonomik İstikrarsızlık ve Enflasyon 38
1.5.2.3. Kişisel Gelir Dağılımının Bozukluğu 40
1.5.2.4. Bilgi Teknolojilerindeki Gelişmeler ve Elektronik Ticaretin Yaygınlaşması 41
1.5.2.5. İşletme Büyüklüğü 42
1.5.2.6. Ülke İçi ve Dışı Rekabetin Yoğun Olması 42
1.5.2.7. Devlet Müdahaleleri veya Düzenlemeleri 42
1.5.3. SİYASİ NEDENLER 43
1.5.3.1. Baskı Gruplarının İstekleri 44
1.5.3.2. Siyasal İktidarların Tutumu 45
1.5.3.3. Vergi Afları 45
1.5.4. SOSYAL NEDENLER 47
1.5.5. PSİKOLOJİK NEDENLER 48
1.6. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ TAHMİN YÖNTEMLERİ 50
1.6.1. Doğrudan Tahmin Yöntemleri 51
1.6.1.1. Anket Yöntemi 52
1.6.1.2. Karma Yöntem 52
1.6.2. Dolaylı Tahmin Yöntemleri 53
1.6.2.1. GSMH Yaklaşımı 53
1.6.2.2. Parasalcı Yaklaşımlar 54
1.6.2.2.1. Sabit Oran Yaklaşımı (Para Talebi veya Emisyon Hacmi Yaklaşımı) 54
1.6.2.2.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı 54
1.6.2.2.3. Ekonometrik Yaklaşım 55
1.6.2.3. İstihdam Yaklaşımı 56
1.6.2.4. Vergi İncelemeleri Yoluyla Tahmin Yaklaşımı 57
1.6.2.4.1. Yasalarla Kayıt Dışı Bırakılmasına İzin Verilen Faaliyetler 58
1.6.2.4.2. Yasalara Aykırı Olarak Kayıt Dışı Bırakılan Faaliyetler 58

1.6.2.5. Üretim Girdilerini Esas Alan Yaklaşım (Fiziksel Girdi Yaklaşımı) 59
1.6.3. Çoklu Sebep Çoklu Göstergeler (MIMIC) (Model Yaklaşımı) Yöntemi 59
1.7. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ 61
1.7.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMSUZ ETKİLERİ 61
1.7.1.1. EKONOMİK ETKİLER 61
1.7.1.1.1. Ekonomik Göstergelere Güvensizlik Yaratması 61
1.7.1.1.2. Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Etkisi ve Haksız Rekabet 62
1.7.1.1.3. Kaynak Dağılımının Bozulması 64
1.7.1.1.4. Kişisel Gelir Dağılımına Etkisi 65
1.7.1.2. MALİ ETKİLER 66
1.7.1.2.1. Vergi Gelirlerinin Azalmasına ve Bütçe Açığına Yol Açması. 66
1.7.1.2.2. Kamu Maliyesine İlişkin Göstergelerde Meydana Gelen Bozulmalar 66
1.7.1.3. SOSYAL ETKİLER 68
1.7.1.3.1.Toplumsal Bozulmaya Sebep Olması 68
1.7.1.3.2.Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik Üzerindeki Olumsuz Etkileri 70
1.7.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMLU ETKİLERİ 71
1.7.2.1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi 72
1.7.2.2. İstihdam Üzerindeki Etkisi 73
1.7.2.3. Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi 75
1.7.2.4. Sosyal Yapı Üzerindeki Etkileri 76
1.7.2.5. Kişisel Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi 76
1.7.2.6. Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkisi 77
1.7.2.7. Ekonomideki Dinamizme Etkisi 78
1.7.2.8. Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Etkisi 78
1.7.2.9. Kaynak Tahsisi Üzerine Etkisi 79
İKİNCİ BÖLÜM 81
TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİ 81
2.1.TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUŞMA NEDENLERİ .. 81
2.1.1. YAPISAL NEDENLER 83
2.1.1.1. Ekonominin Gelişmişlik Düzeyinin Yetersizliği 83

2.1.1.2. Sosyolojik Yapıdaki Sorunlar 84
2.1.1.3.Vergi Mevzuatı Dışındaki Yasal Düzenlemelerdeki Yetersizlikler 86
2.1.1.4. Kurumlararası İletişim, İşbirliği, Bilgi Paylaşımı ve Koordinasyon Eksikliği 87
2.1.1.5. Ulusal Veri Tabanının Yetersizliği ve Olan Verilerden Yeterince Yararlanılamaması 88
2.1.1.6. Kronik Yüksek Enflasyon 89
2.1.1.7. Ekonomik Krizler 92
2.1.2. MALİ SİSTEMDEN KAYNAKLANAN NEDENLER 93
2.1.2.1. Vergi Mevzuatının Karışık Olması 93
2.1.2.2. Vergi Sisteminin Adil Olmaması 97
2.1.2.3. Vergi Afları 98
2.1.2.4. Vergi Sisteminde ve Mevzuatında Otokontrol Sistemlerinin Yetersiz Olması 105
2.1.2.5. Vergi Oranlarının Yüksekliği 107
2.1.2.6. Sosyal Güvenlik Sisteminden Kaynaklanan Sorunlar 110
2.1.2.7. Verginin Tabana Yayılamaması 111
2.1.2.8. Toplam Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı Vergilerin Payının Çok Yüksek Olması 112
2.1.2.9. Bazı Sektörlerde Belge Düzeninin Yeterince Yerleşmemiş Olması 115
2.1.3. İDARİ VE HUKUKİ NEDENLER 117
2.1.3.1. Vergi İdaresi ve Denetimden Kaynaklanan Nedenler 117
2.1.3.2. Vergi Yargı Organlarının Etkin ve Hızlı Çalışamaması 122
2.1.3.3. Suça Bakış Açısı ve Suç Fiillerine Uygulanan Yaptırımların Etkisizliği 124
2.1.3.4. Sözleşmelerde Şekil Serbestisinin Geçerli Olması 125
2.1.3.5. Hamiline Belge Düzenleme Uygulamasının Yaygınlığı 128
2.1.3.6. Bürokratik İşlemlerin Yoğunluğu ve Karmaşıklığı 129
2.1.4. SOSYAL NEDENLER 132
2.1.4.1. Türkiye'de Göç Nedeniyle Kent İşsizliğinin Artması ve Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlere Yönelme 132
2.1.4.2. Vergilerin Yerinde Harcanmadığına Yönelik Genel Kanaat 133
2.1.5. PSİKOLOJİK SEBEPLER 138

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 142
TÜRK VERGİ SİSTEMİ VE KAYITDIŞI EKONOMİNİN DURUMU 142
3.1. TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE KAYITDIŞI EKONOMİYE YOL AÇAN UNSURLAR 142
3.1.1. VERGİ SİSTEMİNİN GENELİ BAKIMINDAN 145
3.1.1.1. İstikrarlı Bir Vergi Politikasının ve Uygulama Birliğinin Olmaması 145
3.1.1.2. Mükellefe Değer Veren, Çağdaş ve Etkin Bir Vergi Sisteminin Kurulamamış Olması 146
3.1.1.3. Vergilerin Sayısının Çokluğu ve Vergi Kanunlarının Sistematikten Yoksun Olması 148
3.1.1.4. Vergi Kanunlarında Yer Alan Muafiyet ve İstisnaların Çokluğu ve Karmaşık Olması 149
3.1.1.5. Vergi Sisteminin Yeterli Oto-Kontrol Mekanizmalarına Sahip Olmaması 153
3.1.1.6. Mükellef Haklarına Vergi Sisteminde ve Uygulamada Yeterince Yer Verilmemesi 155
3.1.1.7. Vergi Tabanın Dar Olması 156
3.1.1.8. Harcamaların Önemli Bir Kısmının Gider Olarak Dikkate Alınamaması 159
3.3.1.9. Farklı Vergi Kanunlarında Benzer Konuları Düzenleyen Hükümler Arasında Uyumun Bulunmaması 160
3.1.1.10. Geçmişe Yürüyen ya da Geçmişi Esas Alan Vergi Yasalarının Çıkarılması 161
3.1.1.11. Vergi Sisteminin Teknolojide, Ekonomik ve Ticari Alanda Meydana Gelen Gelişmelere Yeterince Uyum Gösterememesi 163
3.1.1.12. Mükellefler Nezdinde Yarattığı Olumsuz Etkilerinin Bilinmesine Rağmen, Af Kanunlarının Çıkarılmasına Devam Edilmesi 165
3.1.2. VERGİ USUL KANUNU BAKIMINDAN 167
3.1.2.1. Vergi Usul Kanununun Dilinin Ağır ve Madde Sayısının Çok Olması 167
3.1.2.2. Belge Düzeninin Sağlıklı ve Etkin İşleyişinin Sağlanamaması 169
3.1.2.3. Tevsik Edici Belgelerin Belirli Bir Standarda Kavuşturulmamış Olması 170

3.1.2.4. Tarh Zamanaşımının Başlangıcı ve Süresi Konusunda Vergi Kanunlarında Çok Farklı Hükümlerin Bulunması 171
3.1.2.5. Uzlaşma Müessesesinin Varlığı 172
3.1.2.6. Vergi Cezalarının Etkin Bir Şekilde Uygulanamaması Sorunu 176
3.1.2.7. Özelge (Mukteza) Uygulamasının Kötüye Kullanılması 176
3.1.2.8. Vergi Usul Kanununda Yer Alan Tarhiyat Türlerinin Çokluğu ve Uygulamada Yarattığı Karmaşa 177
3.1.2.9. Kıyas Yoluyla ya da Genişletici veya Daraltıcı Yorum Yapmak Suretiyle Vergisel ve Cezai İşlem Tesis Edilmesi..... 178
3.1.2.10. Kamu Alacakları Üzerindeki Gecikme Faizi ve Gecikme Zammı Yükünün Fazlalığı 180
3.1.3. GELİR VERGİSİ KANUNU BAKIMINDAN..... 181
3.1.3.1. Kaynak Teorisine Göre Vergilemenin Benimsenmesi 181
3.1.3.2. Basit Usulde Vergilendirme Uygulaması..... 183
3.1.3.3. Zirai kazançların Vergilendirilmesinde Tevkif Usulünün Benimsenmesi..... 185
3.1.3.4. Gelir Vergisi Kanunda Yer Alan Vergi Güvenliği İle İlgili Müesseselerin Uygulamadan Kaldırılması..... 186
3.1.3.5. Ticari Kazancın Tespitinde Götürü Gider Uygulaması..... 186
3.1.3.6. Ayırma Kuramına Göre Vergilendirmenin Terk Edilmesi..... 187
3.1.3.7. Menkul Sermaye İratlarının Vergilendirilmesinde İstikrarlı Bir Uygulamanın Sağlanamaması 189
3.1.3.8. Bazı Gelir Unsurlarının Sürekli Olarak Vergi Dışı Kalması veya Düşük Oranlı Vergilenmesi..... 190
3.1.3.9. Gelir Unsurları Arasında Önemli Vergilendirme Farklılıklarının Bulunması..... 191
3.1.3.10. Ücretliler Dışında Kalan Mükelleflere, Asgari Geçim İndirimi Uygulaması Hakkının Tanınmaması 193
3.1.3.11. Vergiye Tabi Tüm Gelirlerin Tek Beyannamede Toplanmasını Engelleyen ve Üniter Yapının Bozulmasına Neden Olan Yasal Düzenlemelerin Varlığı 194
3.1.3.12. Gayrimenkul Sermaye İratlarında Götürü Gider Uygulaması..... 196
3.1.3.13. Kazancın Tespitinde Safilik ve Gerçeklik İlkelerinin Tam Olarak Uygulanmaması..... 196

3.1.4. KURUMLAR VERGİSİ KANUNU BAKIMINDAN 197
3.1.5. DİĞER VERGİ KANUNLARI BAKIMINDAN 199
3.1.5.1. Katma Değer Vergisi Oranlarının Yüksekliği ve Oran Farklılaştırmasının Çokluğu 199
3.1.5.2.Toplam Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı Vergilerin (ÖTV, KDV) Ağırlığının Sürekli Artması, ÖTV Tutar ve Oranlarının Sık Değiştirilmesi ve ÖTV'nin Bütçe Hedeflerini Tutturma Enstrümanı Olarak Kullanılması ... 201
3.1.5.4. Veraset ve İntikal Vergisi Uygulamasının Etkinsizliği 203
3.1.5.5. Mevcut MTV Uygulamasının Vergilemede Adaleti Sağlamaktan ve Modern Bir Vergileme Anlayışını Yansıtmaktan Yoksun Olması..... 204
3.1.5.6.Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinin Kapsamının Genişletilmesi ve Yarattığı Sorunlar 204
3.1.5.7.Kayıtdışı Ekonomiyi Önlemede Denetim Mekanizmasının Etkin ve Rasyonel Bir Şekilde Kullanılamaması, Denetim Oranının Çok Düşük Olması..... 205
3.2.VERGİSEL KAYITDIŞILIĞIN ÖNLENMESİ, ÇAĞDAŞ VE ETKİN BİR VERGİ SİSTEMİNİN OLUŞTURULMASI İÇİN YAPILMASI GEREKENLER..... 210
3.2.1. VERGİ SİSTEMİNİN GENELİ BAKIMINDAN 210
3.2.1.1. Temel İlkeleri Belirlenmiş, Kararlı Bir Vergi Politikası Oluşturulmalı, Vergi Kanunlarında Sık Sık Değişiklikler Yapılmamalı.... 210
3.2.1.2. Mükellefe Değer Veren, Çağdaş ve Etkin Bir Vergi Sistemi Oluşturmalı 212
3.2.1.3. Piyasa Ekonomisi ile Uyumlu Bir Vergi Sistemi Oluşturulmalı... 214
3.2.1.4. Mükellef Nezdinde Devletin Saygınlığının ve Devlete Olan Güvenin Tesis Edilmesi 217
3.2.1.5. Vatandaşlık ile Vergi Mükellefiyeti Arasında Etkin Bir Bağın Kurulması 218
3.2.1.6. Vergiye Gönüllü Uyumu Arttırma Amacına Yönelik Olarak İdare ve Mükellef İlişkileri Güçlendirilmeli..... 219
3.2.1.7. Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakının Oluşturulması ve Topluma Yayılması..... 220
3.2.1.8. Kurumlar Arası İşbirliği ve Koordinasyonun Sağlanması 222
3.2.1.9. İstihdam Üzerindeki Vergisel Yüklerin Azaltılması 223

3.2.1.10. Vergi Sistemi Basit ve Anlaşılır Hale Getirilmeli 225
3.2.1.11. Vergi Tabanının Genişletilmesi 225
3.2.1.12. Vergilendirme İşlemleri ve Hizmetlerinin Sunumunun Basitleştirilmesi 227
3.2.1.13. İyi Niyetli Mükellefleri Korumaya Yönelik Düzenlemeler Yapılmalı 228
3.2.1.14. Vergi Mevzuatında ve Vergi Sisteminde Otokontrol Sistemlerinin Arttırılması 229
3.2.1.15. Gider Olarak Dikkate Alınabilecek Harcamaların Kapsamı Genişletilmeli 230
3.2.1.16. Bazı Temel Vergi ve Usul Kanunları Yeniden Yazılmalı 230
3.2.2. VERGİ USUL KANUNUNDA BAKIMINDAN 232
3.2.2.1. Vergi Kanunlarının Değiştirilmesi ve Uygulanması İçin Hazırlık Dönemi Tanınmalı 233
3.2.2.2. Geçmişe Yürüyen ya da Geçmişi Esas Alan Vergi Kanunları Çıkarılmamalı 233
3.2.2.3. Vergi Kanunları Arasında Paralellik ve Bütünlük Sağlanmalı 234
3.2.2.4. Özel Kanunlarda Yer Alan Vergiye İlişkin Hükümler Kaldırılmalı, Zorunlu Hallerde Vergi Kanunlarıyla Uyumlaştırılmalı 234
3.2.2.5. Beyan Edilen Vergi Matrahları Aynı Dönemde Ortaya Çıkan Servet Artışları ile İlişkilendirilmeli ve Servetteki Artışın Kaynağının Sorulmasına İmkan Tanınmalı 235
3.2.2.6. Sağlıklı Bir Belge Düzeninin ve Kayıt Sisteminin Oluşturulması 236
3.2.2.7.Ekonomide Kullanılan Belgeler Hamiline Yazılılıktan Nama Yazılı Hale Getirilmeli 237
3.2.2.8. Nakit Ödeme Sınırı ve Nakit Para Kullanım Oranı Düşürülmeli, Tüketicileri Kredi Kartı İle Harcama Yapmaya Zorlayan Düzenlemeler Yapılmalı 237
3.2.2.9. Vergi Usul Kanununda Yer Alan Tarhiyat Türlerinin Azaltılması238
3.2.2.10. Vergi Usul Kanunu Kapsamında Kanıtlayıcı Belge Olarak Sadece Fatura Düzenlenmeli 239
3.2.2.11. Vergi Usul Kanunu ve Uluslararası Muhasebe Standartları Değerleme Hükümlerinin Uyumlaştırılması 240
3.2.2.12. Uzlaşma Müessesesi Yeniden Gözden Geçirilmeli 241

3.2.2.13. Cezalarda İndirim Müessesesi Kaldırılmalı 242
3.2.2.14. Vergi Cezalarının Caydırıcılığının Artırılması ve Herkese Eşit Olarak Uygulanması 243
3.2.2.15. Denetimin Etkinliğinin Artırılması..... 245
3.2.3. GELİR VERGİSİ KANUNU BAKIMINDAN..... 247
3.2.3.1.Gelirin Tanımı Değiştirilmeli ve Net Artış Teorisine Göre Vergilemeye Geçilmeli..... 247
3.2.3.2. Gelir Vergisinin Kişiselliği ve Mali Güce Göre Vergilendirme İlkeleri Dikkate Alınarak Üniter Vergilemeye Ağırlık Verilmeli 249
3.2.3.3.Basit Usulde Vergilendirme Uygulaması Kaldırılmalı ya da Kapsamı Daraltılmalı..... 249
3.2.3.4. Vergi Oranları Düşürülmeli ve Tüm Gelir Unsurları İçin En Az Geçim İndirimi Müessesesi Getirilmeli..... 251
3.2.3.5. Tüm Gelir Unsurlarıyla İlgili İndirim, İstisna ve Muafiyet Hükümleri İlgili Gelir Unsurunun Bulunduğu Bölümde Toplanmalı 251
3.2.3.6. Elektronik Ticaret ve Küreselleşmenin Getirdiği Yeni İşlem Türleri; Mübadeleyi, Tasarruf ve Sermaye Hareketlerini Engellemeyecek Şekilde Vergilendirilmeli 251
3.2.3.7. Zirai Kazançların Vergilendirilmesinde Tevkif Usulünün Kapsamı Daraltılmalı, Gerçek Usulde Vergilendirmenin İmkanları Arttırılmalı..... 252
3.2.3.8. Zirai Kazançların Belgelendirilmesine Yönelik Çalışmalar Yapılmalı 253
3.2.3.9. Ücret Gelirlerinin Vergilendirilmesinde Ayırma Kuramı Esas Alınmalı ve Ücret Üzerindeki Vergi ve Benzeri Yükler Azaltılmalı 253
3.2.3.10. Serbest Meslek Kazançlarının Kavranmasında İlgili Meslek Odaları Görevlendirilmeli ve Bu Örgütlere Yasal Sorumluluk Verilmeli . 254
3.2.3.11.Menkul Sermaye İratlarının Vergilendirilmesine İlişkin Düzenlemelerde İstikrar Sağlanmalı 254
3.2.3.12. Kira Gelirini Etkin Bir Şekilde Kavramaya, Kira Gelirini Bildirmeyen ya da Eksik Bildirenlere Yönelik Düzenlemeler Yapılmalı .. 255
3.2.3.13.Kentleşmenin ve Turizmin Yarattığı Gayrimenkul Rantlarının Vergilendirilmesi Yoluna Gidilmeli..... 256
3.2.3.14. Geçici Vergi Uygulaması Yeniden Değerlendirilmeli 256
3.2.4. KURUMLAR VERGİSİ KANUNU BAKIMINDAN..... 259

3.2.5. DİĞER VERGİLER BAKIMINDAN 260
3.2.5.1. KDV Oranları Revize Edilmeli ve Çok Oranlı Katma Değer Vergisi Uygulamasından Vazgeçilmeli 260
3.2.5.2. Veraset ve İntikal Vergisinin Etkinliğinin Arttırılmalı ya da Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu Tamamen Kaldırılıp Uygulamaya Gelir Vergisi Kanunu İçerisinde Yer Verilmeli 261
3.2.5.3. Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) Uygulamasında Kasko Değeri Esaslı Bir Vergilemeye Gidilmeli 263
3.2.5.4. BSMV'nin Kapsamının Daraltılmalı veya Tamamen Kaldırılarak KDV Kanunu İçerisine Alınmalı 265
SONUÇ 267
KAYNAKÇA 273

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makale
a.g.t. : adı geçen tebliğ
AATUHK: Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun
BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
bkz. : bakınız
BSMV: Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
Çev. : Çeviren / Çevirenler
DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
EPDK: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GVK: Gelir Vergisi Kanunu
HM : Hazine Müsteşarlığı
IMF : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IRS: Internal Revenue Service (Amerikan İç Gelir İdaresi)
İMKB : İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
kde : kayıt dışı ekonomi
KDVK:Katma Değer Vergisi Kanunu
KEYK: Kontrol Edilen Yabancı Kurum
KVK: Kurumlar Vergisi Kanunu
MERAK: Merkezi Risk Analizi ve Katmanlaştırma Modeli
MTV: Motorlu Taşıtlar Vergisi
OECD : Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
ÖTV:Özel Tüketim Vergisi
s. : sayfa
SGK : Sosyal Güvenlik Kurumu
ss: : sayfa sayısı
TVS: Türk Vergi Sistemi
TAPDK:Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu

TBMM:Türkiye Büyük Millet Meclisi

TC: Türkiye Cumhuriyeti

TCKN:Türkiye Cumhuriyeti Kimlik Numarası

TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TL : Türk Lirası

TL : Türk Lirası

TMSF : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TÜFE : Tüketici Fiyat Endeksi

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

ÜFE : Üretici Fiyat Endeksi

vb. : ve benzeri/ ve benzerleri

VDD: Vergi Denetmenleri Derneği

VEDOS: Vergi Denetmenleri Otomasyon Sistemi

VİV:Veraset ve İntikal Vergisi

VKN: Vergi Kimlik Numarası

VUK: Vergi Usul Kanunu

Yay. : Yayını / Yayınları

TABLOLAR

Tablo 1: Vergi Mükellefleri ve Denetleme İlişkileri..... 8
Tablo 2: Kayıt dışılığın Nedenleri: Mükellef ve GİB Çalışanı Perspektifi Soru: Türkiye'de kayıt dışılığın size göre en önemli üç nedenini sıralayınız. 82
Tablo 3: Kayıt Dışı İstihdam ve TÜFE Oranların Yıllar İtibariyle Seyri 90
Tablo 4: Türkiye'de Vergi ve Sosyal Sigorta Prim Afları (1960-2013) 102
Tablo 5: Vergi İndirimine Yönelik Düşünceler 108
Tablo 6: Bazı Ülkelere Ait Gelir Vergisi Tarifesi..... 109
Tablo 7:2000-2011 Döneminde Vergi Yükündeki Gelişmeler (Vergi Yükleri (Net) (1998 Bazlı GSMH'ya Göre) 109
Tablo 8: Toplam Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Payı (1990-2012)(%) 113
Tablo 9: Vergi İnceleme Elemanı Sayıları (1994-1999)..... 121
Tablo 10: Vergi İnceleme Elemanı Sayıları (2014) 122
Tablo 11: Türkiye'de Nüfusun Kent Kır Dağılımı (1970-2012) (%) 133
Tablo 12: ÖTV İle Kaldırılan Vergi Harç, Fon ve Paylar..... 148
Tablo 13: Yıllara Göre Mükellef Sayıları (12 Aylık Mükellef Sayısının Aritmetik Ortalaması)..... 159
Tablo 14 : Vergi Usul Kanununun Görünümü..... 168
Tablo 15: Komisyonlar İtibariyle Vergi ve Cezalarda 2009 Yılı Uzlaşma ve İndirim Sonuçları 173
Tablo 16: 2011 Yılı Tarhiyat Sonrası Uzlaşma Sonuçları 173
Tablo 17: Merkezi Uzlaşma Komisyonu ve Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu Sonuçları (TL)..... 174
Tablo 18 : Basit Usulde Vergilendirilen Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları 184
Tablo 19 : Ülkemizde 1985-2012 Yılları Arasında Uygulanan KDV Oranları..... 200
Tablo 20: Vergi Kalemlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Yüzde)..... 202
Tablo 21: Denetim Oranları 209
Tablo 22: Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ile Vergi Usul Kanunu'nun Madde, Çeşit ve Sayısını Gösterir Tablo 231

GRAFİKLER

Grafik 1: Vergilendirme İle İlgili Kanunların Anlaşılırlığı Konusundaki Düşünceler …..... 95
Grafik 2: Vergi Affına Yönelik Düşünceler: Yakın Zamanda Vergi Affı Yapılacağını Bilen Mükellef Vergisel Yükümlülüklerini Daha Az Yerine Getirmektedir..... 101
Grafik 3: Vergi İndirimine Yönelik Düşünceler: Vergi Oranlarında Yapılacak İndirimlerin Vergi Ödemeyi Teşvik Edeceğini Düşünüyorum İfadesine Verilen Yanıtların Dağılımı 107
Grafik 4 : Yakalanma Ve Denetlenme Olasılığı Hakkındaki Düşünceler Vergisini Hiç Ödememesine Rağmen Yakalanmayan İnsanlar Olduğuna İnanıyorum 121
Grafik 5: Vergi Kaçıranlara Uygulanan Cezaların Caydırıcılığı Konusundaki Düşünceler Vergi Kaçıranlara Yönelik Uygulanan Cezalar Yeterince Caydırıcı Değil 125
Grafik 6: Bazı Ülkelerde İş Yapma Kolaylığı Sıralaması..... 130
Grafik 7: Bürokrasiye Harcanan Zaman 131
Grafik 8 : Toplanan Vergilerin Harcanmasına İlişkin Düşünceler 136
Grafik 9 : Toplumsal Bilincin Yeterince Gelişmemiş Olması..... 136
Grafik 10: Ödenen Vergiler Toplumun Gelişmesi İçin Önemli Bir Katkı Sağlamaktadır..... 137

ŞEKİLLER

Şekil 1: Arz ve Talep..... 10
Şekil 2: Tüketici Dengesi..... 11
Şekil 3: Kayıt Dışı Gelir ve Faaliyet İlişkisi..... 13
Şekil 4: Laffer Eğrisi..... 14

GİRİŞ

Devletin üstlenmiş olduğu görevlerin ve buna bağlı olarak da kamusal faaliyetlerin artmasıyla birlikte kamu harcamaları da artmıştır. Kamu harcamalarının artması beraberinde devletin sahip olması gereken mali kaynak gereksinimini de arttırmıştır. Devletlerin olağan ve olağan dışı olmak üzere çeşitli gelir kaynakları bulunmaktadır. Ancak günümüz modern devletlerinde olağan mali kaynakların en önemlisini vergiler oluşturmaktadır.

İktidar ilkesine göre vergi, devletin kamu harcamalarının finansmanını sağlamak amacıyla toplumu meydana getiren fert ve kurumlardan ödeme güçleri ölçüsünde, karşılıksız ve zora dayalı olarak aldığı ekonomik değerlerdir. Vergi alacağı dayanağını devletin egemenlik hakkından alır. Buna göre devlet, kamu hizmetlerini ifa edebilmek için, egemenlik hakkına dayanarak, kamu gücünü kullanarak kişi ve kurumlardan mali güçlerine göre bir takım değerleri karşılıksız olarak vergi adı altında almak zorundadır.

Bu bağlamda devlet talep edilen kamu hizmetlerini sunabilmek için yeterli vergi toplamak, mükellefler ise kullanılabilir gelirlerinin azalmaması için daha az vergi ödemek isteyeceklerdir. Çatışan bu iki çıkar, mükellefleri farklı arayışlara (vergiden kaçınma, kayıt dışına yönelme vb.) sevk etmektedir.

Bu itibarla, bazı mükellefler çeşitli nedenlerle gelirlerinden devlete hiç pay vermemek ya da daha az vermek için faaliyetlerine ilişkin kayıtlarının bir kısmını veya tamamını kayıt dışına çıkarma eğilimindedirler. Çağdaş vergi sistemleri beyan esasına dayanmaktadır. Çünkü beyan esası, verginin ödeme gücüne göre alınmasını sağlayan ve dolayısıyla vergilemede adalet ilkesinin gerçekleştirilmesinde daha etkin bir yöntemdir. Ancak bu yöntem, yeterli ve etkin bir denetim mekanizmasıyla desteklenmediği takdirde kayıt dışı ekonomi ortaya çıkabilmektedir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, kamu finansmanını sağlamayı güçleştirdiği ve makro ekonomik göstergelerin sağlıklı olmasını engellediği için ekonomi politikalarının belirlenmesini ve uygulanan politikaların başarısını olumsuz etkilemektedir. Bu ve

benzeri nedenlerle gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de kayıt dışı ekonomik faaliyetleri önlemek önem kazanmaktadır.

Günümüzde, toplumların en önemli sorunlarından birisi olan kayıt dışı ekonomi; nedenleri, sonuçları ve işleyişi itibariyle oldukça karmaşık ve çok yönlü bir olgudur. Kayıt dışı ekonomi, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde ciddi bir toplumsal sorun olarak kendisini hissettirmektedir. Mali, ekonomik, idari, sosyal ve siyasal sebeplerle ortaya çıkıp gelişen ve büyük boyutlara ulaşmış olan kayıt dışı ekonomi, hacmi ile orantılı olarak, önce mali sonra ekonomik ve dolayısıyla sosyal hayat üzerinde tahribat yaratmakta ve böylece siyasal başarısızlığı da beraberinde getirmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM
GENEL OLARAK KAYIT DIŞI EKONOMİ

1.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI

Günümüz ekonomilerinin önemli sorunlarından birisi olan kayıt dışı ekonomi, nedenleri, sonuçları ve işleyişi bakımından karmaşık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayıt dışı ekonominin sınırları tam ve kesin olarak bilinememektedir. Bu durum, ekonomik performans değerlendirmelerinde gösterge ve hedeflerin sapmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması hem gelişmekte olan ülkeler için hem de gelişmiş ülkeler için çözümlenmesi gereken ciddi bir sorun olmaktadır.

Bugün iktisadi faaliyetlerin önemli bir kısmının kayıt dışı ekonomide gerçekleştirildiği hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Kayıt dışı ekonominin hacmi, son 30 yıl içinde bütün dünya ekonomisinde önemli bir boyuta ulaşmıştır. Bir ekonomide kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün doğru olarak tahmini, o ekonomide doğru ve güvenilir mali ve parasal politikalar oluşturabilmek ve bu politikaların uygulamada etkinliklerini artırmak için zorunludur.

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili ilk araştırmalar 1940'lı yılların başlarında yapılmıştır.[1] Ancak asıl bilimsel ilgiyi Gutmann'ın 1977 yılında yayınlanan makalesi[2] ile çekmeye başlamıştır. Bu nedenle 1980'lere kadar kayıt dışı ekonomi uluslararası bir olgu olarak kabul edilmemiştir. Kayıt dışı ekonomiye ilişkin ilk uluslararası konferans 1983 yılında Almanya'nın Bielefeld eyaletinde yapılmıştır. Konferansın temel amaçlarından birinin, tanımsal sorunlar hakkında genel ilkelere varmak olmasına rağmen katılımcılar bu konuda belirgin bir görüş birliğine varamamışlar[3] ve kayıt dışı

[1]Hakan ÇETİNTAŞ; Hasan VERGİL; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Boyutu", **Doğuş Üniversitesi Dergisi,** Cilt:4,Sayı:1, 2003, s.16.

[2]Peter M. GUTTMANN; (1977), "The Subterranean Economy", Financial Analyst Journal, Vol. 34 (1), November-December, pp.24-27

[3]ÇETİNTAŞ; VERGİL (2003); agm. s.16 ve Özer ÖZÇELİK; Emre ÖZCAN; **"Kayıtdışı Ekonominin Sebepleri, Etkileri, Ölçümü ve Türkiye Örneği"** içinde Süleyman Aydın (ed.) ***Yolsuzluk –Nedenleri, Etkileri, Çözüm Yolları-***, Ankara: Turhan Kitabevi:165–196.

ekonomi için çok farklı tanımlamalar kullanılmıştır.[4] Kayıtdışı ekonomi yapılmakta olan faaliyetlerin doğası ve farklılığı gereği, net ve açık bir tanıma sahip değildir.[5] Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kapsamının çok geniş olması, kapsamlı ve net bir tanımın yapılmasını güçleştirmektedir. Kesin ve genel kabul görmüş tek bir tanımdan söz etmek oldukça zordur.

Kayıt dışı ekonomi, gayri safi milli hasıla (GSMH) hesaplarını elde etmede kullanılan ve bilinen istatistiksel yöntemlere göre tahmin edilemeyen gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümü olarak ifade edilmektedir.[6] Bir başka tanıma göre ise, fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen kaydı tutulmayarak, kamu idarelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem ve faaliyet kayıt dışı ekonominin tanımını oluşturmaktadır.[7] Bu çerçevede, ulusal gelir hesaplarına kayıtlı olmayan faaliyetler, kayıt dışı ekonomiyi teşkil eder. Bir diğer deyişle, resmi GSMH'ye katkıda bulunmayan ekonomik faaliyetlerin tümü kayıt dışı ekonomi olarak tanımlanmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi, ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayın (alış-satış faaliyetinin), devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşınmasıdır.[8] Kayıt dışı ekonomi; kavram olarak milli gelir hesapları tanımı içinde olmasına rağmen, yeterli kontrol ve denetim imkanı olmadığı için kapsanamayan, piyasa koşullarında gerçekleşen ekonomik faaliyetlerdir.[9]

Kayıtdışı ekonomi, sosyal boyutları ve sınırları, tartışmalara son verecek mükemmel bir tanımla kavranması mümkün olmayan, ancak tecrübe ile bilinen bir olgudur.

---

[4]Artem PROKHOROV; (2001a) The World unobserved economy: defınition,measurement, and optimality considerations, http://www.msu.edu/~prohorov/a.pdf, s.7. [Accessed: 13.02.2011].

[5]Murat ÇOKGEZEN (1993); "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Boyutları", **İktisat ve İş Dünyası**, Yıl:2, Sayı:16, Ekim, s.22-25; Catherine BONJEAN-ARAUJO and Gerard CHAMBAS (2003); "Taxing the Urban Unrecorded Economy in Sub – Saharan Africa", **Hard to Tax Conference in Atlanta,** May 2003.

[6]İsmail ÇİLOĞLU; "Kayıt Dışı Ekonominin İşleyişi ve Kamu Bütçesine Etkisi", **Hazine Dergisi**, Hazine Müsteşarlığı, Ankara, Temmuz 1998, Sayı:11, s.69 ve Gülay Akgül YILMAZ; **Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**, İSMMMO Yayını, İstanbul 2006, s.26.

[7]Mustafa Ali SARILI; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", **Bankacılar Dergisi**, Haziran 2002, Sayı. 41, s. 35.

[8]Osman ALTUĞ; "Kayıtdışı Ekonominin Boyutları" **Erciyes Üniv.İİBF Dergisi**, 1999, Sayı:15, s.257.

[9] Kevin F.MCCROHAN; James D. SMITH, "A Consumer Expenditure Approach to Estimating the Size of the Underground Economy", Journal of Marketing, Vol:50, No:2, April 1986. s.49.

Kayıtdışı ekonomiyi bir obje olarak değil de bir süreç olarak algılamak gerekir. Kayıtdışı ekonomi başlı başına bir şey değil, benzer faaliyetlerin bir yasal ve sosyal çevrede düzenlenmesine rağmen, toplumun kurumları tarafından denetlenmemesi temel özelliği ile karakterize edilmiş gelir yaratıcı bir süreçtir.[10]

Yabancı yazında kayıtdışı ekonomiyi en iyi anlatan tanımlamayı Schneider ve Enste yapmıştır. Schneider ve Enste'ye göre; kayıtdışı ekonomi, resmi GSMH içinde yer almayan ve GSMH'ya katkıda bulunmayan ekonomik faaliyetlerin tümüdür.[11] Kacapyr,[12] Bloem ve Shrestha,[13] Choi ve Thum'e[14] göre ise, kayıtlı GSMH'nın içinde hesaba katılmayan her türlü üretim kayıtdışı faaliyettir.

Genel ekonomi, kayıtlı ekonomi ve kayıt dışı ekonomi olarak ikiye ayrılır. Kayıt dışı ekonomi, kayıtlı ekonomik faaliyetlerin dışındaki faaliyetleri kapsamaktadır. Kayıtlı ekonomik faaliyetlerin hepsi resmi istatistiklerde, GSMH hesaplarında göz önünde bulundurulurken; kayıt dışı ekonomik faaliyetler resmi istatistiklere yansımaz ve GSMH hesaplarında göz önüne alınmazlar. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, özel sektör ve hane halkı tarafından ev içinde yapılan faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu faaliyetlerden elde edilen gelirler ulusal gelir hesapları ile ölçülemez ve vergilendirilemezler.[15] Bu tip faaliyetler yasal faaliyetler olabileceği gibi yasadışı faaliyetler de olabilir.

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili tanımlarda ortaya çıkan bazı ortak noktalar ise, faaliyetin belgeye bağlanmaması, kamu otoritesinden veya ilgili kişilerden bazı bilgilerin gizlenmesi, bilinen yöntemlerle faaliyetin boyutunun tahmin edilememesi şeklinde sıralanabilir. Özü itibariyle kayıtdışı ekonomi, gerçekte varolan, fiilen gerçekleşen,

[10]M. CASTELLS; A. PORTES, (1989); "World Underneath: The Origins, Dynamics, and Effects of the Informal Economy,", The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developed Countries, John Hopkins University Press, London 1989, s.11-12.
[11]Friedrich SCHNEİDER and Dominic H. ENSTE (2000); "Shadow Economies: Size, Causes and Consequences", **Journal of Economic Literature**, Vol.38, March, pp.77-114.
[12]Elia KACAPYR (1998); "Notes from Underground", **American Demographics**,Vol.20, No:1, pp.30-31.
[13]Adriaan M. BLOEM and Manic L.SHRESTHA (2000); "Exhaustive Measures of GDP and the Unrecorded Economy", **IMF Working Paper**, October, pp.1-36.
[14]Jay Pil CHOİ and MarcelTHUM (2002); "Corruption and the Shadow Economy", **CESifo Working Paper Series**, No:633, January, pp.1–27.
[15]Vito TANZI; "Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy", **The Economic Journal**, Vol: 109, No: 456 (June 1999), s. 338.

değer yaratan bir kısım iktisadi faaliyetlerin belgelerde gözükmemesi ve dolayısıyla milli gelir hesaplarına yansımamasıdır.[16]

Kayıtdışı ekonomi kavramına ilişkin terminolojideki karmaşıklık da aynı şekilde tanımlanmasında karşılaşılan zorluklara ilişkin bir gösterge niteliğindedir. Kayıt dışı ekonomi ulusal ve uluslararası ekonomik literatürde çok farklı adlarla anılmaktadır.[17] Kara Ekonomi (Black Economy), Gizli Ekonomi (Hidden Economy, Submerge Economy), Yasadışı Ekonomi (Illegal Economy), Yeraltı Ekonomisi (Underground Economy, Subterranean Economy), Gayri Resmi/Enformel Ekonomi (Informal Economy), Gölge Ekonomi (Shadow Economy), Gizli Kapaklı Ekonomi (Clandestine Economy), İkinci Ekonomi (Second Economy), İkincil Ekonomi (Secondary Economy), Resmi Olmayan Ekonomi (Unofficial Economy), Görünmez/Görünmeyen Ekonomi (Invisible Economy), Marjinal Ekonomi (Marginal Economy), Kayıtsız/Kayıtdışı Ekonomi (Unrecorded Economy), Örtülü Ekonomi (Submerged Economy), Düzensiz Ekonomi (Irregular Economy), Beyandışı Ekonomi (Unreported Economy), Vergilendirilemeyen Ekonomi (Untaxed Economy), Gözlemdışı/ Gözlenemeyen Ekonomi (Unobserved Economy), Paralel Ekonomi (Parallel Economy), Gri Ekonomi (Gray Economy), Nakit Para Ekonomisi (Cash Economy), İkili Ekonomi (Dual Economy), Alt Ekonomi (Subeconomy), Alacakaranlık Ekonomisi (Twilight Economy), Ayışığı Ekonomisi (Moonlight Economy) kayıp ekonomi, karaborsa ekonomisi, vergi dışı ekonomi, kravatsız[18] ekonomi, faturasız ekonomi, vergisiz ekonomi gibi terimler kayıt dışı ekonomiyi ifade etmektedir. Bir çok dilde en sık olarak kullanılan terim kara ekonomi (black economy) terimidir.[19]
Ulusal ve uluslararası ekonomik literatürde kayıt dışı ekonomiyi ifade etmek üzere ortaya konulan çok sayıdaki kavrama bakmak bile tanım yapma güçlüğü konusunda bir fikir vermektedir.[20]

---

[16]Nihat IŞIK; Mustafa ACAR; "Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:21, Temmuz-Aralık 2003, s. 118-119.
[17]Şinasi AYDEMİR; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi;** Maliye Hesap Uzmanları Kurulu Yayınları, İstanbul 1995, s.5; Coşkun Can AKTAN; **Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi**, TOSYÖV Yayınları, Ankara 2000, s.7; Mehmet Ali SARILI; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", **Bankacılar Dergisi**, Haziran 2002, Sayı:41, s.32; ÇETİNTAŞ; VERGİL; 2003:16; Yılmaz ILGIN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları,** DPT Yayın No:2492, Ankara 1999, s.8
[18]Osman ALTUĞ; **Kayıtdışı Ekonomi**, Cem Ofset, İstanbul 1994, s.17.
[19]ÇETİNTAŞ; VERGİL; a.g.m. s.16.
[20]Yılmaz ILGIN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları,** DPT Yayın No:2492, Ankara 1999, s.8.

Terminolojide görülen bu farklı isimlendirmenin yanı sıra, tanımlandırmada da çok önemli farklılıklar ve karmaşıklıklar vardır.[21] Gelişmiş ülkelerde, kayıt dışı ekonomi denildiğinde öncelikle uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yasadışı sektörler akla gelirken gelişmekte olan ülkelerde ise bunlar da dahil olmak üzere kayıt dışı ekonomi daha çok mal ve hizmet alımlarının belgelendirilmemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.[22]

1.2. KAYIT DIŞI EKONOMİ TEORİLERİ

Kayıt dışı ekonominin fark edildiği ilk dönemlerde uzmanlar kayıt dışı ekonominin sosyal koşullara tepki olarak meydana gelen geçici bir olay olduğunu düşünmüşlerdir.[23] Ancak sanılanın aksine kayıt dışı ekonomi giderek büyüyen ve yapısal bir sorun haline gelen bir olguya dönüşmüştür. Kayıt dışı ekonomiyi teorik açıdan açıklamaya yönelik çalışmalar;

-Oyun Teorisi Yaklaşımı,

-Arz - Talep Yaklaşımı,

-Rasyonel Seçim Teorisi Yaklaşımı,

-Laffer Eğrisi Yaklaşımıdır.

1.2.1. Oyun Teorisi Yaklaşımı

Oyun teorisi, matematik biliminin bir yan alanı olmasına rağmen, sosyal bilimlerde de yaygın olarak kullanılan güçlü bir analiz aracıdır. Karar verme konumunda olan bireylerin değişik alternatiflerin seçiminde olasılık ve varsayımsal değerleri dikkate alma suretiyle fayda fonksiyonlarını daha üst düzeye taşıma güdülerinin sonucu olarak yaygınlaşan bir analiz tekniğidir.[24] Oyun teorisi, birbiriyle çelişen çıkarlar karşısında en doğru stratejiyi saptama yöntemidir. Şöyle ki, taraflardan birinin aldığı kararın, karşı tarafın aldığı karara bağlı bulunduğu hallerde, taraflar arasında çatışma ya da rekabet meydana geleceği için, bu çatışmada en doğru stratejik kararı vermek gerekecektir. İşte bu nokta en doğru kararı verebilmek için geliştirilen özel matematiksel tekniklere oyun teorisi adı verilmektedir.[25]

---

[21]Coşkun Can AKTAN; **Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi**, TOSYÖV Yayınları, Ankara 2000, s.7.

[22]Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Kayıt Dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Yayın No:116, Ankara 2004.

[23]Bruce WIEGAND; Of the Books: A Theory and Critique of the Underground Economy, Newyork: General Hall Inc. 1992, s.90.

[24]Ömer Faruk ÇOLAK; Selahattin BEKMEZ; **Kayıtdışı Ekonomi ve Siyasal Tercihler**: **Bir Oyun Teorisi Analizi**, Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No:1126, Ankara 2007, s.5.

[25]Drew FUDENBERG, Jean TIROLE (1991); Game Theory, Cambridge, MIT Press

Oyun teorisi modelinde taraflar, kazançlarını mümkün olduğu kadar arttırmayı veya mümkün olduğu kadar az kaybetmeyi benimserler. Vergi ilişkisinin tarafları (mükellef ve devlet) arasında da bir rekabet ve karşılıklı çıkar çatışması olduğu için oyun teorisi, vergi ilişkisine uygulanmaya müsait bir modeldir. Zira vergi ilişkisinde de taraflardan her biri, karşı tarafın davranışlarına göre kendisini ayarlamak, kendisine maksimum geliri sağlayacak stratejiyi saptamak zorundadır. Bir başka ifade ile, mükelleflerin ve devletin vergi olayında karşılıklı çıkarlarının çatışması, her iki tarafın da çıkarlarını maksimize etmeye yönelik çeşitli stratejiler belirlemesine neden olur.[26]

Allingham ve Sandmo'nun 1972 yılında yayınladıkları makalede[27] vergi mükellefinin davranışının belirlenmesinde, oyun teorisi yaklaşımı esas alınmaktadır. Bu yaklaşımda vergi mükellefi, vergi ödemek ya da ödememek arasında bir kararla karşı karşıya kalmaktadır. Rasyonel bir birey bu durumdan elde edeceği fayda veya zararı ölçme yoluna gidecektir. Birey amacını fayda maksimizasyonu çerçevesinde belirleyecektir. Vergi kaçırmakla ortaya çıkan fayda, bireyin ya da firmanın ödemediği paranın beklenilen değerine yani faydasına eşit olacaktır. Diğer açıdan vergi kaçırmanın maliyeti, yakalanma riski ve yakalandıktan sonraki sonuçlardır. Teoriye göre vergi kaçırma oranı, cezaların artırılması sonucu azalmakta ve vergi kaçıranların yakalanma olasılığını da artırabilmektedir.[28]

Tablo 1: Vergi Mükellefleri ve Denetleme İlişkileri

Vergi Mükellefi	**Denetleme**	
Gelir	Yapılmış	Yapılmamış
Beyan Edilmiş	A	B
Beyan Edilmemiş	C	D

Kaynak: Ahmet Fazıl ÖZSOYLU, **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonom**i, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996, s.69.

Vergi mükellefleri kendi durumlarını değerlendirerek vergiyi ödeme ya da ödememe yollarından birini tercih edebilecektir. Burada önemli olan husus, vergi mükellefi olan bireyin ve işletmelerin, kendi faydalarını maksimize ederken herhangi bir ekonomik

[26]Abdullah YALAMA; Ali ÇELİKKAYA; "Oyun Teorisi Modeli İle Türkiye Açısından Optimum Vergi Oranı, Vergi Cezası ve Denetim İlişkisinin Belirlenmesi", **ESOGÜ SBE Dergisi**, Haziran 2007, Cilt:8, Sayı:1.
[27]M. G. ALLİNGHAM,; A. SANDMO; "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", **Journal of Public Economics**, Vol:3, 1972, p.32–33.
[28]Vito TANZI; Parthasarthi SHOME; "A Primer on Tax Evasion", International Monetary Fund Staff Papers, 1993, Vol:40, No:4, s.4.

kayba uğramama ve yasal olarak herhangi bir problemle karşılaşmama istekleridir. Vergi mükelleflerinin vergiye karşı gösterebilecekleri davranışlar Tablo 1 ile açıklanmaya çalışılmıştır. Tablo 1'de dört tür vergi mükellefinin şartlara göre durumları ele alınmış ve değerlendirme yapılmıştır.

Vergi mükellefinin elde edeceği faydayı Tablo 1'deki verilere göre sıralayacak olursak; C < A = B < D şeklinde olacaktır. Yani en kazançlı olan vergi mükellefi geliri beyan etmemiş ve denetleme aşamasından geçmemiş olan D mükellefi olacaktır. Eğer D mükellefinin bütün gelirleri denetim yoluyla incelenmiş olsaydı beyan dışına tutmuş olduğu gelirleri kadar hem vergi ödemiş olacak hem de beyan dışında tutmuş olduğu gelirler kadar ceza almış olacaktı. Benzer durumda olan C mükellefi ise gelirleri denetim yoluyla incelenmiş ve beyan dışına tutmuş olduğu gelirlerin vergilendirilmesi ve idarece kesilen cezalar sonucu faydası en düşük duruma gelmiştir. Yani almış olduğu risk işe yaramamıştır. Bütün gelirlerini beyan etmiş A Mükellefi -ki en dürüst mükellef- gelirleri kadar vergilendirilmiştir. Aynı fayda düzeyinde bulunan B gelirlerini beyan etmiş ancak herhangi bir denetime tabi olmamıştır. Ancak risk alarak gelirlerini beyan dışında tutmuş olsaydı fayda düzeyi daha yüksek olacaktı. Burada dikkat edeceğimiz nokta dürüst mükelleflerin daha fazla vergi yüküne maruz kaldığı, dürüst olmayan mükelleflerin kamusal hizmetlerden faydalanmalarına karşın vergi ödevlerini yerine getirmediğidir. Vergi yükü ağırlaştıkça dürüst vergi mükellefleri, vergi gelirlerini beyan dışı gösterme ve gizleme gereği hissedeceklerdir. Böylelikle vergilendirilebilir taban daralacaktır. Devletin denetim mekanizması etkin olduğunda mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirirken daha dürüst olacağı gerçektir.[29]

1.2.2. Arz - Talep Yaklaşımı

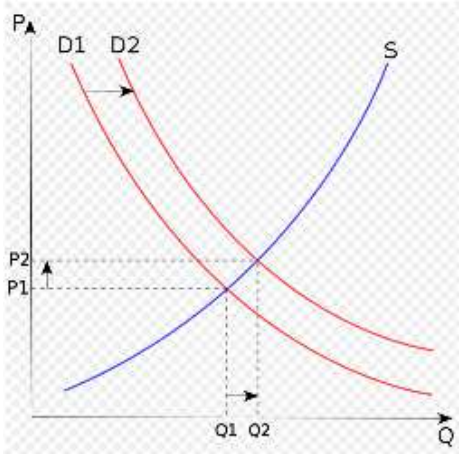
Sınırsız olan istekler satın alma gücü ile desteklendiği zaman iktisat biliminde ele alınan talep anlaşılacaktır. Ekonomide üreticiler ürettikleri malları kar elde etmek amacıyla piyasaya arz ederken, tüketiciler en yüksek tatmini sağlayarak ihtiyaçlarını gidermek için talep oluşturur.

Normal mal ve hizmetler için piyasada denge şekilde görüldü gibi belirli bir fiyat (p1) ve belirli miktarın (q1) kesişmesiyle oluşmaktadır. Ancak piyasada yer almayan ya da

[29]Ahmet Fazıl ÖZSOYLU; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonom**i, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996, s.69-70.

yasaklanmış olan mallar için de arz ve talep koşulları oluşmaktadır. Bu tür mal ve hizmetler üzerinde devletin koymuş olduğu sınırlamalar ve yasaklar sonucu oluşan riskler bu mal ve hizmetlerin arzını dışsal faktörlerin etkisine sokar ve arz esnekliği katı bir hal almış olur. Yani arz eğrisi dikleşir.

Şekil 1: Arz ve Talep

Kaynak: David BEGG&Stanley FISCHER&Rudiger DORNBUSCH; Economics, Fifth Edition, Mc.Graw-Hill Book Company Europe, England, 1997, s.30-37; İsmail BULMUŞ; Mikro İktisat, Cantekin Matbaası, 2003, Ankara, s.72-75

Örneğin uyuşturucu ya da alkol bağımlısı bir kişinin bu tür mallara olan talebi artacak ve hangi düzeyde olursa olsun talebini karşılamaya çalışacaktır. Dolayısıyla suç ekonomisi ifade edilen sektörün arz tarafı yüksek fiyatlar ve kar marjları ile bu sektörde faaliyet göstereceklerdir. Aşırı karlar birçok birey için cazip olabilmekte ve suç ekonomisinde birey kısa yoldan zengin olma hayallerini gerçekleştirmeye çalışacaktır. Ancak suç ekonomisinde elde edilen karlar karşısında toplumun uğramış olduğu kayıplar ve toplumsal maliyet daha yüksektir.[30]

1.2.3. Rasyonel Seçim Teorisi Yaklaşımı

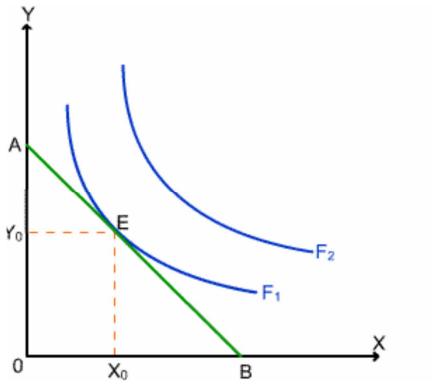
Rasyonel seçim teorisine göre bireyler rasyonel aktörlerdir ve katılacakları eylemlerin maliyet ve yararlarını hesaplayarak kendileri için olabildiğince çok yarar sağlayacak olanı tercih ederler. Bireyler her eylemde kar-zarar hesabı yapar ve çıkarını ön plana alarak hareket eder. Rasyonel seçim teorisinin birincil temel özelliği metodolojik bireyselciliğidir. Toplumsal dünya temel olarak bireyler ve onların eylemleriyle açıklanır. Teori; talepler, fırsatlar sınırlılıklar ve rasyonalite (akılcılık) olmak üzere üç

[30]Hamza KAÇAR; "Karaparanın Ekonomik ve Ticari Hayata Etkisi Nedir? Nasıl Mücadele Edilmelidir?" **Mükellefin Dergisi**, Eylül 2003, Sayı:129, s.152

temel unsura odaklanır.[31] Bireyler talepleri doğrultusunda, fırsatlar ile sınırlılıkları akılcılık çerçevesinde değerlendirerek kolektif davranışta yer alma ya da almama kararı alırlar.[32]

İktisat teorisi, bireyi rasyonel davranan ve bunun sonucunda da refahını azamileştirme çabası içinde bulunan bir varlık olarak ele almaktadır. Vergi kaçakçılığı, mikro ekonomi çerçevesinde, rasyonel davranan bireylerin belirsizlik veya riziko şartlarında refahlarını artırma çabası içinde karar vermeleridir. Birey vergi kaçırarak -daha az gelir vergisi ödeyerek- daha az gelir kaybına uğrayacak ve faydasını artıracaktır. Rasyonelliği, homo economicus dediğimiz ekonomik insan kavramından yola çıkarak bireylerin kendi faydalarını maksimum kılmak amacıyla elindeki seçeneklerden en idealini seçmesi olarak ifade edebiliriz. Rasyonel bir tüketici kısıtlı olan bütçesi ile kendisine azami şekilde fayda sağlayacak bileşimleri seçmek durumundadır. İktisat biliminde yer alan bu durumu tüketici dengesi ile açıklayabiliriz. Tüketici, bütçe doğrusu üzerindeki mal bileşiminden herhangi birine karar verebilecektir. Ancak tüketici dengesi için alternatif bileşimlerden, kendisine en yüksek toplam fayda sağlayanın seçilmesi gerekir. Tüketici bütçe doğrusunun kendisine sağladığı satın alma olanakları ile en yüksek tatmini sağlayan farksızlık eğrisine erişmeye çalışacaktır.

Şekil 2: Tüketici Dengesi

Kaynak: Richard THALER; Toward a Posıtıve Theory Of Consumer Choıce, Journal of Economic Behavior and Organization, North-Holland, 1980, s.39-60; İsmail BULMUŞ; Mikro İktisat, Cantekin Matbaası, 2003, Ankara, s.20-60; Yalçıner Yalçın;Davranışsal İktisat Yaklaşımıyla Rekabetçi Piyasa Analizi, Rekabet Kurumu, Ankara 2012, s.10-12

[31]Nick CROSSLEY (2002), **Making Sense of Social Movements**, Philadelphia: Open University Press, s.57-59.
[32]Y. Doğan ÇETİNKAYA, (Der); **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim**, İstanbul 2008, İletişim Yayınları, s.21-22.

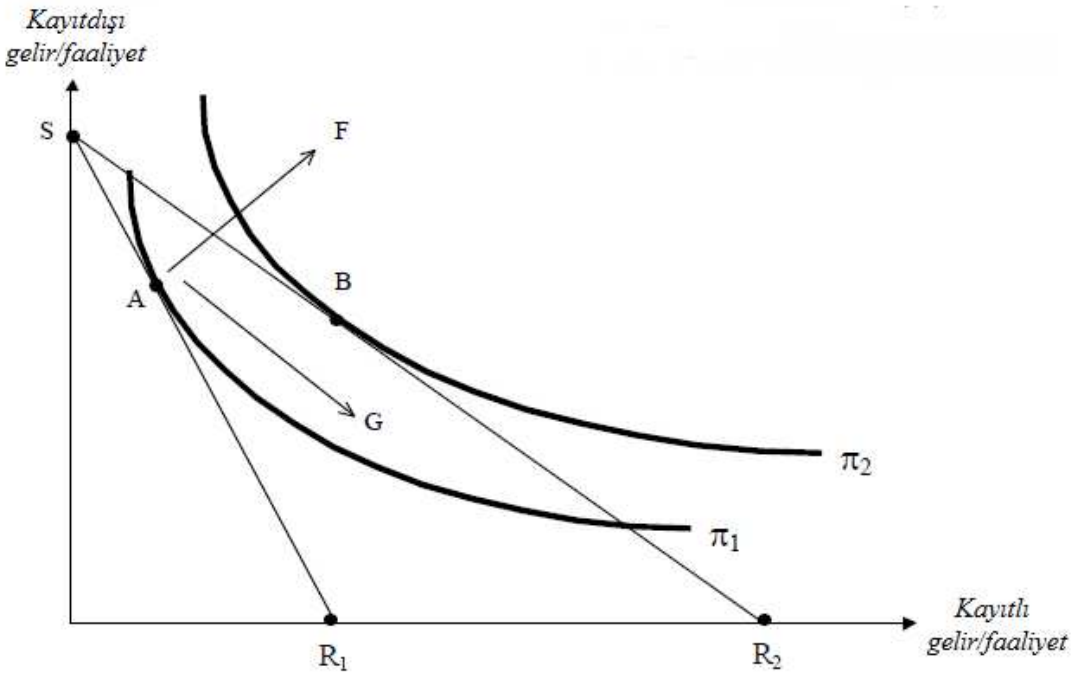
Bütçe doğrusunun (AB), kayıtsızlık eğrilerinden herhangi birine (F1) teğet olduğu noktada (E), tüketici dengesi sağlanmaktadır. E noktası, tüketicinin sınırlı bütçe imkanları ile ulaşabileceği en yüksek tatmin seviyesini veren mal bileşimini temsil etmektedir (OY0OX0). Diğer noktalar, ya satın alınması mümkün olmayan mal bileşimlerini, ya da bütçe imkanlarının tamamı kullanılmadan satın alınabilecek mal bileşimlerini temsil etmektedir.

Kayıt dışı ekonomiye teorik açıdan bakmak amacıyla rasyonel tüketicinin yerine bir firma ele alınmakta ve firmanın karşılaşacağı bütçe kısıtı, otoritelerin vergileme politikasına dönüşmektedir. Bu teoriye göre iki mal, yarı resmi ve kayıt dışı ekonomi faaliyetlerden elde edilen gelir olarak gösterilmektedir. İki malın farklı tüketim kombinasyonlarını ve bu kombinasyonlarından sağlanan eş faydaları temsil eden kayıtsızlık eğrisi ise her iki yoldan elde edilen bu gelirlerin, aynı seviyedeki karlarını ifade eden tüm kombinasyonlarını temsil etmektedir. Bütçe kısıtı bu gelirlerin tüm fonksiyonlarını göstermektedir. Kayıtsızlık eğrisinin optimum noktası, resmi/kayıtlı olarak çalışma maliyetinin kayıtdışı olarak çalışma maliyetine oranıdır. Resmi olarak çalışmanın maliyeti vergi yüküdür. Gizli olarak yani kayıt dışı çalışmanın maliyeti ise yetkililer tarafından yakalanma riskidir.[33]

Hükümetin vergi oranlarını düşürmesi, hem mikro hem makro açıdan istenilen hedeflere ulaşılmasını sağlayacaktır. Mikro ekonomi açısından firmanın maliyetleri düşeceği için daha yüksek karlar elde edebilecek ve daha yüksek bir kayıtsızlık eğrisine geçecektir. Makro açıdan ise firmanın resmi gelirlerinin gizli gelire olan oranının artmasıyla hükümetin vergi gelirleri eskisine oranla artış gösterecektir.[34]

[33]Edward NOVOSELETSKY; "The Shadow Economy in Ukraine", 1999 , The University of Kyiv Mohyla Academy, Master Of Arts in Economics, 1999 www.kse.org.ua/uploads/file/library/1999/ Novoseletsky.pdf, s.16, (Erişim Tarihi:13.04.2011).
[34]Edward NOVOSELETSKY; "The Shadow Economy in Ukraine", 1999, The University of Kyiv Mohyla Academy, Master Of Arts in Economics, 1999 www.kse.org.ua/uploads/file/library/1999/ Novoseletsky.pdf (Erişim Tarihi:13.04.2011).

Şekil 3: Kayıt Dışı Gelir ve Faaliyet İlişkisi

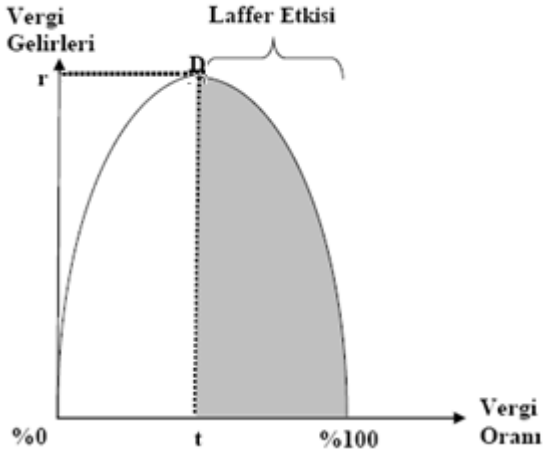
Kaynak: Edward Novoseletsky, "The Shadow Economy in Ukraine", 1999, The University of Kyiv Mohyla Academy, Master of Arts in Economics, 1999, s.16.

1.2.4. Laffer Eğrisi Yaklaşımı

Vergi oranlarında meydana gelen artışların etkileri teorik çapta birçok çalışmaya konu olmuştur. Bunlardan en çok bilineni Arthur Laffer tarafından ileri sürülen vergi oranları ile vergi hasılatı arasındaki ilişkiyi gösteren Laffer eğrisidir. Bu yaklaşımla, vergi oranlarının azaltılması yoluyla piyasaları hareketlendirmek ve bütçe açıklarını azaltmak hedeflenmiştir. Bu modele göre vergi oranları artmaya başladığında ekonomik faaliyetlerde azalma olmamakta, sadece vergi oranlarının artması sebebiyle kayıtlı ekonomiden kayıt dışılığa geçiş söz konusu olmakta yani kayıtlı ekonominin boyutu küçülmüş olmaktadır.[35] Vergi optimum düzeyi aştığında bireyler resmi ekonomiden kayıt dışı ekonomiye geçiş yapacak ve hükümetin vergi gelirlerinde azalma olacaktır. Vergi optimum düzeyde uygulandığı takdirde, vergi gelirleri en yüksek seviyeye ulaşacaktır.[36] Bu yaklaşım vergi oranları ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

[35]M. Bülent AYDIN; **Türkiye'deki Kayıtdışı Ekonomide Vergi Denetiminin Önemi (2002-2007),** Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, İstanbul 2006, s.18.
[36]Halil SEYİDOĞLU; **Ekonomik Terimler**, Güzem Yay, İstanbul 1992, s.516.

Şekil 4: Laffer Eğrisi

Kaynak: Joseph E. STIGLITZ, **Kamu Kesimi Ekonomisi**, Çeviren: Ömer Faruk BATIREL, 2. Baskı, Marmara Üniversitesi Yayını, Yayın No:549, İİBF. Yayın No:396, İstanbul 1994, s.594; Ahmet KARAASLAN; "Arz Yönlü İktisat, Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:2, Haziran 1999. s.62; Hasan SABIR; "Laffer Eğrisi: Çözüm Vergi İndirimleri mi?", Vergi Sorunları, Sayı: 169, Ekim 2002

Laffer Eğrisinden aşağıdaki sonuçlara ulaşılır:[37]

-Laffer Eğrisine göre ortalama vergi oranının % 0 olduğu durumda hiç vergi geliri yoktur.

-Vergi oranının %100 olduğu durumda kişiler hiçbir üretimde bulunmaz ve dolayısı ile hiçbir gelir sağlanmaz. Çünkü hiç kimse sadece devlete vergi ödemek için çalışmayacaktır.

-t vergi oranında vergi gelirleri en yüksek noktaya "r" çıkacaktır. "D" noktası vergi gelirlerinin maksimum olduğu vergileme oranını göstermektedir.

Şekil 4'te görüldüğü gibi, %0 ile %100 arasındaki önceden belirlenmesi mümkün olmayan bir vergi oranı, vergi hasılatını maksimuma çıkaracaktır. Mümkün olan en düşük vergi oranı ile maksimum vergi gelirlerinin elde edildiği "D" noktası vergi optimumunu göstermektedir. Vergi optimumu vergi gelirinin düşmeye başladığı noktadır. D noktasından sonra vergi oranlarında artış yapılması, fiilen vergi hasılatını düşürmektedir. "Dt" çizgisinin üzerindeki taranmış olan alan Laffer etkisini göstermektedir. ABD Başkanı Reagan'ın iktisadi programının bir parçası olarak,

[37]Ahmet KARAASLAN; "Arz Yönlü İktisat, Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı:2, Haziran 1999. s.62.

vergi oranlarının düşürülmesinin, vergi gelirlerini fiilen artırarak büyük bir milli gelir artışına yol açacağı öne sürülmüştür.[38]

1.3. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN UNSURLARI

Kayıtdışı ekonomi farklı ekonomilerde farklı biçimlerde ortaya çıkmakta ve bu niteliklerine göre de farklı adlarla anılmaktadır. Ancak kayıtdışı ekonomi, dokusu itibariyle iç içe geçmiş bir yapı sergilediği için, bazen farklı yapılanmaları açıkça yansıtan, bazen de anlam olarak iç içe geçmiş çeşitli kavramlarla adlandırılır.[39] Kayıt dışı ekonominin adlandırılmasındaki bu çeşitlilik, kayıt dışı ekonomiyi oluşturan faaliyetlerin içeriğindeki çeşitlilikten kaynaklanmaktadır. Kayıt dışı ekonomi tanımı içerisinde mevcut faaliyetin gizliliği belirtilmek isteniyorsa, gölge ekonomi, gizli ekonomi, saklı ekonomi, yeraltı ekonomisi, kara ekonomi, alacakaranlık ekonomisi; faaliyetin yasa dışılığı belirtilmek isteniyorsa kara ekonomi, gri ekonomi, illegal ekonomi veya yasadışı ekonomi; faaliyetin devletin bilgisi dışında tutuluyor olması belirtilmek isteniyorsa gayri resmi, resmi olmayan, enformel veya kayıt dışı ekonomi ve son olarak faaliyetin önemsiz olması sebebiyle resmi GSMH kayıtlarında tutulmayışı belirtilmek isteniyorsa marjinal ekonomi, ikinci ekonomi, ikincil ekonomi gibi ifadeler kullanılmaktadır.[40]

Kayıt dışı ekonomi kavramının çoğu kez vergilendirmeden kaçan işlemleri ifade etmek için ya da sanki sadece bunu ifade ediyormuş gibi kullanıldığı görülmektedir. Kayıt dışı ekonomi kavramının sadece "vergilemeden kaçan işlemleri" içeriyormuş gibi kullanılması, Türkiye ve gayri safi milli hasılanın Türkiye'deki gibi bazı istatistiksel yöntemlerden hareket edilerek tahmin edildiği diğer ülkelerde, kayıt dışı ekonomi konusunun tek faktöre indirgenmesine, yani çok sayıda etkenin rol aldığı bir konunun çözümlemesinin tek faktöre bağlanmasına sebep olur. Kayıt dışı ekonomi kavramının vergilemeden kaçan işlemleri ifade edecek şekilde kullanılması, resmi gayri safi milli hasıla tahminlerinin gelir vergisi beyannamelerinde bildirilen gelirden hareketle yapılması durumunda anlamlı olur.

---

[38]Joseph E. STIGLITZ, **Kamu Kesimi Ekonomisi**, Çeviren: Ömer Faruk BATIREL, 2. Baskı, Marmara Üniversitesi Yayını, Yayın No:549, İİBF Yayın No:396, İstanbul 1994, s.594.

[39]İzzettin ÖNDER; "Kayıtdışı Ekonomi ve Vergilendirme", **İ.Ü.SBF Dergisi**, No:23-24, Ekim 2000-Mart 2001, s.241.

[40]Vuslat US; **Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 2004, Yayın No:2004/17, s.2.

Kayıt dışı ekonomi yasal alandan yasadışı alana kadar çok çeşitli faaliyetleri bünyesinde bulundurur. Bu faaliyetlerin arasında içsel ilişkilerin de olması faaliyetlerin sınıflandırılmasında güçlük yaratır. Her ne kadar iç içe geçmiş şeyleri birbirinden ayırt etmeye çalışmak zor ve birtakım sıkıntıları beraberinde getirebilecek olsa da ortak bazı özelliklerinden hareketle kayıt dışı ekonomi içinde yer alan ekonomik faaliyetler; yeraltı ekonomisi (veya yasadışı faaliyetler), yarı kayıtlı (beyan dışı) ekonomi ve kayıtlara hiç girmeyen ekonomi olmak üzere üç grupta toplanabilmektedir.[41]

1.3.1. Yeraltı Ekonomisi (Yasadışı Faaliyetler)

Kayıt dışı ekonominin bir unsuru olan yasa dışı faaliyetler; toplumun zararlı ve ahlak dışı olarak gördüğü, kötü olarak nitelendirdiği kanunen yasaklanmış faaliyetlerdir. Kayıtlı ekonomik faaliyet olarak yürütülmesi yasaklanmış olan faaliyetler de doğal olarak yasa dışı faaliyetlerdir. Burada önemli olan, faaliyetlerin yasaların öngördüğü şekilde yapılmaması değil, faaliyetin kendisinin her hal ve takdirde yasaklanmış olmasıdır. Yani bu sektörde yapılan faaliyetler iktisadi bir değere sahip olmasına rağmen, yasalara ve ahlaki normlara aykırılık teşkil etmektedir.[42]

Bu itibarla bu tür fiiller, vergi cezalarından ayrı olarak ilgili kanunlardaki hapis veya para cezalarıyla cezalandırılırlar. Daha çok kamu düzenini ilgilendiren, devletin güvenlik güçlerinin uğraşı alanı içinde olan ve ceza yasalarının yasakladığı bu faaliyetleri, silah kaçakçılığı, uyuşturucu üretimi ve ticareti, kıymetli maden ve tarihi eser kaçakçılığı, kalpazanlık, yolsuzluk, sahte pasaport, vize ticareti, gayri yasal iş takibi, tefecilik, rüşvet, kadın ticareti gibi faaliyetler olarak saymak ve bu sayılanları artırmak mümkündür.[43] Yasadışı alanlarda faaliyet gösterenler; yasalara aykırı biçimde ekonomik üretimde bulunurlar. Yasalara aykırı biçimde ekonomik üretimde bulunma, kanuni yaş sınırının altında olanların istihdam edilmesi şeklinde de örneklendirilebilir.[44]

---

[41]Şinasi AYDEMİR; "Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine (I)", **Vergi Dünyası**, Sayı:161, Ocak 1995, s.76 ve Mustafa Ali SARILI; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:4, 2002, s.33; Gülay Akgül YILMAZ; **Kayıt dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**, İSMMMO Yayını, Yayın No:54, İstanbul 2006, s.27- 28.

[42]Berna KIRKULAK; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Vergilendirilmesi", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:132, Eylül 1999, s,154.

[43]Şinasi AYDEMİR; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul 1995, s.11.

[44]Ahmet Fazıl ÖZSOYLU; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi**, Bağlam Yayıncılık, 1996, İstanbul, s.10

Bu kapsamda yer alan ekonomik faaliyetler, yasa dışılığı nedeniyle gayri resmi muhasebeye konu olmakta ve bu faaliyetler için resmi muhasebe tutulmamaktadır. Bu faaliyetlerin yürütücüleri tarafından yapılan göstermelik yasal ekonomik etkinlikler, kamunun dikkatini çekmemek için genellikle kurallarına uygun resmi muhasebe ile izlenmektedir.[45]

Yasadışı faaliyetlerden elde edilen gelire "karapara" ve bu paraya yasal bir kazanç görünümü kazandırılmasına "kara paranın aklanması" denilmektedir. Diğer bir ifade ile, kanunların suç saydığı fiillerin -öncül suçlar vasıtasıyla- işlenmesinden elde edilen para veya para yerine geçen evrak ve senetleri mal veya gelirleri ve bir para biriminden diğerine çevrilmesi de dahil olmak üzere elde edilen her türlü ekonomik menfaat ve değeri kara para olarak tanımlamak mümkündür ve kayıt dışı ekonominin var olduğu ülkelerde yaygın olduğu bir gerçektir.[46]

Karapara aklayıcıları kayıtdışı ekonominin yaygın olduğu ülkelerde faaliyet göstermeyi tercih etmektedirler. Başka bir ifadeyle, kayıtdışılığın fazla olduğu ülkelerde karaparanın aklanması daha kolay olmaktadır.[47] Birçok ülkede, nasıl bazı faaliyetlerin kendisi yasak ise, bu faaliyetlerden elde edilen gelirin, yani karaparanın aklanması da aynı şekilde yasaklanmıştır. Karapara ilgili suçların, kayıtdışı ekonominin tamamını kapsamamasından dolayı bunlara karşı yürütülen mücadeleler birbirlerinden farklılık arz edebilir.

Kayıtdışı ekonominin bir unsuru olan ve milli gelirin tam olarak hesaplanması açısından önem taşıyan yasadışı ekonomik faaliyetleri, vergi tabanının belirlenmesine yönelik politikalarda anlamlı bir parametre olarak dikkate almak doğru olmaz.[48] Zira hiçbir ülkede, yukarıda belirtilen türden faaliyetleri tam olarak kavramak mümkün değildir. Tam olarak kavranması bir yana, boyutları hakkında tahmin yapmak bile son

[45]Kenan ÖZDEN; Gelişmekte Olan Ülkelerde İkili Muhasebe Olgusu: Nedenleri, Sakıncaları ve Aşılması İçin Öneriler, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol.9/10, 355-388, http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/9-10/18.pdf, (Erişim Tarihi:18.04.2011).
[46]Mustafa ÇOLAK; "Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Görüntüsünün İrdelenmesi", **Yaklaşım**, Sayı:103, Temmuz 2001, s.196.
[47]Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu ve Türkiye Bankalar Birliği, **Karaparanın Aklanması Suçu İle Mücadele ve Bankaların Yükümlülükleri,** TBB Yayınları, Yayın No:235 Aralık 2003, s.7.
[48]Şinasi AYDEMİR; "Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine (II)", **Vergi Dünyası**, Sayı:162, Şubat 1995, s.37.

derece zordur. Çünkü yasak faaliyetlerin iz bırakmaması esastır ve tüm toplumlarda amaç bu tür faaliyetlerin varlığını sona erdirmektir. Bu yapılamadığında ise, bu faaliyetlerden elde edilen gelirin kayda geçirilmesini ve vergilendirilmesini beklemek anlamsızdır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin bir unsuru olan yer altı ekonomisini, vergilendirme politikalarında vergi tabanı olarak ele almak doğru değildir. Yer altı ekonomisinin yarattığı gelirlerin vergilendirilmesi asıl amaç haline gelmemelidir. Çünkü asıl amaç, yaratılan geliri kavrayıp vergilendirmek değil, doğrudan o faaliyetin varlığını sona erdirmek olmalıdır.[49] Genel olarak kayıtdışı ekonomi ile mücadelede amaçlanan, kayıtdışı ekonomin unsurlarından olan yasal faaliyetlerin kayıt altına alınması, yasal olmayan faaliyetlerin cazibesinin ortadan kaldırılmasıdır.

Ancak unutulmamalıdır ki, ekonomik faaliyetlerden bir kısmının çeşitli sebeplerle yeraltına kayması vergilendirilebilir kaynakların da yeraltına kayması anlamına gelmekte ve sonuçta fiili vergi tabanı daralmakta ve vergi kaybı doğmaktadır.[50] Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tespit edilmesi halinde ilgililer sadece vergi cezaları ile cezalandırılırken, yasa dışı faaliyetleri yapanlar vergi cezalarından ayrı olarak ilgili kanunlardaki hapis ve para cezaları ile cezalandırılırlar.

Yasa dışı ekonomik faaliyetler, adından da anlaşıldığı gibi, yasaların engellediği ve bu nedenle de milli gelir hesaplarına dahil olmayan faaliyetleri kapsamaktadır. Yasa dışı ekonomik faaliyetlerin vergi açısından ağırlıklı bölümünü gelir yaratıcı faaliyetler oluşturmaktadır. Uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi, milli gelir hesaplarına alınmadığı halde, formel olarak gelir yaratan yasa dışı faaliyetler ilk grubu oluşturur ve reel olduklarından dolayı da vergi açısından önemlidir. İkinci grup yasa dışı ekonomik faaliyetler ise, hırsızlık ve rüşvet gibi gelir yaratıcı olmayan, fakat transfer niteliğindeki faaliyetlerden oluşur. Bu grup faaliyetler vergileme açısından fazla önemli değildir.[51] Dolayısıyla rüşvet, hırsızlık, kumar oynamak suretiyle elde edilen gelirler, bu kazançları elde edenler açısından bakılınca gelir olmakla beraber, ekonomiyi genişleten özellik taşımazlar. Sadece daha önce meydana gelmiş olan

[49]AYDEMİR (1995); a.g.e, s.14.
[50]Gülay YILMAZ; (1998); "Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybının Hesabı ile İlgili Yaklaşımlar ve Türkiye'de Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybı", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Özel Sayı** -Prof. Dr. Halil NADAROĞLU'na Armağan, Cilt: XIV, Sayı: 1, 483-500.
[51]ÖNDER; a.g.m., s.241.

gelirin el değiştirmesine sebep olurlar. Bu sebeple bu tür faaliyetler sonucu elde edilen gelirler kayıt dışı ekonomiye dahil edilmemelidir.

1.3.2. Yarı Kayıtlı (Beyandışı) Ekonomi

Yarı kayıtlı (beyandışı) ekonomi; yasal ekonomik etkinlikler içinde bulunmakla birlikte, gelirlerinin bir bölümünü ya yasalar gereği ya da yasalara aykırı olarak kayıt dışına çıkaran kişi ve işletmelerin faaliyetlerinin oluşturduğu ekonomidir. Kayıt dışı ekonomi denildiğinde aklımıza ilk gelen ve kayıt dışı ekonomi içinde en geniş kısmı oluşturan yarı kayıtlı ekonomidir. Yarı kayıtlı ekonomik faaliyetler, bir ülkede milli gelir olarak tanımlanan kavram ile fiilen beyan edilen gelir arasındaki alanı kapsar.[52] Bu alan, yasal ekonomik faaliyetler alanında yürütülen, fakat vergi idaresine beyan edilmeyen gelir kalemlerinden oluşmaktadır. İdareye bildirilmeyen gelirler ya da gerçek değerlerinin altında beyan edilen gelirler, kayıtdışı ekonomik faaliyetleri oluşturur.[53]

Yarı kayıtlı ekonomi, faaliyetleri yasal olan, aslında kendileri kayıtlı olup da gelirlerinin bir kısmı kayıtların dışında kalan mükelleflerin faaliyetlerinden oluşmaktadır. Bu tür faaliyetler; vergi idaresinin bilgisi dahilinde olan, vergi kimlik numarası bulunan, defter tutan, beyanname veren ve hatta bir miktar da vergi ödeyen mükelleflerin faaliyetleridir. Bu tür faaliyetleri; gelirlerin yasal olarak kayıt dışında bırakılması ve gelirlerin yasalara aykırı şekilde kayıt dışına bırakılması şeklinde iki alt başlık halinde inceleyebiliriz:[54]

1.3.2.1. Gelirlerin Yasal Olarak Kayıt Dışında Bırakılması

Bazı vergi mükelleflerinin elde ettikleri gelirlerin tespit edilmesinde güçlük çekilmesi nedeniyle bu gelirler, vergi kanunlarıyla muafiyet ve istisna kapsamına alınarak vergi dışında bırakılabilmekte veya ödenecek vergi devlet tarafından götürü usul ile belirlenebilmekteydi.[55] Diğer bir ifadeyle, bu mükelleflerin faaliyetleri sonucu elde ettikleri kazançların yasal olarak kayıt dışında kalmasına izin verilmekteydi.

---

[52]Edgar L. FEİGE; "The Meaning and Measurement of the Underground Economy", The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion, Edgar L. Feige (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1989, s.19.
[53]ÖNDER; a.g.m. s.241.
[54]AYDEMİR (1995); a.g.e. s.14.
[55]Sedat YETİM; **Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıtdışı Ekonomi**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yayın No:215, İstanbul 1999, s.5

Burada vergi sisteminde yer alan istisna ve muafiyet uygulamaları ile beyan dışı ve vergi dışı kalan gelirler kastedilmektedir. Bu faaliyetler sonucu elde edilen gelir, vergi yasalarının esas hükümlerine göre vergilendirilebilir olmakla beraber, yine yasal düzenlemelerle söz konusu geliri elde edenlere muafiyet tanınması ya da söz konusu gelirin bir kısmının vergiden istisna edilmesi nedeniyle kısmen ya da tamamen beyan dışı bırakılmıştır. Devletin borçlanabilirliğini sağlamak ve sermaye piyasasını teşvik etmek amacıyla menkul sermaye iratlarının bir kısmının veya tamamının vergi dışı bırakılması da aslında gerçekleşmiş olan bu gelirlerin beyan dışında kalmasına yol açmaktadır.[56]

1.3.2.2. Gelirlerin Yasalara Aykırı Olarak Kayıt Dışına Çıkarılması

Ekonomik faaliyette bulunan ve yasaların öngördüğü biçimsel edimlerini yerine getiren bazı mükellefler, faaliyetlerinin bir kısmını veya tamamını çeşitli nedenlerle yasalara aykırı olarak kayıt dışında tutmaktadırlar. Bu nedenlerin başında da daha az vergi ödemek ya da hiç vergi ödememek amacının olduğu görülmektedir. Faaliyetlerin bir kısmının kayıt dışına çıkarılması demek, gelirlerin de kayıt dışında kalması anlamına gelmektedir.[57] Bu tür mükellefleri hemen tüm sektörlerde görmek mümkün olmakla birlikte, kayıtdışılığın boyutlarını önemli ölçüde sektörün yapısı belirlemektedir.[58]

Bazı sektörlerde yürütülen faaliyetler, yapıları gereği tespit edilmesi ve denetlenmesi çok güç olduğu için daha kolay kayıt dışında kalabilmektedir.[59] Ekonomik hayatı gözlemleyen herkesin, üzerinde fikir birliği ettiği ve gelirlerinin önemli bir kısmını kayıtlara geçirmediği ve yeterince vergi ödemedikleri genel kabul gören iş kolları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:[60]

-Gerçek gelirleri daha yüksek olmasına karşın, daha az gelir beyan eden serbest meslek erbabı (doktorlar, muhasebeciler ve avukatlar)

---

[56]Yavuz AKBULAK; A.Koray TAHTAKILIÇ; "Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Düşünceler", **Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi,** Mart 2003, Sayı:468, s.19.

[57]AYDEMİR (1995); a.g.e, s.15.

[58]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT:2603 - ÖİK:614, Ankara 2001, s.33.

[59]SARILI (2002); a.g.m. s.34.

[60]Kenan ÖZDEN (2007); Gelişmekte Olan Ülkelerde İkili Muhasebe Olgusu: Nedenleri, Sakıncaları ve Aşılması İçin Öneriler, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol.9/10, s.361. http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/9-10/18.pdf , (Erişim Tarihi:18.04.2011.)

-Kereste ve mobilya ticareti yapanlar,
-Oto galericileri
- Kum ocakları işletenler,
- Emlak komisyoncuları,
-Kaçak olarak yurda giren demir ve akaryakıt ticareti ile uğraşanlar,
-Kuyumcular,
-Döviz büroları,
-Özel sektörde çalışan ve yüksek ücret alan ücretliler,
-Özel inşaat işi yapan müteahhitler (Yap-Satçılar),
- Proje büroları,
- Tekstil- iplik piyasasında çalışanlar,
-Spot piyasasında dayanıklı tüketim malları ve elektronik cihaz ticareti yapanlar,
-Küçük sanayi bölgelerinde oto tamir-bakımı yapanlar,
-Oto yedek parçası satanlar,
-Sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge (naylon fatura) düzenleyenler,
-Muhasebe hilesi veya çift defter tutmak suretiyle gelirlerinin bir kısmını kayıt dışı bırakanlar,
-Tarımsal ürünleri alıp-satanlar,
-Eğlence hizmeti veren yerler (içkili lokanta, bar, gece kulübü, gazino ve disko gibi eğlence yerleri) ve bu iş yerlerinde çalışanlar,
-Deri imalatı ve satışı ile uğraşanlar,
-Turizme yönelik hizmet işletmeleri ve hediyelik eşya satan iş yerleri,
-Yüksek rant elde eden arsa ve bina sahipleri,

Ancak yukarıda sayılan işleri meslek edinmiş herkesin kayıt dışı ekonominin bir unsuru olduğunu ve vergi kaçırdığını söylemek doğru değildir. Kuşkusuz geneli kapsamamakla birlikte bu sektörler, gelirlerin bir bölümünün yaygın olarak kayıt dışına çıkarıldığı faaliyet alanları olarak bilinmektedir. Her sektörde yasalara uymaya ve vergisini tam ve doğru olarak ödemeye gayret eden birçok kişi ve kuruluşun bulunduğunun da göz ardı edilmemesi gerekir. Dolayısıyla söz konusu sektörlerde faaliyet gösterenlerin büyük bir kısmının gizleme eğiliminde olmalarına karşın, söz konusu sektörlerde vergisini tam ve doğru olarak ödeyen dürüst mükellefin de bulunduğu bilinmelidir. Yarı kayıtlı ekonomide kayıtlar ikili muhasebe usulü izlenerek tutulmakta, yani kayıtlar kamuya karşı yükümlülükler açısından resmi

olarak tutulmakta, gerçek durumlarını görmek için ayrıca gayri resmi olarak tutulmaktadır.[61]

Kolay denetlenebilir olan sektörlerin faaliyetlerinin her aşamasında belirli yaptırımların uygulanması sonucu kayıt dışılığın önüne geçilebilirken, denetimin zor olduğu sektörlerde kayıt dışı çalışma, kişiler tarafından bir avantaj olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu sektörlerde faaliyet gösterenler, gelirlerinin büyük bir kısmını gizleme eğilimlerine girdiklerinden kayıt dışılığın önüne geçilmesinde güçlükler yaşanmaktadır.[62] Burada üzerinde durulması gereken husus şudur; faaliyetlerin bir bölümü kayıtlıdır ve vergisi ödenmekte ve/veya diğer mükellefiyetler yerine getirilmektedir. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı ekonomik faaliyetlerin bir bölümü kayıt dışıdır. Bunun oranı sebeplere ve sonuçlara bağlı olarak değişebilmektedir.[63]

Beyandışı ekonomi; gelir vergisi, katma değer vergisi veya diğer vergilerden, sosyal güvenlik katkılarını ödemekten, kanunla belirlenmiş yasal düzenlemelerden, istatistiki amaçlı anketlerin ve idari formların doldurulması gibi idari işlemlerden kaçınmak gibi nedenlerle kamu otoritelerinden saklanan bütün yasal üretimlere karşılık gelmektedir.[64]

1.3.3. Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi

Kayıtlara hiç girmeyen ekonomi; kamu otoritelerinin bilgisi dışında yürütülen ekonomik faaliyetlerin oluşturduğu ekonomidir. Yarı kayıtlı ekonomide ekonomik faaliyetlerin bir bölümünün kayıtlı olmasına karşın kayıtsız ekonomide faaliyetler tümden kayıt dışıdır. Bu gruba girenler, ekonomik hayatın içinde aktif olarak yer almalarına rağmen, hiçbir mükellefiyet kaydı olmayan, vergi idaresinin bilgisi ve kavraması dışında kalan, dolayısıyla kayıtdışı çalışan ve hiç vergi ödemeyen nispeten düşük gelirli kimselerdir. Vergi idaresinde mükellef olarak kayıtlı olmayanların gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerden elde ettikleri gelirler vergilenmediği için kayıt dışı olarak nitelendirilmektedir. Her yerde rastlanmakla birlikte, genellikle gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle büyük kentlerde daha sıkça görülen belge ve kayıt düzeni

[61]ÖZDEN (2007); a.g.m, s.362.
[62]SARILI; **a.g.m.**, s.35.
[63]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.15.
[64]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT:2603 - ÖİK:614, Ankara 2001, s.6.

olmayan sektörler tarafından gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlere; küçük çaplı tamir ve bakım işleri yapanlar, işportacılar, hamallar, iş takipçileri, resmi otopark dışındaki bölümlerde/kaldırımlarda/boş buldukları yerlerde otopark işletenler, evlerde oluşturulan küçük atölyelerde halı, kilim dokuması yapanlar, belli bir işyeri olmaksızın genellikle evlerinde özel ders verenler, inşaat ve tarım işçileri başta olmak üzere kayıtsız çalışan işçiler, gezici olarak sebze ve meyve satanlar, belli bir işyeri olmaksızın canlı hayvan alım-satımı yapanlar, belli bir işyeri olmaksızın küçük çapta imalat ve ticaret yapanlar, şehiriçi nakliyat yapan seyyar nakliyatçılar, kapıdan satış faaliyeti yapanlar, kayıtlı olmaksızın e-ticaret yapan satıcılar, part-time çalışanlar ve part-time çalışma karşılığı elde edilen gelirler, çocuk bakıcılığı, ev ve apartman temizliği yapan gündelikçiler örnek olarak verilebilir.[65]

Bu tür faaliyetleri genel olarak toplumsal yaşayışın istemi doğrultusunda ve sürekli bir işyeri açmaksızın ortaya çıkan faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür. Yukarıda sayılan kişilerin faaliyetlerinin tespit edilmesinin güçlüğü ve küçük çaplı olması marjinal sektör olarak nitelendirilmesine neden olmakta ve ancak bu kişilerin yapmış oldukları faaliyetlerin toplamı gerçekte kayıt dışı ekonominin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.[66]

Yukarıda belirtildiği gibi genellikle bunlar küçük ve marjinal faaliyetler olarak görülmekle birlikte, içlerinden bir kısmı ekonomik olarak gerçekten etkili büyüklüğe sahiptir. Belediyelerin sebze ve meyve haline uğramadan doğrudan semt pazarlarında yapılan sebze ve meyve ticareti küçümsenemeyecek boyutlardadır. Diğer yandan ekonomik faaliyetler içerisinde önemli ağırlığa sahip olan inşaat sektöründe vergi idaresinin ve sosyal güvenlik kurumunun bilgisi dışında çalışan çok sayıda işçinin varlığı ve bunların kazançları da ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Ayrıca tarım sektöründe çalışan işçilerin meydana getirdiği gelirin kavranabilmesi ve vergilendirilmesinde de büyük güçlükler bulunmaktadır. Bu tür ekonomik faaliyetler herhangi bir resmi muhasebeye konu olmadığı gibi genellikle düzenli bir gayri resmi muhasebeye de konu olmamakta, hesaplar gelişigüzel tutulabilmektedir.[67] Yukarıda sayılan üç unsurun ortak özelliği; gelir elde edenlerin, elde ettikleri gerçek gelirlerinin

[65]ÖZDEN (2007); a.g.m, s.362; SUGÖZÜ (2010); a.g.e. s.15-16; AYDEMİR (1995); a.g.e. s.18-19; Osman ALTUĞ, **Kayıt Dışı Ekonomi**, Cem Ofset, İstanbul 1994, s.113.
[66]SARILI; a.g.m. s.35.
[67]ÖZDEN; a.g.m. s.362.

bir kısmını veya tamamını kayda geçirmiyor ve bu gelirler üzerinden de ödemesi gerekenden daha az vergi ödüyor veya hiç vergi ödemiyor olmalarıdır.[68]

1.4. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖZELLİKLERİ

Kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilen ekonomik faaliyetler, genel ekonomi içerisinde piyasa kurallarına göre yürütülen ekonomik faaliyetlerden farklı özellikler arz etmektedir. Bu itibarla kayıt dışı ekonomi büyüklüğü ve sahip olduğu çok yönlülük nedeniyle genel olarak karakteristik özelliklere sahiptir. Bu özellikleri şu başlıklar altında ifade edebiliriz.[69]

-Yasalara/Kurallara Aykırı Olması,

-Ahlaki Normlara Aykırı Olması,

-Vergilendirilmemiş Olması/Vergi Kaybı Doğurması,

-İstatistiki Olarak Ölçülememesi ve GSMH Hesaplarında Yer Almaması,

-Gelir veya Fayda Elde Edilmesi,

1.4.1. Yasalara Aykırı Olması

Yasal olmayan ve kayda alınmayan her türlü ekonomik faaliyet, kayıt dışı ekonomi içerisinde değerlendirilir. Faaliyetlerin yasal olup olmadığı o ülkenin yürürlükte bulunan kanunlarına göre belirlenir. Dolayısıyla bazı ülkeler için yasal olmayan bir faaliyet diğer ülkeler için yasal olabilmektedir. Bu itibarla bazı faaliyetlerin yasadışılığı içki ve kumarhane faaliyetlerinde olduğu gibi zamana ve ülkeye göre değişebilmektedir.[70]

Yasal faaliyetler olduğu halde bu yasal faaliyetlerin bir kısmı veya tamamı faaliyette bulunanın iradesi ile vergiden veya başka mükellefiyetlerden kaçmak veya kaçınmak amacıyla kayıt dışında bırakılmaktadır. Bazı faaliyetler ise yasa gereği kayıt dışında dolayısıyla vergi dışında kalmaktadır. Buna göre kayda alınmayan, hukuksal olarak yasal olmayan her türlü faaliyet kayıt dışı ekonominin kapsamı içinde yer almaktadır. Yasadışı faaliyetler, konusu suç olan ve dolayısıyla yasalarla cezalandırılan

[68]SARILI; a.g.m. s.33.

[69]ÖZSOYLU; a.g.e. s.10-12; ALTUĞ (1994), a.g.e. s.20-22; Gelir İdaresi Başkanlığı Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010) Yayın No:87, Ankara 2009, s.3; Güray KÜÇÜKKOCAOĞLU; "Türkiye'deki Yolsuzluklar, Kayıt Dışı Ekonomi, Karapara ve Aklanması, Uluslararası Rüşvet, Word Dosyası", www.baskent.edu.tr/~gurayk, 2005.

[70]YETİM; a.g.e. s.9.

faaliyetleri kapsamaktadır. Bu bağlamda yasadışı faaliyetler sonucu oluşan ekonomik değerler, elde edildikleri kaynak nedeniyle suç ekonomisini oluşturmaktadırlar.

Yasadışı mal ve hizmet üretimi sonucunda oluşan kayıt dışı ekonomi, bir başka ifadeyle suç ekonomisi, kayıt dışı ekonominin önemli bir alt ayrımıdır. Suç ekonomisinde belirleyici unsur faaliyetlerin yasaların öngördüğü şekilde yapılmaması değil, faaliyetin kendisinin yasaklanmış olmasıdır. Kayıt dışı ekonominin diğer bölümlerinde gelirin yasalara aykırı bir şekilde kayıt dışına çıkarılması söz konusu iken, suç ekonomisinde üretim yasalara aykırı olarak gerçekleşir. Faaliyet yasadışı olduğundan, yasadışı üretim sonucunda elde edilen gelir de doğası gereği gizlenme eğiliminde olması nedeniyle kayıt dışıdır.[71]

1.4.2. Ahlaki Normlara Aykırı Olması

Ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte, bazı ekonomik faaliyetler yasal olmalarına karşın ahlaki normlara uygun olmayabilirler. Bu faaliyetlerden bireyin kendi bedenini satması (fuhuş) veya organlarını pazarlaması veya yalan beyanlarla satıcının müşteriyi kandırması bu kritere göre kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde yer almaktadır.[72]

Toplumun zararlı ve ahlak dışı olarak gördüğü, kötü olarak nitelendirdiği fuhuş ve kumar ile çeşitli kaçakçılık ve uyuşturucu satışı ve kullanımı gibi yasadışı ve kayıt dışı faaliyetlerin artması toplumda ahlak çöküntüsüne neden olmaktadır. Toplumun hızla değiştiği dönemlerde ahlak kuralları da bu değişimin sonucu olarak sarsılmaya başlamakta, eğer bir toplumda hızlı bir yapı değişimi yaşanıyor, toplumda kaynaklar ve fırsatlar eşit olarak dağıtılmıyor ise, yasadışı faaliyetleri önleyeceği düşünülen ahlaki normlar etkinliğini yitirebilmektedir. Topluma hakim olan her türlü insani ve etik değeri yok sayan bir ahlak anlayışı, ahlak sisteminin bozulmasına ve hukuk sistemini zaafa uğratan yapıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.[73]

---

[71]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT:2603 - ÖİK:614, Ankara 2001, s.11

[72]VDD, **Kamu Giderlerinin Finansmanı, Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Denetimi**, Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, Yayın No:14, Ankara 2007, s.50.

[73]Ergün AKTÜRK; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama" **(Yayınlanmamış Doktora Tezi,** Atatürk Üniversitesi SBE, 2003), s. 5.

1.4.3. Vergilendirilmemiş Olması

Kayıt dışı sektörün en bilinen özelliği, bu sektördeki faaliyetlerin vergilendirilmemiş olmasıdır. Bu özellik kayıt dışı sektörle o kadar özdeşleşmiştir ki, kayıt dışı ekonomiyi tanımlarken, vergilendirilmemiş sektör olarak nitelendirmek bazı akademisyenler için yeterli olmuştur. Aslında kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin en temel özelliğinin vergilendirilmeme veya vergiden kasıtlı olarak kaçınma olduğunu düşünürsek, bu tanımlamanın da çok yanıltıcı olamadığını söyleyebiliriz.[74]

Kayıt dışı ekonomi zaten ekonominin kayıt altına alınmayan kısmını ifade etmektedir. Dolayısıyla kayıt altına alınamayan gelirlerin vergilendirilmesi mümkün olmayacaktır. Ayrıca devletlerin yasadışı faaliyetlerden gelir (vergi) elde etmek gibi bir yaklaşımı ve amacı olacağı düşünülemeyeceğinden bu faaliyetleri kayıt altına almaktan da söz edilemez ancak bu tür faaliyetlerin tamamen ortadan kaldırılması için çalışılır.[75]

Vergi ve kayıt dışılık birbirini besleyen ve güçlendiren süreçlerdir. Vergi sistemi kayıt dışına iterken kayıt dışı kesimlerin genişlemesi de vergilerin ağırlaşmasına yol açmaktadır. Çünkü kayıt dışı alanların genişlemesi fiili vergi tabanını daralttığından dolayı, gerekli vergi gelirlerine ulaşabilmek için vergi oranlarının yükseltilmesi zaruri olur. Bu süreç, kayıt dışılık ile birlikte yüksek vergi oranlarının ve sonuçta daha büyük kayıt dışı oranların oluşmasına neden olur. Kayıt dışı alanların oluşmasının vergi ile ilgili nedenleri arasında, kesimler arasında vergi yükü dağılımı, vergi adaleti ve yükümlülerin kamu harcamaları ile ilgili düşünceleri de önemli rol oynar. Bunların arasında, vergi istisna ve muafiyetlerinin varlığı, bunlardan yararlanamayan faaliyet alanlarının kayıt dışına yönelmesine neden olur.[76]

Kayıt dışı ekonomi genel olarak, kamu otoritelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan yola çıktığımızda, bazı kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yasalarla yasaklanmış faaliyetler olduğu halde, bazılarının da

---

[74]Ergün AKTÜRK; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama" **(Yayınlanmamış Doktora Tezi,** Atatürk Üniversitesi SBE, 2003), s. 5.

[75]Gelir İdaresi Başkanlığı, **Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010),** Yayın No: 87, Ankara, 2009, s.3

[76]TÜSİAD, **Türkiye'de Yeniden Yapılanma Arayışları Seçilmiş Sektör/Kurum/Politika Örnekleri,** TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:2, Haziran 2005, Yayın No: TÜSİAD-T/2005-06/399, s.87.

yasalarla yasaklanmamış bir faaliyetin bilinçli olarak kayıtlara geçirilmemesi, belgelendirilmemesi, dolayısıyla vergilendirilmemesi şeklinde ortaya çıktığını görürüz.[77] Sosyal sigorta primlerinde işçi ve işveren paylarının düzenli veya tam olarak hesaplanmaması ve ödenmemesi, satışların ve gelirlerin az gösterilerek düşük vergi ödenmeye çalışılması bu alanda en çok karşılaşılan metotlardır.[78]

Özellikle küçük ve orta boy işletmelerde rastlanan, iş adamlarının gelirlerini doğru kaydetmemeleri, evleri için yaptıkları özel harcamalarını firma giderleri olarak göstermeleri gibi kasıtlı davranışlarla vergi kaçırma yöntemleri son derece yaygındır. Bu gibi faaliyetlerin engellenebilmesinin yolu ise, firma içi denetimlerin düzenli bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve belli ölçekteki büyüklüğe sahip firmalar için bağımsız dış denetimlerin yaptırılmasını sağlamak olabilir. Ancak bu önlemler, devletin vergi politikasındaki tutarlılığı, vergi denetimlerindeki ciddiyeti ve vergi cezalarının caydırıcılığıyla da yakından ilgilidir. Cezaların zamanında, kesin bir şekilde ve herkese eşit olarak uygulanmaması, bağışıklık kazanma ve bulaşma etkileri ile vergi cezalarının etkinliğini azaltırken, kayıtdışılığı da körüklemektedir.[79]

1.4.4. İstatistiksel Olarak Ölçülememesi ve GSMH Hesaplarında Yer Almaması

Kayıt dışı ekonominin bu özelliği, kayıt dışı ekonominin tanımı ve tespiti için hayati öneme sahiptir. Eğer bir faaliyet milli gelir hesaplamalarına yansıtılmak üzere tam ve doğru olarak ölçülemiyor ise, bu kritere göre yasal olup olmadığına bakılmaksızın söz konusu faaliyet kayıt dışı ekonomi içerisine dahil edilecektir.[80] Çünkü bu faaliyetler ölçülemediğinden kayıtlı ekonomi içerisinde gösterilememektedir. Geçimlik tarımsal üretim, ev işleri, çocuk bakıcılığı ve komşuya yardım gibi faaliyetler istatistiksel olarak ölçülemeyen kayıt dışı ekonomik faaliyetlere örnektir. Bu tür faaliyetler, hükümete bildirilmediği için ekonomiyle ilgili resmi istatistiklere direkt olarak yansımaz. Vergi mükellefiyetine itaatteki diğer ifade ile vergiye gönüllü uyumdaki düşüş nedeniyle devlet, üretim faaliyetlerinin hacmini doğru olarak hesaplamakta yetersiz kalır.[81]

---

[77]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT:2603 - ÖİK:614, Ankara 2001, s.11
[78]ALTUĞ (1994); a.g.e. s.21.
[79]Hasan AYKIN; "Vergi Cezalarında Caydırıcılık Sorunu", **Yaklaşım**, Ekim 2009, Sayı:202.
[80]Türkmen DERDİYOK; Monetary Estimates of Turkey's Black Economy, University of Leicester, Discussion Paper No:167, s.2
[81]ALTUĞ; 1999, s.11

Ekonomi içerisinde yer alan bazı işlemler gizlendiği için resmi istatistikler içerisinde yer almaz. Ekonomik birimlerin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri milli muhasebe kayıtlarında görülmez. Bu faaliyetlerin milli muhasebe kayıtlarında görülmemesinin nedeni, bu faaliyetlerin gizlenmesi sebebi ile olabileceği gibi yapılan faaliyetlerin kayıt altına alınmasındaki zorluklardan ötürü de olabilir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hiç veya yeterince ölçülememesinin nedenleri ise; faaliyetlerin parasal değerinin olmaması, faaliyetlerin gizli tutularak beyan edilmemesi, hesaplamalarının fiilen imkansız veya çok zor olması ve bu faaliyetlerin esasında milli gelir hesaplamalarına dahil edilmesinin rasyonel ve etik kabul edilmemesi olarak sayılabilir.[82] Kayıt dışı ekonomik faaliyetler hükümete bildirilmediği için ekonomiyle ilgili resmi istatistiklere direkt olarak yansımazlar. Bunun sonucu olarak da, devlet ülkedeki toplam üretim hacmini doğru olarak hesaplayamaz.[83]

1.4.5. Gelir veya Fayda Elde Edilmesi

Kayıtdışı ekonominin bu özelliğine göre, kayıt dışı ekonomik faaliyet karşılığında bir gelir ya da fayda elde edilmesi gerekmektedir. Oysa komşuya yardım, evde çocuk bakımı, temizlik ve bahçe işleri yapılması gibi faaliyetler karşılığında gelir elde edilmemekle beraber, fayda sağlanmaktadır. Ancak ev hanımının çalışmaya başlamasıyla evde bakıcı istihdam edildiğinde veya çocuk kreşe verildiğinde ailenin ev giderleri artmaktadır. Böylece faaliyet piyasa kavramı çerçevesinde parasal bir hüviyet kazanmaktadır.[84] Burada faydadan anlaşılması gereken piyasa şartlarında bir faydanın sağlanmasıdır.

1.5. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Kayıtdışı ekonomi az ya da çok her ülkede vardır. Kayıtdışı ekonomin ortaya çıkmasının bir takım nedenleri bulunmaktadır. Kayıtdışılığın ortaya çıkmasına ve büyümesine yol açan faktörler toplumsal özelliklere ve zamana göre ülkeden ülkeye değişmekle birlikte söz konusu faktörlerin büyük çoğunluğu ortak özellik taşır. Gelişmiş ülkelerde kayıtdışı ekonomiye yol açan faktörler kurumsal ve vergisel

[82]ÖZSOYLU; a.g.e. s.11.
[83]Ergün AKTÜRK; a.g.t, s. 6-7.
[84]Sedat YETİM; **Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, İstanbul 1999, s.10.

nitelikte olmalarına karşılık, gelişmekte olan ülkelerde bu konuda yapısal faktörler ön plana çıkmaktadır.[85]

1.5.1. MALİ NEDENLER

Bireyler ve firmalar gelirlerini arttırmak için faaliyet gösterirler. Ancak vergileme ile ilgili sorunlar kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran en önemli sebepler arasında yer alır.[86]

1.5.1.1.Vergi Sisteminin Karmaşıklığı ve Vergilendirme Ortamının Belirsizliği

Devletin harcamalarını gerçekleştirebilmek için başvurabileceği en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Bu nedenle iyi bir vergi sistemi devletler için hayati öneme sahip bir konudur. İyi bir vergi sisteminin oluşturulmasında hangi ilkelerin göz önüne alınması gerektiği konusu, verginin alınmaya başladığı ilk zamanlardan bu tarafa tartışılan bir konu olmuştur. Başarılı bir vergi uygulamasının sağlanabilmesi için vergilemede uyulması gereken kuralları gösteren vergileme ilkeleri, bir vergi uygulamasının gerek mevzuat ve gerekse uygulama açısından başarılı bir şekilde yürütülebilmesi bakımından geliştirilmiştir. Vergileme ilkeleri, bir yandan ekonomik, sosyal düzen ve ideolojideki gelişmelere, diğer yandan vergi kurumunun nitelik ve amaçlarında meydana gelen gelişmelere paralel olarak zamanın akışı içinde önemli değişimlere uğramıştır.[87] Vergiciliğin anayasası niteliğinde olan, biçime ve yönteme ilişkin bir dizi sorunları kapsayan bu ilkeler, olandan çok olması gerekeni amaç edinen birer norm ve kurallar topluluğudur.[88]

İdari amaçlı vergileme ilkeleri ise, vergi yasalarında yükümlüye sağlanması gerekli kolaylıklar ve vergisinin tahsilini kolaylaştırıcı nitelikteki ilkelerden oluşmaktadır.[89] İdari amaçlı vergileme ilkelerinden biri olan vergilemede belirlilik/kesinlik ilkesine göre; her vatandaşın ödemek zorunda olduğu vergi; tutar, çeşit, ödeme zamanı,

---

[85]Ufuk BAKKAL; **Kayıt Dışı Ekonomi**, Derin Yayınları, İstanbul 2007, s.189.
[86]DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007, s.3-5.
[87]Abdurrahman AKDOĞAN; **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara 2013, s.192; Emine ORHANER, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara 2000, s.148; Salih TURHAN; **Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1998, s.190.
[88]Fazıl TEKİN; **Artan Oranlılık ve Türk Gelir Vergi Sistemindeki Uygulaması,** Eskişehir,1978, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Yayın No: No:192/122, s5-6.
[89]Ali Rıza GÖKBUNAR; "Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme", **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi,** Yıl:1998, Sayı:4, s.13.

ödeme şekli vb. bakımından keyfi değil kesin, açık ve belirli olmalıdır.[90] Bu kural ödenecek vergi miktarının, zamanının ve biçiminin kesin ve açık olarak yükümlüce bilinmesi gereğini ortaya koymaktadır. Vergi yasalarında verginin matrahının, tarifesinin, ödeme zamanının ve biçiminin önceden saptanması ile söz konusu kurala uyulmuş olunacaktır.[91]

Belirlilik (kesinlik) ilkesinin gerçekleşmesi; idari personelin iyi yetişmiş ve ahlaklı kimselerden oluşmasının yanı sıra, vergi sistemi ve münferit vergilerin basit olması, vergi kanunlarında kullanılan dilin açık olması, verginin ödeneceği tarih ve yer ile borcun miktarının herhangi bir yanlış anlamaya neden olmayacak şekilde açık ve kesin olarak bilinmesi, vergi kanun ve nizamları hakkında yeterli açıklamaların yapılması vb. koşullara bağlıdır. [92]

Adam Smith'e göre, devletin üstlendiği görevler nedeniyle karşılamak durumunda olduğu bütün giderler için halktan, "devletin himayesi altında elde ettikleri gelire göre" vergi toplanmalıdır. Vergiler o şekilde tahsil edilmelidir ki, mükellefler kendileri için en uygun bir zamanda ödeme imkanına sahip olsunlar. Bunun dışında vergi alınması ise, adaletsiz ve haksızlık demektir. Dolayısıyla vergiler mükellefleri, vergilerin sağlayacağı parasal avantajlardan daha fazla bir fedakarlığa zorlamamalıdır.[93]

Vergide kesinlik ilkesi gereği mükellefler ödeyecekleri vergilerinin miktarını, zamanını ve ödeme şeklini daha önceden bilmelidir. Yani vergilerin kesin olması için vergi kanunlarının geriye yürümemesi gerekmektedir. Ülkede uygulanan vergi mevzuatı ülkenin sosyal, ekonomik ihtiyaçlarına cevap vermiyorsa, vergi mevzuatı uygulaması karışık, anlaşılması zor ve zahmetli ise insanlar kayıt dışı ekonomiye yönelmektedirler. Vergi kanunlarının karmaşıklığı doğru beyanda bulunmama eğilimine (non-compliance) katkıda bulunur. Bu nedenle, kanunlar öncelikle sade olmalı ve vergi sisteminde sürekli değişiklik yapılmamalıdır.[94] Mükelleflerin vergi

[90]Nihat EDİZDOĞAN; **Kamu Maliyesi,** Ekin Kitabevi, Bursa 2000, s.135.
[91]Aykut HEREKMAN; **Kamu Maliyesi**, Sevinç Matbaası, Ankara 1989, s.25.
[92]TURHAN; a.g.e. s.207.
[93]George SOULE-Gerson ANTELL;**Herkes İçin Ekonomi**,3.Baskı, Çeviren:Nejat MUALLİMOĞLU, Avcıol Basım-Yayın, Kasım-1996, s.48.
[94]Phill BRAND; **Compliance:** "A. 21st Century Approach", National Tax Journal, Yıl:1996, Vol. 49(3), pp. 416-419.

kanunlarının karmaşık olduğunu düşünmeleri onların gönüllü uyum derecesini etkileyebilir. Ayrıca kanunların karmaşıklığı uygulayıcılar, denetim elemanları ve yargı organları için de güçlükler doğurur.

Klasik iktisadi düşüncede kamu maliyesinin ve bu arada verginin, etkin ve otoriter devlet anlayışına bağlanmış, "hukuki (veya mevzuat)" yönü ağır bastığından, mükelleflere konan ve onlardan tahsil edilen verginin, konuluş veya alınış amacına göre çok katı mevzuat hükümleri içinde bulunması, bu hükümlerin tatbikinde çok titiz ve hassas davranılması önemli bir ilke olmaktadır. İşte Adam Smith de bu yaklaşıma uygun olarak, vergide kesinlik veya belirlilik ilkesini ortaya koymuştur. Bu ilkeye göre her mükellefin ödeyeceği vergi kesinlik ifade etmeli, mükellefler keyfi uygulamalarla karşılaşmamalıdırlar. Verginin ödeme zamanı, şekli, ödenecek miktar vb. vergilendirme ile ilgili şekli ve maddi ödevler, mükellef için olduğu kadar diğer kişiler için de açık ve belli olmalıdır. Bu kesin ve belirli olma özelliği, vergi ile ilgili mevzuatın açık, sade, kolay anlaşılır bir dille yazılması ve farklı yorumlara fırsat vermemesinden; devlet için keyfi uygulamalara imkan ve fırsat vermeyecek bir vergi düzenlemesine kadar uzanan bir ilke olarak anlaşılmalıdır.

Fallan (1999) tarafından yapılmış olan araştırmada da, insanların vergi ile ilgili sahip oldukları bilgilerin, vergi verme davranışı üzerinde önemli bir etkisi olduğu saptanmıştır.[95] Netice itibariyle, ülkede uygulanan vergi mevzuatı, ülkenin ekonomik, sosyal, mali ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa, sade, kolay anlaşılır bir yapıda değilse, sürekli değiştirme ihtiyacı gösteriyorsa ve istikrarlı bir yapı arz etmiyorsa vergi kayıp ve kaçağı artar. Dolayısıyla vergilendirmede basitlik ilkesi çok büyük önem taşımaktadır. Mükelleflerin yasalara uygun davranabilmesi, yasaların anlaşılabilir, uygulanabilir ve sade olmasıyla yakından ilişkilidir. Ağır vergi yükü; vergi oranlarında sık sık değişikliğe gidilmesi; vergi hukukunda sürekliliğin olmaması; beklenmeyen anlarda yeni vergilerin konulması vb. sebepler mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu olumsuz etkilemekte ve kayıt dışına yönelmelerine neden olmaktadır. Sürekli değişen ve karmaşık bir yapıya sahip olan yasalar, mükelleflerin

[95]L. FALLAN (1999); Gender, Exposure to Tax Knowledge and Attitudes Toward Taxation: An Experimental Approach, Journal of Business Ethics, No:18, 173-184.

kimi zaman bu karışıklıktan kaynaklı istemeden de olsa vergilerini ödeyememelerine sebep olabilmektedir.[96]

1.5.1.2. Vergi Oranlarının Yüksekliği ve Vergiye Karşı Direnç

Kayıt dışı ekonomi temelde, devletin bilgisi ve kontrolü dışındaki yasal ve yasadışı faaliyetlerden oluşmaktadır. Yapılan çalışmalar, devletin ekonomi içindeki ağırlığının artmaya başladığı 1970'lerden beri kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yükselişte olduğunu göstermektedir. Vergiler kamu harcamalarının finansmanında en büyük paya sahiptir. Büyük kamu harcama programlarını finanse etmek için vergi oranlarındaki artışla birlikte vergiden ve düzenleyici kısıtlamalardan kaçma isteği de ciddiyet kazanmaktadır.[97]

Vergilerin toplam kamu gelirleri içerisindeki payı ülkelerin gelişmişlik düzeylerini vermektedir. Gelişmiş ülkelerin gelirlerinde vergilerin payı %90'ların üstüne çıkarken, gelişmekte ve az gelişmiş olan ülkelerin toplam gelirleri içerisindeki vergilerin payı %65-70'lerde kalmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki bu eksiklik kayıt dışılığın yüksek olduğunu göstermektedir. Devlet kayıt dışı ekonomi neticesinde yeteri kadar vergi ve prim toplayamamasından kaynaklanan bütçe açığına para basma, iç ve dış borçlanma gibi enflasyonist yöntemlere başvurarak çözüm aramaktadır.[98]

Vergi oranlarının gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere nazaran yüksek olması kayıt dışı ekonomiyi artırmaktadır. İnsanlar vergi ödememek veya daha az vergi ödemek amacıyla yaptığı ekonomik işlemlerinin tamamını veya bir kısmını kayıt altına almaktan kaçınmaktadırlar.[99] Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi bir vergi başkaldırısı niteliğindedir.[100]

---

[96]C. COLEMAN; L.FREEMAN (1997); 'Cultural foundations of taxpayer attitudes to voluntary compliance,' Australian Tax Forum, Vol.13.

[97]Friedrich SCHNEİDER; Kausik CHAUDHURİ; Sumana CHATTERJEE (2003); "The Size and Development of the Indian Shadow Economy and a Comparison with other 18 Asian Countries: An Empirical Investigation", Johannes Kepler University, Working Paper No.0302, Linz, Austria.

[98]İzzettin ÖNDER; "Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme", **İÜSBF Dergisi**, İstanbul, Sayı 23-24, s.243.

[99]DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007, s.31.

[100]Ali Rıza GÖKBUNAR; "Türk Vergi Sisteminin Yapısal Sorunları ve Çözüm Önerileri", **CBÜ İİBF Yönetim ve Ekonomi,** Sayı:2, Yıl:1996.

Gelişmekte olan ülkelerde GSMH'nın ve bütçe gelirlerinin düşüklüğü nedeniyle hükümetler, kamu gelirlerini arttırmak için yüksek vergi oranları uygulama yolunu seçmektedirler. Vergi oranları, gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha yüksektir. Örneğin 1990'lı yıllarda ABD'de vergi tarifeleri %15-%28 arasında değişirken, Türkiye'de %25-%55 arasında uygulanmaktaydı.[101] Oysa vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Bu da, kayıt dışı ekonominin ve dolayısıyla resmi muhasebeden gayri resmi muhasebeye doğru yönelişin boyutlarını artırmaktadır. Nitekim Giles ve Caragata, 1996 yılında Kanada'da yaptıkları bir araştırmada efektif vergi oranlarının %36,1'den %30'a düşürülmesinin, kayıt dışı ekonominin GSYİH'ya oranını %15'den %13'e indireceğini öngörmüşlerdir.[102]

Vergiye gönüllü uyum ile ilgili çalışmalar incelendiğinde vergi oranları ile vergiye gönüllü uyum arasında yakın bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır.[103] Bu çalışmalar içerisinde, Arthur Laffer tarafından ortaya konulan ve arz yönlü iktisadın en önemli dayanağını oluşturan vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi gösteren çalışma oldukça önemlidir. Bu analizde vergi oranları optimalin üzerine çıktığı durumlarda vergi gelirleri azalmaya başlar, çünkü insanlar çalışmak yerine vergisiz para kazanma yollarını ararlar. Vergi oranları artmaya başladığında, ekonomik faaliyetlerde rakamlarla ifade edildiği şekilde azalma olmaz sadece yüksek vergi oranları sebebiyle kayıtlı ekonomiden kayıt dışılığa kayış söz konusu olur.[104]

Vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasındaki doğru yönlü ilişki, vergi oranlarının gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere nazaran yüksek olmasına ve kayıt dışı ekonominin boyutlarının genişlemesine yol açmıştır. Örneğin para talebi yaklaşımına göre ABD'de 1990 yılında kayıt dışı ekonominin oranı %5.1- 8.0 arasında tahmin edilmektedir, bu ülkenin vergi tarifesi ise artan oranlı olup %15'den başlayıp %28'de

[101]Şinasi AYDEMİR; "Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine (II)", **Vergi Dünyası**, Şubat 1995, Sayı:162, s.35.
[102]David GİLES (1996); The Hidden Economy and Tax- Evasion Prosecutions in New Zealand, Department of Economics. University of Victoria.
[103]Elif TUAY; İnci GÜVENÇ; **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı**, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No:51, Ankara 2007, s.79.
[104]Müslim DEMİR; "Toplumun Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler", **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı:18, Ekim-Kasım-Aralık 2009.

son bulmaktadır, gelişmekte olan bir ülke olan ülkemizde ise ilgili yılda vergi oranları %25 ile %55 arasında olup, kayıt dışı ekonomi ise %14.8 idi.[105]

Avrupa'da da zaman içerisinde vergi oranları azaltılarak mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunda bir artış sağlanmıştır.[106] Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin büyümesinde önemli bir role sahip olan yüksek vergi oranlarının düşürülmesinin, kayıt dışı ekonominin boyutunu önemli ölçüde düşürebileceği ileri sürülebilir. Vergi kaçakçılığı, vergi kaybına sebep olduğu gibi, vergi adaletini bozmakta ve ekonomik düzen içindeki sermaye hareketlerinde ve rekabet şartlarında da eşitsizliklere yol açmaktadır. Vergi mükellefleri vergi oranlarının makul düzeyde olmasını isterler. Vergi oranlarının yükselmesi sonucu vergi gelirleri aynı oranda yükselme göstermez. Bunun nedeni mükelleflerin daha az vergi verme arzularıdır. Beklenen vergi gelirleri ile gerçekleşen vergi gelirleri arasında oluşan fark kayıt dışı ekonomiye aktarılan kaynak kadardır. Vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasında doğru yönlü bir ilişkinin varlığından söz edebilir.[107]

Gelir sahiplerinin hemen hemen tamamı çeşitli sebeplerle vergi ödemek istemezler. Onlara göre vergi vermesi gerekenler hep başka kişilerdir. Bu sebeple kamu harcamalarını karşılamak için şart olan vergiler ihtiyariliğe bırakılmamıştır.[108] Mükellef ile vergi idaresinin uzlaşmaması sonucunda mükellefte vergi ödemeye karşı bir direnç oluşur. Böylece mükelleflerde vergilerin tam ve doğru olarak ödenmesi şeklinde tezahür etmesi gereken vergi bilinci, vergi ödenmemesi yönünde bir anlayışa dönüşmektedir.[109]

1.5.1.3. Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetlerinin Yetersizliği

Mükellefler ile vergi daireleri arasında köprü işlevi gören muhasebeci ve mali müşavirlerin, gelirlerin eksiksiz olarak beyan edilmesi ve vergi kaçakçılığı gibi durumlara karşı hassas davranmamaları mükellefleri kayıt dışı faaliyette bulunarak

[105]Yusuf KILDİŞ (2000); "Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutları ve Çözüm Önerileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, s.4.
[106]J.OWENS (2002); Taxation in a Global Environment, The OECD Observer, No:230, pp.15-16
[107]Meral FIRAT; "Kayıtdışı Ekonominin Vergisel Boyutu", **Vergi Sorunları**, Haziran 2010, Sayı:261, s.168-169.
[108]Yusuf KILDİŞ (2000); Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutları ve Çözüm Önerileri, **Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, s.5.
[109]Şinasi AYDEMİR; **KOBİ'ler ve Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkiye Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı (TOSYÖV), Kasım 1994, Ankara, s.24.

kazanç elde etmeye sevk etmektedir. Mükelleflerin kayıt ve beyanlarının yasalara uygunluğunu ve dolayısıyla ilerde herhangi bir olumsuz işleme tabi tutulmamalarını sağlama görevi muhasebeci ve mali müşavirlere düşmektedir. Mükelleflerin vergilendirme işlemlerini yürüten muhasebeci ve mali müşavirler vergi kaybının önlenmesinde çok önemli bir role sahiptirler. Dolayısıyla vergi kaçakçılığının önlenmesinde bilhassa sahte fatura temininde mal bedeli yüksek gösterilerek maliyet ve giderler şişirilmektedir. Muhasebecilik ve mali müşavirlik hizmeti yapanların bu hususta çok hassas davranmaları gerekmektedir. Bu hususta gerekli hassasiyeti göstermeyenler hakkında da ağır müeyyideler getirilmesi zorunluluk arz etmektedir.[110]

Mükelleflerin vergi yasalarını uygulamakta güçlük çektiği zamanlarda, sorunlarının çözümü için başvurduğu muhasebeci ve mali müşavirlerin, yeterince bilgili olmaması ya da vergiye yaklaşımlarının vergi yasalarına uymamak şeklinde olması, ileride giderilmesi mümkün olmayan sakıncalar doğurmaktadır.[111]

Bu konuda en önemli problemlerden biri de bu mesleği icra edenlerin nitelikleridir. Mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik mesleği bilgi ve davranış yönünden yüksek kaliteyi gerektirmektedir. İlgili tüm mevzuat, muhasebe ve mali analiz teknikleri gibi konularda uzmanlık düzeyi, bilgi ve iş ahlakı ve meslek disiplini konularında özel disiplini gerektiren mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik mesleğinde bu niteliklere sahip olmayan bir takım kişilerin faaliyet gösteriyor olması önemli sorunlara neden olabilecektir. Bu durum mükelleflerin kayıt dışı faaliyette bulunma eğilimleri için ortam meydana getirmektedir. Çünkü çalışma standartlarının, yetki ve sorumlulukların belli olmadığı bir ortamda çalışan kişilerden, mesleklerinin gereğini yerine getirebilmelerini beklememek gerekir.[112]

[110]KILDİŞ; a.g.m. s.5.
[111]AYDEMİR; a.g.e. s.66.
[112]Hamza EYİDEMİR; "Vergisel Yaklaşım Açısında Kayıtdışı Ekonomiye Giriş-2", **Maliye ve Sigorta Yorumları,** Sayı:375, 1 Eylül 2002, s.42.

1.5.1.4. Çalışma Hayatından Kaynaklanan Nedenler

Çalışma hayatında görülen kayıtdışı faaliyetlerin temel nedeni olarak, toplam vergi ve sosyal güvenlik yüklerindeki artışlar gösterilebilir.[113] İşgören ve işverenlerin artan yükümlülükleri sonucunda ortaya çıkan kayıtdışılık sosyal güvenlik sistemini sekteye uğratmaktadır. Netice itibariyle sosyal güvenlik kuruluşlarının etkinliğini yitirmesiyle beraber, çalışanlar sosyal güvenlik haklarından verimli bir şekilde faydalanamamaktadırlar.[114]

Kayıtdışı ekonomiye yönelen kesimin gerekçelerinden birisi de, kayıtlı alanda faaliyette bulunmanın sınırlılığıdır. Devletin üzerlerinde fazla baskı oluşturduğunu düşünen bireyler bu baskıdan kurtulmak için kayıtdışına yönelebilmektedir. Çalışma hayatıyla ilgili yasal düzenlemelerin; part-time, kısa süreli çalışma ve evde çalışma gibi işleri kapsamaması, işyerlerine getirilen standartlar, üretimin lisanslı olması, minimum yaş, eğitim, diploma, asgari ücret ve fazla mesai ve kadın çalışanlara düşük ücret verilmesi gibi uygulamalar istihdamın ve üretimin kayıtdışına kaymasıyla sonuçlanabilmektedir.[115]

1.5.1.5. Vergi İdaresi ve Denetiminden Kaynaklanan Nedenler

Denetimin temel amacı kişileri yasalara uygun hareket etmeye yöneltmektir. Mükelleflerin bir gün denetlenebileceklerini düşünmeleri yasalara uygun davranma eğilimlerini arttırır. Zira vergi denetimi, yasalara aykırı davranışla vergisini doğru ve zamanında ödemeyenler için ciddi bir risk oluşturur. Doğru beyanı sağlayan kriter ise, bu riskin büyüklüğüdür. Mükellefler kendilerinin ne kadar az denetleneceklerini bilirlerse o kadar çok vergi kaçırırlar. Denetleneceğini bilen bir mükellef yaptırımların ağırlığından dolayı vergi kaçırmadan ve dolayısıyla kayıt dışı ekonomiden uzak durur. [116]

---

[113]Dominic H.ENSTE (2003); "Shadow Economy and Intitutional Change in Transition Countries" in Boyan Belev (ed.), **The Informal Economy in the EU Accession Countries**, Center for the Study of Democrasy, Sofia, s.87.

[114]Dominic H.ENSTE and FriedrichSCHNEİDER (1998); "Increasing Shadow Economies All Over the World-Fiction or Reality?", **IZA Discussion Paper**, No:26, December, s.97.

[115]Yılmaz ILGIN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları,** DPT Yayın No:2492, Ankara 1999, s.14

[116]Ali ÇELİKKAYA; Hüseyin GÜRBÜZ; "Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bir Alan Çalışması", **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Ekim 2006, s.32.

Yapılan araştırmalar, yüksek cezalar ve denetim olasılığının kaçakçılığı engelleyeceğini, denetim oranı (denetlenme olasılığı) ile gönüllü uyum arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Alm, Jackson ve Mckee yaptıkları deneysel çalışmada, gönüllü uyumun denetim oranı ile arttığını ancak ceza oranındaki değişmenin gönüllü uyum üzerinde çok az etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.[117] Bu çalışmaya göre, ceza oranlarındaki artışa verilen tepki pozitif olmakla birlikte küçük ve önemsizdir. Buna dayanarak denilebilir ki, cezalar denetim ile desteklenmezse çok önemli bir etki yaratmaz. Bu amaçla vergi yasalarında vergi cezalarının caydırıcılığını ve vergi denetiminin etkinliğini arttırıcı düzenlemeler yapmak gerekir. Aynı şekilde, önceki denetimlerin gelecekte de denetlenme olasılığını arttıracağı varsayıldığında, bir önceki yılda yapılan denetimin kişinin ilerleyen yıllarda da gönüllü uyum davranışını etkileyeceği sonucuna ulaşılabilir.[118] Dolayısıyla, denetimlerin yetersiz olduğu bir ortamda gerçekleştirilecek vergisel düzenlemelerin fazla bir anlamı olmayacaktır.

1.5.2. EKONOMİK NEDENLER

Ülkelerin sahip olduğu ekonomik sistemler ve buna bağlı yapısal özellikler de kayıt dışılığa uygun bir zemin oluşturabilir. Ekonomik düzenlemelerin, sınırlamaların ve bürokrasinin daha yoğun olduğu az gelişmiş ülkelerde kayıt dışılığın daha büyük oranda olduğu görülmektedir.[119]

1.5.2.1. Ekonomik Sistem ve Uygulanmakta Olan Ekonomi Politikaları

Bir ekonominin gelişmişlik düzeyi, gerekli yatırımların yapılarak yeterli kalkınma hızına ulaşılamaması ve kayıtlı istihdam imkanlarının yaratılamaması, kamu kesiminin ekonomik faaliyetler içerisindeki ağırlığı, kanuni düzenlemelerin ve bürokratik sınırlamaların yoğunluğu kayıtdışılıkta rol oynayan faktörlerdir. Ülkenin uygulamakta olduğu ekonomi politikası, kayıtdışı ekonominin ortaya çıkmasında etkili olabilecek bir faktördür. Örneğin; müdahaleci ekonomi politikasının uygulandığı bir ekonomide, hükümetin uygulamakta olduğu teşvik politikaları, kayıtlı

[117]Elif TUAY; İnci GÜVENÇ; **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı**, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No:51, Ankara 2007, s.31.

[118]Ali ÇELİKKAYA; "Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler", **e-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, Temmuz 2002, Sayı:5 http://www.e-akademi.org/makaleler/acelikkaya-1.htm (Erişim Tarihi:19.02.2011)

[119]Vuslat US; **Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 2004, Yayın No:2004/17, s.10.

ekonomiden kayıtdışı ekonomiye geçişe sebep olabilir. Diğer yandan hükümetlerin arzı genişleterek arz talep dengesini sağlamak amaçlı uygulayacağı ortodoks politikalar, kayıtdışı ekonomiye örtülü olarak izin verebilmektedir.[120]

Ekonomik politikalar, ekonomik istikrarsızlık ve krizler kayıt dışılığa yol açan önemli nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik yapıları oturmuş, kurumları yerleşmiş, enflasyon problemini yaşamayan ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutunun çok düşük olduğu görülmektedir.

1.5.2.2. Ekonomik İstikrarsızlık ve Enflasyon

Ekonomik kriz ve durgunluk dönemleri de kayıtdışılığa uygun bir zemin oluşturmaktadır. Böyle dönemlerde işsiz kitleler, kayıtlı ekonomide bulamadıkları istihdam imkanlarını kayıtdışı faaliyetlerde arayacaklardır. Müteşebbisler ise kriz ve durgunluğun etkilerini minimuma indirmek ve özellikle istihdam ve üretim açısından esnek davranabilmek amacıyla kayıtdışı faaliyetlere yönelebileceklerdir.

Bir ülkede uzun süre devam eden yüksek oranlı enflasyon kayıtdışı ekonominin payının artması açısından önemli bir diğer unsurdur. Ekonomideki tüm dengeleri bozan enflasyon, vergi sistemi, işletmelerin gelir ve kaynak yapısı üzerindeki etkileriyle kayıtdışı ekonominin artmasına neden olmaktadır. Vergi kanunlarındaki oranlar ve tutarların enflasyonun etkisiyle aşınması sonucunda ekonomik birimlerin ödemekte oldukları vergi miktarında değişimler ortaya çıkmaktadır.[121] Fiyatlar genel düzeyinin artması sonucunda ekonomik birimlerin artan nominal gelirleri yüksek vergi dilimleri üzerinden vergilendirilmektedir. Bu yüzden mükelleflerin reel gelirleri artmadığı halde, yükümlü olduğu vergi miktarı artmaktadır. Enflasyondan kaynaklanan vergi adaletsizliği ise kayıtdışılığa teşvik unsuru oluşturmaktadır.[122]

Fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine bağlı olarak reel gelirleri artmadığı halde daha yüksek gelir dilimlerinden vergi ödemek zorunda kalan üretici ve tüketici birimler,

---

[120]Özer ÖZÇELİK; Emre ÖZCAN; **"Kayıtdışı Ekonominin Sebepleri, Etkileri, Ölçümü ve Türkiye Örneği"** içinde Süleyman Aydın (ed.) ***Yolsuzluk -Nedenleri Etkileri, Çözüm Yolları***-, Ankara: Turhan Kitabevi:169.

[121]Fazıl KARAMAN; "Ekonomik ve Sosyal Boyutla Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi", **Yeni Türkiye**, Cilt:5, Sayı:27, Mayıs-Haziran 1999, s.429-439.

[122]Vuslat US; **Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 2004, Yayın No:2004/17, s.11.

ekonomide üstlendiği rollerin tanıdığı imkanlar ölçüsünde kendilerini enflasyona karşı ayarlamaktadır. Ancak bu ayarlama genellikle kayıtdışı ekonomiye yönelerek yapılmaktadır.[123]

Ekonomide sürekli yaşanan yüksek enflasyon olgusu, kayıt dışı ekonomiyi büyüten bir neden olduğu gibi, aynı zamanda kayıt dışı ekonomi de enflasyonun artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle enflasyonun kontrol altına alınmasına yönelik olarak uygulanacak politikaların, kayıt dışı ekonominin payının küçültülmesini de hedeflemesi gerekmektedir.

Yüksek enflasyon dönemlerinde vergi sisteminin sayısal büyüklüklerinin değiştirilmediği durumlarda spesifik tarifeler, muafiyet, istisna ve indirim tutarları ve gelir vergisinin tarife dilimleri aşınmakta; sabit varlıklar, stoklar, faiz geliri ve gideri gibi vergilenebilir matrah da olumsuz yönde etkilenmektedir. Mükelleflerin elde etmedikleri fiktif karların vergilendirilmesi ise özkaynakların erimesine sebep olmaktadır.[124]

Kayıtdışı ekonominin sürekli artması ile kayıtlı ekonomi giderek küçülmekte ve bu küçülme devletin vergi gelirlerinde azalmaya, vergi gelirlerindeki azalma borçlanmaya, borçlanma faiz oranlarının yükselmesine, faiz oranlarının yükselmesi ise enflasyona neden olmaktadır.[125] Böyle durumlarda, sabit gelirli geniş kitleler enflasyon dolayısıyla aşınan gelirlerini telafi etmek, üreticiler de maliyetlerini azaltabilmek amacıyla kayıtdışı ekonomiye yöneleceklerdir. Ayrıca, eğer vergi sistemi enflasyonun etkisini dikkate alan, örneğin enflasyon muhasebesi gibi düzenlemeler içermiyorsa, bu durumda da bireyler, aşırı yüklerden korunmak amacıyla kayıtdışı faaliyetlerde bulunabileceklerdir.

[123]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2603- ÖİK: 614, Ankara 2001, s.4.
[124]Yusuf KILDİŞ (2000b); "Kayıtdışı Ekonomi ve Etkileri-I", **Vergi Sorunları**, Cilt:23, Sayı:144, Eylül, s.199.
[125]Ali Rıza GÖKBUNAR; **Türk Vergi Sisteminde Reform Gereği,** DEÜ İİBF Maliye Bölümü Yayını, İzmir 1997, s.317.

1.5.2.3. Kişisel Gelir Dağılımının Bozukluğu

Milli gelirin ülkedeki bireyler arasında adil olarak dağıtılamaması kayıtdışı faaliyetlerin diğer bir sebebidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde; orta sınıftaki bireylerin azlığı, kayıtdışı ekonominin önemli nedenlerinden birisidir.[126] Milli gelirden düşük pay alan bireyler, gelirlerini artırmak amacıyla kayıtdışına yönelmektedirler. Aynı şekilde, kayıtdışı faaliyetlerin sağlamış olduğu avantajlar dolayısıyla, çalışanlar da kayıtdışı sektöre yönelerek gelirlerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Özellikle son yıllardaki ekonomik ve sosyal yaşamdaki değişimlerin bireyleri daha fazla tüketime yöneltmesi, bireylerin denetim ve kontrol eksikliğinin bulunduğu alanlarda vergiden kaçarak tasarruflarını arttırmaya çalışmalarına yol açmaktadır.[127]

Gelir dağılımı açısından bakıldığında; gelir dağılımındaki adaletsizlik, düşük gelir grubunun genişliği ve orta gelir grubu üyelerinin nisbi olarak azlığı kayıtdışılık sebepleri arasındadır. Gelirin düşüklüğü ve fakirlik, bireyleri kayıtdışı faaliyetlerde bulunmaya zorlayan bir faktördür. Üst gelir gruplarındaki vergi ve diğer mali yükümlülüklerin ağırlığı da bu grupta yer alan bireyleri, faaliyetlerini ve gelirlerini gizlemeye yöneltmektedir.

Gelir dağılımının kayıtdışı ekonomiyle ilişkisi, gelirden düşük pay alan grupların gelirlerini artırmak amacıyla kayıtdışı istihdama imkan oluşturması durumunda ortaya çıkmaktadır. Gelirlerin yetersizliği karşısında düşük gelir grubunda bulunan bireyler ya ek iş talebiyle işgücü piyasasına çıkmakta ya da nitelikleri itibariyle işgücü piyasasına dahil olmayan kadınlar ve hatta eğitimlerinin aksaması pahasına çocuklar bu piyasaya dahil olmaktadır. Gerek ek iş talebiyle piyasaya çıkan işgücü, gerekse kadın ve çocuklar, üretken istihdam alanlarının yetersiz olması veya konumlarının zorlaması nedeniyle büyük ölçüde kayıtdışı sektörde istihdam şansı aramaktadır.[128]

---

[126]Yusuf KILDİŞ (2000a); "Kayıtdışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, s.6.

[127]İsmail ÇİLOĞLU (1998); "Kayıtdışı Ekonominin İşleyişi ve Kamu Bütçesine Etkisi", **Hazine Dergisi**, Sayı:11, Temmuz, s.71.

[128]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2603- ÖİK:614, Ankara 2001, s.2-3.

1.5.2.4. Bilgi Teknolojilerindeki Gelişmeler ve Elektronik Ticaretin Yaygınlaşması

Kayıtdışı ekonominin ortaya çıkmasına ya da büyümesine etkisi olan bir diğer faktör bilgi teknolojisindeki değişimlerdir. 21. yüzyıl ile birlikte dünyada, bilgi ve iletişim alanında ortaya çıkan yenilikler, bilgi toplumuna dönüşüm, gelişen teknoloji, yeni iş çevresi ve demografik yapının giderek gençleşmesi, farklı ticaret kavramları ve pazarlama yöntemlerini ortaya çıkarmıştır. Yeniliklerin çoğunluğunun kanunlarda yer almayışı, kayıtdışı sektörleri bu yeni alanlara yöneltmektedir. Bilişim sektöründeki gelişmelerin beraberinde getirdiği elektronik ticaret, internet ortamının ve olanaklarının yaygınlaşması, ekonomik birimleri elektronik ticaret yapmaya yöneltmektedir. Elektronik ortamda yapılan ticaret sonrasında alım-satım belgesi düzenlenmediğinden, ticaret kayıtdışı olmaktadır.[129]

Diğer yandan elektronik ticaret; vergi tabanını eriterek vergi gelirlerini azaltmaktadır. Elektronik ortamda yapılan hizmet ve mal transferlerini vergilemenin zorluğunun yanısıra; yapılan işlemlerin kayıt altına alınması, saklanması, ibrazı, denetimi gibi raporlama anlamında da zorluklar yaşanmaktadır. Bu gibi yasal boşluklardan dolayı karapara aklama gibi kayıtdışı işlemlerin elektronik ortamda yapılması kolaylaşmaktadır.[130]

Aynı zamanda internet ortamındaki bankacılık ve finansal hizmetlerde müşteri bilgilerinin gizli tutulması, vergi idarelerinin denetim yapmasını engellemekte ve karapara aklamayı kolaylaştırmaktadır.[131] İşgücü açısından bakıldığında ise; bilgi ekonomisinin eğitimli işgücüne olan talebi artırması, vasıfsız işçilerin iş bulmalarını güçleştirirken vasıfsız işçileri kayıtdışına yönelmek zorunda bırakmaktadır. Diğer yandan yaygınlaşan tele-working (uzaktan/evden çalışma) ile evde çalışanların sayısının sürekli artması, kayıtdışının boyutlarını da artırmaktadır.[132]

---

[129]Özer ÖZÇELİK; Emre ÖZCAN; **"Kayıtdışı Ekonominin Sebepleri, Etkileri, Ölçümü ve Türkiye Örneği"** içinde Süleyman Aydın (ed.) ***Yolsuzluk –Nedenleri Etkileri, Çözüm Yolları-***, Ankara 2006: Turhan Kitabevi:168.

[130]Ayşegül TANDIRCIOĞLU ŞİMŞEK; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi**, DPT Yayın No:2661, Kasım 2002, s.5-6.

[131]Ercan ALPTÜRK; "Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi", **Vergi Sorunları**, Sayı:153, Haziran 2001, s.39.

[132]Adem KALÇA; "Elektronik Devletler Sürecinde Kayıtdışı Ekonomi Gerçeği", **Birikim**, Ağustos 2000, Sayı:136, s.101.

1.5.2.5. İşletme Büyüklüğü

Bir ülkenin ekonomisinin yapısal özellikler kayıt dışı ekonomiyi etkileyen temel unsurlardandır. Bir ülkede tüm sektörlerde küçük işletmelerin yaygın olması kayıt dışılığa ortam hazırlayan önemli faktörlerden biridir. Küçük işletmelerin yaygınlığı bir taraftan izleme ve denetlemeyi zorlaştırırken, diğer taraftan bu işletmelerin pek çok yasal düzenlemelerin dışında kalmalarına yol açmakta; vergi, iş, sosyal güvenlik, muhasebe vb. konularla ilgili yasalar genellikle bu tür küçük işletmeleri kapsamamaktadır.[133]

Ekonomide sektörlerin ağırlığı da kayıtdışılığın boyutlarını etkilemektedir. Örneğin tarım ve hizmetler sektörü, izleme ve denetlemenin zor olması sebebiyle kayıt dışılığa daha elverişli ve kayıtdışılığın yoğunlaştığı sektörlerdir. Hizmetler sektörünün özelliği daha çok küçük işletmeler tarafından yürütülen ekonomik faaliyetlerin bu sektörde yoğunlaşmasıdır. İşletmeler küçüldükçe kayıtdışı işçi çalıştırma artmaktadır.

1.5.2.6. Ülke İçi ve Dışı Rekabetin Yoğun Olması

Ülkelerarası bütünleşme ve küreselleşme eğilimleri ile birlikte dış ticaretteki rekabet, firmaları maliyet avantajları aramaya ve ucuz emek gücüne yöneltmektedir. Kayıtdışı faaliyetler böyle bir imkanı sunabilmesi açısından da cazip olabilmektedir. Benzer şekilde, ülke içinde rekabet belli sektörlerde yoğun olarak yaşanmaktaysa, söz konusu yapı teşebbüslerin kayıt dışına yönelmelerine yol açabilmektedir.[134]

1.5.2.7. Devlet Müdahaleleri veya Düzenlemeleri

Kayıtlı ekonomide faaliyet gösteren bireylerin özgürlüklerini kısıtlayan (yasalara uyma, lisans alma zorunluluğu gibi) düzenlemelerin yoğunluğu bir başka önemli unsurdur. Schneider tarafından Johnson, Kaufmann ve Shleifer'e atıfta bulunularak, genel nitelikli ekonomik düzenlemelerin daha fazla bulunduğu ülkelerde kayıtdışı sektörün GSYİH verilerinde daha çok yer edinme eğiliminde olduğunun ampirik olarak ortaya konulduğu belirtilmektedir.[135] Bu kapsamda yine aynı çalışmada,

[133]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT:2603- ÖİK:614, Ankara 2001, s.2-3.
[134]Burak BÜYÜKKUŞOĞLU; Murat ÇETİNKAYA; Kayıtdışı Sektörün Rekabet Politikasına Etkileri**, Rekabet Dergisi,** [çevrimiçi erişim: www.Rekabet.Gov.Tr/Word/Dergi24/3-Bu%20sayıda.Doc,],s.4.
[135]Friedrich SCHNIEDER (2002); "Size And Measurement of The Informal Economy In 110 Countries Around The World", Australian Tax Centre Çalıştayında sunulan çalışma, ANU, Canberra, Australia, s.28.

regülasyon indeksinde[136] 1 puanlık bir artışın kişi başına GSYİH verileri dikkate alındığında, kayıtdışı sektörde %8.1 oranında bir artışa sebep olduğu vurgulanmaktadır. Schneider tarafından 76 adet gelişmekte, gelişmiş ve geçiş ekonomisi kapsamında olan ülkeler bağlamında yapılan araştırmada regülasyon indeksinde 1 puanlık bir artışın kayıtdışı sektörde %10'luk bir artışa sebep olduğu ileri sürülmektedir. Bu çerçevede yapılması gereken, yeni yasal ve idari düzenlemelerden ziyade, mevcut yasal ve idari düzenlemelerin uygulanmasının geliştirilmesidir.[137] Çünkü bu amaçla yapılan iktisadi ve mali düzenlemeler, gerek vergi sisteminin büyük ölçüde bozulmasına yol açması, gerekse kayıtdışı fonların sisteme girmesini kolaylaştırması nedeniyle kayıtdışı sektörün payını artırmaktadır.[138]

1.5.3. SİYASİ NEDENLER

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının artmasının nedenlerinden bir diğeri de siyasi yapıdır. Gelişmiş ülkelerde, devletin vatandaşı denetlemesinin yanında, vatandaş da devleti denetleme hakkına ve yetkisine sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, kanunlara tabi olanlar ve kanunları uygulayanlar, kanunların oluşumuna katılamamakta ve vatandaşlar da devleti denetleme hakkına sahip olamamaktadır. Devlete bağlılığın azalması, devletin saygınlığını yitirmesi, ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında tutulmasının toplum tarafından hoşgörü ile karşılanmasına neden olmakta ve bu durum da kayıt dışı ekonominin gelişmesine yol açmaktadır.[139]

Mükelleflerin kayıp ve kaçaklar konusunda davranışlarını etkileyen en önemli nedenlerden biri de siyasilerin şimdiye kadar uygulamış oldukları popülist politikalardır. Ayrıca istikrarlı bir vergi politikasının uygulanmaması, siyasal iktidarların baskı gruplarının istekleri doğrultusunda kararlar alması ve sık tekrarlanan vergi afları da siyasi nedenler arasında yer almaktadır. Kamu otoritesi tarafından yapılan harcamalara toplum tarafından şüphe ile bakılmakta ve bu durum vatandaşlar arasında vergi bilincinin azalmasına neden olmaktadır. Kötü idare-artan

[136]Söz konusu indeks 1'den 5'e doğru sıralanmakta olup 5 en çok düzenlemesi olan ülke anlamına gelmektedir. Bu çalışmaya göre düzeleme oranı arttıkça kayıtdışı ekonomi büyümektedir.
[137]Bu noktada mevcut yasaların etkin olduğunun varsayılması gerekmektedir. Aksi takdirde yeni yasanın daha etkin olması durumunda bu yorumların yapılması güçleşecektir.
[138]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara 2001, s.4.
[139]Ülker TOPTAŞ; **Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri**, No:26, Ankara 1998; TES-AR Yayınları, s.50-51 ve SARILI; a.g.m. s.42.

vergi yükü sarmalı sürekli birbirini izleyecek ve kayıt dışı ekonominin nedeni olacaktır.

1.5.3.1. Baskı Gruplarının İstekleri

Siyasi iktidarlar, genellikle baskı gruplarının, oy temin ettikleri çevrelerin istekleri doğrultusunda kararlar alarak, oy uğruna vergilendirme ile ilgili gerekli yasal düzenlemeler yapabilmekte, bazı kesimlerin vergi yükünü azaltırken, bazı kesimlerin vergi yükünü de artırabilmektedirler. Dünyada ve ülkemizde özellikle baskı gruplarının istekleri doğrultusunda ve oy kaygısı ile siyasal iktidarlar, vergi ile ilgili kararlarından kolayca vazgeçebilmekte, bunun sonucunda vergi yükünün belirli kesimler üzerinde kalmasına neden olabilmektedir. Siyasal iktidarlar vergi politikaları ile ilgili çalışmalar yapmakta fakat bu politikalar baskı grupları nedeniyle genellikle uygulanamamaktadır.[140]

Muafiyet ve indirimlerde olduğu gibi; ekonomik, sosyal, idari ve siyasal nedenlerle yer verilen istisnalar, baskı gruplarının hükümet ya da parlamento üzerindeki etkisi sonucunda kısmi bir "yöneltici vergi politikası" önlemi haline geldikleri takdirde gelir vergisinin mali fonksiyonunun yanı sıra, konjonktürel ve sosyal fonksiyonlarını da olumsuz yönde etkileyen vergi matrahının aşınması olayına neden olmaktadırlar.[141]

Örneğin ülkemizde yapılan vergi kanunu değişikliklerinin çoğu, ekonomik krizlerin arkasından ve kamu gelirlerini arttırma amacı güden nitelikteki değişikliklerdir. Yapılan değişikliklerin büyük çoğunluğu vergi sisteminin iyileştirilmesi amacını taşımamaktadır. Yapılan bu vergi kanunları değişikliklerinde, siyasi irade üzerinde baskı kuranlar faaliyetlerini yasal olarak kayıt dışına taşımışlardır. Yapılan bu çalışmaların doğurduğu tek sonuç, dürüst mükellefler üzerindeki vergi yükünü arttırmak olmuştur.[142]

---

[140]Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; **Kayıt Dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Yayın No:116, Ankara 2004, s.21-22.
[141]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.104-105.
[142]KILDİŞ; a.g.m. s.6

1.5.3.2. Siyasal İktidarların Tutumu

Vergi kaçakçılığının ve dolayısıyla kayıtdışı ekonominin bir sebebi de siyasilerin tavrı olabilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi siyasi iktidarlar, genellikle baskı gruplarının etkisi altında kalarak, oy temin ettikleri çevrelerin istekleri doğrultusunda kararlar alarak, oy uğruna vergilendirme ile ilgili yasal düzenlemeler yapabilmektedirler. Rasyonel bir nitelik taşımayan bu yaklaşım tarzı ile siyasi iktidarlar, bazı kesimlerin vergi yükünü azaltırken, bazı kesimlerin vergi yükünü de artırabilmektedirler. Bu durum hem vergi adaletine ve eşiklik ilkesine aykırılık teşkil etmekte hem de mükelleflerin devlete olan bakış açısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bütün bunların kaçınılmaz sonucu ise, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun azalması ve kayıt dışına yönelmesi olarak tezahür etmektedir. Ayrıca siyasi partilerin vergileme konusunda değişik görüşleri, birbirinden zıt uygulama projeleri bulunduğundan, politik istikrarın bulunmadığı bir ülkede her seçim döneminde, ayrı siyasi partilere mensup mükelleflerin beklentileri başlamaktadır. Siyasi partilerce kendi programları çerçevesinde hazırlanan ve her şeye yeniden başlanacağı kanaati oluşturan vergi paketleri ve projelerinin çokluğu, kamuoyunda mevcut haliyle ciddi ve istikrarlı vergi politikası olmadığı izlenimini uyandırmakta, vergi mükellefleri kendi kararlarıyla şahsi menfaatlerini korumaya çalışmaktadırlar.[143]

Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede kayıtdışı ekonomi her geçen gün daha büyük boyutlara ulaşmaktadır. Bu sektörlerde çalışanlar da özellikle büyük kentlerde yoğunlaşarak bir oy potansiyeli olmakta ve siyasi erk üzerinde etkin bir konuma gelmektedir. Bu durumdan siyasi rant sağlamayı amaçlayan hükümetler de, kayıtdışı ekonominin kontrol edilmesi ve kayıt altına alınmasında ise çoğu zaman yeterli denetim yapmamakta ve/veya bu duruma politik rant kazanmak açısından özellikle göz yummaktadırlar.[144]

1.5.3.3. Vergi Afları

Siyasal iktidarlar tarafından ülke gündemine sık aralıklarla getirilen vergi afları, vergi sisteminin problemlerini de ortaya koymaktadır. Vergi afları, eşitlik ve adalet

[143]M. Bülent AYDIN; ”Kayıt Dışı Ekonomi-Vergi Denetimi-İdari Yapı-2”, **Maliye ve Sigorta Yorumları**, Sayı:458, 15 Şubat 2006, s.77.
[144]Ömer Faruk ÇOLAK; Selahattin BEKMEZ; **Kayıtdışı Ekonomi veSiyasal Tercihler**: **Bir Oyun Teorisi Analizi**, Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No:1126, Ankara 2007, s.1.

ilkelerine ters düşmekte olup, vergisini düzenli beyan eden ve ödeyen mükelleflerin aleyhine eşitsizlik oluşturmaktadır. Vergi aflarının sık sık tekrarlanması; mükelleflerin yeni af beklentilerine girmesine neden olmaktadır. Bu durum zamanla vergisel yükümlülüklerini tam olarak yerine getiren mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükellefleri örnek almasına ve vergi yükümlülüklerini yerine getirmede zaafiyete uğramalarına yol açmaktadır. Vergi afları vergi idaresinin otoritesine zarar verir, vergi denetiminin etkinliğini azaltmakta ve vergi uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir.[145]

Vergi aflarına sık sık başvurulması veya bunların önceden tahmin edilmesi vergi suçlarının işlenmesi için ekonomik bir teşvik sağlayacağından mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını olumsuz etkileyecektir.[146] Vergi affı, vergisini dürüst ve zamanında ödeyen mükellefler üzerinde eşitsizlik düşüncesi yaratacak ve vergi affı aracılığıyla dürüst olmayan yükümlülerin sorumluluktan kurtarılması vergi sisteminin adaletini azaltabilecektir.[147] Dürüst mükellefler vergi affını vergi kaçakçıları için bir ödül olarak görüp, kendilerinin sömürüldüğü hissine kapılabilirler.[148] Malik ve Schwab tarafından yapılan çalışmada vergi affı olasılığının atması durumunda bireyler, daha az gelir beyan ettiklerini belirtmişlerdir.[149] Vergi aflarının sakıncalarından bir diğeri ise vergi kaçırma eyleminin taşıdığı "suç" vurgusunda oluşturacağı gevşemedir. Bu durum da kaçırma eylemini meşrulaştıracak ve vergisel uyumu azaltacaktır.[150]

Ayrıca vergi afları, vergileme ilkelerinden adalet ilkesine de tamamen ters düşmektedir. Vergisini zamanında ödeyen mükellef, vergisini ödemeyerek vergi affı ile süresinden sonra ve daha az miktarda ödeyen mükellef karşısında mağdur

[145]Recep AYGÜN; "Vergi Afları ve Vergi Uyumuna Etkisi", **Vergi Dünyası**, Mayıs 2012, Sayı:369, s.90
[146]Peter STELLA; "An Economic Analysis of Tax Amnesties", **Journal of Public Economics**, 46, 1991, s.399
[147]James ANDRONİ; "The Desirability of a Permanent Tax Amnesty", **Journal of Public Economics**, 45, 1991, s.144
[148]James ALM - Michael MCKEE-William BECK; "Amazing Grace; Tax Amnesties and Compliance", **National Tax Journal**, 43, 1990, s.25
[149]Arun S. MALİK - Robert M.SCHWAB; "The Economics of Tax Amnesties" **Journal of Public Economics**, 46, 1991 s.45
[150]Martin KELLNER; "Tax Amnesty 2004/2005- an Appropriate Revenue Tool?", *German Law Journal*, v. 5, No:4, 2004, s.346.

edilmektedir. Olması gereken, siyasal iradenin baskılardan etkilenmeden vergi kanunlarını adalet ve eşitlik ilkesine göre uygulamasıdır.[151]

1.5.4. SOSYAL NEDENLER

Ekonomik, mali ve siyasal nedenler dışında; toplumun yaşam şartları, kültürel yapısı, moral ve ahlaki değerleri, eğitim düzeyi ve kırdan kente göç olgusu gibi sosyal faktörler de kayıtdışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenler arasındadır.[152] Toplumdaki moral ve ahlaki değerlerin bozulması ve eğitimdeki yetersizliğin sonucu olarak bireyler, yasadışı faaliyetlere ilgi duymaya başlarken, kayıtlı olarak faaliyette bulunup mükellefiyetle ilgili ödevlerini gereği gibi yerine getirenler de devlete olan güvenlerini yitirmektedirler.[153] Uyuşturucu madde kaçakçılığı, kumar, tefecilik ve fuhuş gibi yasak malların-hizmetlerin üretimi ve pazarlanması sonucunda elde edilen yüksek karlar, özellikle moral ve ahlaki değerlerin bozulduğu toplumlarda insanların kayıtdışı faaliyetlere yönelmelerini teşvik etmektedir.[154]

Ülkeler arası ve ülke içi göç hareketleri de kayıtdışılığın önemli nedenleri arasında sayılabilir. Nüfus artış hızının, büyüme hızının üzerinde seyretmesi sonucunda ortaya çıkan işsizlik, kırsal alanlardaki imkansızlıklar dolayısıyla işgücünü göçe zorlamaktadır. Yeterli altyapıdan yoksun bölgelere yapılan göçler bir yandan gecekondulaşmaya, diğer yandan vasıfsızlaşmaya yol açmaktadır.[155] Nüfus artışı ve göçle birlikte kentlerde biriken büyük ölçüde niteliksiz işgücü, emek sahiplerinin daha az ücretle ve sosyal güvenceye sahip olmaksızın çalışmaya razı olması sonucunu doğurmaktadır. Hızlı nüfus artışının sonucu olan genç nüfus fazlalığı, bu nüfusun barınma, sağlık, eğitim, istihdam vb. ihtiyaçlarının karşılanması için ülkenin harcaması gereken kaynak miktarını da artırmaktadır. Köyden kente göç ve nüfus

[151]Nihat IŞIK; Mustafa ACAR; "Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi,** Sayı:21, Temmuz-Aralık 2003, s.121.
[152]Yılmaz ILGIN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları,** DPT Yayın No:2492, Ankara 1999, s.31.
[153]Fethi ÖĞÜNÇ; Gökhan YILMAZ (2000); "Estimating the Underground Economy in Turkey", **The Central Bank of the Republic Of Turkey,** Discussion Paper, September, s.1-30.
[154]Vito TANZI (1984); "Yeraltı Ekonomisi" çev. Mustafa AÇIKALIN, **Maliye Dergisi**, Sayı:70, Temmuz–Ağustos, ss.72-73 ve Namık Kemal UYANIK (2001) **Bir Bölüm Finansal İşlemler ve Vergilendirilmeleri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul, s.319
[155]Namık Kemal UYANIK; **Bir Bölüm Finansal İşlemler ve Vergilendirilmeleri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul 2001, s.320 ve Yılmaz ILGIN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları,** DPT Yayın No:2492, Ankara 1999, s.32.

artışına bağlı hızlı kentleşme sonucu ortaya çıkan gecekondu olgusu, kayıtdışı ekonominin gelişimi açısından özel bir öneme sahiptir.[156]

İstihdam olanaklarının artan nüfusu karşılamayışı ve bu çerçevede gelişen köyden kente hızlı göç ve çarpık kentleşmenin sonucu olarak niteliksiz işgücü ve emek sahiplerinin daha az ücretle ve sosyal güvenceye sahip olmaksızın çalışmaya razı olması neticesinde ortaya çıkan kayıt dışı ekonomik faaliyetler önemli boyutlara ulaşmaktadır. Ülkede yatırımların ve üretimin düşük düzeyde olması ve ekonomideki istikrarsızlıklar da yeni istihdam alanları oluşturmayınca artan nüfus istihdam edilememekte ve istihdam açığı oluşmaktadır. Bununla birlikte tarım sektöründeki kısıtlamalar, yetersiz destekler de tarım sektöründe çalışanların ihtiyaçlarını karşılayamamalarına neden olmakta ve kırdan kente göç etmelerine sebep olmaktadır. Bunun sonucunda da hızlı ve çarpık kentleşme ortaya çıkmaktadır. Hızlı nüfus artışı ve göçün doğurduğu işsizlik ve çarpık kentleşme işgücü piyasasını olumsuz etkilemekte ve bu durum kayıt dışı istihdama ortam hazırlamaktadır. Kentleşme ve nüfus artış hızları dikkate alındığında, metropol niteliği kazanan yerleşme merkezlerinde ortaya çıkan sorunlar giderek ağırlaşmakta, bu durum yeni değer yargılarının oluşmasına ve yasalara itaat eğiliminin azalmasına yol açmaktadır. Ayrıca ülkenin eğitim düzeyinin düşüklüğü vergi bilincinin geliştirilip yaygınlaştırılamamasına, vergi ve diğer yasal yükümlülüklerin gerektiği gibi yerine getirilememesine neden olmaktadır.[157] Bu yükümlülüklerin yerine getirilememesi demek ise kayıt dışı ekonominin genişlemesi anlamına gelmektedir.

1.5.5. PSİKOLOJİK NEDENLER

Mükelleflerin vergilendirme karşısındaki tutum ve davranışlarının önceden bilinmesi vergi ile ilgili yapılacak yeni düzenlemelerin başarısı açısından son derece önemlidir. Mükelleflerin ödedikleri vergiyi psikolojik ve sosyal yönden nasıl algıladıklarını ve vergilendirme karşısında tutumlarının ne olduğunu tespit etmek vergilendirmenin etkinliği için gereklidir. Vergilendirme karşısında mükelleflerin psikolojik tutumlarının incelenmesi, tutumların davranışlara yol açan eğilimler olmasından dolayı önemlidir. Mükellef tutumlarının vergi verme davranışı üzerindeki etkisini

[156]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara 2001, s.2.
[157]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara 2001, s.2.

ortaya koymak, etkili ve adil bir vergi sistemi oluşturulabilmesi açısından son derece önem taşımaktadır.[158]

Bireylerin, başkalarının kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde bulunduğunu bilmeleri ve/veya kamuoyunda kayıtdışı faaliyetlerin büyük oranda olduğu düşüncesinin yaygın olması, kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü ölçmeye yönelik tahminlerin yüksek olması, onların kayıtdışı faaliyetlere yönelmesinde cesaretlendirmektedir. Bu açıdan, kayıtdışı ekonominin kendisi ve kayıtdışı ekonomi konusunda yapılan aşırı yüksek tahminler de kayıtdışılık sebebi olmaktadır. Çünkü kayıtdışı faaliyetlerin kayıtlı faaliyetler karşısında sağlamış olduğu avantajlar kayıtlı ekonomiden kayıtdışı ekonomiye geçişi hızlandırmaktadır.[159] Bireylerin vergi rejimine uyması, kendinden başkalarının uyması halinde daha mümkündür ve kayıtdışı istihdamla ilgili duyduklarının, kayıtdışı ekonomiyle ilgili abartılmış tahminlerin kamuoyuna açıklanması gerçekte kayıtdışı faaliyetleri teşvik edebilir.[160] Aynı zamanda bireylerin toplum içinde etkin olma istekleri, kimlik arayışları ve özgür çalışma istekleri de aynı şekilde sonuçlar doğurabilir yani bireyleri psikolojik olarak kayıtdışına teşvik edebilir.[161]

Yükümlü psikolojisini etkileyen önemli faktörlerden biri de vergi oranlarıdır. Vergi oranlarının artması, yükümlülerin ödeyeceği vergi miktarını ve vergi yükünü artıracaktır. Vergi yükünün artması ise yükümlünün tasarruf ve harcanabilir gelirini azaltarak yükümlüyü vergi ödeme konusunda isteksiz davranmaya yöneltecektir. Yapılan araştırmalar, yüksek vergi oranlarının yüksek vergi geliri sağlayamadığını göstermiştir. Bu nedenle yükümlülerin vergi yükünü nasıl algıladıklarının tespiti önemlidir. Vergi oranlarının yüksek bulunduğu durumlarda yükümlüler, içinde bulundukları ekonomik ve sosyal yapıya göre vergiden kaçınma, vergi kaçırma ya da vergiyi yansıtma yollarına başvurmaktadırlar. Denetim ve ceza baskısının da az olması yükümlü psikolojisini risk alma yönünde etkilemektedir. Vergi

[158]Coşkun Can AKTAN; Dilek DİLEYİCİ; Özgür SARAÇ; "Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki Sosyo-Psikolojik Sınırları", İçinde: **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, Seçkin Kitabevi, Ankara 2006,s.159-161.

[159]Şinasi AYDEMİR; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, İstanbul 1995, s.59.

[160]P.HARDING; R. JENKINS; **The Myth of the Hidden Economy**, Milton Keynes, PI, Open University Pres, 2001, s. 79.

[161]Yılmaz ILGIN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları,** DPT Yayın No:2492, Ankara 1999, s.33.

yükümlülerinin verginin tabana yayılmadığını ve vergi yükünün sadece belirli kesimlere yüklendiği yönündeki düşünceleri de onların vergiye gönüllü uyumunu azaltan faktörlerden biridir. Vergi yükümlülerini huzursuz eden bir diğer konu da mevzuatın uzun vadeli bir niteliğe sahip olmaması ve anlaşılır bir dille yazılmamış olmasıdır. Yapılan araştırma sonucu yükümlülerin % 91'i vergi mevzuatının çok sık değişmesinin uyum zorluğu yaşattığını, % 78'i ise vergi yasalarının açık ve anlaşılır bulmadıklarını belirtmektedir. Vergi yükümlülerinin vergi ödeme isteklerini azaltan bir faktör de ödenen vergiler ile devletin sunduğu hizmetler arasında doğrudan bir ilişki kurulamamasıdır. Diğer bir ifadeyle, ödenen vergilerin hizmet olarak geri dönmediği ve kamu harcamalarında savurganlık olduğu yönündeki inanıştır. Örnek kütlemizi oluşturan yükümlülerin % 80'i kamu harcamalarında savurganlık olduğunu ve yine % 71'nin ödediği vergilerin hizmet olarak kendilerine geri döneceğine inanmadığını görülmektedir.[162]

1.6. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ TAHMİN YÖNTEMLERİ

Kayıt dışı ekonomi ve kanundışı ekonomik faaliyetler gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de yaygındır. Schneiderand Klinglmair (2004)'in tahminlerine göre, kayıtlı ekonomi içinde kayıt dışı ekonominin payı gelişmekte olan Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde %41 düzeyinde iken, gelişmiş 21 OECD ülkesinde bu oran %17'ye ulaşmaktadır. Ancak zayıf ve kırılgan ekonomik yapılarından dolayı kayıt dışı ekonomi gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için daha yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır.[163]

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, kamu finansmanını sağlamayı güçleştirdiği ve makro ekonomik göstergelerin sağlıklı olmasını engelledikleri için ekonomi politikalarının belirlenmesini ve uygulanan politikaların başarısını olumsuz etkilemektedir. Bu ve benzeri nedenlerle gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de kayıt dışı ekonomik faaliyetleri önlemek önem kazanmaktadır. Kayıt dışı ekonomik

[162]Harun YENİÇERİ; Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma, "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları" 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.916-917.

[163]F. SCHNEİDER; R. KLİNGLMAİR (2004); "Shadow Economies Around the World: What Do We Know?", IZA Discussion Paper No. 1043, s.7.

faaliyetlerin önlenmesinin ilk aşaması, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hacminin hesaplanmasıdır.[164]

Ancak kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü kesin olarak ölçmenin mümkün olamamasından dolayı kayıt dışı ekonomin büyüklüğünü tahmine yönelik çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemlerde, mevcut olan veriler ışığında çeşitli varsayımlarda bulunulmaktadır. Ancak geliştirilen yöntemlerle kayıt dışı ekonomiyi tam olarak ölçmek mümkün olmamıştır. Çünkü geliştirilen her bir yöntem bünyesinde bir takım zayıflıkları da barındırmaktadır. Ayrıca bu hesaplamalar ülkeden ülkeye ve kullanılan yönteme göre çok büyük farklılıklar göstermektedir.[165] Esas alınacak verilerin kalitesi, varsayımların ve yapılan tahminlerin tutarlı olması açısından önem taşımaktadır. İstatistik ofislerince toplanan verileri kullanarak kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmeye yönelik oluşturulan yöntemler doğrudan ölçme yöntemleri, dolaylı ölçme yöntemleri ve model yaklaşımı olarak üçe ayrılmaktadır.[166]

1.6.1. Doğrudan Tahmin Yöntemleri

Doğrudan tahmin yöntemleri; bireysel davranışları esas alarak kayıt dışı ekonomiyi tahmine çalışan yöntemlerdir. Doğrudan tahmin yöntemlerinin temelini, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün anket uygulamalarıyla tahmin edilmesi oluşturmaktadır. Bu yöntemlerde kayıt dışı ekonomi büyüklüğü hakkında ayrıntılı veri derlemek mümkün olmakta, hanehalkı anketleri, işyeri anketleri, zaman kullanım anketleri, vergi anketleri ve diğer anketler kullanılmaktadır.[167]

Doğrudan tahmin yöntemleri, ulusal düzeydeki anket verilerine dayalı olarak, kayıt dışı ekonominin tamamının veya alt sektörlerinin belli bir zamandaki büyüklüğünü tahmin etmeye yöneliktirler. Mikro ekonomik verilere dayalı olduklarından dolayı "mikro ölçümler" olarak adlandırıldıkları da olmuştur. Söz konusu yöntemler genellikle kayıt dışı ekonomide, üretici ve/veya tüketici olarak faaliyette bulunma

[164]Ercan BALDEMİR; M.Faysal GÖKALP; Mehmet AVCI; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Mimic Model İle Tahminlenmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Yıl:2005, Sayı:2, s.241-242.
[165]ÇETİNTAŞ; VERGİL; a.g.m. s.15.
[166]TÜSİAD, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme (AB Yolunda Değerlendirme ve Çözüm Önerileri)**, TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:8, Yayın No: TÜSİAD-T/2007-01/428, İstanbul 2006, s.44.
[167]Adil TEMEL; Ayşegül ŞİMŞEK; Kuddusi YAZICI; "Kayıt Dışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü", **İşletme ve Finans,** Sayı:104, Kasım 1994, 11-12.

olasılığı olan bireylerle kurulan ilişkiler veya gözlemlere bazen de yapılan denetimlere dayalıdır. Doğrudan yöntemlere örnek olarak; hanehalkı anketleri, vergi uyum çalışmaları, vergi denetim çalışmaları ve mikro ekonomik sektörel çalışmalar verilebilir. Burada söz konusu yöntemlerden, anket yöntemi ile karma yöntemden bahsedilecektir.[168]

1.6.1.1. Anket Yöntemi

Bu yöntemde bireylere doğrudan kayıt dışı ekonomiye katılımları sorulmakta, alınan cevaplara göre ölçme yapılmaktadır. Ancak kayıt dışı ekonomide aktif olan bireylerin ankete cevap vermeyecekleri ve/veya verseler bile cevaplarının gerçeği yansıtmayacağı düşünülebilir. Ayrıca anket yönteminin zorluğu ve maliyetinin yanısıra sadece anket yapılan yıla ilişkin sonuçlar vermesi nedeniyle de sürekli kullanılma özelliğine sahip değildir.[169]

-Hanehalkı Anketleri: Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin alıcıları ve bazen de üreticileri olarak hanehalklarına uygulanan anketlerdir.

-İşyeri Anketleri: Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin üreticileri ve alıcıları olarak işyerlerine uygulanan anketlerdir.

-Zaman Kullanım Anketleri: Açık ve saklı ekonomik faaliyetlerde bulunanların, bu faaliyetlerde harcadıkları zaman araştırılmaktadır. Ayrıca, daha sonra yapılan araştırmalarla, bu faaliyetlere ilişkin parasal değerler bulunmaktadır.

-Vergi Anketleri: Vergi kaçağı olan hane ve işyerlerini belirlemeye yönelik anketlerdir. Burada vergi kaçağı olan gelir tahmin edilmektedir.

-Diğer Anketler: Yukarıdakilerin dışında hanede, işyerlerinde veya kamuda uygulanan anketlerdir.[170]

1.6.1.2. Karma Yöntem

Amerika Birleşik Devletlerinde kayıt dışı ekonominin hacmini tahmin etmek amacıyla Amerikan İç Gelir İdaresi (Internal Revenue Service: IRS) tarafından uygulanmış bir yöntemdir. Amerika Birleşik Devletlerinde GSMH tahmini, gelir

---

[168]Gülay Akgül YILMAZ; a.g.e., s.118

[169]Fatih SAVAŞAN; Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri, "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları" 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.55.

[170]Serdar KOYUTÜRK; **Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Boyutu**, Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanları Kurulu, Ankara 2005, s.2.

vergisi beyannamelerinde beyan edilen gelirden hareketle yapıldığı için, gelir vergisi beyannamelerine yansımayan, başka deyişle beyan dışı gelir toplamının kayıt dışı ekonominin hacmine eşit olacağı kabul edilmiştir. Yöntemde beyan dışı gelirin; beyannamelerde beyan edilmeyen yasal kaynaklı gelir, yasadışı kaynaklı beyan dışı gelir ve kayıt dışı üretim sonucunda beyan dışı kalmış gelirlerden ibaret olduğu kabul edilmiş ve bu bileşenlerden her birinin hacminin tespitinde farklı yöntemler uygulanmıştır. Farklı yöntemlerin aynı anda kullanımı, yöntemin "karma yöntem" olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Bu yöntemde kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran çeşitli faktörler esas alınmakta ve tüm kriterler birlikte değerlendirilmektedir. Bu yöntemde hem objektif bazı değişkenler hem de subjektif değişkenler dikkate alınmaktadır.[171] Karma yöntem içinde toplam beyan dışı gelirin hacmini tahmin etmeye yönelik uygulanan yöntemler; karşılaştırma yöntemi, denetim ve anket yöntemidir.

1.6.2. Dolaylı Tahmin Yöntemleri

Makro yaklaşım ya da gösterge yaklaşımı olarak nitelendirilebilecek olan dolaylı ölçme yöntemlerinde kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin bilgi vermesi muhtemel makro ekonomik gösterge değerlerinin zaman içerisindeki değişimi değerlendirilmektedir.[172] Bu çerçevede GSMH Yaklaşımı, Parasalcı Yaklaşım, İstihdam Yaklaşımı, Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yaklaşımı, Üretim Girdilerini Esas Alan Yaklaşımdan söz etmek mümkündür.

1.6.2.1. GSMH Yaklaşımı

Bilindiği üzere GSMH hesaplamalarında üretim, gelir ve harcama yöntemleri olmak üzere üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi olmayacağı varsayımı altında, her üç yönteme göre hesaplanan GSMH değerlerinin aynı olması gerekmektedir.[173] Ancak kayıt dışı ekonomi söz konusu olduğu takdirde, harcamalar

---

[171]Mehmet TOSUNER; "Vergi Kayıp ve Kaçakları Sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler", **Vergi Sorunları**, Sayı: 85, Ekim 1995, s.5.

[172]Fethi ÖĞÜNÇ; Gökhan YILMAZ; "Estimating the Underground Economy in Turkey", CBRT Research Department Discussion Paper, 2000.

[173]Türkiye ekonomisinde, GSMH hesaplamalarında halen kullanılan sistem olan System of National Accounts (SNA) 68, OECD'ye üye ülkeler içerisinde sadece İsviçre ve Türkiye tarafından kullanılmaktadır (OECD, 2003). Öte yandan, yeni sistem olan SNA 93'ün yasal olmakla beraber GSMH hesaplamalarında yer almayan kayıtdışı ekonomik faaliyetleri yansıtmada daha etkin olacağı vurgulanmaktadır. Bu sebeple, GSMH rakamlarının ekonomik faaliyetleri daha gerçekçi olarak yansıtacağı öngörüsüyle SNA 93 Ulusal Hesaplar Sisteminin uygulamaya konulmasının son derece yararlı olacağı düşünülmektedir.

yöntemi ile hesaplanan GSMH değerinin, diğer yöntemler yoluyla hesaplanan GSMH değerinden daha büyük çıkması beklenmelidir. Bu sebeple, farklı yöntemlerle hesaplanan GSMH değerleri arasındaki farkların kayıt dışı ekonomi büyüklüğüne ilişkin veri teşkil ettiği düşünülmektedir. Öte yandan söz konusu farklar, istatistikçiler tarafından istatiksel hata olarak giderilmekte; bu sebeple GSMH yaklaşımı ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin sağlıklı bir rakama ulaşmak mümkün olmamaktadır. Buna ek olarak, döviz ve altının yüksek oranda tasarruf aracı olarak tercih edildiği ülkelerde, GSMH yaklaşımının kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ölçmede güvenilir bir yol olmayacağı düşünülmektedir.[174]

1.6.2.2. Parasalcı Yaklaşımlar

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye ilişkin olarak kullanılan bir diğer dolaylı yöntem ise parasalcı yaklaşımdır. Parasalcı yaklaşımda, parasal istatistikler kullanılarak kayıt dışı ekonominin boyutları belirlenmektedir. Parasalcı yaklaşım; sabit oran yaklaşımı, işlem hacmi yaklaşımı ve ekonometrik yaklaşım olarak üç başlık altında incelenmektedir.

1.6.2.2.1. Sabit Oran Yaklaşımı (Para Talebi veya Emisyon Hacmi Yaklaşımı)

Para talebi veya emisyon hacmi yaklaşımı adı da verilen sabit oran yaklaşımı, gizli ekonomik faaliyetlerde ödemelerin genellikle nakit olarak yapılacağı varsayımına dayanmaktadır. Dolaşımdaki para miktarı olan emisyon hacminin kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide kullanılan para miktarının toplamına eşit olacağı düşünülecek olursa, paranın dolaşım hızının sabit kaldığı varsayımıyla, emisyon hacminin toplam mevduatlara olan oranının artması kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığına işaret edecektir.[175]

1.6.2.2.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye ilişkin olarak getirilen işlem hacmi yaklaşımında, Fisher'in Miktar Teorisi eşitliği kullanılmaktadır.[176] Bu çerçevede, para arzının *M*, paranın dolaşım hızının *V*, fiyatlar genel seviyesinin *P* ve işlem hacminin *T* olduğu

[174]Adil TEMEL; Ayşegül ŞİMŞEK; Kuddusi YAZICI; **Kayıtdışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türkiye Ekonomisindeki Büyüklüğü,** DPT, Ankara 1994.
[175]P. CAGAN; "The Demand for Currency Relative to the Total Money Supply", Journal of Political Economy, 66, 1958 ve Gutmann, P.M. "The Subterranean Economy", Financial Analysts Journal 33,1977.
[176]E. L. FEİGE; "How Big is the Irregular Economy?" Challenge 22, 1979.

düşünülecek olursa, ülkede üretilen toplam mal ve hizmetlerin piyasa değeri, para arzının paranın dolaşım hızıyla çarpımına eşittir. Bir diğer deyişle; MV = PT

Bu yaklaşıma göre işlem hacmi olan T ile GSMH arasındaki ilişki uzun vadede sabittir. Bu sebepledir ki, belirli bir dönemde MV'nin belirlediği GSMH rakamı ile istatistiklerle açıklanan GSMH arasındaki fark, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü vermektedir. İşlem hacmi yaklaşımında paranın dolaşım hızının, hem kayıtlı ve hem de kayıt dışı ekonomide sabit olduğu kabul edilmektedir.

1.6.2.2.3. Ekonometrik Yaklaşım

Bu yöntemde, nakit para talebi ekonometrik yöntemlerle, birtakım belirleyici faktörlere bağlı olarak tahmin edilmekte ve elde edilen sonuçlar, bazı varsayımlar yapılarak kayıtdışı ekonominin tahmin edilmesinde kullanılmaktadır. Kayıtdışı ekonomide ödeme aracının peşin para olduğu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıtdışı ekonomilerde aynı olduğu varsayılmaktadır. Kayıtdışı ekonominin en önemli nedeninin yüksek vergi oranları olarak görüldüğü bu yöntemde, nakit para talepleri vergilerin uygulandığı ve uygulanmadığı durumlarda ayrı ayrı hesaplanmakta ve bu rakamlar arasındaki fark kayıtdışı ekonomi ile ilgili nakit para seviyesini göstermektedir. Analize paranın dolaşım hızı da dahil edilerek kayıtdışı ekonominin büyüklüğü öngörülmektedir. Bu yöntemin üstünlüğü, herhangi bir yılda kayıtdışı ekonominin olmadığı varsayımına gerek duyulmamasıdır.[177]

İlk olarak Tanzi tarafından 1979 yılında teklif edilen ve 1980 yılında revize edilerek 1983 yılında ABD ekonomisine uygulanan yöntem, ekonometrik parasal tahmin yöntemlerinin en tanınmışı olup diğer ülkelerde de bazı değişikliklerle yapılan ekonometrik çalışmalara da yol gösterici olmuştur. Parasalcı yaklaşımın bu yönteminde, nakit para talebi ekonometrik bir denklem ile tahmin edilmektedir.[178] Ekonometrik yaklaşımda, diğer parasalcı yaklaşımlarda olduğu gibi, kayıt dışı ekonomilerde işlemlerin nakit para ile yürütüldüğü ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı olduğu varsayılmaktadır. Nakit paranın geniş anlamlı

[177]Nihat IŞIK; Mustafa ACAR; "Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme," **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:21, Temmuz-Aralık 2003, s.125.

[178]Vito TANZI, (1983); "The Underground Eonomy in the United States: AnnualEstimates 1930-80," **IMF Staff Papers,** 30, pp. 283-285.

paraya oranının, kişi başına düşen reel gelir, mevduat faiz oranı, kamu personel harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı, ortalama vergi oranı ve enflasyon oranına bağlı olduğunun kabul edildiği bu yöntemde, nakit para talebi bir regresyon analizi ile tahmin edilmektedir.

İkinci aşamada ise vergi değişkeni sıfır alınmak suretiyle verginin olmadığı durumda ortaya çıkacak ikinci nakit para talebi tahmin edilmektedir. İki para tahmini arasındaki fark, kayıt dışı ekonomiyle ilgili nakit para düzeyini vermektedir. Son aşamada ise, paranın dolaşım hızından yararlanılarak ve kayıt dışı ekonomiye ilişkin nakit para düzeyi kullanılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hesaplanmaktadır.

1.6.2.3. İstihdam Yaklaşımı

Bu yaklaşımda kayıt dışı ekonominin hacmi, istihdamdaki izler takip edilerek bulunmaya çalışılır. İstihdamdaki izler resmi istatistiklerde yer alan verilere dayalı olarak ve anket çalışmaları ile tespit edilebilir. Bu yöntemde birbiriyle ilişkili ve fakat farklı içeriklere sahip üç değişken kullanılır. Bu değişkenler nüfus, özel kesim işgücü ve istihdamdır. Burada işgücü arzı için sadece özel kesim işgücünün ele alınmasının nedeni, resmi işgücünün zaten kayıt içi ekonomiyi temsil etmesidir. Bu ise nüfus artışına paralel olarak sivil iş gücü arzındaki artışın resmi işgücünün de dahil olduğu toplam istihdam ile mukayese edilerek kayıt dışı ekonominin hacmi için bir fikir vermesi bakımından işe yarayabilir. Çünkü nüfus artışından hem resmi ve hem de sivil işgücü arzı etkilenmektedir. Oransal olarak resmi işgücü arzı ile özel kesim işgücü arzı arasındaki artış farkı, kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkarır. Resmi istatistiklere göre çalışan kişi sayısı sosyal güvenlik kuruluşlarına bağlı olarak çalışan kişi sayısı arasındaki fark da bir kısım istihdamın kayıt dışı olduğunun ciddi bir göstergesidir.[179]

Bu yöntemde nüfusun, sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içinde gelişimi incelenerek kayıt dışı ekonominin varlığı ve büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Sivil işgücü arzının toplam nüfusa oranı ile istihdamın toplam nüfus içindeki payında benzer gelişmenin olması beklenir.[180] Toplam nüfus içindeki sivil

[179]KILDİŞ; a.g.m. s.7.
[180]Adil TEMEL, Ayşegül ŞİMŞEK, Kuddusi YAZICI; Kayıtdışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü, DPT, Ankara 1994, s.3

işgücü miktarı aynı iken istihdam edilen nüfusun toplam nüfusa oranı düşüyorsa o ekonomide kayıt dışılık artıyor demektir.[181]

Bu yöntem, kayıt dışı ekonominin gelişiminin tespiti için belli bir zaman dönemi boyunca emeğin işgücüne resmi katılım oranına (resmi katılım oranı burada emek gücünün toplam nüfusa oranı olarak ifade edilmiştir) bakmanın daha iyi olacağına dayalıdır. Yöntemde kayıt dışı ekonominin varlığının istihdam rakamlarını bozacağı anlayışından hareketle, kayıt dışı ekonomideki bir artışın bu alanda çalışan kişi sayısını arttıracağı ve bu olayla beraber söz konusu kişilerin istihdam kayıtları dışına çıkacakları ve böylece de işgücünün resmi katılım oranında bir düşmenin meydana geleceği ileri sürülmüştür.[182]

1.6.2.4. Vergi İncelemeleri Yoluyla Tahmin Yaklaşımı

Vergi denetimi araçları olan yoklama, inceleme, arama ve bilgi toplama müesseseleri ile amaçlanan, mükelleflerin beyanları ile fiili durumları arasındaki farkın asgariye indirilmesidir.[183] Bu yöntemde vergi inceleme yetkisi olan görevlilerin yaptıkları incelemelerde tespit ettikleri matrah farkları ve kayıt dışı istihdam rakamlarından yola çıkılarak kayıt dışı ekonominin boyutlarının tespitine gidilir. Modern vergi sistemlerinde ve ülkemizde beyan esası geçerlidir. Beyan esasında mükellefler bazen bilerek, bazen de bilmeden yanlışlıklar yapmakta ve az kazanç beyan etmektedirler. Bu yöntemde rastgele seçilmiş mükelleflerin inceleme sonucu bulunan matrah farkları toplam nüfusa oranlanarak kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılır. Ayrıca yasal vergi oranları ile efektif vergi oranlarının karşılaştırılması ile de kayıt dışılığın tahmin edilmesi mümkün olmaktadır.[184] Ekonomik faaliyetlerin vergilendirilemeyen bölümünü ölçmeye yarayan bu yöntemde, mükelleflerin beyan ettikleri matrahlar ve vergi incelemeleri sırasında tespit edilen farklar esas alınarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Vergilendirilmediği halde milli gelir büyüklüğü içerisinde yer alan bazı faaliyetler bu yöntemin içinde değildir.[185]

---

[181]Oğuz OYAN; **Türkiye Ekonomi**, İmaj Yayıncılık, Ankara 1998, s.115.
[182]Edward F. DENİSON; "Is US Growth Understated Because of the Underground Economy EmploymentRatios Suggest Not", Review Income and Wealth, 28.March, s.1-16.
[183]KILDİŞ; a.g.m. s.3
[184]Yılmaz ILGIN; "Kayıtdışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'de Durum", **DPT Planlama Dergisi,** Özel Sayı, 2002.
[185]Nihat IŞIK; Mustafa ACAR; "Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi,** Sayı: 21, Temmuz-Aralık 2003.

Vergi incelemeleri yoluyla kayıt dışı ekonomiyi ölçme yaklaşımı, vergi incelemeleri sırasında mükelleflerin beyan etmediği gelirlerin tespit edilmesi ile ortaya çıkan matrah farklılıklarının kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü yansıttığı varsayımından yola çıkılarak oluşturulmuş bir yaklaşımdır. Vergi incelemeleri yoluyla kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün ölçülmesinde, incelemelerde ortaya çıkan matrah farklarının istatistiksel yöntemlerle ekonominin geneline uygulanması ile, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tespiti söz konusu olmaktadır.

Vergi incelemeleri yolu ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tahmininde, GSMH hesaplamalarında yer alan tüm faaliyetlerin vergilendirildiği varsayımı vardır. Ancak bazı faaliyetler vergilendirilmediği halde milli gelir büyüklüğü içerisinde yer alabilir. Öte yandan, vergilendirilmesi zorunlu olduğu halde vergi dışı bırakılan işlemler söz konusu olabilmektedir. Bu sebeple, vergi kayıp ve kaçakçılığına sebep olan kayıt dışılığı iki başlık altında incelemek gerekmektedir:[186]

1.6.2.4.1. Yasalarla Kayıt Dışı Bırakılmasına İzin Verilen Faaliyetler

Bunlardan birincisi, yasalarla kayıt dışı bırakılmasına izin verilen faaliyetlerden doğan vergi kayıpları, bir diğer deyişle muafiyet ve istisnalardan doğan vergi kayıplarıdır. Yasal düzenleme sonucu olarak vergiden muaf tutulan faaliyetler için defter ve belge tutmak zorunluluğu yoktur. Bu sebeple, yasalarca belirlenmiş muafiyet ve istisnalar kapsamında yer alan faaliyetler kayıt dışı kalmaktadır. Söz konusu muafiyet, istisna ve indirimler çok kapsamlı olup, esnaf muaflığı, serbest meslek kazançlarında istisna, ticari ve zirai kazançları üzerinden vergiye tabi tutulan mükelleflerin belgeli ya da belgesiz yaptıkları veya yapmayı öngördükleri yatırımların belirli şartlarla kazançtan indirilmesi gibi çeşitli ayrıcalıkları içerir.

1.6.2.4.2. Yasalara Aykırı Olarak Kayıt Dışı Bırakılan Faaliyetler

İkincisi ise kayıtlara geçirilmesi zorunlu olduğu halde yasalara aykırı olarak kayıt dışı bırakılan olay ve işlemlerden doğan vergi kayıp ve kaçakları, bir başka deyişle, iradi olarak vergi vermemek veya daha az vergi vermek amacıyla yaratılan kayıt dışılıktır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmı vergi idaresinde kaydı bulunan

[186]Unutulmaması gereken bir husus ise vergi incelemeleri esnasında ortaya çıkan matrah farklılıklarının, mükellefin kişisel hataları ve kanunları yanlış yorumlamasından kaynaklanabileceğidir. Elbette ki, bu tür sebeplerle oluşan farklılıklar, kayıtdışı ekonominin boyutunu hesaplamaya ilişkin yanıltıcı sonuçlar doğuracaktır.

ancak, defter ve belgelerinde ticari faaliyetlerinin bir kısmı yer almayan yükümlüler tarafından yapılmaktadır. Bir grup faaliyet sahibinin ise ticari faaliyette bulunduğu halde vergi idaresine kayıtlı mükellefler arasında yer almadığı bilinmektedir. Bu sebeple, iradi olarak gerçekleşen vergi dışında yer alma, kayıt dışılığa neden teşkil etmektedir.[187]

1.6.2.5. Üretim Girdilerini Esas Alan Yaklaşım (Fiziksel Girdi Yaklaşımı)

Bazı fiziksel girdiler ile ekonomideki toplam üretim arasında istikrarlı ilişki olduğunu varsayan "fiziksel girdi yaklaşımı", kayıt dışı ekonominin hacmini ölçmeye yönelik olarak kullanılmış bir diğer yöntemdir.[188] Bu yöntemde kayıt dışı ekonomi büyüklüğü; elektrik kullanımı ve üretimler, inşaat sektöründeki gelişmeler ve çimento üretimi, ihracat ve üretim arasında bağlantılar kurularak ölçülmektedir. Bu yöntemde, üretimde kullanılan belli girdilerin miktarı esas alınarak ekonomideki toplam üretim miktarı tahmin edilir. Bu şekilde tespit edilen miktar ile kayıtlı GSMH arasındaki fark kayıt dışı ekonominin hacmi olarak değerlendirilir.

Söz konusu yöntem, Hindistan'da temel girdi olarak "elektrik kullanımı" seçilerek kullanılmıştır. Yöntemin zayıflığı, bazı girdiler ile çıktı miktarı arasında sabit bir ilişki olduğuna dair yapılmış varsayımdır. Elektrik tüketimi ile ulusal üretim arasında doğrudan bir bağlantının olduğunu ispat etmek güçtür. Zira ulusal üretim, elektrik tüketmeksizin arttırılabileceği gibi elektrik sadece ara malı değil aynı zamanda tüketim malı da olduğu için nispi kullanımındaki artış kayıt dışı ekonominin hacmindeki artış olarak değerlendirilemez. Kısacası yöntemin uygulanmasında tercih edilen girdi ile GSMH arasında birebir ilişkinin gösterilmesi sorunu vardır.

1.6.3. Çoklu Sebep Çoklu Göstergeler (MIMIC) (Model Yaklaşımı) Yöntemi

Uluslararası düzeyde kayıt dışı ekonominin ölçümü için çok farklı metodlar kullanılmıştır. Çoklu sebep çoklu göstergeler yöntemi (Multiple Indicators Multiple Causes (MIMIC)) kayıt dışı ekonominin ölçümü için kullanılan bir zaman serisi tahmin modelidir. MIMIC yöntemi ilk defa, Frey-Weck-Hanneman (1984) tarafından kullanılmıştır. MIMIC yaklaşım, gözlenebilir çoklu göstergelerin bir kümesiyle kayıt

[187]US; a.g.e. s.12.
[188]Somchai RICHUPAN; "Measuring Tax Evasion, A Brief Description of the Major Techniques", **Finance and Development,** December 1984, Vol. 21, No:4., s.39.

dışı faaliyetlerin seviyesini belirleyen gözlenebilen ekonomik durumların bir sayısını dikkate alır.[189]

Bu yöntemi diğerlerinden ayıran en önemli özellik, kayıt dışı ekonominin para, iş-gücü ve üretim piyasalarında bıraktığı izlerden sadece birinden değil, hepsinden ve eş zamanlı olarak faydalanmasıdır. Kayıt dışılığa neden olduğu belirtilen; vergi yükü, devletin düzenlemelerinin getirdiği yük, enflasyon, işsizlik, vergi ahlakı gibi değişkenler bir model yardımı ile bir araya getirilerek kayıt dışı ekonominin hacmini tahmine çalışır.[190]

Bu yöntemin alternatiflerine göre bazı üstünlükleri vardır: Öncelikle kayıt dışına etki eden birden fazla sebep değişkeni kullanmaya ve bunların nispi anlamlılıklarını belirlemeye imkan verir. İkinci olarak da, eşanlı olarak kayıt dışının ekonomik etkinliğinin birkaç farklı işaretlerini hesaba katmaya izin verir.[191] MIMIC model bağımlı değişkenin bilinmediği durumlarda tahmin amacıyla geliştirilmiş özel bir LISREL[192] (Linear Interdependent Structural Relationship: birbirine bağlı doğrusal yapısal ilişkiler) uygulamasıdır.[193] Başlangıçta kayıt dışı ekonominin tespiti amacıyla oluşturulmakla beraber zaman içinde farklı araştırmalarda da kullanılmıştır. MIMIC model istatistik temeline dayanmakla beraber; ölçüm modeli ve yapısal model olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.[194]

---

[189]Hakan ÇETİNTAŞ; Hasan VERGİL; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 2003, Cilt:4, Sayı:1, s.24.

[190]Fatih SAVAŞAN, "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.58.

[191]LindsayTEDDS; David GİLES; "Modelling the Underground Economies in Canada and New Zealand: A Comparative Analysis", Econometrics Working Paper EWP 0003, 2000.

[192]LISREL, Linear Structural Relations kelimelerinin ilk hecelerinin birleştirilmesiyle meydana gelen bir kelimedir. LISREL, kovaryans yapı analizi için geliştirilmiş özel bir bilgisayar programıdır. İlk olarak 1972'de Jöreskog ve Van Thillo tarafından geliştirilmiştir. Programın ismi ve modelleme yaklaşımı eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. LISREL, özellikle gizil değişkenleri, hem bağımlı hem de bağımsız değişkenlerdeki ölçüm hatalarını, karşılıklı neden sonuç ilişkisini, eşzamanlılığı ve iç bağımlılığı içeren modelleri oluşturmak için tasarlanır.

[193]David GILES; "Modelling The Hidden Economy and The Tax-gap in New Zealand", Econometrics Working Paper EWP 9810, 1998.

[194]Ercan BALDEMİR; M.Faysal GÖKALP; Mehmet AVCI; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Mimic Model İle Tahminlenmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Yıl:2005, Sayı:2, s.239.

1.7. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ

Kayıt dışı ekonomi bütün sektörleri içine almış, ölçümü güç ve karmaşık olan bir olgudur. Kayıt dışı ekonomi, farklı ekonomilerde farklı boyutlarda ortaya çıkmış bir olgu olarak genelde olumsuz algılanmakla birlikte, kayıt dışı ekonominin bazı olumlu sonuçları olduğu da belirtilmektedir. Ancak her ne kadar olumlu etkileri bulunsa da sebep olduğu olumsuzluklar bakımından her geçen gün daha fazla tahribata yol açmakta ve önlenmesi güç hale gelmektedir. Kayıt dışı ekonominin etkileri/sonuçları olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrılır.

1.7.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMSUZ ETKİLERİ

Kayıtdışı ekonominin tanımlanmasında olduğu gibi etkileri konusunda da fikirbirliği bulunmamaktadır. Kayıtdışı ekonominin olumlu yanlarının olduğunu savunanların aksine tüm ekonomi üzerinde olumsuz etkilerinin varlığını savunanlar da bulunmaktadır. İstatistiksel anlamda kayıt dışılığın olumsuz etkileri, kaynağından eksik ve hatalı olarak gelen verilere göre hazırlanan göstergeleri temel alarak oluşturulacak politikaların ve alınacak önlemlerin uygulamada başarısız olması ve istenmeyen sonuçlara yol açması şeklinde dolaylı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yapılan düzenlemelere uyulmamasından kaynaklanan kayıt dışılığın etkileri ise daha çok doğrudan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.[195]

1.7.1.1. EKONOMİK ETKİLER

Kayıt dışı ekonominin zararlarının, faydalarına göre ağır bastığı ve bu nedenle bu tür faaliyetlerin azaltılması hatta mümkünse ortadan kaldırılması gerektiği genel kabul görmüş bir düşüncedir. Kayıt dışı ekonominin ekonomik göstergelere güvensizlik yaratması, haksız rekabete yol açması, kaynak dağılımının bozulmasına, kaynakların verimsiz alanlara kaymasına neden olması, kişisel gelir dağılımını olumsuz etkilemesi gibi birçok ekonomik etkisi bulunmaktadır.

1.7.1.1.1. Ekonomik Göstergelere Güvensizlik Yaratması

Kayıtdışı ekonomi, geleneksel istatistik yöntemleri ile milli gelir hesaplamalarına katılamayan faaliyetler olarak da ifade edildiğinden kayıtlı ekonominin belirlediği, ekonomik göstergeler (enflasyon, işsizlik ve büyüme oranları) gerçeği yansıtmaz. Bu

[195]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2603-ÖİK: 614, Ankara 2001, s.6.

durum ekonomi ve maliye politikalarının başarısını engellemektedir. Büyük oranlara ulaşan kayıtdışı ekonomi, devletin bütün plan ve programlarını alt üst ederek, birçok yönetsel hatalara düşülmesine neden olmaktadır. Verilerin sağlıksız olması bazen var olan sorunu yokmuş ya da farklı bir sorunmuş gibi gösterebilmektedir.[196]

Kayıt dışı ekonomi gerçeği ekonomik göstergelerin hatalı sonuçlar doğurmasına sebep olmaktadır. GSMH rakamları, kayıt dışı ekonomi sebebiyle hatalı çıkmakta, bu sebeple büyüme rakamları da gerçeği yansıtmamaktadır. Bu rakamlara göre yapılan tahmin ve değerlendirmeler de dolayısıyla samimi olmamaktadır. Dünyada ve ülkemizde bu konuda çalışma yapan araştırmacılar farklı sonuçlara varmışlardır.

Kayıt dışı ekonomi resmi kayıtlara girmediğinden kayıtlı ekonomide belirlenen ekonomik göstergeler (enflasyon, işsizlik, büyüme oranları ve milli gelir) gerçekte olduğundan farklı çıkmaktadır. Çünkü resmi ekonomik göstergeler sadece kayıtlı ekonominin göstergeleridir. Kayıt dışı ekonomi, istatistiksel verilerin doğru yansıtılamaması nedeniyle ekonomi politikalarının başarılı olmasını engellemektedir. İstatistiksel verilerin saptırılması sonucunda GSMH'dan başlayarak, bir dizi veri eksi ya da yanlış olarak hesaplara yansıtılmış olur.[197] Ekonomik verilerin, milli istatistik içinde gerçeği yansıtmaması refahı olumsuz yönde etkilemekte ve birçok gösterge milli istatistiklere girmediği için ekonominin durumu hakkında yanlış bilgi vermekte ve bu verilere göre uygulanacak iktisadi ve mali politikalardan beklenen sonuçlar gerçekleşmemektedir.[198]

Kayıtdışı ekonomi olgusunun bir diğer boyutu ise ekonomik göstergelere olan güven unsuru ile ilgilidir. Kayıt dışı ekonomi, geleneksel istatistik yöntemleri ile milli gelir hesaplamalarına katılamayan faaliyetler olduğundan, kayıtlı ekonominin belirlediği ekonomik göstergelere karşı güvensizlik doğurmaktadır.

1.7.1.1.2. Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Etkisi ve Haksız Rekabet

Kayıt dışı ekonomi, kurumsallaşmış ve tamamen kayıtlı olarak çalışan işletmeler üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Sektörler arası rekabet şartları bozulmakta,

[196]Ahmet KILIÇBAY; **Değişen Dünyada Türk Ekonomisi,** İstanbul 1993, s.204.
[197]İzzettin ÖNDER; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme", **(**Ekim 2000-Mart 2001) [http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/ Turkce/Dergi/ Sayı%2023-24/19htm] Erişim: 12.03.2011.
[198]Güray KÜÇÜKKOCAOĞLU, (2004),"Yolsuzluk", www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma1.doc, (Erişim Tarihi: 01.05.2011)

haksız rekabetle karşılaşılmaktadır. Kayıtlı çalışan işletmeler yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalmakta, bu firmalar aleyhine üretim ve ticareti saptırıcı etkiler doğurmakta ve kaynakların rasyonel kullanımı ve dağılımı bozulmaktadır. Ayrıca özellikle küçük ve orta boy işletmeler vergi kaçakçılığı yolu ile vergiden kurtulurken, diğer taraftan kaçakçılık yapmayan bir kısım teşebbüsler üzerindeki vergi yükünün ağırlığı artmaktadır.[199]

Kayıt dışı üretilen mal ve hizmetlere, vergisinin ödenmemesi nedeniyle daha düşük bedelle satılma imkanı verilerek dürüst vergi mükellefleri açısından haksız rekabet ortaya çıkmaktadır. Kayıt dışılığın olduğu sektörlerde vergi, sigorta ve diğer kesenekler ödenmediği için bu sektörler lehine bir durum ortaya çıkar. Resmi kayıtların tutulduğu sektörlerde faaliyette bulunanların, vergi, sigorta ve diğer keseneklerden dolayı üretim maliyetleri artmaktadır. Bunun sonucunda, dürüst vergi mükellefleri açısından haksız rekabet ortaya çıkmaktadır. Kayıt dışı ekonomi nedeniyle, üretim kaynakları vergilendirilmeyen sektörlere kayabilmekte ve dolayısıyla kaynaklar da verimsiz alanlarda kullanılabilmektedir. Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanamaması ve kaynakların verimli olarak kullanılamaması, ekonominin sağlıklı ve dengeli büyümesini de engellemektedir.[200]

Devletin kontrolü dışında faaliyette bulunarak devletten vergi kaçıran kayıt dışı ekonomi sektörü, düşük maliyetli üretim yaptığı için, iç piyasada vergi ödeyen kayıtlı mükellefler haksız şartlarda rekabet yapmakta ve bundan dolayı da kayıtlı mükelleflerin kayıt dışı ekonomiye kaymasına sebep olmaktadır.[201]

Vergi ve benzeri ödemelerin yüksekliği, kayıt dışına çıkmayan veya çıkamayan işletmelerin yatırım gücünü kırmakta, yatırım şevkini azaltmaktadır. Ülkemiz zaten enerji, teknoloji, hammadde açısından diğer ülkelere kıyasla bir bolluğa, ucuzluğa, dolayısıyla üstünlüğe sahip değildir. Kıyasıya rekabetin sürdüğü globalleşen dünyada, işçilik maliyeti de yüksek olunca bir avantaj unsuru daha ortadan kalkmaktadır. İşçinin direkt ve en direkt maliyet unsurları toplamı işgücü verimliliği ile birlikte ele alındığında, batı ülkelerindeki yüksek verimliliğe karşı Türkiye'deki emek veriminin

[199]Sami KAZICI; "Vergi Kaçakçılığına Teorik Yaklaşım, Türkiye'de Vergi Denetimi ve Vergi İstihbarat Arşivi Uygulaması", **Vergi Dünyası**, Ekim 1993, Sayı:146, s.27.
[200]SARILI; a.g.m. s.43
[201]Mehmet KARAGÜL; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin İncelenmesi", **Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yönetim ve Ekonomi Dergisi,** Sayı: 3, 1997, s. 191.

düşüklüğü hesaplara yansıtıldığında, ülkemizde emeğin ucuzluğundan bahsetme imkanı kalmamaktadır. Bu durum diğer alanlardaki dezavantajlarla birlikte değerlendirildiğinde, normal çalışma düzeni içinde, Türk ekonomisinin mukayeseli üstünlüğünden bahsetme imkanı kalmamaktadır. Bunun yatırımları daraltıcı etkisi açıktır. Bu tür yasalar ve uygulamalar mevcut oldukça yatırım yapabilmek ancak kayıt dışına veya normal düzen dışına çıkılarak mümkün olabilir. Bu ise ülkenin uzun vadeli menfaatleri çerçevesinde savunulabilir bir düzen ve işleyiş tarzı değildir.[202]

Faaliyetlerini kayıt dışı yürütenler, faaliyetlerini kayıtlı olarak yürütenlerin kayıtlı olmaktan dolayı katlandıkları oldukça yüksek ek maliyetlere katlanmadıklarından, haksız rekabet avantajı elde edilmektedir. Bu durum ekonomideki rekabet yapısını bozmakta, sonuçta rekabetçi piyasanın etkin kaynak tahsisini gerçekleştirme fonksiyonu kaybedilmektedir.[203] Vergilenmemiş kayıtdışı faaliyetler, vergilenmiş yasal faaliyetlerle rekabet içindedir. Kaynakları kullanmada, kayıtdışı faaliyetler daha az verimli olmalarına rağmen daha başarılıdırlar.[204]

1.7.1.1.3. Kaynak Dağılımının Bozulması

Kaynaklardan bir kısmının kayıt dışı ekonomiye kayması kaynak ve gelir dağılımını etkileyerek refah kaybına neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunanlar kayıtlı ekonomide faaliyette bulunanlara göre emek maliyetleri, esnekliği ve üretim ilişkileri bakımından avantaj sağlar ve böylece daha düşük maliyetle üretim yaparlar. Çünkü kayıt dışı faaliyette bulunanlar yasaların getirdiği yükümlülükleri yerine getirmezler. Ayrıca işsizlikten faydalanıp sosyal güvencesiz, vergisiz ve düşük ücretle işçi çalıştırırlar. Böylece emek yoğun teknoloji ve küçük ölçekli üretim gerçekleştirir ve kayıtlı ekonomide faaliyet gösteren firmalara göre önemli maliyet avantajları sağlarlar. Bu şekilde daha düşük maliyetle üretim yapmak karlılığı artırır. Böylece kayıtlı ve kayıt dışı faaliyette çalışanlar arasında kazanç farklılığı oluşur ve bu farklılık nedeniyle kaynaklar daha az kazançlı olan kayıtlı ekonomiden daha fazla kazançlı olan kayıt dışı ekonomiye doğru kayar. Bu kayma kayıt dışı sektörden elde edilen kazanç, kayıtlı sektördeki kazançla eşit oluncaya kadar devam eder. Bu hareket

[202]Merve ÖNDER; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslar Arası Uygulamalar Işığında Çözüm Öneriler**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara 2012, s.45.
[203]DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007, s.7
[204]Filip PALDA; "Evasive Ability and the Efficiency Cost of the Underground Economy", **The Canadian Journal of Economics**, Vol:31, No:5, November 1998, s.1119.

ise, ekonomideki kaynak dağılımını değiştirir. Kaynakların bir kısmının kayıt dışı ekonomiye kaymasıyla, kayıtlı ekonomide üretilmesi zorunlu olan mal ve hizmetlerin üretilememesi ile kayıtlı ve kayıt dışı ekonomi arasında verimlilik farklarının bulunması durumunda refah kaybı oluşur.

Emeğin verimliliği daha ileri teknolojilerin kullanımı ile arttırılabilir, dolayısıyla belli miktardaki sermayenin belli bir malın kayıt dışı ekonomideki üretiminde kullanılacağına kayıtlı ekonomideki üretiminde kullanılması halinde üretilen mal miktarı artabilecektir. Bu da refah artışı anlamına gelecektir.[205] Diğer taraftan kayıt dışı ekonomide denetimin olmaması düşük kalitede üretime ve dolayısıyla da refah kaybına neden olur.

1.7.1.1.4. Kişisel Gelir Dağılımına Etkisi

Kayıt dışı ekonomi söz konusu iken gelir dağılımındaki adalet, kayıt dışı ekonominin olmadığı duruma göre daha da bozulur. Çünkü aynı miktar ve nitelikte faktör kullanılsa bile gelirler birbirinden farklı olur. Bunun nedeni kayıtlı ekonomideki sektörün net geliri, brüt gelirinden verginin çıkarılmasıyla bulunur, oysa kayıt dışı ekonomideki sektörün net ve brüt geliri birbirine eşittir. Bu durum ise gelir dağılımında adaletsizliğe yol açar. Ayrıca kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunanların vergi ödemedikleri halde devletin hizmetlerinden faydalanmaları da gelir dağılımında adaletsizliğe yol açar.

Kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunanlar devletin vergi-transfer harcamaları yoluyla ekonomide geliri yeniden dağıtma mekanizmasının da dışında kalırlar. Böylece devlet, geliri yeniden dağıtma mekanizmasını kullanarak ekonomide gelir dağılımında meydana gelen adaletsizlikleri giderme yahut düzeltme konusundaki etkisini yitirir. Dolayısıyla, devletin söz konusu çabası sadece kayıtlı ekonomide bulunanlar arasında geçerli olur. Bu durum ekonomide refah kaybı oluşturur.[206] Sonuçta kayıt dışı ekonomi bazı kesimlere gelir sağladığı için sosyal huzuru ve ekonomik düzenin devamını sağlayan bir emniyet sübabı olarak görülse de, kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisi de refah kaybına neden olur.

[205]YILMAZ; **Yeraltı Ekonomisi ve Vergi Kaybı,** s. 96
[206]YILMAZ; **Yeraltı Ekonomisi ve Vergi Kaybı**, s. 97.

1.7.1.2. MALİ ETKİLER

Kayıt dışı ekonominin; kayıtlı ekonominin küçülmesine neden olması, kayıtlı ekonominin küçülmesinin sonucu olarak devletin vergi gelirlerinin azalması, bu durumun bütçe açığına yol açması, borçlanma ihtiyacını artırması, kamu maliyesine ilişkin göstergelerde bozulmalar meydana getirmesi gibi birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır.

1.7.1.2.1. Vergi Gelirlerinin Azalmasına ve Bütçe Açığına Yol Açması

Kayıt dışı ekonominin faydasından çok toplum ve ekonomi üzerinde birçok olumsuz etkisi vardır. En başta devletin temel gelir kaynağı olan verginin eksik ödenmesi ya da hiç ödenmemesi durumunda devlet bütçesi olumsuz etkilenir. Devlet gelir kaybına uğrar bu da bütçe açıklarına neden olur. Kayıt dışı ekonominin büyümesi demek, kayıtlı ekonominin küçülmesi demektir. Kayıtlı ekonominin küçülmesi de devletin vergi gelirlerinin azalması anlamına gelir. Vergi gelirlerinin azalması sonucu en başta devlet bütçesi olumsuz etkilenir. Kamu harcamaları azalır ve sosyal devlet anlayışı zedelenir.[207]

Vergi gelirleri azalan devletin oluşan açıkları kapatması için başvuracağı yöntemlerden birisi borçlanmadır. Borçlanma sonucunda uzun yıllar devlet, aldığı borcun anapara ve faiz ödemeleri ile uğraşmakta ve gelecek kuşaklara sorunlu bir ekonomi bırakmaktadır. Açıkları kapatmanın diğer bir yöntemi ise para basma (senyoraj) politikasıdır. Bu yöntem de borçlanmada olduğu gibi ekonomiyi olumsuz etkilemekte ve enflasyona neden olmaktadır. Vergi gelirlerinin azalması, devletin yeni vergilere başvurmasına veya mevcut vergileri arttırmasına yol açmaktadır. Artan vergi yükü ise, kayıt dışılığı teşvik ederek bir kısır döngü yaratmaktadır.[208] Diğer taraftan kayıt dışı ekonomi, istatistiki verilerin sağlıksız olmasına yol açar ve alınacak ekonomik önlemlerin dozunun iyi ayarlanamamasına sebebiyet verir.

1.7.1.2.2. Kamu Maliyesine İlişkin Göstergelerde Meydana Gelen Bozulmalar

Resmi istatistiklerde meydana gelen bu bozulmalar, kamu kesimi ile ilgili bir takım büyüklüklerin de gerçekte olduğundan çok daha farklı algılanmasına sebep

[207]Fatih ACAR; "Kayıtdışı Ekonomi İle Mücadelede Vergi ve Sosyal Güvenlik Politikası Açısından Öneriler", **Vergi Sorunları**, Mart 2011, Sayı:270, s.36-37.
[208]DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007, s.11; ÇETİNTAŞ ve VERGİL (2003), s.20

olmaktadırlar. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler GSMH hesaplarına dahil edilmediğinden büyüme rakamlarının gerçeği tam olarak yansıtmasına imkan vermemektedir.[209] Kayıt dışı ekonominin zarar verdiği kamu maliyesine ilişkin göstergeler arasında; vergi yükü, kamu kesiminin ekonomideki büyüklüğü, vergi kapasitesi, vergi esneklikleri sayılabilir.

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne bağlı olarak, kayıtlı (resmi) GSMH gerçekte olduğundan daha küçük hesaplandığı için, vergi hasılatının resmi GSMH'ya oranlanması suretiyle elde edilen vergi yükü rakamları da yanıltıcı olur. Ekonomideki vergi yükünün gerçekte hangi oranda olduğunu tespit etmek için, vergi hasılatının kayıtlı ve kayıt dışı GSMH toplamına bölünmesi gerekmektedir. Vergi hasılatının kayıtlı GSMH'ya oranlanması suretiyle elde edilen vergi yükü, ekonomideki toplam vergi yükü olmayıp, kayıtlı ekonomi üzerindeki vergi yükünü göstermektedir.

Resmi GSMH'dan hareketle hesaplanan vergi yükü ile kayıtlı ve kayıt dışı toplam GSMH'ya oranla hesaplanan vergi yükü arasındaki fark, bir bakıma vergi yükü dağılımındaki adaletsizliği de göstermektedir. Verginin bireyler üzerindeki olumsuz bir etkisi de vergi kanunları çerçevesinde vergi yükünün eşit olmayan bir şekilde dağılımıdır. Yatay eşitliliğin sağlanamaması ve kanunlarda boşlukların bulunması bu olumsuzlukları ortaya çıkarır.[210]

Vergi yükü rakamlarında görülen yanılsamanın bir benzeri, kamu kesiminin ekonomideki büyüklüğü konusundaki değerlendirmelerde de görülmektedir. Kamu harcamalarının resmi (kayıtlı) GSMH'ya bölünmesiyle bulunan bu büyüklük, kayıtdışı ekonominin büyüklüğüne bağlı olarak gerçekte olduğundan daha yüksek algılanmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, vergi sistemini ve vergi idaresini olumsuz etkilemekte, vergi idaresinin vergi toplama kabiliyetini ve etkinliğini azaltmakta, toplumsal vergi zihniyetinin dejenere olmasına yol açmaktadır.[211]

Vergi kapasitesi mükelleflerin kendileri ve ailelerinin yaşamlarını asgari düzeyde sürdürmeye yetecek gücün üzerindeki kısmı yansıtmaktadır. Bir ülkede vergi

[209]Ahmet Fazıl ÖZSOYLU; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1996, s.107.
[210]Arsan ÜREN; **Vergi Yükü Üzerine Bir İnceleme**, AÜSBF Yayınları, No:2641, Ankara 1986, s.64.
[211]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.68-69.

kapasitesinin durumu ile ilgili yapılacak tespit ve değerlendirme o ülkedeki vergi gayretinin dolayısıyla mükellefin vergiye uyumu ile vergi idaresinin vergiyi uygulama gücünün belirlenmesi ve değerlendirilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Bu sebeple, vergi politikalarının şekillendirilmesinde de oldukça önemlidir. Vergi esnekliği, belli bir vergi veya tüm vergi sisteminin sağladığı vergi hasılatının, milli gelirdeki değişikliklere karşı duyarlı olması, milli gelir artarken artıp, azalırken azalmasıdır. Eğer bir vergi ya da vergi sistemi dolayısıyla elde edilen hasıla; milli gelir artarken artıyor, azalırken de azalıyorsa vergi esnekliğinden bahsedilir ve vergi esnekliği; vergide meydana gelen değişikliğin milli gelirde meydana gelen değişikliğe oranlanması ile bulunur. Bu sebeple, kayıt dışı GSMH'nın varlığı, artışı ya da azalışı, resmi GSMH'nın esas alınması suretiyle hesaplanan vergi esnekliklerinin değerinin gerçek durumu göstermesini engelleyecektir.[212]

1.7.1.3. SOSYAL ETKİLER

Kayıt dışı ekonominin, özellikte yasadışı faaliyetlerin genişlemesi toplumun moral ve ahlaki değerlerinin bozulmasına ve toplumu oluşturan fertlerde olumsuz davranışların yayılmasına sebep olmaktadır. Toplumun zararlı ve ahlakdışı olarak gördüğü, kötü olarak nitelendirdiği fuhuş, kumar, uyuşturucu satıcılığı ve kullanımı ile vergi kaçakçılığı gibi faaliyetler anlamındaki kayıt dışılığın toplumda yaygınlaşması, vergi kaçırmanın normal bir davranış haline gelmesi toplumun yapısının bozulmasına, yasal olmayan şekilde, haksız ve kolay yoldan para kazanma düşüncesinin kabul görmesine ve toplumun telafisi mümkün olmayan sosyal maliyetlere katlanmak zorunda kalmasına, kayıtlı olarak faaliyette bulunanların, yaygın kayıt dışılığı gördükçe devlet otoritesine olan güvenlerinin sarsılmasına neden olur.[213]

1.7.1.3.1.Toplumsal Bozulmaya Sebep Olması

Kayıt dışı faaliyetlerin artması, toplumun moral ve ahlaki değerlerinin bozulmasına ve anti sosyal davranışlarının yayılmasına sebep olmaktadır. Kayıtlı faaliyette bulunanlar, yaygın kayıt dışılığı gördükçe devlet otoritesine olan güvenlerini kaybetmektedirler.[214] Devlete olan güvenlerin azalması sonucu, bireyler sorunlarını yasadışı yollarla çözme yoluna gitmektedirler. Kayıt dışı ekonomi devlete karşı bir

[212]Gülay Akgül YILMAZ; **Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**, İSMMMO Yayınları, İstanbul, 2006, s.162.
[213]Sadık KIRBAŞ; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi, Yolsuzluk, Siyasetin Finansmanı,** Phoenix Yayınevi, Ankara 2012, s.64-65.
[214]SARILI; a.g.m. s.43.

başkaldırı oluşturmakta, moral değerlerini bozmaktadır.[215] Kayıt dışı faaliyetlerde bulunanlarda, kayıt dışılığın doğası gereği ilişkilerini yasal düzenlemeler, genel ve açık kurallar dışında yürütmektedirler. Bütün bunlar, hukuk ve adalet sisteminin etkinliğinin kaybolması, yeraltı ilişkilerinin buradan doğacak boşluğu doldurması ve toplumda suç ve suçlu sayısının artması anlamına gelmekte, sosyal açıdan sakıncalı durumlar oluşturabilmektedir.

Kayıt dışı faaliyette bulunanların geniş bir kesim oluşturması, idare edenler ile edilenler arasında bir kopukluk yaratır ve güvensizlik ortamı oluşturur. Kayıtlı faaliyette bulunanlar, yaygın kayıt dışılığı gördükçe devlet otoritesine olan güvenlerini kaybederler. Rüşvet ve suistimal yaygınlaşır ve mafya olarak adlandırılan yasadışı örgütler oluşabilir. Ülkemizde son yıllarda yazılı ve görsel basında çek-senet mafyası olarak çokça bahsedilen olayı bu gelişmelere örnek verebiliriz.

Kayıt dışı ekonominin toplumun manevi değerleri üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Toplumun zararlı ve ahlak dışı olarak gördüğü, kötü olarak nitelendirdiği fuhuş, kumar, çeşitli kaçakçılık fiilleri, uyuşturucu satışı ve kullanımı, tefecilik vb. yasadışı ve kayıt dışı faaliyetlerin artması toplumda ahlaki çöküşe neden olmaktadır. Haksız ve kolay yoldan para kazanma düşüncesinin kabul görmesi, kişileri birtakım bilgileri (ikametgah vs.) saklamaya sevk eder. Bu durum kamu güvenliği, seçmen kütüklerinin oluşturulması, yargının etkin işlemesi, nüfus sayımı ve ekonomik anlam taşımayan diğer istatistiksel bilgilerin elde edilmesi açılarından da sakıncalar doğurmaktadır.[216] Ayrıca yasa dışı faaliyetlerin yaygınlaşması; devlete duyulan güvenin sarsılmasına, bireylerin sorunlarını yasa dışı yollardan çözmelerine, çete-mafya gibi organize suç örgütlerinin oluşmasına, zimmet-rüşvet-irtikap-yolsuzluk gibi bir takım olguların ortaya çıkmasına, yaygınlaşmasına ve toplumun algısında sıradanlaşmasına neden olmaktadır.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, çoğu zaman çevre ile ilgili düzenlemelere uyulmadan gerçekleştirildiğinden, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden dolayı doğal kaynakların tahribi ve sürdürülebilir kalkınma amacının gerçekleştirilememesi de söz konusu

[215]Osman ALTUĞ (1994b); "Kayıt Dışı Ekonomi: Vergiye Karşı Başkaldırı", **Görüş,** Sayı:14, Mart 1994, s.66.
[216]Emine KOBAN (1998); "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü", [http://www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/koban/koban2.htm] (Erişim:12.03.2011.)

olabilmektedir. Kayıt dışı üretimler, belgesiz ve kayıtsız üretilmeleri sebebiyle standart dışı ve garantisiz olduğundan, söz konusu ürünleri tüketen tüketici kesimin de kayıt dışılıktan dolayı mağdur olması ve kayıtlı sektör tüketicilerini korumaya yönelik yasalardan ve satış sonrası hizmetlerden yararlanamaması söz konusu olmaktadır.[217]

1.7.1.3.2.Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansımasıyla ortaya çıkan en önemli problem; sosyal güvenlik sistemini ve çalışma hayatını düzenleyen hukuk kurallarına uyulmaksızın, kayıt ve beyan dışı kaçak işçi çalıştırılması veya kendi nam ve hesabına kayıtsız olarak çalışılması şeklinde ortaya çıkan kayıt dışı istihdamdır. Çalışma hayatı ile ilgili olumsuz etkiler büyük ölçüde kayıt dışı istihdamdan kaynaklanmaktadır. Kayıtdışı çalışma, insanları iş sahiplerini, devleti ve ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Kayıtdışı çalışmanın bireylere yansıması, sosyal güvencesiz yaşamdır. Kayıt dışı işçi çalıştıranlar devletin çalıştırdıkları işçi nedeniyle kendilerine yüklediği bir takım yükümlülüklerden kurtulmakta, bu şekilde ucuz hizmet üreterek haksız rekabete yol açmaktadırlar. Diğer yandan kayıt dışı çalışma nedeniyle prim ve vergi kaybı ile karşı karşıya kalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde enformel sektörün hacminin yüksek olması sosyal güvenlik kurumlarının finansal yapısını da olumsuz etkiler. Sosyal güvenlik sisteminin finansmanında karşılaşılan en önemli sıkıntıların başında, yetersiz prim tahsilatı yer almaktadır. Avrupa ülkelerinde 6-7 aktif sigortalı (çalışan ve prim ödeyen sigortalı) 1 pasif sigortalının maaş ve giderlerini ödemekte iken, Türkiye'de 2 aktif sigortalı 1 pasif sigortalıyı finanse etmektedir. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun aleyhine giderek bozulan aktif/pasif sigortalı oranının bu hale gelmesinde, esas itibariyle, erken yaşta emeklilik ve kolayca pasif sigortalılığa giriş gibi faktörler etkili olmakta ise de, çalışma hayatının içinde olup da sosyal güvenlik kapsamı dışında olan kayıt dışı istihdamın payı da büyüktür.[218]

Kayıt dışı istihdam, her şeyden önce, sosyal güvenlik sisteminin etkinliğini bozmaktadır. Kayıt dışı istihdam; çalışanların gerekli vasıflara sahip olmaması ve

[217]Yılmaz ILGIN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları,** DPT Yayın No:2492, Ankara 1999, s.39.
[218]Ahmet Burçin YERELİ; Oğuz KARADENİZ; **Kayıtdışı İstihdam**, Odak Yayınevi, Ankara 2004, s.131-133.

asgari yaş haddi, asgari ücret, fazla mesai ve işyeri standartları gibi konulardaki düzenlemelere uyulmaması, gerekli sosyal güvenlik, vergi ve diğer fonların eksik ödenmesi veya hiç ödenmemesi anlamına gelmektedir. Böyle olunca yeterli prim toplanamamakta, sosyal güvenlik kuruluşları da başta finansman zorlukları olmak üzere çeşitli zorluklarla karşılaşmakta ve kendilerinden beklenen hizmetleri etkin olarak yerine getirememektedir. Kayıtlı işletmeler, kayıt dışı faaliyette bulunan işletmeler karşısında rekabet gücü kaybına uğrayıp zayıfladıkça, bu işletmelerin istihdam ettiği çalışanlar da zarar görmekte, örgütlü işçi-işveren ilişkileri giderek azalmakta ve sivil toplum örgütleri zayıflamaktadır.[219] Kayıt dışı ekonominin boyutlarının büyük, sigortasız çalışanların ağırlıkta olduğu ve dolayısıyla vergi gelirlerinin düşük kaldığı bir ülkede insanların sosyal güvenlik sisteminden beklentilerini karşılayabilmek olanaksız hale gelmektedir.

1.7.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMLU ETKİLERİ

Kayıt dışı ekonomi, farklı ekonomilerde farklı boyutlarda ortaya çıkmış bir olgu olarak, genelde olumsuz olarak algılanmakla beraber, kayıtdışı ekonomiyle ilgili bazı çalışmalarda, kayıtdışılığın olumlu yönlerinin olduğu belirtilmektedir. Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde bulunmanın düşük giriş maliyeti içerdiği piyasa yapısında, kayıtdışı ekonominin GSMH'yı arttırıcı bir etki gösterdiğini söylemek mümkündür.[220] Bu sebeple, genişletici maliye politikalarının gerek resmi ve gerekse resmi olmayan ekonomi üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Kayıtdışı ekonomiyi olumlu bulan görüşlerin başında, kayıtdışı ekonominin ülkenin karşılaştığı ekonomik krizleri aşmasında, işsiz kitlelere istihdam ve gelir imkanı sağlayarak ve mal ve hizmet arzını arttırarak yardımcı olduğu ve bir çeşit "sosyal güvenlik sübabı" görevi gördüğü görüşü gelmektedir.[221] Bir örnekle Fichtenbaum (1989), 1970 ve 1989 arasında ABD ekonomisinde yaşanan durgunluğa ilişkin verilerin, kayıtdışı ekonomi göz ardı edildiği için, hissedilen durgunluktan daha büyük olduğunu ifade etmiştir.[222]

---

[219]Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı İstihdam Sorunu**, Şubat, İstanbul, 2001, s. 11.

[220]M. C. ADAM; V. GINSBURGH; "The Effects of Irregular Markets on Macroeconomic Policy: Some Estimates for Belgium", European Economic Review, 29(1), 1985.

[221]Yılmaz ILGIN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları,** DPT Yayın No:2492, Ankara 1999, s.45.

[222]R. FİCHTENBAUM; "The Productivity Slowdown and the Underground Economy", Quarterly Journal of Business and Economies, 28(3), 1989.

Gërxhani kayıtdışılığın sağladığı faydaları ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere üç grupta ele almaktadır.[223]

Kayıt dışı ekonominin ekonomi üzerindeki olumlu etkileri olarak; istihdama sağladığı yarar, atıl faktörlerin üretime katılması ve düşük fiyatla mal üretimi üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bununla beraber, kayıt dışı ekonominin katılımcılarına daha fazla özgürlük, çalışma saatlerinde ve koşullarında esneklik ve bağımsızlık sağladığı da belirtilmiştir.[224]

Kayıt dışı ekonominin diğer olumlu yanları, bu sektörde faaliyet gösteren firmalara rekabet gücü kazandırması, ekonomide canlılık yaratarak istihdamı artırması, ekonomiye dinamizm kazandırarak sermaye birikimini ve büyümeyi hızlandırması, ekonomide sübap işlevi görerek sosyal patlamaları engelleyici istikrar unsurları taşımasıdır.[225]

1.7.2.1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Ekonomik büyümenin önündeki en önemli engellerden birisi tasarruf yetersizliğidir. Ekonomik birimlerin büyüyebilmesi için yatırım yapması, yatırım yapabilmek için de elinde fon bulunması gerekmektedir. Gelirin bir kısmı tüketime, bir kısmı da vergilere gittiğinde, gelir elde edenlerin elindeki yatırılabilir fonlar azalmaktadır. Diğer yandan ülkedeki finansman kuruluşları da uygun koşullarla kredi vermiyorlarsa, girişimcilerin yeni yatırımlara yönelmesi mümkün olamamaktadır.

Böyle bir ortamda yine de büyümeyi düşünen müteşebbislerin tek seçeneği kalmaktadır. Bu da gelirlerini kayıt dışına çıkararak daha az vergi ödemektir. Kişiler vergiyi oto-finansman yöntemi olarak kullanarak büyümelerini sürdürebilmektedirler. Ekonomik büyümenin öncelikle tercih edildiği bir ülkede; eğer alınan vergilerle devlet tarafından gerçekleştirilen büyüme, bu vergiler kişilerin elinde kalsaydı sağlanacak büyümeden düşük ise, kayıt dışı çalışmanın olumlu sonuçlar ortaya koyduğu ileri sürülebilir. Çünkü kayıt dışı çalışarak yaratılan gelirden, vergi

[223]Klarita GËRXHANI; "Informal Sector in Developed and Less Developed Countries: A Literature Survey", www.sigov.si/zmar/conference/97-99/gerxhani.pdf.
[224]Michael CARTER (1984), "Issue In The Hidden Economy-A Survey", The Economic Record, September, s.219
[225]Ülker TOPTAŞ; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri**, Türkiye Esnaf–Sanatkarlar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü (TES-AR)Yayını, Yayın No:26, Ankara 1998.

ödemeyerek sağlanan fonlar hem çok daha ucuzdur, hem de gelecek dönemlerde elde edilecek gelirin de kayıt dışı bırakılmasına uygun ortam hazırlayabilmektedir.[226]

Ayrıca kayıtdışı ekonomi faaliyetleri, rüşvet vb. yollarla yabancı yatırımların yapılmasını engelleyen yasaları delerek, yabancı yatırımların yapılabilmesinde etkinlik artırıcı bir işlev görmektedir. Bir anlamda bürokrasinin önüne geçerek ya da bürokratik işlemleri hızlandırarak iktisadi büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratabilmektedir.[227]

Özel sektörün ekonomik büyümedeki önemi, gelişmekte olan ülkelerde kamu kesiminin kaynaklarının sınırlı ve etkin kullanımının zor olması nedeniyle artmaktadır. Bu ülkelerde yüksek oranlı ve karmaşık vergi düzeni nedeniyle vergi kaçakçılığı artmakta ve vergi gelirleri azalmaktadır. Bu fonların devlete vergi yerine yeni yatırımların finansmanında kullanılmasıyla yatırım hacminde ve dolaylı olarak ekonomik büyümede artış olabilmektedir.[228]

1.7.2.2. İstihdam Üzerindeki Etkisi

Kayıtdışı ekonomi, istiham avantajı sağlar. Kayıtlı sektörde faaliyet gösteren firmaların birim işgücü maliyetleri, kayıtdışı sektöre göre oldukça yüksektir. Kayıtdışı işgücü istihdam ederek istihdam artığından faydalanabilen firmalar, bu artık sayesinde yeni yatırımlar için fon kaynağı elde edeceklerdir. Kayıtdışı kalarak elde edilen fonların yatırımlarda kullanılması sonucunda, yeni istihdam olanakları yaratılabilecektir. Yüksek maliyetler, kapasitenin eksik kullanımı ve kaynakların sınırlı olması gibi nedenlerden dolayı, kayıtlı ekonominin herkese iş yaratma imkanı yoktur. Kayıt dışı ekonomi, açıkta kalan bu işsiz kitlelere iş imkanı sağladığı için birçok insanın geçim kaynağı olma özelliği taşır. Kayıt altında olan sektörlerde çalışanlar, eğitim düzeyleri belirli bir seviyede ve ayrıca kalifiye elemanlardır. Kayıt dışı ekonomide ise, her seviyeden insana istihdam olanağının sağlanması sebebiyle, hem işsizlik azalır hem de işverenlere daha düşük maliyetle işgücü çalıştırma olanağı sağlanır.[229]

---

[226]AYDEMİR (1995); a.g.e. s.94.
[227]Pranab BARDHAN (1997); "Corruption and Development: A Review of Issues", **Journal of Economic Literature**, Vol:35, September, pp.1320–1346.
[228]Gülay Akgül YILMAZ; **Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüm Yolları,** İSMMMO Yayınları, İstanbul, 2006, s.155.
[229]SARILI; a.g.m. s.44.

Kayıt dışı sektör, hem işçi istihdam eden iş yerlerini, hem de tek şahıs tarafından yürütülen faaliyetleri kapsamaktadır. Buna göre kavram, bir yandan küçük imalat iş yerlerini, diğer yandan ise, seyyar satıcıları, ayakkabı boyacılarını ve sadece yaşamlarını sürdürebilmek için gelir elde etmeye yönelik hizmet sektöründe tek başına çalışanları da kapsamaktadır. Bu sektörde çalışan işçilerin büyük bir kısmı kayıtlı sektördeki asgari ücretten daha yüksek gelir kazanabilmektedir.[230] Yani gelişmekte olan ülkelerde yeni istihdam oluşturma olanaklarının sınırlı olması marjinal sektörde istihdamın artmasına yol açar.

Richard Hosier tarafından enformel sektörü açıklamakta kullanılan ve evrimci (evolutionist) olarak adlandırılan görüşe göre kayıt dışı ekonomik faaliyetler oldukça düşük maliyetlerle istihdam sağlayarak işsizliği azaltırlar. Latham'ın Zimbabwe ekonomisi için yaptığı çalışma enformel sektörün bu ülkede yarattığı istihdamın boyutlarını açık bir şekilde göstermektedir. Çalışmaya göre enformel sektör yaratılan istihdamın %80'inden fazlasını sağlamakta ve bir tür "kurtarıcı sektör" rolünü üstlenmektedir. Yazar, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin olmaması halinde ülke ekonomisinin şu anki halinden daha da kötü bir duruma gelebileceğini belirtmiştir.[231]

Bunlardan dolayı özellikle gelişmekte olan ülkelerde hükümetler ekonomik faaliyetlerde aşırı düzenlemelerden kaçınmalıdır. Ancak bu saptama gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin kalkınmanın ileri aşamalarında giderek rolünün azalması durumunda doğru olabilir. Ama gelişmiş ülkelerde de kayıt dışılığın olması bu görüşün doğruluğunu tartışmalı hale getirmektedir. Bireysel refahtaki artışın toplumsal refahı da arttıracağı klasik iktisatçıların temel görüşüdür. Bu nedenle kayıt dışı ekonomik faaliyetler ile bireylerin daha hızlı bir şekilde refah seviyelerini arttırmalarının genel olarak ülke ekonomisinde de benzer etkileri yaratması beklenir. Güney Afrika Cumhuriyetinde kayıt dışı ekonominin boyutunu ölçmeye yönelik bir çalışma, bu sektörün oldukça organize hale gelerek kayıtlı sektörden daha verimli

[230]Nusret EKİN; **Kayıt Dışı Ekonomi, Enformel İstihdam**, İTO Yayınları, Yayın No:1995-17, İstanbul 1995, s.36-37.
[231](Aktaran) Latham SHİNDER; "Zimbabwe's Informal Sector", **Montly Laber Review**, March 1998, p.72-73.

çalıştığını ve bu sektörde çalışan firmaların daha hızlı büyüdüklerini göstermektedir.[232]

Sonuç olarak kayıt dışı istihdam, emek sahipleriyle işverenlerin anlaşmasıyla oluşmaktadır. Emek sahipleri işsizlik sonucu, işçi-işveren ilişkisine dayanmayan ve kendi imkanlarıyla işlerin yapıldığı işportacılık gibi enformel sektörlerde geçimini sağlama çabası içerisine girmektedirler. Önemli bir kesime iş olanağı sağlayan kayıt dışı sektör, çalışanlara sosyal güvenlik imkanı sağlamasa bile, istihdam sorununa önemli bir katkı sağlamaktadır. Aksi halde sosyal patlamalar söz konusu olacaktır. İşverenler ise bürokrasi, sigorta primi, fon ve vergilerden kaçınmaktadır.

1.7.2.3. Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi

Kayıtdışı sektör üretimde esnekliğin ve rekabetin sağlanmasına yardımcı olur. İşletmelerdeki rekabet gücü, teknolojik yatırım seviyesine dayanır. Emek yoğun üretimdeki yüksek maliyetlerin teknoloji yoğun üretimde daha düşük maliyetlerle rekabet etme şansı yoktur. Kayıt dışı ekonomide, kayıtlı ekonomideki (kazanç üzerinden alınan vergiler, işçilik üzerinden ödenen sigorta primleri-vergiler v.b yüksek oranlı kamusal yükümlülükler) bulunmadığından kayıt dışı ekonomideki üretim maliyetlerinin dolayısıyla satış fiyatlarının düşük gerçekleşmesi, kayıt dışı ekonomiye yurt içi ve yurt dışı pazarlarda rekabet gücü kazandırır ve fiyatları düşürür.[233]

Rekabetteki en önemli unsurlardan biri gelişmiş ekonomilerdeki üretim maliyeti ile gelişmekte olan ülkelerdeki üretim maliyetidir. Çünkü gelişmiş ekonomilerdeki teknoloji ile daha kaliteli üretim yapılırken aynı zamanda ürün çeşitlendirmesi ve reklam gibi faktörlerle rekabet etme şansı artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere baktığımızda ise kayıt dışı çalışan işçiler nedeniyle üretim maliyetleri düşmektedir. Böylece kayıt dışı ekonomideki işletmelerin gelişmiş ekonomilerdeki işletmelerle rekabet etme gücü artacaktır. Bu nedenle de gelişmekte olan ekonomilerde emek yoğun üretime dayalı sektörler ön plana çıkmakta ve rekabet söz konusu olmaktadır.[234]

---

[232]Dwuit Van Der WALT; "Spotting Opportunities", **Finance Week**, 16th October 1998, p.68.
[233]Osman ALTUĞ; **Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkmen Kitabevi, 2. Basım, İstanbul 1999, s.483-484.
[234]Zeynep ARIKAN; "Kayıt Dışı (Vergilenmeyen) Ekonomi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi,** Sayı:31, Ekim 1994, s.57.

1.7.2.4. Sosyal Yapı Üzerindeki Etkileri

Kayıt dışı ekonominin sosyal yapı üzerindeki olumlu etkileri şu şekilde ifade edilebilir: Bunlardan ilki, kayıtdışı ekonomi, dar gelirli ailelere temel ihtiyaçlarını karşılama imkanı verir; geçim kaynağı olmayan insanlara geçinebilecek düzeyde gelir elde etme imkanı sağlar. Sadece bu sektörde ekonomik faaliyet yürütebilen aileler bu sayede en azından temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kazanç elde ederler. Bu bakımdan kayıt dışı ekonomi ülkede genel refahı artırıcı bir etkide bulunur.

İkincisi kayıt dışı ekonomi göreceli olarak daha iyi bir alternatiftir: Kayıtlı sektörde istihdam imkanı bulamayan aileler, yakın çevrelerinin, hayır kurumlarının ya da devletin yardımı yerine kayıtdışı sektörde kendi gayretleri ile ayakta dururlar.[235]

Üçüncüsü ise, yaşam standardını yükseltmek isteyen insanlara istedikleri şekilde yaşama imkanı sağlayacak geliri elde etme olanağı sağlamasıdır. Eğer insanlar istedikleri geliri elde edemezlerse ve ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma düşerlerse bu toplumda sosyal patlamalara ve eylemelere sebep olacaktır. Buna yaşanan ekonomik kriz sonucu Arjantin'de meydana gelen yağmalama olaylarını örnek verebiliriz. Tamamen kayıtdışı olup da, ancak geçimlik kazanç elde edebilme umudu ve arzusu ile bu sektörde yer alan toplum kesimi, kayıtlı resmi ekonominin kendilerine sun(a)madığı olanakların peşindedirler. Bu kesim, resmi ekonominin sunamadığı "sürdürülebilir refah" için adres olarak kayıtdışı sektörü seçmişlerdir. Böylece kayıt dışı ekonomi, aslında bir grup insanı açlık sınırının civarında tutmakla sosyal sıkıntıları hafifletmektedir.[236]

1.7.2.5. Kişisel Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler kişisel geliri artırır. Birçok kimse, en azından geçimlik düzeyde gelir elde edebileceği işi bu sektörde bulur. Bu sektör, istihdamda artış sağlayarak yoksulluğu hafifletir ve gelir dağılımındaki bozuklukları belli ölçüde azaltabilir.[237] Bu itibarla kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin diğer önemli bir etkisi, gelir dağılımına olumlu katkısı nedeniyle sosyal adaletin belli ölçüde kurulmasına

[235]Fatih SAVAŞAN; "Kayıtdışı Ekonomi ve Kalkınma" içinde Muhsin Kar ve Sami Taban (editörler), **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü**, Ekin Kitabevi, Bursa 2005, s.221-267.
[236]Shanna RATNER (2000); "The Informal Economy in Rural Community Economic Development", p.3, www.rural.org/publications/reports.html.
[237]Osman ALTUĞ; **Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul 1999, s.485.

yardımcı olmasıdır. Öncelikle kayıt dışı ekonominin faaliyetleri sonucu üretimin ve buna bağlı olarak gelirin artması nedeni ile ülke çapında bölünecek pastayı büyüttüğü şüphe götürmez bir gerçektir. Ancak, büyüyen bu pastanın dağılımı konusunda etkisi ise, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin türüne bağlıdır. Bu çerçevede, eğer kayıt dışı ekonomi, alt gelir grubuna dahil olan kesime ikinci bir iş imkanı sağlıyorsa, buradan sağlan gelirle birlikte fakirlik düzeyinin belli oranda yukarı çekilmesine ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılmasına yardımcı olabilmektedir. Fakat kayıt dışı ekonomik faaliyetlere katılanlar arasında elde edilen gelirin dağılımı incelendiğinde, aynı olumlu durumun söz konusu olmadığı görülmektedir.[238]

1.7.2.6. Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkisi

Ekonomik istikrar, öncelikle fiyat istikrarının sağlanması ve ekonominin tam çalışma düzeyinde devamlı dengede bulunmasıyla ilgilidir. Üretilen mal ve hizmetlerin toplam arz ve talebi arasında bir dengenin olması, aynı zamanda üretim faktörlerinin tam kullanılması istikrar bakımından hedeflenen bir durumdur. Kayıt dışı ekonomi, ekonominin istikrara kavuşmasında etkili olur. Kayıt dışı sektörde bürokratik işlemler ve kamunun düzenleyici müdahaleleri olmadığından üretim hem daha ucuz, hem daha fazladır. Üretimin artış göstermesi ekonominin arz kapasitesini olumlu etkilerken, üretimin ucuz olması genel talebi olumlu etkiler. Ayrıca, kayıt dışı sektörde çalışanlar ve işverenler ek gelir elde ettiklerinden talep canlı olacaktır. Kayıt dışı ekonomi, ekonominin üretim ve tüketim kapasitesi üzerindeki olumlu etkileriyle kapasite kullanımını arttırıcı yönde işlevlere sahiptir. Kayıt dışı üretim, resmi ekonomiye paralel olarak faaliyet gösterdiğinden, resmi sektörde oluşacak olumsuz konjonktürel dalgalanmaların etkileri de kayıt dışı sektör yardımı ile minimuma indirgenmektedir.[239]

Kayıtdışı ekonomi, ekonomik daralmayı hafifletir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sık sık karşılaşılan ekonomik daralmalar bu sektördeki dinamizm sayesinde hafifler. Devletin ekonomik politikalarının etkileri bu sektörde daha geç hissedildiği için alınan yanlış kararlar ekonominin bütününü aynı anda etkilemez, özellikle

[238]Mehmet KARAGÜL; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin İncelenmesi", Celal Bayar Üniversitesi İİBF, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi,** Sayı 3, 1997, s.191.
[239]Ahmet Fazıl ÖZSOYLU; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1996, s.107.

kayıtdışı sektörde bu etki daha yavaş ve daha düşük düzeyli olur.[240] Kayıtlı ekonomiye paralel bir şekilde işleyen kayıtdışı ekonomi, kayıtlı sektörde dönemsel olarak ortaya çıkabilen dalgalanmaların etkilerini azaltarak, üretim sürecinde etkinlik ve süreklilik sağlanmasına yardımcı olabilmektedir.[241]

1.7.2.7. Ekonomideki Dinamizme Etkisi

Kayıt dışı ekonomi, bürokratik etkiyi azaltır. Bu sektör önemli oranda kamu kurum ve kuruluşlarının denetim ve etkisi dışında kalır. Bürokratik işlemler ve gereksiz giderler olmadığından kaynaklar, doğrudan mal ve hizmet üretimine süratle kanalize olur, maliyetler düşer, işletme sermayesi ihtiyacı azalır, üretim artar, ihtiyaçlar daha çabuk karşılanır. Maliyetler düşük olduğu için fiyatlar da resmi sektöre göre daha düşüktür. Kayıt dışı ekonomi, kaynak israfını önler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli yer tutan kamuda yolsuzluk ve verimsizlik nedeni ile oluşacak kaynak israfı, fonların özel sektörde tutulması ile azalır.[242]

1.7.2.8. Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Kayıtdışı ekonominin olumlu etkilerinden bir diğeri, kayıt dışı faaliyetlerden elde edilen gelirin önemli bir kısmının kayıtlı ekonomiye gitmesi ve böylece kayıtlı ekonomiyi finanse ederek onu olumlu etkilemesidir.[243] Kayıt dışı ekonomik işlemlerle elde edilen fonlar, bankacılık sistemi kanalı ve menkul kıymetler borsası yardımıyla kayıtlı ekonomiye kaynak sağlamaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunanlar, bu faaliyetleri sonucu elde ettikleri gelirlerle mal ve hizmet satın alırlar ve bu şekilde ödedikleri dolaylı vergilerle kayıtlı ekonomiye de katkı sağlamış olurlar. Kayıt dışı ekonomi, kayıtlı ekonominin müşterisidir.[244]

Kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerinden bahsedenlerden bir kesim kayıtlı ekonomi ile kayıt dışı ekonomi arasında birebir değişimin olmadığını dolayısıyla kayıt dışı ekonomide meydana gelen bir artışın kayıtlı ekonominin hacmini daralttığı şeklinde yorumlanmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu yaklaşıma göre kayıtlı ekonomi ile

---

[240]Fatih SAVAŞAN; "Kayıtdışı Ekonomi ve Kalkınma" içinde Muhsin Kar ve Sami Taban (editörler), **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü**, Ekin Kitabevi, Bursa 2005, s. 221-267.
[241]Zekeriya MIZIRAK, "Kayıtdışı Ekonomi ve Etkileri", (1997) **Akid Bülteni**, Yıl:4, Sayı:10-11-12, Yıl:1996-1997, s.24.
[242]Osman ALTUĞ; **Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul 1999, s.485-486.
[243]AYDEMİR (1995); a.g.e. s.98.
[244]Osman ALTUĞ; **Kayıt Dışı Ekonomi,** Türkmen Kitabevi, İstanbul 1999, s.486.

kayıt dışı ekonomi, tam kapasite ile çalışırsa ve aynı sektörlerde bulunursa birbirlerine birebir olarak rakip olurlar. Ancak gerçek hayatta kayıtlı ekonomi ile kayıt dışı ekonomi genelde farklı sektörlerde bulunur ve tam kapasite kullanımı da neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi ile kayıtlı ekonomi arasında bir ikame ilişkisi olsa da, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdeki bir birimlik değişiklik kayıtlı ekonomide aynı oranda bir değişiklik oluşturmaz.[245]

1.7.2.9. Kaynak Tahsisi Üzerine Etkisi

Devlete ödenen vergiler yolsuzluklar, gereksiz tüketim vb. nedenlerle gereksiz yere kullanılabilir. Kayıt dışı ekonomi ile devlete verilmeyen vergiler ise, üretime, istihdama, yatırıma kaynak sağlar. Bu kaçırılan vergiler yurtdışına kaçırılmayıp ülke içinde kalarak yatırımlara dönüştükçe ekonomik yarar sağlamaktadır.[246] Kayıt dışı iktisadi faaliyetler, diğer kayıtlı ekonomiye oranla daha ucuz maliyetle üretim yapabildikleri için, ülkenin iktisadi kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanma imkanına sahiptirler. Bu türden yapılan iktisadi faaliyetlerden, tüketici rantı, sosyal kesinti ve vergi kaçakçılığı sebebi ile oluşan üretici rantı ek talebi oluşur ve ekonominin canlı kalması sağlanır. Dolayısı ile bu tür çalışan bir ekonominin sosyal refahı arttırdığı da söylenebilmektedir. Kayıt dışı ekonomide yaratılan gelirler borsa ve bankalar kanalıyla kayıtlı sektöre aktarılarak kayıtlı ekonomiye kaynak sağlamaktadır.[247]

Kayıt dışı ekonominin kaynak dağılımında etkinliği sağladığı görüşünün iki yönü vardır. Bunlardan birincisi, kayıt dışı ekonominin kaynakları kayıtlı ekonomice tatmin edilmemiş bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda dağıtmasının bireysel ve toplumsal refahı arttırmasıdır. Özellikle güdümlü ekonomilerde merkezi idarenin kaynak ayırmayacağı mal ve hizmetlerin kayıt dışı ekonomi tarafından üretilerek tüketicilere sunulması kaynakların ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden dağılımını sağlar ki bu da toplumsal refahı arttırır. İkincisi, düzenli bir işte çalışma imkanına sahip olmayan emeğin istihdamına olanak sağlamasıdır. Çocuklu kadınların düşük sermaye ve yatırımla ev içinde üretime katılmaları bu duruma örnek olarak gösterilmektedir.[248]

---

[245]ÖZSOYLU (1996); s.53-53.
[246]Osman ALTUĞ; **Kayıt Dışı Ekonomi,** Türkmen Kitabevi, İstanbul 1999, s.485.
[247]İbrahim Halil SUGÖZÜ; Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.35-36.
[248]Gülay Akgül YILMAZ; **Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**, İSMMMO Yayınları, İstanbul, 2006, s.155-156.

Kaynak kullanımında etkinlik sağlanması; hangi mal ve hizmetlerin, hangi ölçülerde, ne şekilde ve hangi kaynaklarlarla üretileceğine ilişkin kararlarla önem kazanır. Kararların hangi üretici birimler grubu tarafından verileceği esas olarak bir sistem seçimi sorunudur. Bu kararların alınması sırasında, ağırlıklı olarak piyasa talebinin öncelikli olduğu piyasa ekonomisi birimleri, ya da siyasal talebin öncelikli olduğu kamu ekonomisi birimleri arasında seçim yapılmalıdır. Eğer üretimin piyasa talebine göre piyasa ekonomisi birimlerince yapılması öngörülmüş ise -ki Türkiye'de seçim bu doğrultudadır- kayıt dışı ekonomi daha da önem kazanır. Piyasa ekonomisinin kabul edildiği bir ortamda, piyasa ekonomisi ile bağdaşmayan uygulamalar varsa, kayıt dışı ekonomi güç kazanır ve kaynak kullanımında etkinliğin sağlanmasında olumlu roller üstlenir. Bürokratik ve düzenleyici işlemler ve masraflar olmadığından kaynaklar doğrudan mal ve hizmetlerin üretimine kanalize olur ve bundan dolayı üretim artar. Bu tespitlerden hareket edildiğinde kayıt dışı ekonominin piyasa ekonomisi şartlarında kaynak kullanımında etkinliği ve toplumsal refahı artırdığı iddia edilebilir.[249]

[249]ÖZSOYLU (1996); a.g.e. s.106.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİ

2.1.TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUŞMA NEDENLERİ

Birinci bölümde belirtildiği üzere kayıt dışı ekonomi az ya da çok her ülkede vardır. Dünyada her ülke kayıt dışı ekonomi bakımından farklı koşullara sahiptir ve kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışı farklı ülkelerde farklı nedenlere dayanmaktadır. Bir ülke açısında ifade edilebilecek bir durum bir başka ülke açısından geçerli olmayabilmektedir. Bu durum kayıt dışı ekonomi ile mücadelede ülke gerçeklerinin göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmaktadır. Aksi halde alınacak önlemlerin etkinliğini sağlamak güç ya da imkansız olabilecektir.[250] Gelişmiş ekonomilerde kayıt dışı ekonomi ve nedenleri genellikle vergisel faktörler ve işgücü piyasasına yönelik düzenlemeler gibi faktörler tarafından belirlenirken; gelişmekte olan ülkelerde bu faktörlerin yanı sıra ekonomiyi etkileyen nüfus artışı ve kentsel göç gibi demografik etmenler de dikkate alınmalıdır. Kayıt dışı ekonomiye yol açan nedenlerin bilinmesi, ekonomi içindeki payının asgariye indirilebilmesi için gerekli olan etkin ve tutarlı tedbirlerin alınabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.[251]

Ancak kayıt dışılığın ortaya çıkmasına ve büyümesine yol açan faktörlerin çoğu, ülkeye özgü değil ortaktır. Yine de her ülkede kayıt dışılığın büyüklüğünün temel belirleyicilerinin bir ölçüde farklılık oluşturması mümkündür. Bir diğer ifadeyle, kayıt dışılığı etkileyen faktörlerin nispi ağırlıkları ülkeden ülkeye değişebilir. Örneğin, vergi yükü ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif bir ilişki beklenir. Ancak asıl belirleyicinin objektif vergi yükü (milli gelirin oranı olarak vergi gelirleri) değil sübjektif (algılanan) vergi yükü olduğu daha titiz bir çalışma ile anlaşılabilir. Bu yüzden "taşınan yük" değil "yükün hissedilen ağırlığı" önemli hale gelebilir. Yükün ağırlığını ise yükün nereye taşındığı (yolsuzluk, israf vb.), yükü daha kolay taşıma

[250]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.129.
[251]R. Bülent TARHAN; Ufuk ÜNLÜ; "Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Stratejisi", Başbakanlık Teftiş Kurulu, s.10.

yönteminin olup olmadığı (bürokratik hantallık ve vergisel uyumun açık ve saklı maliyetleri), yüke el atması gereken başka kimselerin olup olmadığı (adalet) ve yükün bir işe yarayıp yaramayacağı (kamu harcamalarının bileşimi ve kalitesi) gibi konulardaki algılar belirler.[252]

Tablo 2: Kayıt dışılığın Nedenleri: Mükellef ve GİB Çalışanı Perspektifi
Soru: Türkiye'de kayıt dışılığın size göre en önemli üç nedenini sıralayınız.

	Mükellefler (Sıra)	**GİB Çalışan (Sıra)**
Vergi yükü	54,1 (1)	43,1 (2)
Ekonomik krizler	38,0 (2)	19,3 (6)
Vergide adaletsizlik	30,1 (3)	32,8 (4)
Ayakta kalma çabası	29,5 (4)	9,1 (12)
Cezaların caydırıcı olmaması	24,7 (5)	41,1 (3)
Küçük işletmelerin çokluğu	19,4 (6)	13,7 (8)
Kamuda yolsuzluk	18,6 (7)	11,4 (11)
Denetimin azlığı	16,4 (8)	44,3 (1)
Nakit kullanımı	13,4 (9)	20,1 (5)
Bürokratik formalite	12,8 (10)	13,1 (9)
Karmaşık vergi düzenlemeleri	11,6 (11)	18,3 (7)
Devlet hizmetlerinin yetersizliği	10,6 (12)	4,7 (13)
Bilgi ve yönlendirme eksikliği	6,6 (13)	11,9 (10)
Diğer	1,2 (14)	5,7 (14)

Kaynak: Coşkun Can AKTAN; Fatih SAVAŞAN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Etik**, Avrupa Konseyi ve Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Ankara 2009, s.16-19; Fatih SAVAŞAN; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı**, SETAV, Mart 2011, s.12-13.

Tablo 2'de kayıt dışılığın olası nedenlerinin bir dökümü ve bu nedenlerin Türkiye'de kayıt dışılığına yol açmada göreli ağırlıklarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Kayıt dışılığa yol açan etmenleri hem mükellef hem de Gelir İdaresi Başkanlığı çalışanlarının perspektifinden ele alan bu çalışmanın bulguları şu şekildedir. Tekstil firmaları nezdinde yapılan çalışmada mükelleflere ve Gelir İdaresi Başkanlığı çalışanlarına "Türkiye'de kayıt dışılığın size göre en önemli üç nedenini sıralayınız" sorusunu yönelten araştırmanın bulguları Tablo 2'de özetlenmiştir. Buna göre mükellefler ilk beş sıraya vergi ve ekonomi/piyasa şartlarını koymuşlardır. Vergi yükü ilk sırayı alırken vergide adaletsizlik ve cezaların caydırıcı olmaması üçüncü ve beşinci sırayı almıştır. Ekonomik krizler ve ayakta kalma çabası sırasıyla ikinci ve dördüncü sırayı almışlardır. Gelir İdaresi Başkanlığı çalışanlarına göre en önemli neden denetim azlığıdır. Vergi yükünün ikinci, cezaların caydırıcı olmamasını üçüncü ve vergide adaletsizliğin dördüncü sırayı alması bize Türkiye'de vergiyle ilgili

[252]Fatih SAVAŞAN; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı**, SETAV, Mart 2011, s.12-13.

sorunların/algıların kayıt dışılığa yol açan en önemli faktörler olduğunu göstermektedir.[253]

Firma ve çalışanlarda kayıt dışılığın nedenleri arasında örneğin ekonomik krizlerde olduğu gibi sıralama farkları olsa bile vergi yükünde olduğu gibi hemfikir olunan alanlar da vardır.[254] Türkiye'deki kayıt dışılığa yol açan, pek çok neden sayılmakla birlikte, üzerinde büyük ölçüde görüş birliği sağlanan başlıca nedenler şöyle sıralanabilir.

2.1.1. YAPISAL NEDENLER

Bir ülkenin ekonomisinin sahip olduğu yapısal özellikler kayıt dışılığa uygun bir zemin oluşturabilir. Ülkemizde de ekonominin gelişmişlik düzeyinin yetersizliği, küçük işletmelerin çokluğu, sosyolojik yapıdaki sorunlar, kurumlar arası iletişim, işbirliği, bilgi paylaşımı ve koordinasyon eksikliği, kronik yüksek enflasyon ve ekonomik krizler gibi birçok yapısal faktör kayıt dışılığa neden olmaktadır.

2.1.1.1. Ekonominin Gelişmişlik Düzeyinin Yetersizliği

Bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyini; gelişmiş ülkelerde tasarruf düzeyi ve sermaye birikimi ile teknolojik gelişme; gelişmekte olan ülkelerde ise tasarruf düzeyi ve sermaye birikimi ile istihdam artışı belirler.[255] Yine bunun dışında gelir dağılımının dengesizliği, tarım, sanayi ve hizmet kesimlerinin büyüklüğü ve nitelikleri, nüfus artış hızı, sağlık ve eğitime ait göstergeler (okullaşma oranı, okur-yazar oranı, gazetelerin günlük tirajları, kişi başına düşen kitap okuma oranı, kişi başına düşen doktor, bebek ölüm oranı), bölgesel eşitsizlik, ortalama yaşam süresinin uzunluğu ve yaşam standardının yüksekliği diğer temel belirleyicilerdir.[256] Son dönemlerde insani gelişme endeksi içerisinde uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi edinme, tatminkar bir hayat yaşamak için yeterli gelir, siyasi özgürlük, garanti edilmiş insan hakları gibi kriterlerde gelişmişlik kriterleri içerisine girmiştir.[257]

---

[253]Coşkun Can AKTAN; Fatih SAVAŞAN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Etik**, Avrupa Konseyi ve Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Ankara 2009, s.16-19.
[254]AKTAN; SAVAŞAN; a.g.e. s.19.
[255]Şeref SAYGILI; Cengiz CİHAN; Hasan YURTOĞLU; Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: **1972-2000**, s.13, http://ekutup.dpt.gov.tr/sermaye/saygilis/turkiye.pdf
[256]Muhteşem KAYNAK; **Büyüme Teorileri**, Gazi Üniversitesi, Ankara 1988, s.11
[257]Sırma DEMİR; **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme**, DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 2006, s.2.

Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerin en belirgin özelliklerinden biri; kurumsallaşmış işletmelerin azlığı, küçük ve orta boy işletme (KOBİ) sayısının fazla olması ve bunların da teknolojik alt yapı bakımından yetersiz olması, katma değeri düşük ürünler üretmesi, emek yoğun bir üretim yapısına sahip olmasıdır. Bu durum kayıt dışılıkta etkili olan önemli faktörlerden biridir. Örneğin Türkiye'de, 2011 yılında ihracatın %59,6'sı, toplam istihdamın %77,8'i, maddi mallara ilişkin brüt yatırımların %41,1'i KOBİ'ler tarafından gerçekleştirilirken[258] istihdam yaratma kapasitelerinin çok altında bir oranla (%9 civarında) kredi piyasasından faydalanabilmektedirler.[259] KOBİ'lerin dış finansman sağlama olanaklarının kısıtlı olması ve risk sermayesi yatırım ortaklığı, KOBİ borsaları, kredi garanti fonu gibi kurumların ülkemizde henüz yeterince yerleşmemiş olması bu işletmeleri, aynı zamanda bir oto-finansman yolu olan daha az vergi ödeme yoluyla faaliyetlerini finanse etmeye itmektedir.

Globalleşme rekabeti arttırmakta, rekabet ise işletmelerin maliyetlerini yeniden gözden geçirmelerini gerektirmektedir. Böylece işletme maliyetlerinin ve istihdam maliyetlerinin gözden geçirilmesi işletmeleri ister istemez esnek üretim biçimlerine doğru yöneltmektedir. Bu durum da kayıtdışı ekonomiyi var eden önemli unsurlardan bir tanesi olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.1.2. Sosyolojik Yapıdaki Sorunlar

Hızlı nüfus artışı ve köyden kente göç kayıt dışı çalışmanın önemli bir nedenidir. Türkiye'de köyden kente göç hareketi hız kesmesine rağmen devam etmektedir. Özellikle büyük kentlere doğru yaşanan göç, bir yandan gecekondulaşmayı arttırırken, diğer yandan gayrı resmi (enformel) sektörü meydana getirmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik düzeyinin farklı olması, Türkiye'de yaşanan önemli sorunlardan biri olmayı sürdürmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik düzeyinin farklı olması nedeniyle az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru hem insan hem de sermaye göçü olmaktadır. Hızlı nüfus artışı, köyden kente göç; çarpık kentleşmeye, gecekondu yapıların yaygınlaşmasına ve kaçak yapılaşmaya neden olmuştur. Bu tablonun ortaya çıkmasında, kayıtdışı ekonominin önemli nedenlerinden biri olan af

[258]TÜİK, Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2011; Haber Bülteni, Sayı:13146, Tarih:19.10.2012. http://www.tuik.gov.tr/ PreHaberBultenleri.do?id=13146

[259]Fatih SAVAŞAN; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı**, SETAV, Mart 2011, s.20.

beklentisinin de etkili olduğu bir gerçektir. Söz konusu af beklentileri de devleti yönetenler tarafından karşılıksız bırakılmamış onlarca kez vergi, sigorta prim borcu ve imar affı çıkarılmış kayıt dışılık ve kaçak yapılaşma adeta teşvik edilmiştir.[260]

Nüfusun hızla artmasına karşılık ekonomik büyümenin yeterince yüksek olmaması hatta krizlerle birlikte küçülmesi ve tarım kesiminin ekonomik payının giderek azalmasına bağlı olarak köyden kente göç ile birlikte ortaya çıkan düşük nitelikli işsiz topluluğu kayıt dışında çalışmanın kaynağını oluşturmaktadır. İşsizler düşük ücretle çalışmayı göze aldıkları gibi, sosyal güvencesiz olarak, zor ve sağlıksız koşullarda çalışmayı da kabul edebilmektedirler.[261]

Öte yandan nüfusun aşırı hareketliliği, düzensiz yapılaşma ve kayıt sisteminin yetersizliği; ekonomik faaliyetler ile elde edilen gelirler bir yana, kişinin ikametgahının bile izlenmesini olanaksız kılmakta, bu durum Gelir İdaresinin ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nun kişileri takip edememesine neden olmaktadır. Kayıt dışı çalışmada önemli etkenlerden biri de, çalışanların eğitim düzeyinin, vergi ve sosyal güvenlik konusundaki bilinç ve sorumluluk düzeylerinin düşük olmasıdır. Eğitim düzeylerinin düşük olması, kişilerin kamu kurum ve kuruluşları karşısında sahip oldukları hak ve ödevlerini bilmemelerinden kaynaklanan sorunlara yol açmakta ve bu durum kayıt dışında çalışmayı artırmaktadır. Çalışma hayatının başında olan genç çalışanlarla, orta ve ileri yaştaki çalışanlar arasında kayıtlı çalışma yönünde farklılıklar bulunmaktadır. Kişiler çalışma yaşamlarının başında çalışma güçlerini hiç yitirmeyeceklermiş gibi düşünmekte ve kayıt dışı çalışabilmektedirler. Oysa çalışanlar yaşlandıkça kendilerinin ve ailelerinin sosyal güvenliği için endişeye kapılmakta ve sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı çalışma yönündeki girişimlerini arttırmaktadır.[262]

Toplumda kayıt dışılığa karşı toplumsal baskı ve ahlaki değerlerin oluşmaması, kayıt dışılığı arttıran bir etkendir. Türkiye'de toplumun önemli bir kesimi tarafından, kayıt dışı çalışmaya yumuşak bir tavırla yaklaşılmakta, vergi kaçırma normal bir davranış

[260]Ahmet Burçin YERELİ; Oğuz KARADENİZ; **Kayıtdışı İstihdam**, Odak Yayınevi, Ankara 2004, s.106,108.
[261]Sadık KIRBAŞ; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi, Yolsuzluk, Siyasetin Finansmanı,** Phoenix Yayınevi, Ankara 2012, s.31-33.
[262]Ahmet Burçin YERELİ; Oğuz KARADENİZ; **Kayıtdışı İstihdam,** Odak Yayınevi, Ankara 2004, s.114.

olarak algılanmaktadır. Toplumun önemli bir kesimi bir şekilde kayıt dışı ya da başka bir kuralsızlığın parçası olmaktadır. Toplumda suçu ve suçluyu yetkili kurumlara bildirme alışkanlığı ve sorumluluğu yeterince bulunmamakta, hatta böyle davranılması onur kırıcı bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.[263]

Netice itibariyle ülkemizde nüfus artış hızının yüksek olması, köyden kente göçün yoğun olması, tarım ve hizmetler sektörünün üretim ve istihdam açısından önemli bir paya sahip olması, işsizlik oranının yüksekliği ve gelir dağılımının bozukluğu gibi düzeltilmesi için belli bir zamana ihtiyaç duyulan yapısal nedenler kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü olumsuz yönde etkilemektedir.[264]

2.1.1.3.Vergi Mevzuatı Dışındaki Yasal Düzenlemelerdeki Yetersizlikler

Ülkemizde kayıt dışı ekonomi, yalnızca mali ve iktisadi bir sorun değil, aynı zamanda sosyal ve siyasal bir sorundur. Bu nedenle konunun boyutları sadece ekonomik gereklerle açıklanmaya çalışılırsa, sorunu oluşturan unsurların belirlenmesinde eksik değerlendirme yapılmış olacaktır. Çeşitli sektörde kayıt dışı faaliyetlerin önlenebilmesi için üreticiden başlayarak aracı, toptancı ve tüketiciye kadar uzanan zincir üzerindeki tüm aşamalarda kontrolü sağlayacak yönde düzenlemelere ağırlık verilmelidir. Tabi ki bunları yaparken vergi mevzuatı dışındaki düzenlemelere ve ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarının eşgüdümlü olarak yardımlaşmasına ihtiyaç vardır.

Aşırı vergi, prim ve bürokrasi yükü, ekonominin gelişmişlik derecesi, sektörel yapı, büyük-küçük işletmeler arasındaki farklılıklar ve küreselleşme süreci kayıtdışı sektörü büyüten nedenler olarak görülmektedir. Kayıt dışı ekonomi; ekonomik krizin derinleşmesi, kamu açıklarının artması, haksız rekabet gibi sonuçlar yaratmaktadır. Bankacılık Kanunu, Borçlar Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, SPK ve BDDK düzenlemeleri, mali müşavirlik kanununda yer alan düzenlemeler, Tekdüzen Muhasebe Sistemi, Türkiye Muhasebe Standartları ile vergi mevzuatı

[263]Sadık KIRBAŞ; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi, Yolsuzluk, Siyasetin Finansmanı,** Phoenix Yayınevi, Ankara 2012, s.31-33.
[264]Nihat IŞIK; Mustafa ACAR; "Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Sayı: 21, Temmuz-Aralık 2003, s. 122.

arasında uyumsuzluklar bulunması ve belirli bir hizmet standardı ve sistem bütünlüğü oluşturulamamış olması vergiye gönüllü uyumu olumsuz yönde etkilemektedir.[265]

2.1.1.4. Kurumlararası İletişim, İşbirliği, Bilgi Paylaşımı ve Koordinasyon Eksikliği

Kamu kurum ve kuruluşları arasındaki koordinasyon eksikliği, kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamın artış göstermesinin temel sebeplerinden biridir. Bu eksiklik kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınmasını zorlaştırmakta ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan kayıt ve hesaplamaların mükerrer sonuçlar vermesine neden olmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları arasında var olan bu koordinasyon ve işbirliği eksikliği çapraz kontrol denetimlerini de engellemektedir.[266] Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınabilmesi, vergi ve sigorta prim kayıplarının önlenebilmesi için, başta Gelir İdaresi Başkanlığı ve Sosyal Güvenlik Kurumu olmak üzere ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları arasında etkin bir koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması gerekmektedir.[267]

Kayıt dışıyla mücadele konusunda en önemli konulardan biri de tüm kurum ve kuruluşlar arasındaki iletişim ve işbirliğinin sağlıklı olmasıdır. Her bir kurum kendi içinde çok önemli çalışmalar gerçekleştirmekte ve görev alanlarıyla ilgili birçok bilgi ve veriyi muhafaza etmektedir. Örneğin İçişleri Bakanlığı hizmet işletmelerinde çalışanların bilgilerini, Sağlık Bakanlığı portör muayenesi yaptıkları çalışanlara ait listeleri, Bayındırlık Bakanlığı inşaatlarda çalışan tüm kişilere ait bilgileri, belediyeler iskan ruhsatı verdikleri inşaatlarla ilgili teknik bir çok veriyi muhafaza etmektedir. Bu örnekleri çoğaltmamız mümkündür.[268]

Ancak her kurumun bilgiyi elde etmesinden ziyade kayıt dışıyla mücadelede tüm kamu kurum ve kuruluşlarının bu bilgilerden yararlanması önemlidir. Ancak bu konuda kamu kurumları arasındaki koordinasyon ve işbirliği eksikliği önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik

[265]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** Ankara 2001, s.48-51.
[266]Hatice EROL; "Sosyal Güvenlik Sistemini Yeniden Yapılandırırken Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele", **Sosyal Güvenlik Dünyası**, Ocak-Şubat 2007, s.121
[267]Mehmet TUNÇ; **Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri**, Ankara 2007, s.60.
[268]Fatih ACAR; "Kayıtdışı Ekonomi İle Mücadelede Vergi ve Sosyal Güvenlik Politikası Açısından Öneriler", **Vergi Sorunları**, Mart 2011, Sayı:270, s.30.

Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, ilgili kamu kurumları, sosyal taraflar ve meslek kuruluşları arasındaki iletişim, koordinasyon ve işbirliği eksikliği kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınmasını zorlaştırmaktadır.

Özellikle Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilen işçi sayısı ile Maliye Bakanlığına bildirilen işçi sayıları arasında büyük bir farklılık olması, meslek odalarına kayıtlı olan kişilerden birçoğunun Sosyal Güvenlik Kurumunda tescilli işyerlerinin olmaması ve mükerrer sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi durumlar bu koordinasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır.[269]

İşverenler genellikle aynı konuda mükerrer denetime maruz bırakıldıklarından şikayet etmektedirler. Maliye Bakanlığı denetim elemanları, iş müfettişleri ve sosyal güvenlik kurumu müfettişleri arasında yeterli koordinasyon olmadığından kısa aralıklarla işyerleri farklı denetim birimleri tarafından denetlenmektedir. Hatta aynı bakanlık bünyesindeki denetim elemanları arasında koordinasyon bulunmadığından gereken iletişim sağlanamamaktadır.[270]

2.1.1.5. Ulusal Veri Tabanının Yetersizliği ve Olan Verilerden Yeterince Yararlanılamaması

Veri tabanı; bir konu ya da örgüte ilişkin verilerden oluşan ve genellikle bir veri tabanı dizgesi aracılığıyla bir bütün olarak yaşatılan veri kümeleri topluluğudur[271] ve işlemlerin hızlı ve etkin bir şekilde yürütülmesine ve sonuçlandırılmasına imkan sağlar.

Ülkemizde devlet vatandaş ilişkilerinin kolayca yürütülmesine ve denetlenmesine imkan sağlayan ve işlemlerin hızlı ve etkin bir şekilde yürütülmesine ve sonuçlandırılmasına olanak sağlayan ulusal veri tabanına dayalı merkezi bir sistem mevcut değildir. Örneğin Türkiye'de henüz tüm vergi mükelleflerinin yararlanabileceği bir ulusal veri tabanı bulunmamaktadır. Çeşitli kurumlarda ve sivil toplum kuruluşlarında farklı amaçlarla hazırlanmış veriler ve bu verilerin

[269]Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Kayıt Dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Yayın No:116, Ankara 2004, s.30
[270]Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (Kadim) Projesi**, Ankara Ekim 2006, s.6.
[271]TDK, Bilişim Terimleri Sözlüğü, www.tdk.gov.tr

hazırlanması, geliştirilmesi ve yönetiminden sorumlu birimler mevcuttur. Örneğin Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde Uygulama ve Veri Yönetimi Daire Başkanlığı oluşturulmuş ve söz konusu birime özetle;

- İşlemlerin hızlı ve etkin bir şekilde yürütülmesi için gerekli bilgi işlem sistemlerini kurma, teknolojik gelişmelere uygun bir şekilde geliştirme ve bilişim faaliyetlerini yürütme,

-Tüm ekonomik faaliyetlere ilişkin ulusal mali bilgi alt yapısını tek merkezden geliştirme, yönetme ve bu bilgileri ilgili birimlerin kullanımına sunma,

- Kurumsal veri tabanını oluşturma ve ulusal veri alt yapısının hazırlanmasına katkıda bulunma,

- Mükellefiyet, vergilendirme, denetim ve risk analizine yönelik her türlü bilgi, veri ve istatistiği toplama ve işleme,

- Vergilendirme, denetim, planlama ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele konularında veri sağlama,

-10.12.2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamındaki kamu idarelerine verilmesi gereken her türlü beyanname, bildirge ve benzeri belgeleri, bu idarelerin mevzuatı gereğince elektronik ortamda bunlar adına alma,

- Gelir mevzuatının uygulanmasına ilişkin olarak diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapma, bu amaçla veri alışverişini gerçekleştirme görevi verilmiştir.[272] Ancak Gelir İdaresi Başkanlığı şu ana kadar kendisine verilen bu görevlere ilişkin yeterli ve somut çalışmaları pratik olarak ortaya koyamamıştır.

2.1.1.6. Kronik Yüksek Enflasyon

Ülkemizde kayıt dışı ekonominin ve dolayısıyla kayıt dışı istihdamın genişlemesinde, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak ifade edilen enflasyon önemli bir paya sahiptir. Uzun yıllar boyunca yüksek seyreden enflasyon ekonomide yapısal sorunlara, kayıt dışı işlem ve faaliyetlere neden olmuştur. Ekonomilerde, devlet en büyük kaynak toplayıcısı ve dağıtıcısı olduğundan, hem kaynak toplarken hem de dağıtırken enflasyon olgusunu dikkate almak zorundadır. Aksi halde, gerek kaynakların toplanması, gerekse dağıtılması aşamalarında ekonomik aksaklıklara neden olabilir. Devlet, kaynak toplarken varolan enflasyon etkisini dikkate alarak bu

[272]5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 4 ve 11. Maddeleri, www.gib.gov.tr (Erişim:15.09.2011)

etkiyi giderici düzenlemeler yapmalı, kaynak dağıtırken de enflasyon yaratmamaya veya enflasyonu artırmamaya özen göstermelidir.[273]

Enflasyondan yüksek oranda etkilenmeyenler; vergi istisna ve muafiyetlerinden yararlanan, yeniden değerleme ve/veya enflasyon düzeltmesi yapabilen mükelleflerdir. Uzunca bir süre iki haneli enflasyonun görüldüğü Türkiye'de, yüksek enflasyon mükelleflerin öz kaynaklarının erimesine neden olmuş, bu durum mükelleflerin kayıt dışına yönelmelerine neden olmuştur. Özellikle yeniden değerleme, enflasyon düzeltmesi, vergi istisna ve muafiyetlerinden yararlanamayan mükellefler, yüksek enflasyonun yaşandığı dönemlerde faaliyetlerini vergi idaresinin bilgi alanı dışında sürdürme yolunu seçmişlerdir.[274]

Tablo 3: Kayıt Dışı İstihdam ve TÜFE Oranların Yıllar İtibariyle Seyri

Yıllar	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
TÜFE(%)	54,9	54,4	45	25,3	10,6	8,1	9,6	8,4	10,1	6,5	6,4	10,5	6,2	7,71
Kayıt Dışı İstihdam Oranı(%)	53,6	53	53,38	51,6	52,3	46,6	45,6	42,1	41,8	43	42	39,2	39,4	37,9

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hane Halkı İşgücü Anketi (HHİA); Enflasyon İstatistikleri, (2000-2013), Sosyal Güvenlik Kurumu, Kayıtdışı İstihdam Oranları

Tablo 3'te görüldüğü üzere ülkemizde kayıt dışı istihdam oranı enflasyonla beraber seyretmektedir. Enflasyonun düşüşe geçtiği 2003 ve 2004 yıllarında kayıt dışı istihdam oranı buna bağlı olarak düşmektedir. Enflasyonun tek haneli olduğu son yıllarda ise kayıt dışı istihdam oranındaki düşmenin istenilen seviyelerde olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni ise kayıt dışı istihdamın tek nedeninin enflasyon olmadığı, bunun yanında işsizlik oranı, faiz hadleri, diğer sosyal ve ekonomik olaylar olduğu görülmektedir. Enflasyon nedeniyle öz kaynakları aşağı çekilen firmalar, yüksek faizle borçlanmak zorunda kalırken, yasal yollarla borçlanamayanlar ise, tefecilerden borç alarak durumlarını daha da zora sokmaktadırlar. Enflasyon problemi olmayan ülkeler faiz ve kredi sorunu yaşamazken; Türkiye ve benzeri ülkeler, enflasyon sebebiyle sıkıntılar yaşamakta ve bedelini kayıtdışı faaliyetlerin bir parçası olmak şeklinde ödemektedir.[275]

[273]Hızır TARAKÇI; "Vergi Sistemimiz Enflasyonist Bir Ortamda Firmaların Özsermayelerini Artırmalarını Teşvik Etmeli midir?", **Vergi Dünyası**, Sayı:147, 1993, s.59.
[274]Selami ŞENGÜL; **Bir Hurafe Kayıtdışı Ekonomi**, İmaj Yayınevi, 1997, Ankara, s.26-27.
[275]Tuncay GÜLOĞLU; "Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış", 2005, s.19, "The Reality of Informal Employment in Turkey" (2005), *Visiting Fellow Working Papers*, Paper 9. http://digitalcommons.ilr. cornell.edu/intlvf/9

Ekonomide sürekli yaşanan yüksek enflasyon olgusu, kayıt dışı ekonomiyi büyüten bir neden olduğu gibi, aynı zamanda kayıt dışı ekonomi de enflasyonun artmasına neden olmaktadır. Ekonomik yapıları oturmuş, kurumları yerleşmiş, enflasyon problemini yaşamayan ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutunun çok düşük olduğu görülmektedir. Bu nedenle enflasyonun kontrol altına alınmasına yönelik olarak uygulanacak politikaların, kayıt dışı ekonominin payının küçültülmesini de hedeflemesi gerekmektedir.[276]

Enflasyon nedeniyle gelecek dönemler için bir belirsizlik oluşmaktadır. Enflasyonist bir ortamda müteşebbisler belirsizlik nedeniyle yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Yatırımlar azalınca işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Gelecek endişesi taşıyan işletmeler, sermayelerini koruma anlayışıyla kayıt dışı davranışlarını meşrulaştırmaktadırlar. Enflasyon ayrıca, işletmelerin mali tablolarındaki değerleri gerçeklikten uzaklaştırır ve işletmeler gerçek olmayan karın vergisini ödemek durumunda kalırlar. Enflasyon nedeniyle, gelir ve kurumlar vergisinde sabit varlıklar, stoklar, faiz gelirleri ve giderleri dolayısıyla vergi matrahları etkilenir. Vergilerden sağlanan hasılatın bileşimi ve düzeyi yani vergi yükü ve bunun dağılımı değişir.[277]

Bu değişimden kaynaklanan belirsizlik ortamında bulunmak zorunda kalan mükellefler kayıt dışılığa yönelmeyi tercih ederler. Bu nedenle kendilerini borç batağında bulan, mali dengeleri bozulan firmalar; vergi, sosyal güvenlik primi gibi yasal mali yükümlülüklerden kurtulmak amacıyla kayıt dışı işçi çalıştırmakta ve ürettikleri mal ve hizmetleri kayıt dışı olarak piyasaya sunmaktadırlar.

Öte yandan olaya tersinden baktığımızda; kayıtdışı ekonomi büyüdükçe, kayıtlı ekonomi giderek küçülmekte ve bu küçülme vergi gelirlerinin azalmasına, vergi gelirlerinin azalması borçlanmaya, borçlanma faizlerin yükselmesine, faizlerin yükselmesi de enflasyonun artmasına neden olmaktadır.[278] Devlet kayıt dışı ekonomi

[276]Mehmet CANDAN; **Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri**, Ankara 2007, s.41-42.
[277]Osman PEHLİVAN; "Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkisi", **Vergi Dünyası**, Ocak 1993, Sayı:137, s.44-46.
[278]Ali Rıza GÖKBUNAR; **Türk Vergi Sisteminde Reform Gereği,** DEÜ İİBF Maliye Bölümü Yayını, İzmir 1997, s.315.

neticesinde yeteri kadar vergi ve prim toplayamamasından kaynaklanan bütçe açığına para basma, dış borç gibi enflasyonist yöntemlere başvurarak çözüm aramaktadır.[279]

Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin en önemli nedenlerinden biri olarak uzun süredir yüksek oranda devam eden enflasyon gösterilmektedir. Türk vergi sisteminde gelirlerin enflasyondan arındırılmasına olanak sağlayan bazı müesseseler uygulanmakla birlikte, tam bir enflasyon muhasebesi uzun yıllar uygulanmamıştır. Bu ise mükellefin gerçek gelirinin değil, öz sermayesinin vergilendirilmesine neden olmaktadır. Öz sermayenin vergilendirilerek küçülmesini, hatta yok olmasını istemeyen mükellefler, bazı işlemlerini kayıt dışına alarak, daha az vergi ödemekte, bu yolla öz sermayelerini güçlendirme yolunu seçmektedirler.[280] Ancak 5024 sayılı Kanunun 2'nci maddesiyle ve 01.01.2004 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere enflasyon düzeltmesi uygulaması getirilmiştir. Söz konusu uygulama ile mali tablolarda yer alan parasal olmayan kıymetlerin 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 298'inci maddesi hükümlerine göre enflasyon düzeltmesine tabi tutulması imkanı getirilmiştir.

2.1.1.7. Ekonomik Krizler

Kayıt dışı ekonominin en önemli nedenlerden birisi de ülkemizde geçmişte çok sık yaşanan ekonomik krizlerdir. Ülkemizde arda arda yaşanan ekonomik krizler kayıt dışı faaliyetlerin artmasına zemin hazırlamıştır. Ekonomik dengelerin bozulması ve kronikleşen enflasyon, toplumda suç oranlarını artırmaktadır. Bu bağlamda, nedeni ekonomik olan kayıt dışı ekonomiye ilişkin suç ve fiillerde de artış olmaktadır.[281]

Ekonomik kriz dönemlerinde, işsiz kitleler kayıtlı ekonomide bulamadıkları istihdam imkanlarını kayıt dışı faaliyetlerde aramaktadırlar. İşletmeler de krizin olumsuz etkilerini azaltmak için üretimlerini kayıt dışı faaliyetlere yönelterek istihdam ve üretim maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadırlar. Özellikle sanayi sektöründe, teknolojik gelişmelerden dolayı emeğe dayalı üretim yerini makineye dayalı üretime bırakmıştır. Bu durum niteliksiz iş gücünün işsiz kalmasına neden olmuştur. İşsiz

[279]İzzettin ÖNDER; "Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme", **İÜSBF Dergisi**, No:23-24, Ekim 2000-Mart 2001, s.241.
[280]DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara 2001, s.33.
[281]Sakıp ŞEKER; "Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı, Nedenleri ve Etkileri", **Yaklaşım**, Ocak 1995, Sayı:25, s.76-87.

kalan bu işgücü de geçim kaygısıyla kayıt dışı faaliyetlere yönelmiştir.[282] Kriz nedeniyle kayıtlı ekonomide istihdam edilmesi zor ya da mümkün olmayan niteliksiz işçiler, kayıt dışı ekonomide daha kolay iş bulabilmektedirler. Kayıt dışında daha düşük ücretle çalıştırılan bu işçiler işletmelerin üretim maliyetlerini azaltmaktadır.[283]

2.1.2. MALİ SİSTEMDEN KAYNAKLANAN NEDENLER

Kayıt dışı ekonomi konusunda yayınlanan çalışmaların çoğunda konu vergi sistemine endekslenmekte, sorunlar bu çerçevede irdelenerek çözümler de yine bu kapsamda ele alınmaktadır. Kayıt dışı ekonomi; ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuksal boyutları olan ve bu yüzden çok yönlü olarak ele alınması gereken kompleks bir konudur. Ancak kayıtdışı ekonominin en önemli boyutlarından birisi vergisel boyutudur. Kayıt dışı ekonomiye yönelenlerin pek çoğunun temel hedefi vergi dışı kalmaktır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin nedenlerinin en önemlileri vergi sistemi içinde yatmaktadır. Çözümlerin ana ekseni de yine bu çerçevede olmak durumundadır.[284]

2.1.2.1. Vergi Mevzuatının Karışık Olması

Bir ülkede uygulanan vergi mevzuatı, ülkenin ekonomik, sosyal, mali ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa, sade, kolay anlaşılır bir yapıda değilse, sürekli değiştirme ihtiyacı gösteriyorsa ve istikrarlı bir yapı arz etmiyorsa vergi kayıp kaçağı artar. Dolayısıyla etkin bir vergi sistemi için vergilendirmede basitlik ilkesi çok büyük önem taşımaktadır. Mükelleflerin yasalara uygun davranabilmesi yasaların anlaşılabilir, uygulanabilir ve sade olmasıyla yakından ilişkilidir.[285] Vergi mevzuatı birçok vergi kanunu, kanun hükümlerini değiştiren kanunlar, bakanlar kurulu kararları, genel tebliğler, sirkülerler, muktezalar ve genel yazılardan oluşan ve uzmanların bile izlemekte zorluk çektiği bir görünüm arz etmektedir. Vergi kanunlarındaki mükerrer maddeler, geçici maddelerle değiştirilen ya da uygulaması bir süre ertelenen maddeler, vergilendirmede basitlik ve açıklık ilkelerini bozmaktadır. Vergi mevzuatı basit, sade ve kolay anlaşılır bir niteliğe sahip değilse, ülkenin sosyal, mali ve

[282]Ülker TOPTAŞ; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri,** TES-AR Yayınları, Ankara 1998, s.48.
[283]GİB; **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010),** Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayın No: 87, Ankara 2009, s.6.
[284]Sadık KIRBAŞ; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi, Yolsuzluk, Siyasetin Finansmanı,** Phoenix Yayınevi, Ankara 2012, s.44.
[285]Elif TUAY; İnci GÜVENÇ; **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı**, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No:51, Ankara 2007, s.30.

ekonomik ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa vergi kaçağı artacak, kayıt dışı ekonomi daha da büyüyecektir.[286]

Türk vergi sisteminin basit olmadığı, istisna ve muafiyetlerin geniş yer tuttuğu ve vergi idaresi çalışanlarının vergisel işlemlerde yeterli donanıma sahip olmadıkları yönünde bulgularla dolu çok sayıda çalışma vardır. Türk vergi sisteminde istisna ve muafiyetler ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak amacıyla geniş yer bulmuştur. Türk vergi sisteminde yer alan istisnalar ile bazı sektörler ve faaliyetler desteklenmiş ve kaynak dağılımı önemli ölçüde etkilenmiştir. Ancak devlet finansman ihtiyacını vergi gelirleri ile karşılayamaz duruma gelmiştir. Özellikle 1984-1995 döneminde Türkiye, istisna, muafiyet ve teşvikler nedeniyle önemli vergi kayıpları ile karşı karşıya kalmıştır.[287] Öte yandan, istisna ve muafiyetlerin yoğun bir şekilde uygulama alanı bulması vergide genellik ilkesinden sapılmasına da yol açmıştır. İstisna ve muafiyetlerin aşırı kullanımı bir taraftan sistemi basit olmaktan uzaklaştırıp daha karmaşık hale getirerek vergisel uyum maliyetini artırmakta, diğer taraftan da denetimi zorlaştırmaktadır.[288]

Ülkemizde kabul edilen ve vergi kanunlarında değişiklik öngören yasaların genel gerekçesinde, hep kayıt dışı ile mücadele amacıyla tasarının hazırlandığı yazılıdır. Ancak ne var ki, yapılan tadillerin pek çoğunun bu amaca yeterince hizmet etmediği görülmektedir. Zira kayıt dışı ekonomi ile mücadele adına bugün Maliye Bakanlığı'nın sahip olduğu birçok yetki vardır, ancak kayıt dışı ekonomiye hizmet eden ve cezalandırılmış fiil de yok gibidir. Ancak kayıt dışı ekonomi giderek büyümektedir.[289] Kanun ve söz konusu kanunu uygulamak için yetki olduğu halde kayıt dışı ekonominin büyümesi, yapılan kanunların uygulanmasını sağlayıcı diğer tedbirlerin alınmadığını, başka bir deyişle vergi yasalarının vergi yükünü hafifletici veya vergi adaletini sağlayıcı özelliğinin olmadığını ortaya koymaktadır. Sadece

---

[286]M. Bülent AYDIN; **Türkiye'deki Kayıtdışı Ekonomide Vergi Denetiminin Önemi (2002-2007),** Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, İstanbul 2006, s.18-19.

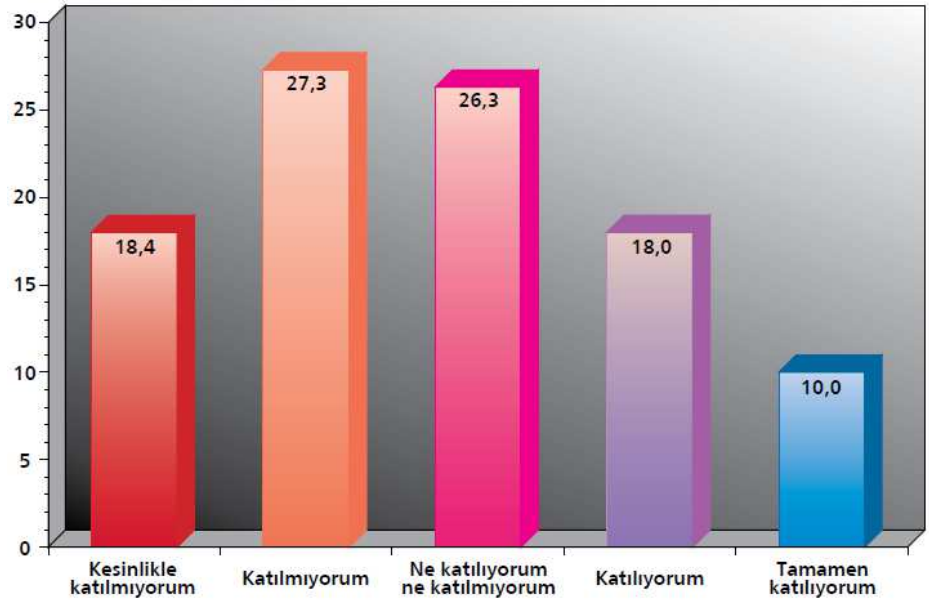
[287]M. Ferhat EMİL; H. Hakan YILMAZ ve Caroline Van Rijckeghem (2005), "Kamu Borcu Nasıl Oluştu, Bu Noktaya Nasıl Gelindi? Turkish Debt 1990-2002: How Did We Get Here?" TESEV Yayınları, s.12.

[288]Fatih SAVAŞAN; Hakkı ODABAŞ (2005); "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", SÜİİBF, **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, Sayı:10, 1-28.

[289]Bumin DOĞRUSÖZ; "Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Açısından Vergi Hukuku Özel Hukuk İlişkilerine Bakış", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.182.

denetimi artırıcı tedbirler kısa bir süre için belli bir oranda etkili olabilse de uzun dönemde etkili olamamaktadır. Bu genel sebeplerden sonra vergi mevzuatı ile ilgili özel bir sebep de vergi mevzuatının karmaşık olduğu ile ilgilidir.[290]

Grafik 1: Vergilendirme İle İlgili Kanunların Anlaşılırlığı Konusundaki Düşünceler
Vergiler İle İlgili Düzenlenen Kanunların ve Tebliğ, Sirküler Gibi Alt Mevzuatın Yeterince Açık Olduğunu Düşünüyorum.

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007.

Mükelleflerin yasalara uygun davranabilmesi, yasaların anlaşılabilir, uygulanabilir ve sade olmasıyla yakından ilişkilidir. Sürekli değişen ve karmaşık bir yapıya sahip olan yasalar, mükelleflerin kimi zaman vergisel ödevlerini -istemeden de olsa- tam ve gerçeğe uygun olarak yerine getirememelerine neden olmaktadır. Ülkemizde vergi mevzuatının açık olmadığını, karmaşık ve anlaşılması zor bir yapı arz ettiğini düşünenlerin oranı %50'ler civarındadır.[291] Vergi idaresi çalışanlarında bile (oranın çok yüksek olması yanında) vergi düzenlemelerinin ayrımcı muameleye neden olmayacak açıklıkta olmadığını düşünenlerin (çalışanların) oranı yüzde 60'ları bulmaktadır.[292]

Vergi ile ilgili yasal ve idari düzenlemeler, hukukçuların büyük çoğunluğunun uzak durmayı yeğlemesine neden olacak derecede teknik ve karışıktır. Sözel yorum, çoğu

[290]Fatih SAVAŞAN; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı**, SETAV, Mart 2011, s.20.
[291]Gelir İdaresi Başkanlığı; **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)**, Ankara 2009, s.21.
[292] AKTAN ve SAVAŞAN (2009); a.g.m. s.18.

zaman anlaşılabilmeleri için yeterli değildir; diğer yorum tekniklerinin kullanılmasına da gerek vardır. Vergi mükelleflerinden, bu konularda gerekli uzmanlığa sahip olmaları kuşkusuz beklenemez. Bu konuda, uzmanlardan yardım almalarının da belli bir maliyeti vardır. Ayrıca, 1980'lerin başından bu yana vergi yasalarında yapılan değişiklikler ve bu yasaların vermiş olduğu yetkilere dayanılarak idarece gerçekleştirilen düzenlemeler, bu kendine özgü teknikler içeren alanı, öylesine karışık hale getirmiştir ki, kimi zaman uzmanlar dahi işin içinden çıkmakta zorlanır olmuşlardır. Müessesenin düzenlenmesinden sonra, kimi ekonomik ve politik endişelerle ya da kaynak yaratma telaşı içinde getirilen istisnalar, sistematiğe aykırı düzenlemeler, düzenleme alanı vergi olmayan kanunlarla getirilen istisna ve muafiyetler, kavram birliğine özensizlik, Türkçe cümle yapısına ve imla kurallarına uyulmaması nedeniyle amaçlanandan farklı anlaşılabilen ibareler, yasalarda Maliye Bakanlığına çok sayıda verilen ve çoğu kez bu Bakanlıkça vergilendirme ilkelerine aykırı biçimde kullanılan düzenleme yapma yetkileri, yasal ve idari düzenlemelerde, Danıştay'ın ve hukuk birimlerinin yardımına başvurulmaması, bu karışıklığın yargıç gözüyle saptanabilen nedenleridir.[293]

Yasama organını devre dışı bırakarak, Bakanlar Kurulu Kararları şeklindeki düzenlemelerle çok sık yapılan mevzuat değişiklikleriyle ortaya çıkan belirsizlik ortamında mükellefler ve doğal olarak vergi idaresi zor durumda kalmaktadır.[294] Vergi kanunlarında çok sık değişiklik yapılması ise vergilemede açıklık, kesinlik ve istikrar ilkelerini zedelemektedir. Mükelleflerin vergilendirme konusundaki en önemli beklentilerinden biri ne kadar vergiyi, ne zaman ödeyeceklerini bilmeleridir. Vergi kanunlarında yapılan değişikliklerin yanı sıra kanunlarla Bakanlar Kuruluna verilen düzenleme yetkisi de aynı konuda olmak üzere bazen yılda birkaç kez kullanılmaktadır. Yüksek oranlarda seyreden enflasyon nedeniyle aşınan matrahları düzenleme bir zorunluluk olsa da, bu sıklıkla yapılan değişiklikler açıklık, kesinlik ve istikrar ilkelerini zedelediği gibi, sade mükellefler bir yana konunun uzmanlarının bile değişiklikleri izlemesini zorlaştırmaktadır.[295]

---

[293]Turgut CANDAN; "Yargı Kararları Işığında Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Değerlendirilmesi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004.

[294]Mehmet TOSUNER; "Vergi Kayıp ve Kaçakları Sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler", **Vergi Sorunları**, Sayı.85, Ekim 1995, s.71.

[295]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara 2001, s.5.

Türk vergi mevzuatı, çok sayıda yasa hükmü, Bakanlar Kurulu kararı ve genel tebliğle uzmanların bile izlemekte zorluk çektiği bir görünüm içindedir. Mükerrer maddeler, geçici maddeler, değiştirilen maddeler vergilendirmede açıklık ilkesini zedelemektedir. Öte yandan, gelir ve kurumlar vergilerinde uygulanan çok sayıda muafiyet ve istisnalar vergi sistemini karmaşık hale getirmiştir. Kanunların karmaşıklığı yetmiyormuş gibi bunları açıklayan tebliğler, mevzuatı daha karmaşık hale getirmiştir. Vergi kanunları ve mevzuatının karmaşık olması ve vergi kanunlarında yapılan sık değişiklikler kanunların anlaşılabilirliğini ve uygulanabilirliğini daha da zorlaştırmış dolayısıyla mükellefleri kayıt dışı ekonomiye yöneltmiştir.[296]

Kayıt dışı ekonomiyi azaltma hedefi ile yapılan yasaların başarılı olabilmesi için açık ve anlaşılır olması şarttır. Aksi takdirde -ki yaşanan süreç böyledir- kayıt dışı ekonomiye yöneltme süreci devam edecek ve tersine bir sonuç elde edilmiş olunacaktır. Öte yandan vergi kanunları ve mevzuatın karmaşık olması ve vergi kanunlarında yapılan sık değişiklikler kanunların anlaşılabilirliğini ve uygulanabilirliğini zorlaştırmış, dolayısıyla mükelleflerin kayıt dışı ekonomiye yönelmelerine neden olmuştur.[297]

2.1.2.2. Vergi Sisteminin Adil Olmaması

Temelleri 1949 yılında atılan ve bütünlüğü yeterince sağlanamamış, birbiriyle zaman zaman çelişebilen kanun hükümlerinden oluşan bugünkü vergi sistemimizde 1960'larda ve 1980 sonrasında önemli değişiklikler yapılmış ancak organik-kollektivist devlet anlayışının hakim olduğu ülkemizde adil, tutarlı bir vergi sistemini kurma çabası günümüze kadar görülememiştir.[298] Vergi adaleti ve vergiye gönüllü uyum arasındaki ilişki incelendiğinde, vergiye karşı olumsuz tepkilerin en büyük gerekçesinin mükellefler tarafından adil bulunmayan vergi algısı olduğu göze çarpmaktadır.[299] Adaletsiz vergileme, vergi yükünün toplumu oluşturan bireyler

[296]SARILI; **a.g.m.**, s.32.
[297]Hakan ÇETİNTAŞ; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini", **Doğuş Üniversitesi Dergisi,** Sayı:4, 2003
[298]Kazım YILMAZ; "Vergi Sistemimiz Hakkında Bir Değerlendirme ve Öneriler", **Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi,** Nisan 2002, Sayı:168, s.63-64.
[299]Harun YENİÇERİ; "Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, 908-927.

arasında adil ve dengeli bir şekilde dağıtılmaması anlamına gelmektedir. Ayrıca, vergilemede bazı kişi ve gruplara ayrıcalıklı davranılması (vergi istisna ve muafiyetlerinin yaygın olarak uygulanması vb.) toplumsal açıdan bazı hoşnutsuzluklar oluşturmakta ve kendilerine haksızlık yapıldığına inanan mükelleflerin vergilemeye tepki göstermelerine neden olmaktadır.[300]

Mükellefin vergi yükünün adil olmadığına inanması, psikolojik olarak mükellefin makul ölçülerde vergi kaçırmasına neden olur. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan bir mükellef vergi kanunlarının adaletsiz uygulandığına ya da vergi kanunlarının vergi kaçakçılığı yolu ile ihlal edilebildiğine inanır.[301] 2012 yılında sonuçlandırılan 330 öğrenci ile yapılan bir anket çalışması sonucuna göre ülkemizde vergi sistemine ilişkin algı; vergi oranlarının yüksek olduğu (%79), vergi yükünün yüksek olduğu (%76,6), vergi sisteminin adaletsiz olduğu (%72,1) şeklindedir.[302] Bu sonuç öğrencilerin Türk vergi sistemi hakkındaki algılarının olumsuz olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle Türk vergi sisteminin adil olmadığı şeklinde yaygın bir kanaat bulunduğu ve bunun da mükellefleri vergiye karşı direnç göstermeye ve kayıt dışına yönelmeye iten başlıca etken olduğu söylenebilir.

2.1.2.3. Vergi Afları

Vergi affı veya diğer bir ifade ile mali af; kısaca idare ile mükellef arasında sağlanan barış ya da uzlaşma olarak tanımlanabilirse de, esasen vergi kanunlarına aykırı hareket edenlere karşı uygulanan idari ve hukuki yaptırımların ortadan kaldırılmasıdır. Devlet vergi affı kanunları ile kendi koyduğu kuralların bozulmasına karşın, yaptırım olarak kullandığı cezalandırma hakkından vazgeçmektedir.[303]

Vergi afları gelişmiş ülkelerde nadiren, gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kısa dönemde vergi gelir tahsilatlarını artırma ve vergi idaresinin ve yargının yükünü hafifletme gibi önemli olumlu etkileri vardır. Uzun dönemde ise,

[300]Elif TUAY; İnci GÜVENÇ; **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı**, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No:51, Ankara 2007, s.28.
[301]Cemalettin UÇAK; "Vergilendirme Psikolojisi", **Vergi Dünyası**, Sayı:189, Mayıs 1997, s.13-16.
[302]Metin SAĞLAM; "Vergi Algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci", Sosyoekonomi, Ocak-Haziran 2013, 2013-1/130116, s. 325-326.
[303]Hasan YALÇIN; Arif BAŞER; "Türkiye'deki Mali Aflar ve Vergi Sistem Üzerine Etkileri", **Vergi Dünyası,** Sayı: 173, Ocak 1996, s.104.

vergi aflarının vergisel uyumu azalttığı savunulmaktadır. Ancak aftan sonra güçlendirilmiş vergi uygulamasına geçilmesi durumunda vergi uyumundaki azalışın önlenebileceği yönünde bulgular da vardır. Türkiye'de hem mali hem de politik nedenlerle vergi aflarına sıkça başvurulmuştur. 2003 tarihli 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu[304] bunlardan bir tanesidir. Söz konusu Vergi Barışı uygulaması farklı ölçütler ile vergi tahsilatı açısından başarılı bulunmasına rağmen vergi aflarına yönelik temel eleştiriler söz konusu af için de geçerlidir. Vergi hukukundaki af kavramı, ceza hukuku kapsamında olan af kavramından teorik çerçeve ve temel ilkeler açısından daha belirsiz durumdadır. Buna rağmen, af mekanizmasına vergi uygulamalarında daha sık başvurulmaktadır.[305]

Vergi (ve sigorta prim) afları Türkiye'de sıkça başvurulan bir mekanizma olagelmiştir. 1960 yılından bu yana neredeyse her yıl başvurulan (vergi ve sigorta prim) aflarının bir örneğini 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu oluşturmaktadır. Ancak söz konusu yasal düzenlemeyi farklı kılan özellikler de vardır. Bunlardan ilki, yasanın zamanlaması ile ilgilidir. Yasa, mali ve reel sektörlerde yıkıcı etkiye neden olan 1999 ve 2001 krizlerinin ardından çıkmıştır. Dolayısıyla normal şartlarda gönüllü uyum oranı yüksek mükelleflerin ekonomik nedenlerle vergisel yükümlülüklerini yerine getirmemiş olabileceklerinden hareketle daha savunulabilir görünmektedir. 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu ile getirilen vergi affını farklı kılan diğer bir özellik ise, tahsilatta tahminlerin üzerinde bir başarı elde edilmesidir. Öyleyse, bu yasanın af ve vergi uyumu ilişkisine dair yapılan tartışmalara istisna oluşturup oluşturmayacağının tartışılması önemlidir.[306]

Afların gelişmekte olan ülkelerde uygulamada sıkça başvurulmasının en önemli nedeni, (politik gereklilik yanında) çok gereksinim duyulan acil gelire kavuşma isteğidir. Ancak vergi affı nedeniyle geçici olarak yükselen vergi tahsilatının aslında af beklentisi yüzünden geciktirilmiş ödemelerden kaynaklandığı tartışılabilirse af savunusunda en çok öne çıkan tahsilat artışı da dayanaktan yoksun kalacaktır. Zira kısa dönemde oluşan tahsilat artışı bilinçli olarak geciktirilmiş vergi borçlarından

[304]27.02. 2003 tarih ve 25033 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.
[305]Recai DÖNMEZ; **Teoride ve Uygulamada Vergi Afları**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 1992, s.3.
[306]Fatih SAVAŞAN; "Vergi Afları: Teori ve Türkiye Uygulamaları ("Vergi Barışı" Uygulama Sonuçları)", Afyon Kocatepe Üniversitesi, **İİBF Dergisi** (C.VIII ,S.1, 2006), s.43.

oluşmaktadır. Affın uzun dönemde vergi gelirlerinde azalmaya yol açması ve dürüst mükellefleri de "af kollayan" mükellef tipine dönüştürmesi muhtemeldir.[307]

Afların vergi mükelleflerinin vergiye bakışını etkilemesi muhtemeldir. Dürüst vergi mükellefleri açısından vergi afları, vergi kaçıranlara sistemin tanıdığı bir ayrıcalık olarak görülebilir. Öte yandan vergi aflarının bir defaya mahsus olmadığı ve yeni aflarının kaçınılmaz olduğu düşüncesinin mükellefler nezdinde yaygınlaşması vergi aflarının uzun dönemde oluşturacağı olumsuz etkinin bir diğer nedenidir. Vergi affı üzerine yapılan tartışmalarda üzerinde durulan ana konulardan biri, vergi affının zaman içerisinde vergi mükelleflerinin gönüllü vergisel uyumuna ne tür bir etkide bulunacağıdır. Elbette vergi affından faydalanma nedeniyle vergi gelirlerinde kısa dönemde bir artış gözlemlenir. Fakat vergisel uyum açısından uzun dönemde ne tür bir değişme gerçekleşir sorusuna verilen yanıt vergi affı analizinde hayati bir noktadır.

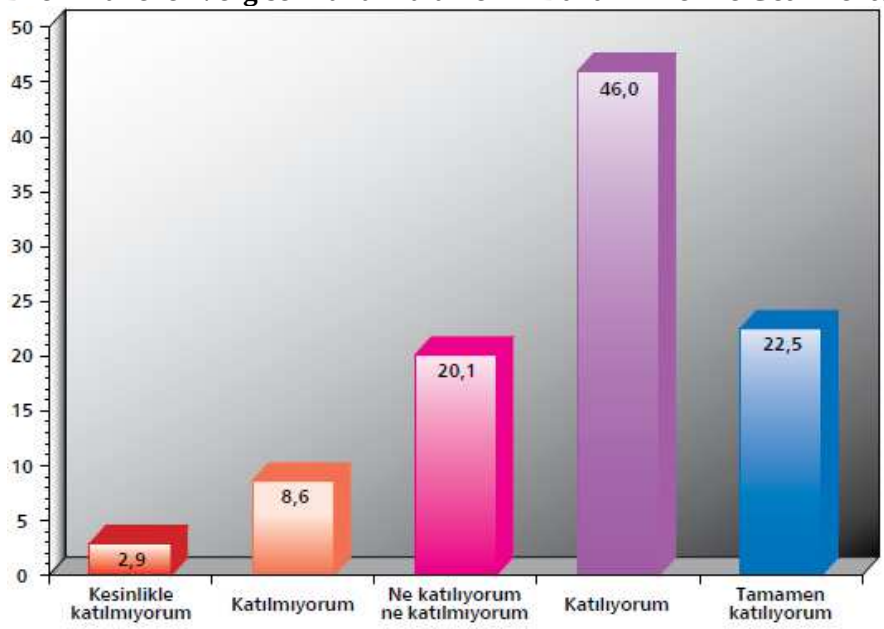
Devletin en önemli gelir araçlarından olan vergilerin, vergileme ilkeleri[308] çerçevesinde toplanması ile etkin ve (göreli olarak) adil bir finansman aracı olarak kullanılabileceği ve ekonominin genel dengesini bozmadan devletin harcamalarını finanse edebileceği tartışılabilir. Türkiye'de vergi sistemi ve uygulamasında ise vergileme ilkelerine aykırılık yüksektir. Bu aykırılıklar bağlamında, istisna ve muafiyetlerin çokluğu, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının %70'lerin üzerinde seyretmesi, kamuoyunun idarenin etkinliğinden, bürokratların ve politikacıların uygulama ve yaklaşımlarından muzdarip olması genel kabul gören konulardan birkaç tanesidir.

Vergi sisteminde bulunan eksikliklere ve uygulamadaki sıkıntılara aflar bazen katkı sağlamakta iken bazen de bu eksiklik ve sıkıntıların azaltılmasında araç olmaktadır. Örneğin, vergi idaresindeki etkinlik sorunu nedeniyle vergi uygulamasında gösterilen zaafiyet, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu azaltmakta, düşen vergi gelirlerini artırmak ve biriken adli ve idari dosyaları temizlemek için ise af can simidi olarak

[307]Zeynep ARIKAN; Hatice YURTSEVER; "Türkiye'de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları-I", **Yaklaşım,** Nisan 2004, Sayı:136, s.59.
[308]Vergileme ilkeleri için örneğin bkz: Metin ERDEM, Doğan ŞENYÜZ ve İsmail TATLIOĞLU; **Kamu Maliyesi**, Bursa: Ekin Yayınevi, İkinci Baskı, 1998, s. 106-122; Abdurrahman AKDOĞAN, **Kamu Maliyesi**, Ankara: Gazi Kitabevi, Onuncu Baskı, 2005, s. 184-199; Orhan ŞENER; **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi**, Beta Basım Yayım, İstanbul 2006, s.203-222.

görülebilmektedir.[309] Öte yandan, adaletsiz vergi sisteminin bunalttığı "dürüst" mükellef yerine, vergi afları dürüst olmayan mükelleflerin işine yaramaktadır. Bu da vergisel uyumu olumsuz yönde etkilemektedir.

Grafik 2: **Vergi Affına Yönelik Düşünceler: Yakın Zamanda Vergi Affı Yapılacağını Bilen Mükellef Vergisel Yükümlülüklerini Daha Az Yerine Getirmektedir.**

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007

Grafik 2'de görüldüğü üzere, vergi affı beklentisi olan mükellef, vergisel yükümlülüklerini daha az yerine getirmektedir. Bu nedenle de kriz dönemleri dışında vergi affı uygulamalarının mükellefleri kayıt dışılığa iten bir unsur olduğu ortaya çıkmaktadır. Türk hukukunda vergi affının ilk uygulaması 1906 yılında çıkarılan bir irade-i seniyye (padişah emri/buyruğu) ile yol vergisi yükümlülüğünden dolayı uygulanan cezaların affı ile ilgilidir.[310] Yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye'de son elli yıllık geçmişi incelendiğinde, gerektiğinde ve nadiren başvurulan bir araç olmaktan öte vergi aflarının bir alışkanlık haline geldiği görülmektedir. 1960-2013 yılları arasında Türkiye'de neredeyse her yıla bir af düşecek şekilde vergi ve sigorta prim affı çıkartılmıştır. Türkiye'de bu dönemde çıkarılan vergi affı kanunlarının sayısı göz önüne alındığında, siyasal iradenin kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin önemli bir nedeni olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Ülkemiz bu af geleneğiyle mükelleflerin sürekli af beklentisi içinde olduğu bir ülke haline gelmiştir. Bundan

[309]Örneğin, 2431 ve 2571 sayılı kanunların ardından yargı organlarından yaklaşık 90 bin, takdir komisyonlarından da yaklaşık 935 bin dosya çekilmiştir (DÖNMEZ; age, s.193).
[310]Bu uygulama ve ilki 1921 yılında olmak üzere yedi adet diğer uygulama için ve 1960 sonrası af uygulamaları ile kıyas için bkz: DÖNMEZ; age, s.141-145.

dolayı, mükellefler arasındaki hakkaniyeti bozmamak için, siyasal iktidarlar mümkün olduğunca vergi aflarını gündemlerine almamalıdırlar. Sık aralıklarla çıkarılan vergi afları mükellefleri af beklentisi ile hareket etmeye zorlamakta ve ekonomik faaliyetlerinin bir kısmını veya tamamını kayıt dışı alanlara yönlendirmesine neden olmaktadır.[311]

Tablo 4: Türkiye'de Vergi ve Sosyal Sigorta Prim Afları (1960-2013)

	Yıllar	Kanun No	Af Türü			İktidar Partisi
			Vergi	SSK	Bağ-Kur	
1	1960	113-134	X			
2	1961	281	X			MBK
3	1963	218-252-325	X			CHP, CKMP, YTP, BAĞ.
4	1965	691	X			
5	1966	780	X			AP
6	1968	991		X		AP
7	1969	1186		X		
8	1972	1479			X	
9	1973	1655		X		
10	1974	1803	X	X	X	CHP-MSP
11	1975	1912		X		
12	1976	2012		X		AP-MSP-MHP-CGP
13	1977	2098/2108		X	X	
14	1978	2147-2167		X		
15	1979	2229			X	CHP
16	1981	2431-2546/2422	X	X		MGK
17	1982	2571	X		X	MGK
18	1983	2801/29592959/2926	X	X	X	MGK
19	1984	3239/2974	X	X		ANAP
20	1985	3201/3165		X	X	ANAP
21	1987	3395-3351-277 (KHK)		X		ANAP
22	1988	3505	X			ANAP
23	1990	3689	X			ANAP
24	1992	3787/3786/3780	X	X	X	DYP-SHP
25	1994	3986/4056	X	X		DYP-SHP
26	1996	4213	X			RP-DYP
27	1997	4247		X	X	ANAP-DSP-DTP-BAĞ.
28	1998	4369	X			ANAP-DSP-DTP-BAĞ.
29	1999	4447	X			DSP-MHP-ANAP
30	2000	619 (KHK)			X	DSP-MHP-ANAP
31	2003	4811/4792/4958	X	X	X	AKP
32	2008	5736	X			AKP
33	2008	5811	X			AKP
34	2011	6111	X	X	X	AKP
35	2013	6486	X			AKP

Kaynak: Vergi ve sigorta prim aflar ile ilgili kanunlar; Duran BÜLBÜL ve Hülya KARADENİZ, "Vergi ve Sigorta Prim Aflarının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Etkisi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.806; Güneş ÇETİN; Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi, **Yönetim ve Ekonomi**, Yıl:2007, Cilt:14, Sayı:2, s.177; ATO; **Aflar Tarihi Raporu**, www.ato.org.tr, (Erişim:17.10.2011); Gelir İdaresi Başkanlığı İnternet sitesinden (http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1028) bazı af yasalarının veya KHK'nin çıkarıldığı yıllarda iktidarda olan partilerin listesi ise TBMM web sitesinden alınmıştır.

[311]Sevinç YARAŞIR; "Vergi Afları ve Türkiye'deki Vergi Aflarının Değerlendirilmesi", **Vergi Dünyası,** Sayı:379, Mart 2013, s.176-177.

Af niteliğini taşıyan SSK ve Bağ-Kur hizmet borçlanmaları da dahil edildiği zaman affın Türkiye'de yaygın olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.[312] Tablo 4'ten ortaya çıkan bir başka gerçek ise siyasi yelpazenin sağında ya da solunda yer alan birçok partinin iktidar yıllarında affa başvurduğudur. Vergi affı mekanizmasına sadece seçimle iş başına gelen siyasi partilerin değil, aynı zamanda ara (ihtilal) dönemlerde karar verme yetkisini elinde bulunduran hükümetlerin de başvurduğu görülmektedir.

Vergi aflarına karşı ileri sürülen genel argümanlardan en önemlisi, vergi aflarının vergi bilincinde ve ahlakında oluşturacağı erozyondur.[313] Aftan yararlanan mükelleflerden bir kısmı aftan sonra yeni af beklentisi ile vergiye gönüllü uyumu ertelerken dürüst mükelleflerinin uyumu da adaletsizlik duygusu nedeniyle azalabilir.

Sık sık af yasası çıkartılmasının yarattığı alışkanlık ile mükelleflerin bir kısmı nasıl olsa yeni af yasalarının çıkartılacağı inancıyla vergileri ödeme yerine kaçırmayı tercih edecekler, böylece kayıt dışı ekonomide artış söz konusu olacaktır. Gerçekten de hükümetler böyle bir beklentiyi kıramadıkları takdirde gelecekteki vergi kayıp ve kaçakçılığında artış meydana gelecektir.[314]

Vergi afları, vergisini düzenli olarak ödeyen mükellefler ile ödemeyip af kapsamında değerlendirilen mükellefler arasında haksız rekabet oluşumuna neden olmaktadır. Vergi ödeyen mükellefler, ödedikleri vergi kadar kazanç kaybına uğrarken, ödemeyen mükellefler için böyle bir kayıptan söz etmek mümkün değildir.[315]

Ülkemizde 2003 yılında uygulanan 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu'na kadar, vergi ve vergi cezasına ilişkin af ve indirimlerden beklenen sonuç alınamamış, başlangıçta büyük ümit ve hasılat beklentileri ile yapılan düzenlemelerin sonuçları genellikle düşük

[312]Duran BÜLBÜL; Hülya KARADENİZ; "Vergi ve Sigorta Prim Aflarının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Etkisi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.807.

[313]Cumhurbaşkanı tarafından yeniden görüşülmek üzere TBMM'ne gönderilen 4792 sayılı Vergi Barışı Kanunu veto gerekçesinin üçüncü maddesinde "Ülkemizde 1980- 2000 yıllarında 11 kez af yasası çıkarılarak ortalama iki yılda bir vergi affına başvurulması, bu kurumu gelenekselleştirmiştir. Bu durum, bir yandan vergi suçlarının işlenmesini özendirmekte ve vergi cezalarının caydırıcı etkisini azaltmakta; öte yandan da, vergisini zamanında ödeyen yurttaşların adalet duygusunu incitmekte ve güvenini sarsmaktadır." ifadelerine yer verilmektedir. http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/ donem22 /yil01/ss53m.htm

[314]İbrahim YUMUŞAK; "Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi", **Vergi Dünyası**, Nisan 1997, Sayı:188, s.40.

[315]Zeynep ARIKAN; Hatice YURTSEVER; "Türkiye'de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları-II", **Yaklaşım**, Mayıs 2004, Sayı:137, s.64

olmuştur. 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu ile vergi tahsilatında göreceli bir başarı sağlanmıştır. 4811 sayılı Vergi Barışı uygulaması vergi tahsilatı açısından başarılı bulunmasına rağmen vergi aflarına yönelik temel eleştiriler söz konusu af için de geçerlidir.[316]

6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun birbiriyle ilgisi olmayan pek çok hüküm içermektedir. Ancak mali mevzuat açısından içerdiği hükümleri; alacakların yapılandırılması, matrah artırımı ve stok affı olmak üzere 3 grupta toplamak mümkündür. 6111 sayılı Kanun'da hem gelir ve kurumlar vergisi (stopaj yoluyla ödenenler dahil) ve hem de katma değer vergisi açısından matrah artırımı öngörülmüştür. Matrah artırımında bulunulan yıllar için, defter ve belgelerin saklanma yükümlülüğü devam etmekle birlikte vergi incelemesi yapılamayacaktır.[317]

Son vergi affı düzenlemesi, yurt dışındaki bazı varlıkların ekonomiye kazandırılması amacıyla, 29.05.2013 tarihinde Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe giren, 6486 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile yapılmıştır. Söz konusu düzenleme ile Gelir Vergisi Kanunu'na geçici 85'inci madde eklenerek yurtdışındaki menkul değerlerin ülke ekonomisine kazandırılması amaçlanmaktadır. 6486 sayılı Kanuna göre, gerçek veya tüzel kişilerce 15 Nisan 2013 tarihi itibarıyla sahip olunan ve yurt dışında bulunan para, altın, döviz, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları ile varlığı kanaat verici bir belgeyle ispat edilen taşınmazlar, 31 Temmuz 2013'e kadar Türk Lirası cinsinden rayiç bedelle, bankalara veya aracı kurumlara bildirilmesi ya da vergi dairelerine beyan edilmesi gerekmektedir. Bu kıymetlerin, Vergi Usul Kanunu uyarınca defter tutan mükellefler tarafından beyan tarihini takip eden ay sonuna kadar kanuni defterlere kaydedilmesi gerekmektedir. Vergi dairelerine beyan edilen varlıklar, değeri üzerinden yüzde 2 oranında vergilendirilecek ve bu vergilendirmenin yapıldığı ayı izleyen ayın sonuna kadar ödenecektir. Bildirilen veya beyan edilen varlıklar nedeniyle hiçbir suretle vergi incelemesi ve vergi tarhiyatı yapılmayacaktır.

[316]Fatih SAVAŞAN; "Vergi Afları: Teori Ve Türkiye Uygulamaları ("Vergi Barışı" Uygulama Sonuçları", **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi**, (C.VIII, Sayı:1, 2006), s.41.
[317]Ahmet OZANSOY; "6111 Sayılı Kanun'a Göre Matrah Artırımı", **Yaklaşım**, Nisan 2011, Sayı:220, s.43.

2.1.2.4. Vergi Sisteminde Otokontrol Sistemlerinin Yetersiz Olması

Bir vergi sisteminin kendisinden beklenilen mali, ekonomik ve sosyal işlevleri gerektiği biçimde yerine getirebilmesi, bu sistemi oluşturan unsurlar arasında sağlam organik bağların bulunması ve uyumlu bir işleyişin gerçekleşmesi ile sistemin kendi güvenlik önlemelerini içermesine bağlıdır. Bu kural, bir sistemi oluşturan vergilerin etkileri bakımından birbirlerini tamamlamalarını ve vergilemedeki amacı tam olarak gerçekleştirmelerini gerektirir. Ayrıca her verginin verimlilik ve uygulama bakımından diğer vergileri denetlemesi ve otokontrol araçlarına sahip bulunması, usul hükümlerinin etkin bir uygulamaya imkan sağlanmasını gerektirir.[318]

Vergi sisteminin beyan esasına bağlı olması, mükellefler tarafından beyan edilen değerlerin gerçeğe uygun olup olmadığının en sağlıklı biçimde vergi incelemesiyle test edilebileceği sonucunu doğurmaktadır. Ancak vergi inceleme elemanlarının sayısal yetersizliği nedeniyle bütün mükelleflerin hesaplarının incelenemeyeceği incelenmesinin de beklenemeyeceği gerçeğinden hareketle, oto-kontrol niteliğinde bazı vergi güvenlik önlemleri uygulamaya koyulmuştur: Emsal bedel ve emsal ücret, ortalama kar haddi, asgari gayri safi hasılat, hayat standardı esası ve servet beyanı gibi müesseseler zaman içinde uygulanmıştır. Ancak, zaman içinde ve son olarak 4369 sayılı Kanunla yapılan düzenlemeler sonrasında vergi oto-kontrol müesseselerinin neredeyse tamamı sistemden çıkarılmıştır.[319]

Vergilemede güvenliği sağlamanın ve böylece vergi kaçağını önleyebilmenin en sağlıklı yolu, vergi mükelleflerinin bildirimlerini teker teker kontrol etmektir. Ancak bunun her zaman mümkün olmaması nedeniyle "vergi güvenlik önlemleri" geliştirilmiştir. Türk Gelir Vergisi Kanununda vergi kayıp ve kaçaklarını önleyebilmek için geçmişten günümüze bazı vergi güvenlik önlemlerine yer verilmiştir. Bunlar;

-Ortalama kar haddi esası,

-Asgari gayri safi hasılat esası,

-Asgari zirai kazanç esası ve asgari zirai vergi,

-Hayat standardı esası,

-Emsal kira bedeli uygulaması,

---

[318]Metin TAŞ; **Türk Vergi Sistemi Üzerine Bir İnceleme**, Ekin Kitabevi, Bursa 1992, s.59.

[319]Nevzat ERDAĞ; **Kayıtdışı, Karapara, Yolsuzluk,** Cinius Yayınları, İstanbul 2007, s.37-38.

-Geçici vergi uygulaması,
-Gelir beyanı esası,
-Servet bildirimi esası,
-Ücretlilere vergi iadesi uygulamasıdır.

Sayılan bu önlemler oto kontrolü sağlayıp vergi kayıp kaçağını önlemeye yönelik müesseselerdir. Ancak bu müesseselerden asgari zirai vergi ve hayat standardı esası uygulaması vergi kayıplarına yasal zemin hazırladığı gerekçesiyle eleştirilmekteydi.[320] Yürürlükte olduğu dönemlerde tarımsal faaliyetler, asgari zirai kazanç esasına göre vergilenmekteydi. Asgari zirai kazanç esası, hem gerçek usulde zirai kazanç elde edenlere hem de zirai kazancını götürü gider esasına göre tespit edenlere uygulanmaktaydı.[321]

Türk Gelir Vergisi Kanunu'nda geçmişten günümüze uygulanan vergi güvenlik önlemlerinden şuan yürürlükte olanlar sadece emsal kira bedeli uygulaması, geçici vergi uygulaması ve 01.01.2007 tarihinde yürürlüğe giren transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı uygulamasıdır. Ücretlilerde vergi indirimi (iadesi) uygulaması başta olmak üzere diğer vergi güvenlik müesseselerinin tamamı yürürlükten kaldırılmıştır.

Vergi sisteminin önemli bir oto kontrol unsuru olan ücretlilerde vergi indirimi uygulamasının kaldırılması, katma değer vergisi ve gelir vergisi kaybına neden olmuştur. Ücretlilerde vergi indirimi uygulamasının kaldırılması milli gelirin önemli bir oranına ulaşan kayıt dışı ekonominin boyutlarının daha da büyümesine yol açmış ve kayıt dışından beslenenlere yeni imkanlar sağlamıştır.

Türk vergi sisteminde alıcı ve/veya satıcının (bazen de ikisi birden) vergi mükellefi olmaması sebebiyle, alıcı ile satıcı devlete karşı çıkar birliği içine girebilmekte, mükellefin mükellefle kontrol edilmesi yöntemi gerçekleşememektedir. Vergilendirme sistemi, alıcı ile satıcının devlete karşı çıkar ayrılığına dayalı bir

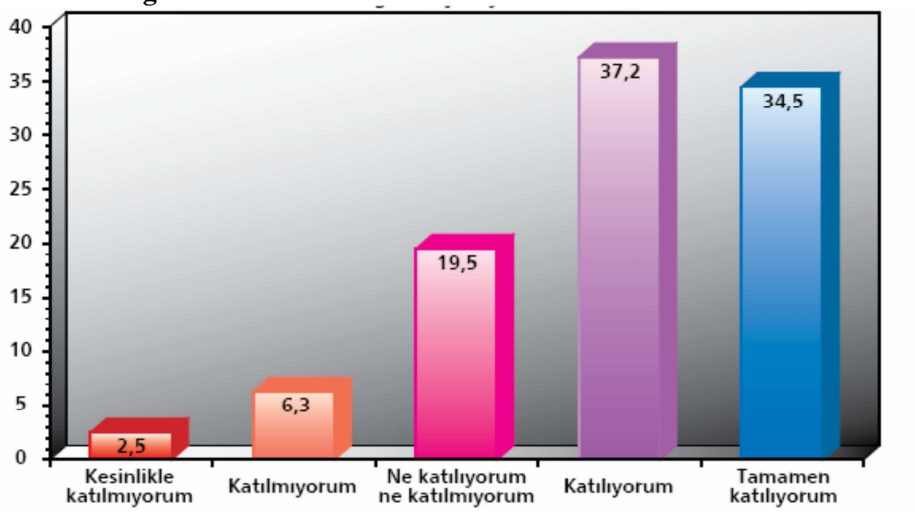
[320]Ahmet Fazıl ÖZSOYLU; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi**, Bağlam Yayınları, Ankara 1996, s.76.
[321]İTO, **Türk Vergi Gelirlerini Arttırma Yolları, Alternatif ve Beklentiler**, Yayın No:1989-15, İstanbul 1989, s.22.

sisteme kavuşturulmadıkça vergi kayıp kaçağının ve buna bağlı olarak kayıt dışı ekonominin önlenebilmesi mümkün değildir.[322]

2.1.2.5. Vergi Oranlarının Yüksekliği

Vergi oranlarının yüksekliği, birçok mükellef tarafından kayıtdışılığın nedeni olarak gösterilmektedir. Mükelleflerce vergi oranlarının yüksekliği, gelirlerinin büyük ölçüde elden çıkmasına, sermayenin azalmasına neden olarak gösterilmekte, bunun ise ticari faaliyetin büyütülmesini engellediği iddia edilmektedir. Türkiye'de uzun yıllar vergi oranlarının artırılması suretiyle vergi gelirlerinde artış sağlanması amaçlanmış ve bu yolla, bütçe dengeleri tutturulmaya çalışılmıştır. Ancak Türkiye'de kişi başına düşen milli gelirin düşüklüğü, buna karşılık vergi oranlarının yüksekliği doğru beyanda bulunulmasını önemli ölçüde etkileyen bir faktör olarak görülmektedir. Yani bu durum karşısında mükellefler tarafından daha az vergi ödemenin, kayıt dışına çıkmanın yolları aranmaktadır.[323]

Grafik 3: **Vergi İndirimine Yönelik Düşünceler: Vergi Oranlarında Yapılacak İndirimlerin Vergi Ödemeyi Teşvik Edeceğini Düşünüyorum İfadesine Verilen Yanıtların Dağılımı**

Kaynak: GİB; **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010),** Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayın No: 87, Ankara 2009, s.22.

Vergiye gönüllü uyum ile ilgili çalışmalar incelendiğinde vergi oranları ile vergiye gönüllü uyum arasında yakın bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır.[324] Grafik 3'te ve

[322]Ahmet Fazıl ÖZSOYLU; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi**, Bağlam Yayınları, Ankara 1996, s.80.
[323]Süleyman GÜÇLÜ; "Vergi Oranlarında İndirime Gidilmesinin Meydana Getirebileceği Etkiler", **Yaklaşım,** Ekim 2003, Sayı: 130, s.103-104.
[324]Elif TUAY; İnci GÜVENÇ; **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı,** Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No:51, Ankara 2007, s.79.

Tablo 5'te görüldüğü üzere, mükelleflerin büyük bir çoğunluğu vergi oranlarında yapılacak indirimlerin vergi ödemeyi teşvik edeceğini düşünmektedir.[325] Vergi oranlarının yüksekliği, birçok mükellef tarafından kayıt dışılığın nedeni olarak gösterilmektedir. Mükelleflerce vergi oranlarının yüksekliği, gelirlerinin büyük ölçüde elden çıkmasına, sermayenin azalmasına neden olarak gösterilmekte, bunun ise ticari faaliyetin büyümesini engellediği iddia edilmektedir. Dolayısıyla daha az vergi ödemenin ve kayıt dışına çıkmanın yolları aranmaktadır.[326]

Tablo 5: Vergi İndirimine Yönelik Düşünceler

	Sıklık	**Geçerli %**
Kesinlikle katılmıyorum	156	2,5
Katılmıyorum	391	6,3
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	1202	19,5
Katılıyorum	2284	37,1
Tamamen katılıyorum	2126	34,5
Toplam	**6159**	**100**

Kaynak: Elif TUAY; İnci GÜVENÇ; **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı**, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No:51, Ankara 2007, s.80

Ülkemizde uygulanan gelir vergisi oranlarıyla diğer ülkelerde uygulanan gelir vergisi oranlarının kıyaslanması amacıyla, bazı ülkelere ait gelir vergisi oranları Tablo 6'da verilmektedir. Vergi kayıp ve kaçağının en önemli nedeni, vergi oranlarının yüksek olması ve yüksek vergi oranlarının vergi kaçırmayı teşvik etmesi, bir yerde mükelleflerin vergiye karşı gösterdiği tepkinin sonucudur. Bu durum vergi matrahını erozyona uğratmakta ve gelir kaybına neden olmaktadır. Buna karşılık, düşük vergi oranları vergi kaçırma ve vergiden kaçınma isteğini sona erdirerek, vergi tabanının genişlemesine katkıda bulunmaktadır.[327]

Düz oranlı bir başka ifadeyle sabit oranlı tarifeyle gelir vergisi alan ülkeler, aldıkları gelir vergisi oranlarına göre en düşükten en yükseğe doğru yüzdesel olarak şöylece sıralanabilir; Karadağ (9), Kırgızistan (10), Makedonya (10), Kazakistan (10), Moğolistan (10), Türkmenistan (10), Arnavutluk (10), Bulgaristan (10), Beyaz Rusya

[325]Elif TUAY; İnci GÜVENÇ; **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı,** Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No:51, Ankara 2007, s.80

[326]Elif TUAY; İnci GÜVENÇ; **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı,** Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No:51, Ankara 2007, s.31.

[327]Ahmet ULUSOY; Birol KARAKURT; "Vergi İndiriminin Ekonomik Etkileri", **Vergi Dünyası**, Sayı:254, Ekim 2002, s.109.

(12), Rusya (13), Ukrayna (15), Gürcistan (15), Sırbistan (15), Çek Cumhuriyeti (15), Romanya (16), Slovakya (19), Ermenistan (20), Estonya (20), Letonya (23) ve Litvanya (24).[328] Bu ülkelerde nominal olarak tek gelir vergisi oranına rağmen gelir üzerindeki vergi yükü ve de efektif gelir vergisi oranı, vergi dışı bırakılan gelir tutar ya da kişisel muafiyet sebebiyle oldukça farklı olmaktadır. Ayrıca teorik olarak düz oranlı vergileme; emek, sermaye ve tüketime aynı oranda vergi getirilmesini öngörürken, uygulamada sermaye gelirleri ve kazançları ve de özellikle finansal gelirler yine de emeğe göre daha hafif vergilenmektedir.[329]

Tablo 6: Bazı Ülkelere Ait Gelir Vergisi Tarifesi

	Gelir Vergisi Tarifesi			Gelir Vergisi Tarifesi	
ÜLKELER	**İlk Dilim**	**Üst Dilim**	**ÜLKELER**	**İlk Dilim**	**Üst Dilim**
Türkiye	15	45[330] 35[331]	Güney Kore	6	35
Almanya	14	45	Hindistan	10	30
Belçika	25	50	İsrail	10	46
Danimarka	3,67	30,5	Japonya	5	40
Fransa	5,5	40	ABD	10	35
Hollanda	2,3	52	Arjantin	9	35
İngiltere	10	40	Brezilya	15	25
İsviçre	0,77	11,5	Kanada	0	29
İtalya	23	43	Küba	5	50
Kosova	4	10	Meksika	3	28
Liechtenstein	1,2	29	Avustralya	15	45
Lüksemburg	8	38	Yeni Zelanda	12,5	38
Çin	5	45			

Kaynak: Ömer Faruk BATIREL; "Gelir Vergisi Tarifesi Uygulaması Üzerine Düşünceler", **Yaklaşım**, Ekim 2010, Sayı:214, s.16

Tablo 7:2000-2011 Döneminde Vergi Yükündeki Gelişmeler (Vergi Yükleri (Net) (1998 Bazlı GSMH'ya Göre)

Yıllar	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Vergi Yükü	21.1	22,5	22,1	23,6	23,5	23,9	24,3	24,1	24,2	24,6	26,0	26,0

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı Vergi İstatistikleri, www.gib.gov.tr

Tablo 7'de de görüleceği gibi, 2000 yılında vergi yükü %21.1 iken; 2011 yılında bu oran %26.0 olmuştur. Yüksek vergi oranları ve hükümet tarafından etkin olmayan vergi toplamanın kayıt dışı ekonominin artmasına yardım eden temel sebep olduğu konusunda görüş birliği vardır. Ekonomistler yüksek vergi oranları ve kayıt dışı

[328]Ömer Faruk BATIREL; "Gelir Vergisi Tarifesi Uygulaması Üzerine Düşünceler", **Yaklaşım**, Ekim 2010, Sayı:214, s.15-16.

[329]Sözgelimi Letonya'da emek geliri % 23 vergilenirken diğer sermaye gelirlerinin gelir vergisi oranı % 15'tir. Gürcistan ve Ukrayna'da temettü ve faizler yalnızca % 5 Rusya'da % 9 vergilenmektedir.

[330]1/1/2006 tarihinden önce elde edilen gelirlere uygulanan üst dilim tarifesidir.

[331]5479 sayılı Kanunun 1'inci maddesiyle 1/1/2006 tarihinden itibaren elde edilen gelirlere uygulanan üst dilim tarifesidir.

ekonominin büyüklüğü arasında ilişki olduğunu kanıtlamışlardır. Daha yüksek oranlarda vergilendirme, kayıt dışı ekonomiye katılma ya da vergi kaçırma için daha büyük bir istek demektir. Fakat vergi değişimlerinin kayıt dışı ekonomiyi kesinlikle simetrik olarak etkilediğini söylemek doğru olmaz. Örneğin kişi veya kuruluşlar vergi yükü artışından kaçmak için kayıt dışı sektöre doğru yönelirken, eğer fark edilmeyecekleri düşüncesine sahip iseler vergi oranlarında bir düşüş, kayıt dışı ekonomik faaliyetler üzerinde ancak küçük bir etki oluşturabilecektir.[332]

2.1.2.6. Sosyal Güvenlik Sisteminden Kaynaklanan Sorunlar

Kayıt dışı ekonominin önemli bir boyutu da kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı istihdam vergi ile karşılıklı etkileşim içinde olduğundan bilimsel çalışmalarda genellikle vergi ile birlikte ele alınmaktadır. İstihdamda kayıt dışılık genel olarak sosyal güvenliği etkilediği gibi önemli vergi kaybına da yol açmaktadır. İşsizliğin çok yoğun olmadığı, sosyal güvenlik sistemi kurumsallaşmış, mali yüklerin dengeli olduğu ve denetlendiği ülkelerde istihdamda kayıt dışılık daha makul boyutlardadır. Ancak Türkiye'de istihdamda önemli bir miktarda kayıt dışılık sorunu yaşanmaktadır. TÜİK 2010 Kasım ayı verilerine göre Türkiye'de toplam istihdam 23 milyon 478 bin olup bunun %44,8'i kayıt dışıdır. Türkiye'de kayıt dışı istihdama yol açan nedenlerin başında işsizlik gelmektedir. İnsanlar kendilerini ve ailelerini geçindirebilmek için her koşulda çalışmayı kabul edebilmektedir.[333]

Türkiye'de kayıtdışı istihdama yol açan en önemli nedenlerden birisi vergi oranlarının yüksekliği ve üretim üzerindeki, başta sosyal güvenlik primleri olmak üzere istihdama bağlı yükler gelmektedir. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun yayınladığı bir raporda Türkiye'deki istihdam vergilerinin mevcut durumu için şu tespit yapılmaktadır; 2007 yılında işçi çalıştırmak için işverenin ödediği her 100 liradan sadece 71 lirası işçinin cebine girebilmiştir. 2008 yılında ise işçinin cebine giren miktar, 70 liraya düşerken, 2009 yılında asgari geçim

[332]İbrahim Halil SUGÖZÜ; "Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği)", **SÜİİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,** Cilt:13, Yıl:10, Sayı:19, Nisan 2010, s.180.
[333]Sadık KIRBAŞ; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi, Yolsuzluk, Siyasetin Finansmanı,** Phoenix Yayınevi, Ankara 2012, s.54-55.

indiriminin uygulamaya başlaması ile bu oran artmış işverenin ödediği her 100 liradan 79 lirası işçinin cebine girmiştir.[334]

Öte yandan Türkiye'de yabancı kaçak işçilerin çokluğu, başta Maliye Bakanlığı ile Sosyal Güvenlik Kurumu arasında olmak üzere kurumlararası koordinasyon, iletişim ve işbirliği eksikliği, denetimin kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik bir biçimde planlanamaması, başta sendikalaşma olmak üzere örgütlenmenin önündeki engeller, ceza sistemindeki yetersizlikler, sosyal güvenlik primlerinin yanında iş ve işçi sağlığı ile ilgili düzenlemeler, çevrenin korunması ile ilgili düzenlemeler, işletmelerin çalıştırdığı işçi sayısı arttıkça mevzuatın getirdiği külfetlerin artması, bürokratik işlemlerin fazlalığı gibi nedenler de kayıt dışılığa yol açan etkenlerdir.[335]

2.1.2.7. Verginin Tabana Yayılamaması

Bazı mükelleflerin kazançlarının götürü olarak tespit edilmesi, vergi sistemimizde belge düzeninin yerleştirilmesinde önemli sorunlar yaratmıştır. Bu tür mükellef grubu gerçek kazançları üzerinden vergiye tabi olmadıklarından, zorunlu tutulmalarına rağmen satın aldıkları mal ve hizmetler karşılığında belge almak için herhangi bir gayret göstermemişlerdir. Diğer taraftan, 4369 sayılı Kanun öncesi sistemde; götürü mükellefler belirli alış tutarlarını geçmeleri halinde gerçek usulde vergiye tabi olacakları için belge almamayı tercih etmekte veya aldıkları belgeyi saklamamaktaydılar. Aynı işlem, zirai kazançlarda vergileme usulünün stopaj olarak belirlenmesi dolayısıyla bu gelir unsurlarında yaratılan değerlerin belgeye bağlanması konusunda problemler yaratmaktadır.

1985 yılından itibaren KDV uygulaması ve bununla birlikte ücretlilerde vergi indirimi (iadesi) sistemi, geniş vatandaş kitlesini belge düzeni konusunda bilgilendirmiştir. Diğer yandan, yapılan ticari işlemin belgeye bağlanmasında KDV gibi ekstra yükümlülüklerin gündeme gelmesi, işleme taraf olanları, belge düzenlemek veya almak konusunda fayda-maliyet analizleri yapmak durumunda bırakmış; ayrıca, alıcı ile satıcı arasında menfaat çatışması yerine menfaat birliği yaratması nedeniyle de kendinden beklenen oto-kontrol işlevinde aksamalara neden

[334]TİSK (2011) (Türkiye İşveren Sendikası Konfederasyonu Verilerinden hazırlanmıştır). http://www.tisk.org.tr/ yayinlar. asp ?sbj= ana&ana_id=94 (Erişim Tarihi: 13.09.2011)
[335]Sadık KIRBAŞ; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi, Yolsuzluk, Siyasetin Finansmanı**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2012, s.55-57.

olmuştur. Türk ekonomisinin en önemli sorunlarından biri olarak gündeme gelen kayıt dışı ekonominin varlığı, vergi tabanının yaygınlaştırılması konusunda bu güne kadar yapılan düzenlemelerin ve alınan önlemlerin etkili sonuçlar vermediğini göstermektedir. Bozuk belge düzeni, yaygın hamiline işlemler, ekonomik ve sosyal olaylara ulaşmada anahtar bilgi eksikliği vergi sisteminin temel özellikleridir. Örneğin hamiline çek uygulaması, piyasadaki işlem bağını/zincirini koparmakta ve kayıtdışılığa neden olmaktadır.

4369 sayılı Kanunla kayıt dışı ekonominin kayda alınması, belge düzeninin yerleştirilmesi ve vergilendirmede gerçek kazancın esas alınmasının sağlanması amacıyla, götürü usulde vergileme kaldırılmış, bunun yerine belirli şartları taşıyan mükelleflerin ticari kazançlarının basit usulde vergilendirilmesi yöntemi benimsenmiştir. Ancak belge düzeninin yerleşmesi amacıyla getirilen bu değişiklik, ne yazık ki, uygulamada belge düzeninin daha da bozulmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan vergi tabanının genişletilmesinde ilk adım olarak 4369 sayılı Kanunla gelirin tanımı değiştirilerek tüm gelirlerin kavranması sağlanmıştır. Ancak ekonomik ve teknik gerekçelerle daha sonra yapılan diğer bir düzenlemeyle geçici bir süre için daha sonra ise kesin olarak bu uygulamadan vazgeçilmiştir.[336]

2.1.2.8. Toplam Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı Vergilerin Payının Çok Yüksek Olması

Bir ülkedeki toplam vergi gelirleri içinde, dolaylı vergilerin payının artış göstermesi ve dolaysız vergilerin payının azalması kayıt dışılığa sebebiyet verecek olumsuz bir gelişmedir.[337] Yabancı bir ülkede yatırım yapma kararını etkileyen vergisel faktörlerden biri de, ev sahibi ülkedeki dolaylı vergilerin girdi maliyetleri üzerindeki etkileridir. Bugün Türkiye'deki vergi tahsilatına ilişkin istatistiklerin gösterdiği gibi, vergilerin % 70'den fazlası dolaylı vergilerden oluşmaktadır.[338]

[336]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** Ankara 2001, s.17.
[337]Yusuf KILDİŞ; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Etkileri I", **Vergi Sorunları**, Sayı:144, s.195.
[338]Hamza KAHRİMAN; "Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabeti, Vergisel Teşvikler ve Teşviklerin Etkinliği", Vergi ve Teşviklerin Ülkeye Kazandırılması Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi, YASED İnceleme Yarışması VII, 2007. s.95

Bugün özellikle sanayi kesiminde faaliyet gösteren firmalar açısından özellikle en temel girdi durumundaki enerji üzerindeki vergiler dünya ülkeleri ile kıyaslandığında yüksek seviyelerdedir. OECD üyesi ülkelerde en pahalı elektrik İtalya, Japonya ve Türkiye'dedir. Türkiye'de tüketilen elektriğin yaklaşık yarısı sanayide kullanılmaktadır. Üretimde kullanılan elektriğe uygulanan vergi oranının, üretim maliyetleri ile doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Sanayide kullanılan elektrik fiyatı üzerinden hesaplanan verginin fiyata oranının en yüksek olduğu ülkeler İtalya, Norveç ve Türkiye'dir.[339]

Tablo 8: Toplam Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Payı (1990-2013)(%)

Yıl	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler	Yıl	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
1990	52,1	47,9	**2002**	33,6	66,4
1991	52,3	47,7	**2003**	32,3	67,8
1992	50,4	49,6	**2004**	29	71
1993	48,6	51,4	**2005**	27	73
1994	48,3	51,7	**2006**	26	74
1995	40,7	59,3	**2007**	25	75
1996	39,4	60,6	**2008**	34,4	65,6
1997	40,7	59,3	**2009**	32,5	67,4
1998	46,6	53,4	**2010**	28,4	71,6
1999	45,4	54,6	**2011**	32,4	67,6
2000	40,9	59,1	**2012**	33,2	66,8
2001	40,4	59,6	**2013**	32,1	67.9

Kaynak: Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri (1990-1995), Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Sayı:1995/5; Maliye Bakanlığı (Gelirler Genel Müdürlüğü) Gelir İdaresi Başkanlığının ilgili yıl istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin vergi sistemindeki dolaylı-dolaysız vergi oranı, o ülkenin vergilerinin adil olup olmadıklarını gösteren global bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Genel olarak bir ülkenin vergi sistemi içindeki dolaylı-dolaysız vergi oranı ülkenin iktisadi gelişme seviyesine göre paralel bir seyir izlemektedir.[340] Vergi adaleti açısından dolaysız vergiler yükümlülerinin önceden belli olması, kişiselleştirilebilmeleri, gelirin elde edildiği kaynağa göre farklı oranlarının uygulanabilmesi vb. sebeplerle daha adil olarak kabul edilmektedir. Ancak gerek dolaysız vergilerde ve gerekse dolaylı vergilerde son yıllarda ortaya çıkan gelişmeler vergi adaleti bakımından bu iki

[339]Hamza KAHRİMAN; "Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabeti, Vergisel Teşvikler ve Teşviklerin Etkinliği", Vergi ve Teşviklerin Ülkeye Kazandırılması Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi, YASED İnceleme Yarışması VII, 2007. s.95

[340]M. Orhan DİKMEN; Memduh YAŞA; **Vergi ve Kalkınma**, İTO-İSO ve İstanbul Ticaret Borsası Müşterek Yayın No:I, İstanbul 1963, s.9.

kategoriyi birbirine yakınlaştırmıştır.[341] Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ile yapılan düzenlemeler dolaylı vergilerin adaletsiz etkisini daha da artıracak niteliktedir.[342]

Vergi oranları özellikle vergi tabanın dar olduğu gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirleri üzerinde belirleyici olan önemli bir diğer etkendir. Vergi yükünün toplumun sınırlı bir kesimi üzerinde olduğu yapılarda özellikle gelir vergisi oranlarında yapılacak artışlar gelir vergisi gelirleri üzerinde önemli baskıların oluşmasına neden olacaktır. Kuşkusuz bu durum gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı giderek azalırken dolaylı vergilerin payının neden sürekli arttığının da gerekçelerinden biri olarak ele alınabilir. 1990-2007 arası Türkiye'de toplam vergi gelirleri içinde dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin gelişiminin gösterildiği Tablo 8'de de söz konusu düşüş açıkça gözlemlenmektedir.

Artan oranlı tarifenin uygulandığı vergilerden sağlanan hasılatın toplam vergi gelirleri içindeki payı arttıkça vergi sistemi, gelir dağılımı üzerinde iyileştirici bir rol oynamakta, buna karşın düz oranlı vergi (çoğunlukla dolaylı vergiler) gelirlerinin payı arttıkça vergilemede adalet ilkesinden önemli ölçüde sapmalar olmaktadır. Diğer yandan düz oranlı vergilerin yasal oranlarının efektif orandan[343] olan farkı arttıkça gelir dağılımı daha da bozulmaktadır.[344] Vergilemenin sosyal amacının yerine getirilemediği bir yapıda da mükelleflerin kayıt dışı alanlara çıkarak vergi yüklerini azaltma girişimleri çok daha kolay yaygınlık kazanacaktır. Türkiye'de devlet vergi tabanını genişletemediği için sürekli dolaylı vergileri arttırma yoluna gitmektedir. KDV, ÖTV, BSMV, MTV gibi dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı % 70'ler civarındadır. Bu nedenle vergi tabanının genişletilmesi ve kayıt dışı ekonominin kayda alınması gerekliliği sorunların çözümü açısından önem arz

[341]Sevil ŞİN; **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Vergi Yapısı, Denetimi ve İdari İşlemlerde Mükellef Hakları,** İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2005-17, İstanbul 2005, s.25.
[342]Abuzer PINAR; "Vergileri Kim Ödüyor ve Kamu Harcamalarından Kimler Yararlanıyor?", Kasım 2004, http://www.tesev.org.tr/rapor_kasim2004.pdf (5.4.2011)
[343]Bilindiği üzere, verginin iki unsuru bulunmaktadır. Bunlar vergi matrahı ve vergi oranıdır. Kanuni vergi oranları, gerçek vergi yükünü göstermezler. Bu nedenle bir ülkedeki vergilerin ağırlığını, kanuni vergi oranlarına dayalı olarak yorumlamak doğru olmayacaktır. Gerçek vergi yükünü yansıtacak olan oran efektif vergi oranıdır. Bu oran verginin ikinci unsuru olan vergi matrahını ve bunu belirleyen vergi teşviklerini de dikkate alan bir orandır. Bundan dolayı kanuni vergi oranları; indirim, istisnalar, muafiyetler, vergi iadeleri ve vergi sisteminden kaynaklanan diğer bir çok faktör nedeniyle efektif vergi oranlarının üzerinde gerçekleşmektedir. Efektif vergi oranları, ekonomik faaliyetler üzerinde maliye politikasının etkilerini daha sağlıklı değerlendirme olanağı verecektir.
[344]Orhan ŞENER; **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi,** Beta Basım Yayım, İstanbul 2006, s.225.

etmektedir.[345] Bunun için de, ekonomik faaliyette bulunarak vergilemeye taraf olan herkesin mükellef haline getirilmesi, vergi idaresinin etkinliğinin arttırılması ve vergi oranlarının düşürülmesinin sağlanması kaçınılmaz gözükmektedir.

Gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde vergi gelirlerinin ağırlığı, dolaysız vergiler olan gelir ve kurumlar vergisindedir. Oysa ülkemizdeki bütçe gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin ağırlığı daha fazladır. Uygulamaya konan ilave vergiler dolaylı vergileri daha da arttırmış, bu durum vergide adalet düşüncesini olumsuz etkilediği gibi bireyler arasındaki hoşnutsuzluğu da arttırmıştır.[346] Vergi uygulamasından memnun olmayanların dirençleri zamana, ekonomik ve sosyal sınıflara göre değişik biçimde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, büyük sanayici ve işadamları hukuksal yollardan yararlanarak vergiden kaçınma yolunu denedikleri halde, küçük ve orta ölçekli işletmeler doğrudan vergi kaçakçılığına başvurmaktadırlar. Sabit ve dar gelirli ücretliler ise, ayaklanmaya yakın yöntemleri seçebilirler.[347]

Ek vergi uygulaması, vergi sisteminde var olan adaletsizliği gidermediği gibi daha da artırmaktadır. Gelir ve servet üzerine ilave vergilerin getirilmesinin yanı sıra, belli işlemler üzerinden alınan vergilerin de artırılması, vergi uygulamalarındaki adaletsiz yapıyı derinleştirmektedir. Türkiye'de 2010 yılında vergi gelirlerinin yaklaşık yüzde 70'i ÖTV, KDV gibi dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla aslında Türkiye'de vergi toplamanın püf noktası, vergi idaresinin ayrıca bir çaba göstermesine gerek olmaksızın otomatik mekanizmalarla toplanması üzerine kurulmaktadır. Ama sistem böyle işleyince, ağır vergi yükü nedeniyle bu kez vergi mükellefleri vergi kaçırmanın ve/veya kayıtdışı kalmanın çeşitli yolarını bulmaktadır.

2.1.2.9. Bazı Sektörlerde Belge Düzeninin Yeterince Yerleşmemiş Olması

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler daha çok şirketleşmemiş girişimler ve küçük işletmeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de mikro, küçük ve orta boy işletmelerin ağırlığı yüksektir. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ'ler) toplam işletme sayısı ve toplam istihdam içinde sahip oldukları önemli paydan dolayı

[345]Türkiye V. Vergi Kongresi: 28-29 Nisan 2000, İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Ünv. İkt. İd. Bil. Fak. Mezunları Derneği, Ofset Yayıncılık, İstanbul 2001, s.37.
[346]Cihan DURA; "Kayıtdışı Ekonomi Kavramı, Sebep ve Etkileri, Ölçülmesi, Mücadele Yolları ve Türk Ekonomisindeki Yeri", **Maliye Dergisi**, Ocak-Nisan 1997. s.10.
[347]Nevzat SAYGILIOĞLU; "Ülkemizde Vergi Kayıplarının Boyutu ve Ölçülebilirliği-I", **Vergi Dünyası**, Temmuz 1990, Sayı:107, s.13.

Türkiye ekonomisinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Eylül 2013 itibariyle Türkiye'deki KOBİ'lerin tüm işletmelerin yüzde 99'unu, istihdamın yüzde 78'ini, katma değerin yüzde 55'ini, satışların yüzde 65'ini, yatırımların yüzde 50'sini ve ihracatın yüzde 59'unu oluşturduğu tahmin edilmektedir.[348] Bu ölçekte işletme yapısına sahip olan bir ekonomide bir yandan işletmeler vergi, iş, sosyal güvenlik, muhasebe gibi yasal düzenlemelerin dışında kalmakta veya bunlara uymakta zorlanmakta, diğer yandan vergisel uyum düzeylerinin izlenmesi ve denetlenmesi zorlaşmaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin büyümesinin en önemli nedenlerinden biri bazı sektörlerde belge düzeninin yeterince yerleşmemiş olmasıdır. Özellikle, kendine özgü niteliklerinden ve vergilendirme yöntemlerinden dolayı tarım ve hizmet sektörlerinde belge düzeni yeterince yerleşmemiştir. Türkiye'de tarım ve hizmet sektöründeki işletmelerin büyük çoğunluğunun küçük ve orta büyüklükteki işletme niteliğinde olması, bu sektörlerde kayıt dışı ekonominin boyutlarını arttırmaktadır. Bu nedenle söz konu işletmelerde kayıt dışı istihdam daha yaygındır.[349] Sektörlerin özellikleri kayıtdışı ekonominin sektörel büyüklüğüne etki eder. Her sektör kayıtdışı faaliyet yürütmede aynı avantaja sahip olmaz. Örneğin işlemlerinde fiziki mal değişimi olmayan hizmet sektörü denetimden kaçma konusunda daha avantajlıdır. Öte yandan vasıfsız emek istihdam eden sektörler kayıtdışı çalışmaya razı işgücüne ulaşabilirler. Bu yüzden kayıtdışı ekonominin sektörel dağılımı kayıtlı ekonomiden farklı olabilir.[350]

Günümüzde vergilendirme yöntemi olarak, mükelleflerin gelirlerini ya da işlemlerini kendilerinden daha iyi hiç kimsenin bilemeyeceği kabulü ile, mükelleflerin gelirlerini ya da işlemlerini kendilerinin beyan etmeleri ve vergilendirmenin de, mükellefler tarafından beyan edilen gelirler dikkate alınarak yapılması esasına dayanan beyan esası benimsenmiştir. Mükelleflerin, beyan edecekleri gelirleri hesapladıkları defter kayıtlarının dayanağı olan işlemler ile üçüncü şahıslarla olan ilişki ve işlemlerini

[348]Dünya Bankası Grubu-Türkiye İşbirliği: Ülke Programının Görünümü, Son Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler, Ekim 2013, s.24. http://www.worldbank.org/content/dam/ Worldbank/document/eca /Turkey-Snapshot-tr.pdf (Erişim Tarihi:20.11.2013)
[349]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.175-176.
[350]Fatih SAVAŞAN; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı,** SETAV, Mart 2011, s.15.

belgeye dayandırmaları gerekmektedir. İşlemlerin belgeye dayandırılması, vergi idaresinin mükellef hesaplarını inceleme ve denetlemesi açısından son derece önem taşımaktadır. Mükellefler için vergi sisteminin ve kayıt sisteminin sadeliği ve kolaylığı esastır. Her ne kadar farklı mükellefler için farklı türden belge tasarlansa da belge konusunda geliştirilen sadelik ve fonksiyonellik, uygulama ve denetimin etkinleşmesine katkı sağlayabilecektir.

2.1.3. İDARİ VE HUKUKİ NEDENLER

Kayıt dışı ekonomiye neden olan faktörlerden bir bölümü de idari ve hukuki nedenlerdir. Türkiye'deki temel sorunlardan birisi idari yapılanmadaki eksikliklerdir. Güçlü bir kurumsal yapı, kurumlar arasındaki sağlıklı iletişim ve etkin bir şekilde işleyen bürokrasi kayıtlı ekonomin bir yerde alt yapısını oluşturmaktadır. Ancak ülkemizde idari yapılanmada öteden beri var olan bürokrasinin karmaşıklığı, çok başlılıktan kaynaklanan denetim yetersizliği ve birimler arası eşgüdüm eksikliği gibi olumsuzluklar, kayıt dışı çalışanların tespitini ve kayıt altına alınmasını zorlaştırmaktadır. Türk vergi sisteminin önemli eksikliklerinden birisi; sadece kayda giren vergisel olayları vergilendirmesi; bunun dışındaki olayların tespitini ve vergilendirmesini tam olarak yapamamasıdır. Getirilen her yasal düzenleme, vergi ödeyen kesimin vergi yükünün daha da artması sonucunu doğurmaktadır. Gerek idari uygulamalar ve gerekse vergi denetimi kayıtlı mükellefler üzerinde yoğunlaşmaktadır.[351]

2.1.3.1. Vergi İdaresi ve Denetimden Kaynaklanan Nedenler

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele kapsamında yapılması gereken uygulamaların başında şeffaf, basit, öngörülebilir ve anlaşılabilir bir vergi sistemini kurmak gelmektedir. Bu noktada vergi beyan ve ödeme zamanlarında vergi idarelerinin gelecekteki olası riskleri de bertaraf edecek şekilde yönlendirme yaparak işlem tesis etmeleri ve böylelikle mükellefleri bir sürprizle karşı karşıya bırakmamaları beklenen bir sonuçtur. Bununla beraber uygulamada sistemin kendi içinde barındırdığı eksikliklerden dolayı çoğunlukla mükellef ve idare cephesinden kaynaklanmayan sorunların çoklukla yaşandığı bilinmekte ve görülmektedir. Kayıt dışı ekonomi,

[351]Sadık KIRBAŞ; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi, Yolsuzluk, Siyasetin Finansmanı**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2012, s.40-42, 53.

beyana dayanan vergi sistemlerinde vergi idaresinin yapısındaki bozukluklardan ve denetimin yetersizliğinden adeta beslenmektedir.

Kayıtlara alınmamış gelirlerin takip edilmesinde ABD'de federal hükümet yeni metotlara göre yazılmış raporları kullanmış ve kayıt dışı ekonomi sebebiyle yıllık yaklaşık olarak 170 milyar $'lık vergi kaybı tespit edilmiştir. ABD'de vergi yönetiminden sorumlu en üst düzeyde bir kuruluş olan Internal Reserve Service (IRS) denetçilerine, yer altı ekonomisini engellemede endüstrilerin harcamaları kontrol ettirilmiş, harcama tutarlarından hareketle endüstrilerin olması gereken gelirlerin doğru olarak tespite çalışılmış, bu şekilde gerçek gelirlere en yakın tutarların beyan edilmesi sağlanmıştır.[352]

Beyan esasına dayalı vergi sistemlerinde, mükellefler ile gelir idaresi arasında yazılı olmayan bir mutabakat bulunmaktadır. Bu anlaşma ile mükelleflere olan güven açıkça ifade edilmektedir. Ancak beyan esası, vergi kaçakçılığı açısından bir risk teşkil ettiği için, kayıt dışı ekonomiyi besleyen damarların da başlıca nedeni olarak görülmektedir. Çünkü beyan esası mükelleflerde, yurttaş olma bilinci açısından manevi bir tatmin elde etme ile ekonomik çıkar elde etme arasında bir ikilemeye neden olmaktadır. Böylece ekonomik çıkar elde etme seçeneğinin öncelikli olması kaçınılmaz olacaktır.[353] Beyan esasına dayalı vergi sistemlerini benimsemiş ekonomilerde, gelir idaresinin yapısı ve özellikle vergi denetimine yönelik işlevleri etkili ve verimli olmak durumundadır.

5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun 16.05.2005 tarih ve 25817 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş olup, Maliye Bakanlığının ana hizmet birimi Gelirler Genel Müdürlüğü kaldırılmış, söz konusu Kanun ile Maliye Bakanlığının bağlı kuruluşu olarak Gelir İdaresi Başkanlığı ihdas edilmiştir. Yine 07.09.2005 gün ve 25929 sayılı Resmi Gazete'de vergi dairesi başkanlıklarının kuruluş ve görev yönetmeliği yayınlanarak, Gelir İdaresi Başkanlığı taşra teşkilatı "vergi dairesi başkanlıkları" şeklinde örgütlenmiş, vergi daireleri defterdarlık teşkilatından tamamen ayrılmıştır.

[352]Yusuf KILDİŞ; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Etkileri", **Vergi Sorunları,** Eylül 2000, Sayı:144, s.204.
[353]Selçuk TEKİN; "Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Denetim", **Vergi Sorunları**, Ekim-2003, Sayı:181, s.69

Ancak henüz söz konusu yönetmelik hükümleri tamamen uygulamaya konulamamıştır. Diğer bir ifadeyle mevcut vergi daireleri, vergi dairesi başkanlığı kurulan illerde vergi dairesi başkanlığına; kurulmayan illerde defterdarlığa bağlı çalışmalarını sürdürmektedirler. Vergi dairelerinin yanı sıra yine gelir idaresi içerisinde teşkilatlanmış gelir müdürlükleri de aynı fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Dolayısıyla kanun ve yönetmelik Resmi Gazete'de yayınlanmış olmasına rağmen mevcut vergi daireleri ve gelir müdürlükleri aynı yapıda çalışmalarına devam etmektedir.[354]

Böylece vergi dairesi sayısının çok fazla olması, gelir idaresinin ölçek ekonomilerinden faydalanmasına imkan vermemekte; personel, bina, demirbaş ve kırtasiye masraflarını artırmakta; bürokratik işlemlerin artmasına yol açmakta; vergi daireleri arasında kurulması gereken iletişim ve ulaşım sorunlarını artırarak, maliyeti yükseltmektedir.[355] Vergi dairelerinin sayıca fazla olması, (yukarıda bahsi geçen yönetmeliğin 18. maddesinde yer almasına rağmen) "vergi dairesi şubesi" kavramının geliştirilmemiş olması, maliyetleri artırdığı gibi, kayıt dışılığın önlenmesinde de etkili olamamaktadır.

Vergi denetimlerinin istenen amaca ulaşabilmesi için, konuları itibariyle uzman ve donanımlı kişiler tarafından yapılması, yapılan denetimlerin çok kısa bir sürede sonuçlandırılması önemli olduğu gibi, vergi denetimi yapan kamu örgütleri arasında kesinlikle eşgüdüm ve planlamanın olması zorunludur.[356]

Mükellefin vergiye uyum göstermemesinde, gelir idaresinin etkisi göz ardı edilemez. Denetim ve cezalar düşük ise, bu husus risk alma eğilimini de güçlendirmekte, vergi oranlarının ekonomik nedenlerle yüksekliği de buna eklenince, kaçakçılık davranışı için gerekli şartlar kendiliğinden oluşmaktadır. Ancak bunlar kaçakçılık davranışı için yeter şart değildir. Kaçakçılık davranışı için ayrıca kaçakçılık fırsatlarının da varlığı gerekir. Bu yüzden kaçakçılık fırsatlarının iyi bir vergi idaresi ile ortadan kaldırılması kayıt dışılığı azaltacaktır. Mükellefler, yakalanma ihtimaline göre ödeyecekleri vergi cezası, tam ve gerçeğe uygun beyanda bulunmaları halinde ödeyecekleri vergi

[354]M. Bülent AYDIN; "Kayıt Dışı Ekonomi-Vergi Denetimi-İdari Yapı-2", **Maliye ve Sigorta Yorumları**, Sayı:458, 15 Şubat 2006, s.76.
[355]Selami ŞENGÜL; **Bir Hurafe Kayıtdışı Ekonomi**, İmaj Yayınevi, Ankara 1997, s. 77
[356]Emine KOBAN; Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü, Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, http://İktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/koban/koban2.html

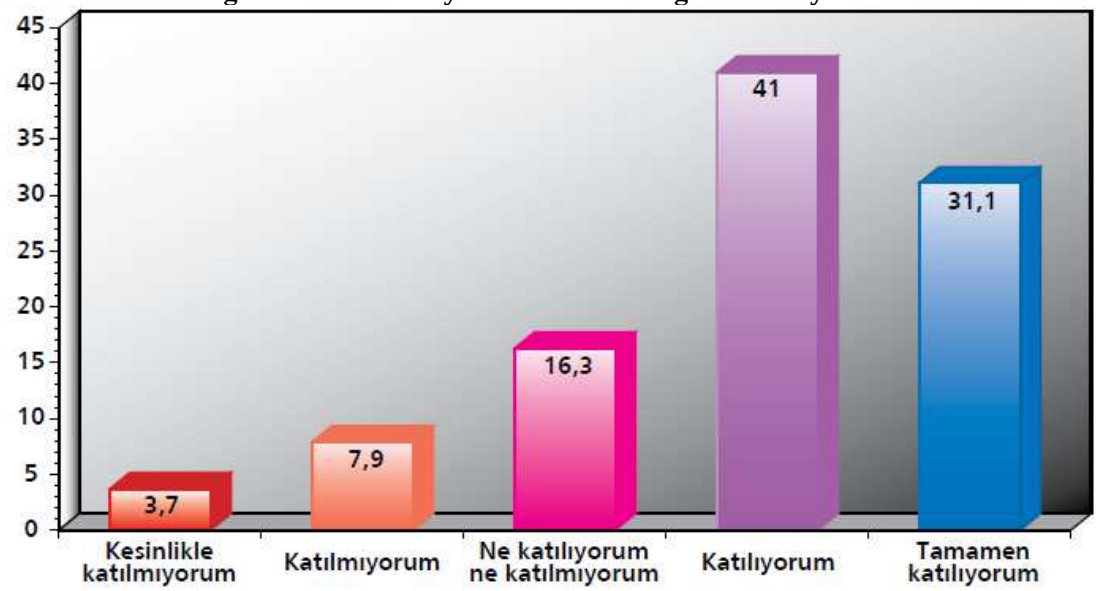
miktarından daha düşükse, vergi kaçırma eğiliminde olacaklardır. Denetim geçirme ve ceza görme ihtimali yüksek ise vergi kaçakçılığı düzeyi de düşecektir.[357] Ancak ülkemizde vergi denetimi oranı (yaklaşık %2, %3) çok düşük seviyelerde olduğu için denetim eksikliği kayıt dışı ekonomiyi büyütmektedir.

Vergi idaresinin etkin işleyemeyişi, vergi tabanının genişletilememesi, vergi adaletinin sağlanamayışı ve vergi oranlarının yüksekliği kayıtdışı ekonomiye sebep olurken; denetimsel eksiklikler ve vergi cezalarının hafifliği de, kayıtdışı ekonominin büyümesini bir bakıma teşvik etmektedir.[358] Vergi idaresinin yetkisi geniş olduğu için yetki kullanımında zaman zaman hukukun sınırlarının aşıldığı görülmektedir.[359]

Vergi incelemesinin amacı; ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, vergi incelemesi, sadece geçmiş dönemlerle ilgili mükellef faaliyet ile hesaplarını, defter ve belge üzerinden incelemek değildir. Önemli olan, vergi kayıp ve kaçağına yol açmayacak bir ortamın yaratılmasıdır. Dolayısıyla vergi denetiminin amacı, mükelleflerin ekonomik faaliyetlerini yakından izleyebilen ve değerlendirebilen bir vergi idaresinin yaratılmasıdır. Ekonomik faaliyetlerinin izlendiğini bilen mükellefler yükümlülüklerini kendiliğinden yerine getirmeye başlayacaktır. Zaten her mükellefi tek tek inceleyerek, ödenmesi gereken vergiyi belirlemenin imkanı yoktur. Dünyanın hiçbir ülkesinde mükelleflerin tamamının klasik anlamda vergi incelemesine tabi tutulduğu görülmemiştir. Türkiye'de eksik olan ekonomik faaliyetlerin idare tarafından yeteri kadar izlenmemesidir.[360]

[357]Ömer Faruk BATIREL; "Vergi Kaçakçılığı ve Vergiye Gönüllü Uyum", **Vergi Dünyası**, Mart 1996, Sayı:175, s.52-55.
[358]Ali ÇIMAT; Mehmet AVCI; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Vergi Sisteminden Kaynaklanan Nedenleri ve Çözüm Önerileri", **Vergi Raporu**, Ağustos-Eylül 2003, Sayı:66, s.48.
[359]Nihal SABAN; **Türk Yargı Sisteminin Etkinliği Araştırma Projesi Vergi Yargısının Etkinliği Araştırma Raporu**, TESEV Yayınları 10, s.111.
[360]Hesap Uzmanları Kurulu Başkanı Abdullah ASLAN'la yapılan söyleşi, 02.12.2003, www.huk.org.tr.

Grafik 4 :Yakalanma ve Denetlenme Olasılığı Hakkındaki Düşünceler, Vergisini Hiç Ödememesine Rağmen Yakalanmayan İnsanlar Olduğuna İnanıyorum

Kaynak: Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007

Tablo 9'da yer alan vergi inceleme elemanı sayısı; Maliye Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatının her bir vergi denetim biriminde 31.12.1999 tarihi itibariyle fiilen görevli vergi inceleme elemanı sayısını göstermekte olup belirtilen yıllar itibariyle büyük farklılıklar göstermemektedir.

Tablo 9: Vergi İnceleme Elemanı Sayıları (1994-1999)

Maliye Müfettişi	Hesap Uzmanı	Gelirler Kontrolörü	Vergi Denetmeni	TOPLAM
109	299	364	1.872	2.644

Kaynak: DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2001, s.33

Maliye Bakanlığı kadrosunda 2000 yılı başında toplam 2.644 müfettiş, hesap uzmanı, kontrolör ve vergi denetmeni bulunmaktadır ve toplam vergi mükellefinin ancak % 2'si incelenebilmektedir. Bu durum da denetim boşluğunu ortaya çıkarmaktadır. İncelemenin çok az bir oranda yapılıyor olması vergi kaçağına neden olan en önemli unsurlardandır ve idari yargıya intikal eden uyuşmazlıkların da kaynağı olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bu oranın ABD'de %25 dolaylarında olduğu göz önünde bulundurulursa Türkiye'deki vergi incelemesinin ne kadar yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır.[361]

[361]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2001, s.33-35.

Tablo 10: Vergi İnceleme Elemanı Sayıları (2014)

Birim	Yıl	Vergi Başmüfettişi	Vergi Müfettişi	Vergi Müfettiş Yrd.	Toplam
Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı	2013	351	2.761	1.949	5.061
Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı	2014	328	2.714	2.508	5.550

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, 2013 Yılı Genel Çalışma Planı, Ankara 2013, s.4; 2014 Yılı Genel Çalışma Planı, Ankara 2014, s.5.

Ancak 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bakanlar Kurulu tarafından, dört denetim birimi ortadan kaldırılarak yerine Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı kurulmuş ve buna ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı 10.07.2011 tarih ve 27990 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Tablo 10'da görüldüğü üzere her ne kadar 2013 yılında 2000 yılına göre %191'lik bir artışla inceleme elemanı sayısı 5.061'e yükselmişse de, bu sayı da yeterli değildir. İnceleme oranı yine aynı düzeylerdedir. İnceleme elemanı sayısının önümüzdeki 2-3 yıl içinde 10-12 bine çıkarılması hedeflenmektedir.[362]

2.1.3.2. Vergi Yargı Organlarının Etkin ve Hızlı Çalışamaması

Sık sık değişen vergi yasalarının hükümlerinin anlaşılmasında ve uygulamasında hatalara düşülmesi, vergi memurlarının vergi uygulamalarını vergi yasalarından daha geniş yorumlayarak veya daha dar yorumlayarak Hazine yanlısı hareket etmeleri, bazı yükümlülerin de, daha az vergi ödemek veya hiç ödememek çabası içinde olmaları vergisel uyuşmazlıkları ve bunun bir yansıması olarak mükelleflerin kayıt dışına yönelmelerini arttırmaktadır.[363] Vergi yargısı, mükellefle ile vergi idaresi arasındaki uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulduğu bir süreci ifade etmektedir.[364] Vergi yargısı, iş yükünün ağır olması ve fonksiyonel hale getirilememesi nedeniyle hızlı ve etkin çalışamamaktadır. Vergi yargısının etkin bir biçimde çalışabilmesi vergi yargısı organlarının verdikleri kararlara karşı başvuru yollarının iyi işlemesine bağlıdır.[365]

[362]Maliye Bakanlığı, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, **2013 Yılı Genel Çalışma Planı**, Ankara 2013, s.4 ve **2014 Yılı Genel Çalışma Planı**, Ankara 2014, s.5.
[363]Şerafettin AKSOY; **Vergi Yargısı ve Türk Vergi Yargısı Sistemi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1999, s.65.
[364]Ahmet EROL; Ümit BAŞER; "Vergi Yargısı", **Mükellefin Dergisi**, Haziran 2002, Sayı:114, s.145-146.
[365]Zehra ODYAKMAZ; **Türk İdari Yargılama Usulünde Kararlara Karşı Başvuru Yolları**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1993, s.6.

İdare mahkemeleri ile vergi mahkemelerinin görev alanları açık olarak belirlenmediğinden uygulamada sık sık tereddütlerle karşılaşılmaktadır.[366]

Vergi yargısında kanunların sayıca çok ve karmaşık olması ve vergi hukukunun sık sık değişmesi ve vergi ihtilaflarının teknik bilgi gerektirmesi bağımsız bir vergi yargısını lüzumlu kılmaktadır. Bu şekilde gelecek olan uzman hakimler ile uyuşmazlıklar daha hızlı bir biçimde çözümlenebilecektir. Ayrıca uzmanlaşma ile bilirkişi müessesesine olan ihtiyaç da azalacağından davalar süratle ve daha az masrafla sonuçlandırılabilecektir.[367]

Vergi yargısında dava fazlalığı nedeni ile gerek vergi mahkemelerindeki davalarda ve gerekse üst derece mahkemelerdeki davalarda çözüm süresi uzamaktadır. Ayrıca bu fazlalık üst derece mahkemesi olan Danıştay'ın esas görevi olan temyiz mahkemesi görevini de tam olarak yapamamasını beraberinde getirmektedir. Esas olarak üzerinde durulması gereken vergi yargısının vergi uyuşmazlıkları konusundaki etkinliği ve verimliliğidir. Bu konuda şu an için olumlu şeyler söyleyebilmek pek olası görülmemektedir. Bu olumsuzlukta vergi yargısının örgütlenişinden, çalışma koşullarına, özlük haklarından, bu alana yapılan yatırımlara kadar çok sayıda faktörün katkısı bulunmaktadır. Bir hukuk devletinin, vatandaşlarını haksızlıklara karşı koruyacak adilane kurallar koyması ve bu kuralları titiz bir şekilde uygulatması, gerektiğinde yapılan işlemleri yargı organları eliyle denetletmesi önde gelen temel görevidir.

Vergi yargısı, iş yükünün ağır olması ve fonksiyonel hale getirilememesi nedeniyle hızlı ve etkin çalışamamaktadır. Bu durum vergi cezalarının etkinliğini ve caydırıcılığını azaltmaktadır. Vergi yargısında davaların çözüm süresinin uzaması, yargıya ona güveni ve adaletin sağlanmasına olan inancı azaltmaktadır. Bu durum bir yandan devletin saygınlığını ortadan kaldırırken öte yandan devletten ümidini kesen mükelleflerin kayıt dışına yönelmelerine, bütün işlem ve faaliyetleri kayıtsız olarak yürütmelerine neden olmaktadır.

[366]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2001, s.38.
[367]Sadık KIRBAŞ; **Vergi Hukuku**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s.187.

2.1.3.3. Suça Bakış Açısı ve Suç Fiillerine Uygulanan Yaptırımların Etkisizliği

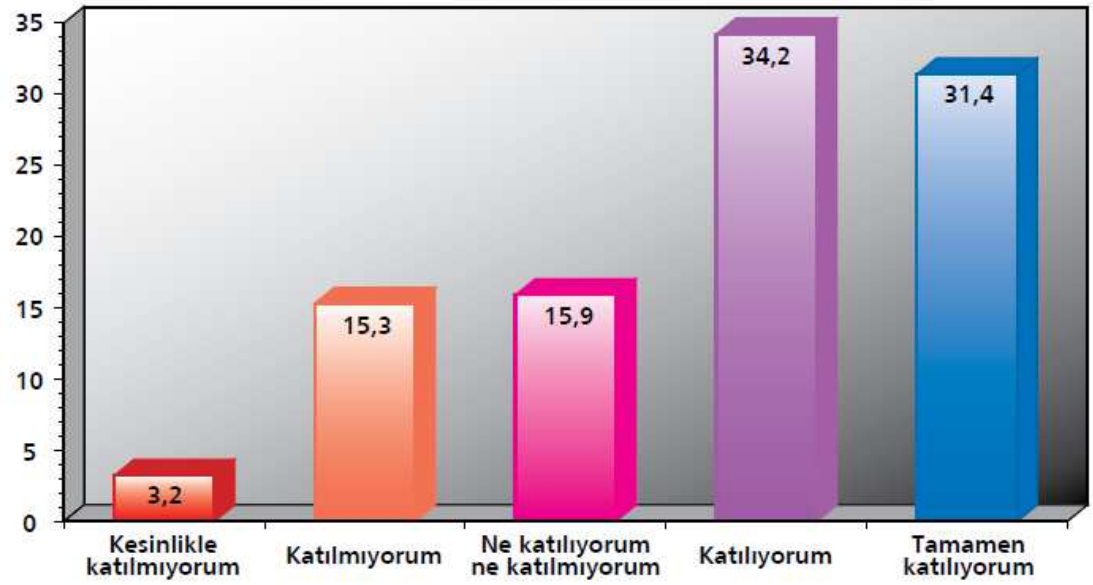
Yasalarda suç sayılan fiillerin yaptırımlarının caydırıcılık özelliğini haiz olmaması ya da yasaların uygulanmasında oluşan hukuki boşlukların sanıklar lehine kullanılabilir bir özellik arz etmesi, yasadışı faaliyetlerin önlenmesinde olumsuz bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle suç ekonomisi kapsamındaki yasal mevzuatın mücadelede etkinliği sağlayacak şekilde revize edilmesi, cezai yaptırımlar ve bu yaptırımların uygulanmasında karşılaşılan yetersizliklerin giderilmesi gerekmektedir. Bu suretle kişilerin suç saiki ile hareketlerini önlemede, yasaların önleyicilik ve caydırıcılığı sağlanmalıdır.[368]

Yolsuzluk ise bir davranış biçimi olup, kamu idaresinin kendisine tanınan yetki ve görevlerin amacı dışında veya amacını aşan şekilde kullanılması veya kullanılmamasıdır. Bu nedenle olgu olarak kamu idaresi vasıtasıyla meydana gelecek yolsuzluğun önlenmesi, sorumlu fakat yetkisiz konumdaki vatandaşlara karşı, yetki kullanılarak yapılan işlemlerin sonuçlarından sorumlu olunması ve idarenin belirlenecek hukuki ve mali sorumlulukları çerçevesinde hareket etmesi, hizmet yükümünde olunan vatandaşlara, yasalarla verilmiş yetki ve görevlerin ifa edileceği toplum kesimlerine faaliyetler ve yapılan tüm işlemler hakkında sürekli ve düzenli bilgi verilmesi suretiyle mümkün olacaktır.

Yolsuzluğa karşı mücadelede sadece kanunların uygulanması ya da yeni yasaların yürürlüğe konulması yeterli olmayacaktır. Zira mevcut yasaların uygulanmasındaki yetersizlik ve isteksizlik esasen belirtilen yapılanmaya yol açmıştır. Bu mücadele daha geniş kapsamlı bir reform paketini gerektirmektedir. Bu konudaki görüşler toplumsal işbirliği ile sağlanan uygunluğun, baskı ile sağlanan uygunluktan daha anlamlı ve daha sağlam olduğu noktasında buluşmaktadır.

[368]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT:2603-ÖİK:614, Ankara 2001, s.81

Grafik 5: Vergi Kaçıranlara Uygulanan Cezaların Caydırıcılığı Konusundaki Düşünceler Vergi Kaçıranlara Yönelik Uygulanan Cezalar Yeterince Caydırıcı Değil

Kaynak: Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007.

Bu açıdan toplumsal ve siyasi hayatla ilgili düzenlemeler öne çıkmakta, toplumun her kesiminde ve her düzeyde katılımın sağlanması önem kazanmaktadır. Çünkü demokrasinin tüm kural ve kurumlarıyla işlediği bir toplum modeli ve bunun için gerekli ana unsur olan şeffaflığın sağlanması mücadeleyi mümkün kılacaktır.

Yapılanlar ve yapılmayanlar tüm kesimlerin bilgisine sunulduğunda, toplumsal kesimler birbirini denetler hale gelecek, tek tek bireylerin yolsuzluk ve rüşvetleri yerine yolsuzluk ve rüşvetle bir bütün halinde mücadele edilmiş olacaktır. Aynı şekilde yabancı kaçak işçiliğin engellenmesine ilişkin çalışmalar gerçekleştirilmeli ve bu konuya yönelik dağınık mevzuatın, sadeleştirilerek birleştirilmesi ve yaptırımların caydırıcı olmasının sağlanması gerekmektedir.

2.1.3.4. Sözleşmelerde Şekil Serbestisinin Geçerli Olması

Hukuk düzeni bireylere istedikleri biçimde hukuki ilişkiler kurmak, değiştirmek ve ortadan kaldırmak hakkını tanımıştır. Türk hukukunda genel ilke sözleşme serbestisi (özgürlüğü) ilkesidir. Sözleşme özgürlüğünü kısaca, kişilerin diledikleri sözleşmeyi geçerli olarak yapabilmek hususunda sahip oldukları özgürlük diye tanımlayabiliriz.[369] İrade beyanı yani arzunun dışa açıklanması çeşitli şekillerde

[369]Selahattin Sulhi TEKİNAY; Sermet AKMAN; Haluk BURCUOĞLU; Atilla ALTOP; **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, İstanbul 1993, s.362.

yapılabilir. Bu dışa vurum sözle, yazıyla yapılabileceği gibi başka bir davranışla da yapılabilir, şeklin niteliği konusunda belirli bir zorunluluk söz konusu değildir. Esas itibariyle sözleşmelere ilişkin şekil konusu belirli sınırlamalar ve belirli zorunluluklar hariç tutulursa, tümüyle tarafların iradelerine dolayısıyla serbestlik alanlarına bırakılmış bir hususdur.[370] Borçlar Kanunu'nda, kural olarak, bir sözleşmeyi meydana getiren irade açıklamalarının belirli bir şekle uyma zorunluluğu yoktur. Bir başka ifade ile borç doğuran sözleşmelerde, "şekil serbestisi" ilkesi hakimdir.[371] Şekil serbestisi ilkesi, tarafların yapmak istedikleri sözleşmenin geçerliliği için kanunda belirli bir şeklin aranmadığını, irade açıklamalarının sözlü, yazılı veya resmi şekil türlerinden herhangi birisi ile yapılabileceğini ifade etmektedir. Yani yasada özel olarak bir şekle bağlanmayan sözleşmeleri taraflar istedikleri şekilde yapabilirler.[372]

Vergi hukuku özel hukuk ilişkisi vergi ziyaına yol açıcı işlemler ve kayıt dışına çıkabilme olanağı açısından tahlil edildiğinde, ortaya çıkan ilk tespitimiz, ya özel hukuk düzenlemelerinin vergisel sonuçlar düşünülmeden yapıldığı ya da vergi hukuku düzenlemelerinin özel hukuk dikkate alınmadan gerçekleştirildiği şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla hem vergi hukukunu dikkate almayan özel hukuk düzenlemeleri, hem de özel hukuk dikkate alınmadan yapılan vergisel düzenlemeler kayıt dışı ekonomiye yol açmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında genelde özel hukukun, özelde borçlar hukukunun kayıt dışı ekonomiye hizmet eden en önemli yönü, "şekil serbesti" olarak karşımıza çıkmaktadır. Borçlar Kanununun 11/1. maddesine göre, "akdin sıhhati, kanunda sarahat olmadıkça, hiçbir şekle tabi değildir". Yazılı şeklin sıhhat (geçerlilik) şartı olduğu haller kanunlarımızda azınlıkta kalan istisnai hallerdir. Dolayısıyla, günümüzde akitlerin şifahi olarak, tarafları dışında hiçbir kimsenin bilemeyeceği şekilde yapılması ve dolayısıyla kayıt dışına kayması doğal karşılanmalıdır. Bu kapsamda günümüzde, kira sözleşmelerini saptamak ve kira bedelinin elden ödendiği hallerde kiralayan açısından vergiyi doğuran olayı tutar açısından tespit etmek güçleşmektedir. Hatta yazılı şekil zorunluluğunun olmamasından hareketle, bankaların dahil olduğu grup veya holding yapılanması içerisinde yer alan şirketlere

[370]Kemal OĞUZMAN; Turgut ÖZ; **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, İstanbul 1998, s.19.
[371]Kemal OĞUZMAN; Turgut ÖZ; **Borçlar Hukuku, Genel Hükümler,** İstanbul 2000, s.115-116; Fikret EREN; **Borçlar Hukuku, Genel Hükümler**, İstanbul 2003, s.239; Hüseyin ALTAŞ; **Şekle Aykırılığın Olumsuz Sonuçlarının Düzeltilmesi**, Ankara 1998, s.47.
[372]Fikret EREN; **Borçlar Hukuku, Genel Hükümler**, İstanbul 2003, s.239.

yazılı kredi sözleşmesi yapmadan trilyonluk krediler açabilmişler ve bu yolla damga vergisi açısından vergiyi doğuran olayı ortadan kaldırabilmişlerdir. Nitekim yönetimi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna geçen bazı bankalarda, "şifahi kredi ilişkisi/sözleşmesi" uygulamasına rastlanılmıştır.[373]

Öte yandan bazı kanunlarda sözleşmelerin yazılı şekilde yapılması zorunluluğu öngörülmüşse de, bu zorunluluğa uymamanın her hangi bir yaptırımı olmadığından, sırf damga vergisi dolayısıyla ve tarafların anlaşması ile bu zorunluluktan kaçma yoları hep aranır olmuştur. Örneğin, 4077 sayılı Tüketicilerin Korunması Hakkında Kanunun 10. maddesinde tüketici kredi sözleşmesinin 2 nüsha yapılması ve bir nüshasının müşteriye verilmesi zorunluluğu karşısında bazı tüketici kredi şirketleri, 2. nüshanın damga vergisinden kaçınmak amacıyla sözleşmeyi tek nüsha düzenleme ve müşteriye sözleşmenin fotokopisini vermek yoluna gittikleri görülmüştür.[374] Aynı gözlem, banka kredi kartı sözleşmeleri için de yapılabilir.[375] Yine bazı factoring şirketleri, alacak temlikinin Borçlar Kanununun 163. maddesinde yazılı şekle bağlı tutulmasına rağmen şifahi sözleşmelerle veya sticker adı verilen kağıtlarda yazılı notlarla alacakları temlik ettikleri görülmüştür. Bütün bu hallerde vergi idaresi, kanımca zorlama bir yorumla, ikinci nüshanın olması gerektiğinden veya yazılı sözleşmenin olması gerektiğinden bahisle, tanzim edilen kağıt üzerinden değil, olması gereken -fiktif- kağıt üzerinden damga vergisi tarhiyatı yoluna gitmek zorunda kalmıştır.

Uygulamaya ilişkin gözlemimiz bizi, kayıt dışı ekonomi ile mücadele açısından, Borçlar Kanununun 11'inci maddesinde şifahi şeklin istisnai hale getirilmesi, buna karşılık yazılı şeklin asli şekil olarak belirlenmesi gereğinin yanı sıra, sözleşmeleri

[373]Bankaların kredi sözleşmeleri üzerinden ödenmesi gereken damga vergisi, 25.12.2003 tarih ve 5035 sayılı Kanunun 30. maddesi ile kaldırılmıştır.
[374]Tüketici kredi sözleşmelerinin müşteriye verilecek nüshalarından damga vergisi, 25.12.2003 tarih ve 5035 sayılı Kanunun 30. maddesi ile kaldırılmıştır.
[375]Bankaların kredi kartı üyelik sözleşmelerindeki damga vergisi, 7.8.2003 tarih ve 4962 sayılı Kanunun 12. maddesi ile kaldırılmıştır. Önceki 2 dipnotta ve bu dipnotta belirtilen yürürlükten kaldırmalarda gerekçe olarak, finansman maliyetlerini düşürme gerekçesi yer almışsa da, burada idarenin bu alanı zaten denetleyememesi, denetleme halinde ise artık bu banka veya şirketlerin kaldırmayacağı ölçülerde matrah farklarının ortaya çıkmasının da rol oynadığı düşünülmektedir. Bu nedenle damga vergisi oranını/yükünü hafifletme yerine, kaldırmanın seçilmesi de, kayıt dışı ekonomiye verilen bir tavizdir.

yazılı şekilde yapmamış olmaya, vergi hukukunun dışında ayrı bir hukuki müeyyide getirilmesi gerektiğini kabule yöneltmektedir.[376]

2.1.3.5. Hamiline Belge Düzenleme Uygulamasının Yaygınlığı

Ülkemizde kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerinden biri de, belgelerin nama yazılı değil de hamiline yazılı olması ve bu uygulamanın ekonominin genelinde yaygın bir şekilde uygulanmasıdır.[377] Hamiline yazılı belgeler kimin elinde ise o kişiye ait sayılır. Dolayısıyla hamiline yazılı olan ve iktisadi değer taşıyan belgelerin işletmeler arasında dolaşması kolaylaşmakta ve dolaşırken resmi kayıtların dışında kalması kolaylaşmaktadır. Oysa nama yazılı belgenin mutlaka kayda geçmesi gerekecektir.[378]

Ticaret hukukunda menkul kıymetlerle ilgili olarak benimsenmiş bulunan "hamilinelik" müessesesi, kayıt dışı ekonomiye yol açması dolayısıyla, uzunca zamandır eleştirilen bir konudur. Zira hamiline hisse senedinin, senedi ihraç etmiş olan şirkete dahi bildirilmeksizin sadece teslim ile el değiştirmesi, hamiline çekin beyaz ciro yolu ile ciro edilmesi, bu kıymetlerin meşru maliklerini saptama olanağını ortadan kaldırmaktadır. Özvarlığı belki trilyonları aşan şirketlerin malikleri veya alacak haklarının sahipleri bu yolla gizlenebilmektedir. Hamiline yazılı hisse senedi malikini, genel kurul toplantısına katılarak "hazirun cetveli"ne adını yazdırmaması halinde belirleme olanağı yoktur. Bu husus, hem hisse devri, hem de temettü vergilemesinde, öte yandan intikalde veraset vergisini hemen hemen yok etmektedir. Öte yandan faturasız satışların karşılığının beyaz cirolu çeklerle ödenmesi ve bu çeklerin genellikle adressiz kişilerce tahsilatının yapılması, kayıt dışı ekonomin büyümesine yol açan başlıca unsurladır. Hatta bahis kuponlarının veya piyango biletlerinin hamilineliği dahi, bu alanda veraset ve intikal vergisi alınması olanağını ortadan kaldırmakta, vergiyi sadece stopaj yolu ile alınabilir kılmaktadır.[379]

---

[376]A. Bumin DOĞRUSÖZ; "Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Açısından Vergi Hukuku Özel Hukuk İlişkilerine Bakış", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.162-163.

[377]İbrahim Halil SUGÖZÜ; "Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği)", **SÜİİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,** Cilt:13 Yıl: 10, Sayı:19, Nisan 2010, s.173.

[378]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.44.

[379]A. Bumin DOĞRUSÖZ; "Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Açısından Vergi Hukuku Özel Hukuk İlişkilerine Bakış", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.162-163.

Hamiline yazılılığın sadece çek veya senetlerle kalmayıp devlet borçlanma senetlerinde de benimsenmiş olması, konunun ciddiyetini daha da artırmaktadır. Öyle ki devlet kendi borçlanma senetlerine ödediği faizlerin bile kimler tarafından alındığını bilmemektedir.[380] Dolayısıyla hamiline yazılı sistemde kayıt dışı ekonomik faaliyetler kolaylaşmakta ve gelişigüzel olarak adlandırılabilecek bu sistem, kayıt dışı ekonominin hacminin büyümesine sebep olmaktadır.

2.1.3.6. Bürokratik İşlemlerin Yoğunluğu ve Karmaşıklığı

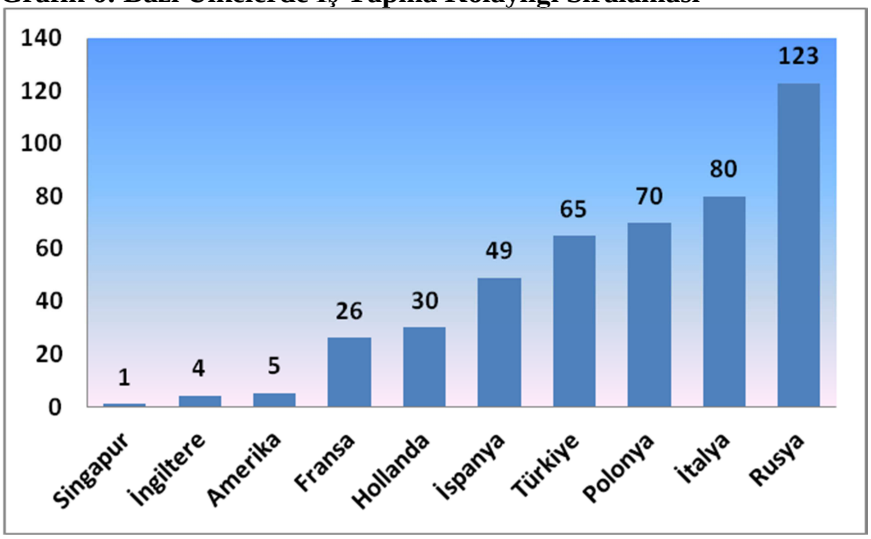
Günümüzde mükellefler tarafından en çok yakınılan ve devlet ile mükellef arasında etkin ve dengeli iletişim kurulamamasının ana nedeni olarak, faaliyetlerin yürütülmesi sırasındaki işlemlerde bürokrasi ve kırtasiyeciliğin çok fazla olması gösterilmektedir.[381] Politik ve ekonomik ortamı düzenleyen hukuki ve bürokratik yapı, bürokratik işlemlerin yoğunluğu ve karmaşıklığı; kayıt dışı istihdamın ve kayıt dışı ekonomin hem oluşmasını ve hem boyutunu doğrudan etkilemektedir. Başka bir ifade ile kayıt dışı ekonomiyi oluşturan ve genişleten bir diğer faktör, ülkemizdeki bürokrasinin yoğunluğu ve karmaşıklığıdır. Türkiye'de kurumlar arası bilgi akışı ve koordinasyonun yetersizliği,[382] resmi daireler ile olan bürokratik işlemlerin yoğunluğu, karmaşası, tecrübesiz kadroların varlığı, kayıtdışı ekonomik faaliyetleri kolaylaştırdığı gibi, kayıt içi faaliyetleri de kayıtdışına itme olasılığını her zaman tetiklemektedir. Gerek sektöre girişte, gerekse girişten sonra harcanan zaman ve masraf kayıtlı sektörde kalmak için ek maliyete sebep olmaktadır.[383]

Bu bakımdan bürokratik formalitelerin fazlalığı, işletmelerin kayıt dışında kalmayı tercih etmelerine sebep olabilmektedir. Uluslararası Finans Kuruluşu (International Finance Corporation-IFC) ve Dünya Bankası tarafından hazırlanan "Doing Business, Turkey 2011" adlı çalışma, işe başlama verileri tetkik ve araştırma yatırımlarında küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin işlemlerini kanuni olarak tamamlayabilmeleri

[380]Osman ALTUĞ; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi -Paradaki Sıfırların Artması- Rant Arama ve Enflasyon Vergisi Yönünden Yeniden Yapılanma", **Yeni Türkiye Dergisi,** Eylül-Aralık 1998, Sayı:23-24, s.8.
[381]Atila BAĞRIAÇIK; "İhracat, Gümrük ve KDV İşlemlerinde Bürokrasiyi Azaltan Yeni Kolaylıklar", **Yaklaşım**, Haziran 2007, Sayı:174.
[382]Kemal KILIÇDAROĞLU; "Kayıtdışı Ekonomi ve Bürokrasi", **Vergi Dünyası,** Haziran 1997, Sayı:190, s.6-7.
[383]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.43.

için ihtiyaç duydukları prosedürleri temel almıştır. Bu çalışmada Türkiye ortalama iş yapma kolaylığı açısından 183 ülke arasında 65'inci sırada yer almaktadır. Buna göre 2010 raporuna göre 60'ıncı sırada olan Türkiye 5 sıra birden düşmüştür. Rapora göre Türkiye, "vergilerin ödenmesi" küresel sıralamasında ise, 75'inci sırada bulunmaktadır. Ödenecek vergi sayısının yılbaşına 15 olarak hesaplandığı Türkiye'de, şirketler vergi ödemek için yılda 223 saat ayırmaktadır.[384] İş kurma ve iş bırakma arasında geçen işlemlerin zaman ve para olarak maliyeti küçük ve orta ölçekli işletmelerin yasal düzenlemelere uyumunu olumsuz etkilemekte ve kayıtlı çalışmanın maliyetini yükseltmektedir.[385]

Grafik 6: Bazı Ülkelerde İş Yapma Kolaylığı Sıralaması

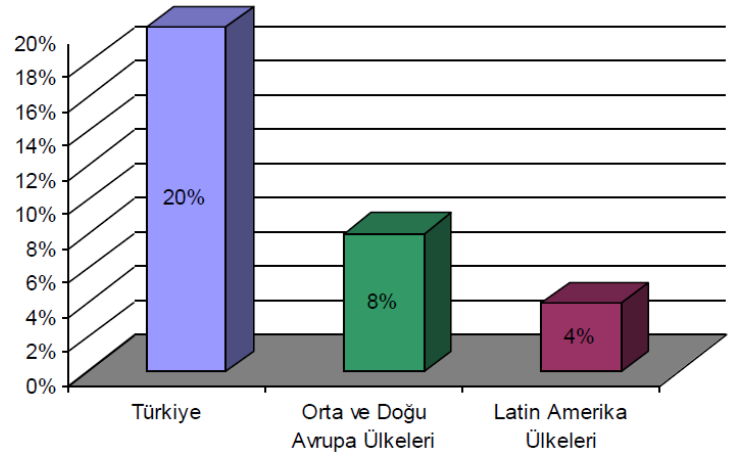
Kaynak: World Bank, Doing Business, Turkey 2011

Vergi uygulamaların kolay anlaşılır olmaması, yasalarda sık sık değişikliğe gidilmesi, oturmuş bir ekonomik sistemin olmayışı, ekonomi birimlerinin faaliyetlerine organize olamamalarına neden olmakta ve bu durum onların kendi yasalarını oluşturmaları paralelinde gelişmekte ve bu arayış onları kayıtdışına yöneltmektedir. Karışık mevzuat ve ağır işleyen hantal bir bürokratik yapı, kayıt dışılıkta kalmayı adeta zorlamaktadır. Kişi ve kurumların, siyasi-idari güç ile uzmanlık gücü arasında içine düştükleri çıkmaz ya da çatışma, kişi ve kurumların yasal faaliyet yürütme çabalarını azaltan bir unsurdur. Bu durum da beraberinde kayıt dışılığı getirmektedir.[386]

[384]World Bank, "Doing Business 2011", http://www.doingbusiness.org/reports/doing-business/doing-business-2011
[385]Coşkun Can AKTAN; Fatih SAVAŞAN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Etik,** Avrupa Konseyi ve Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Ankara 2009, s.17.
[386]İSMMMO; **2011 Yılı Faaliyet Raporu,** Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Komitesi, s.172.

Türkiye'de idari yapılanmada geçmişten günümüze uzanan bürokrasinin karmaşıklığı, çok başlılıktan kaynaklanan denetim yetersizliği ve birimler arasındaki koordinasyon eksikliği gibi olumsuzluklar, hem kayıt dışı faaliyetleri teşvik etmekte, hem de bu faaliyetlerin tespitini ve kayıt altına alınmasını zorlaştırmaktadır.[387] Ülkemizde bürokrasi kolaylaştırıcı/yol gösterici ve hizmete yönelik olmayıp cezacı yaklaşımdadır. Girişimciye potansiyel suçlu gözüyle bakılmaktadır. İşletmeler zamanlarının beşte birini bürokrasiye ayırmak zorundadırlar. En ufak bir yatırım için bile yüzlerce imza gerekebilmektedir.[388] Bu durum, ya yatırımı engellemekte ya da daha başlangıçta kayıt dışı ekonomi ile tanışma sonucunu ortaya çıkarmaktadır.[389]

Grafik 7: Bürokrasiye Harcanan Zaman

Kaynak: İbrahim Halil SUGÖZÜ; Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.185.

Türkiye'de bir firma zamanının %20'sini, devlet tarafından yapılması zorunlu kılınan işlemlerin tamamlanmasında harcamaktadır. Aynı oran Orta Doğu ve Avrupa ülkelerinde %8, Latin Amerika ülkelerinde %4'dür. Dünya ekonomik forumu verilerine göre ise Türkiye, devlet bürokrasisinin engelleyici etkisi yönünden 59 dünya ülkesi içinde 10. Sırada, Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD) verilerine göre de 50 ülke arasında 15. Sırada yer almaktadır.[390] TİSK'in 2001 yılında yaptığı bir araştırmaya göre; bir anonim şirketin kurulması için 24 belge, bir fabrikanın kurulması için 123 belge ve onay, vergi, çalışma ve sosyal güvenlik

[387]DPT; Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s.6.
[388]Muammer KAYA; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı İstihdam", http://turk.internet.com, 3.10.2002, (Erişim: 13.10.2011)
[389]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.187.
[390]TİSK; **Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları**, TİSK Yayınları, Ankara 2001, s.35

idarelerine ilişkin olarak 38 belge, odalara zorunlu kayıt için ise 38 belge gerekmektedir. Böylelikle bir fabrika kurabilmek için işverenden toplam 193 belge istenmektedir.[391] Yoğun bürokrasi, aynı zamanda yolsuzluklara uygun bir ortam yaratarak, firmaların vergi yükünü artırmaktadır.[392] Yani bürokrasi hem direkt hem de dolaylı yoldan kayıt dışı ekonominin artmasına sebep olmaktadır.

2.1.4. SOSYAL NEDENLER

Ülkemizdeki toplumun yaşam şartları, kültür yapısı, moral ve ahlaki değerleri, hızlı nüfus artışı, eğitim düzeyi ve kırdan kente göç olgusu, iş gücünün niteliği ile eğitim ve bilinç seviyesinin düşüklüğü gibi sosyal faktörler de kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenler arasındadır. Toplumdaki moral ve ahlaki değerlerin bozulması ve eğitimsizliğin sonucu olarak bireyler, yasadışı faaliyetlere ilgi duymaya başlarken, kayıtlı ve dürüst faaliyetlerde bulunanlar da devlete olan güvenlerini yitirmektedirler.

2.1.4.1. Türkiye'de Göç Nedeniyle Kent İşsizliğinin Artması ve Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlere Yönelme

Nüfus artış hızının, büyüme hızının üzerinde seyretmesi sonucunda ortaya çıkan işsizlik, kırsal alanlardaki imkansızlıklar dolayısıyla işgücünü göçe zorlamaktadır. Türkiye'de köyden kente göçe sebep olan unsurlar önemli ölçüde ekonomik temellidir. Kırsal yoksulluğun yanı sıra yüksek öğretim hizmetinin özellikle büyük şehirlerde yoğun olarak sunulması köyden kente göçü etkileyen en önemli faktörlerdir. Kırsal yoksulların köyden kente göçü ile oluşan kentsel yoksulluk enformel ekonomik faaliyetlerin gelişimi için uygun zemin oluşturmaktadır. Türkiye'de 1927 yılında nüfusun % 75'i kırsal alanda % 25'si kentsel alanda yaşarken 1970 yılında % 71.3'ü kırsal alanda % 28.7'si kentsel alanda, 1980 yılında % 64.1'i kırsal alanda % 35.9'u kentsel alanda, 1990 yılında % 48.7'si kırsal alanda, % 51.3'ü kentsel alanda, 2000 yılında %42'si kırsal alanda % 58'i kentsel alanda ve 2012 yılında % 22.7'si kırsal alanda % 77.3'ü kentsel alanda yaşar hale gelmiştir. Kısaca, kent nüfusları artarken, kırsal alanda yasayan nüfusta gerilemeler olmuştur.[393]

---

[391]Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; **Kayıt Dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Yayın No:116, Ankara 2004, s.118

[392]Hakan ÇETİNTAŞ; "Türkiye'de Kayıtdışılığın Fayda Maliyet Analizi", **Çimento İşveren Dergisi**, Eylül 2003, Sayı:17, s.4.

[393]Türkiye İstatistik Kurumu Nüfus İstatistikleri, www.tuik.gov.tr

Tablo 11: Türkiye'de Nüfusun Kent Kır Dağılımı (1970-2012) (%)[394]

Yıllar	1927	1955	1960	1970	1980	1990	2000	2004	2007	2010	2011	2012
Kent	75	71	68	28,7	35,9	51,3	58	60,3	70,8	75,5	76,8	77,3
Kır	25	29	32	71,3	64,1	48,7	42	39,7	29,2	24,5	23,2	22,7

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr

Türkiye'de kent-kır şeklinde ikili bir ekonomik yapının varlığı, iç göç ve kentleşme olgusu, yüksek oranlı işsizlik ve gelir dağılımı bozukluğu kayıtdışı ekonomiyi ve kayıtdışı istihdamı büyütmekte; ücretsiz aile işçiliği ve kendi hesabına çalışanların ülkemizde yaygın olması ve işgücü niteliğinin düşüklüğü de kayıtdışı sektörü beslemektedir. Kayıtdışı istihdamın ekonominin ikili yapısından kaynaklanması dolayısıyla ekonomide yapısal sorunlar çözülmeden kayıt dışı istihdamın da ortadan kalkması beklenmemelidir. Türkiye'nin bu sorunu aşmak için hızlı büyümesi ve sanayi sektörünü geliştirmesi gerekmektedir; bunun için de yüksek enflasyon sorununun çözülmesi bir zorunluluktur.[395]

Türkiye'deki nüfusun dörtte birinin gecekondularda yaşadığı dikkate alındığında, kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin ana kaynağının gecekondu bölgeleri olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Türkiye'deki hızlı nüfus artışı ve 1950'lerden itibaren artan köyden kente göçün oluşturduğu emek piyasası özellikleri de kayıtdışı ekonominin gelişmesinde etkili faktörlerden biridir.[396] Gecekondular önceleri kent yoksullarına yaşam olanağı sağlaması ve hazine arazilerine yapılmasından dolayı bireysel çıkarlara ters düşmemesi nedeniyle yasal olmasa da toplumsal olarak meşru sayılmıştır. Bu durum kayıtdışılığı meşru gören değer yargılarının yerleşmesi açısından önemlidir.[397]

2.1.4.2. Vergilerin Yerinde Harcanmadığına Yönelik Genel Kanaat

Genelde devlete ve devlet faaliyetlerine özelde vergi idaresine ve vergi idaresinin işlem ve uygulamalarına bakış vergisel uyumu etkiler. Vergi idaresinin işleyişinin mükellefin işlerini kolaylaştırıcı olması ve mükelleflerin aldıkları hizmetten memnun olmaları, vergiye bakışı olumlu yönde etkiler ve mükelleflerin uyumunu artırır.

[394]Türkiye İstatistik Kurumu Nüfus İstatistikleri, www.tuik.gov.tr
[395]Ömer Faruk ÇOLAK; **Büyüyen Kayıtdışı Sektör Semineri**, TİSK, Nevşehir 2002, s.120-121.
[396]Namık Kemal UYANIK, **Bir Bölüm Finansal İşlemler ve Vergilendirilmeleri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul 2001, s.320 ve Yılmaz ILGIN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları,** DPT Yayın No:2492, Ankara 1999, s.32.
[397]DPT; Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara 2001, s.2.

Devletin topladığı vergilerle finanse ettiği harcamalar ve devlette yolsuzluk ve israfın olmaması mükellef uyumunu olumlu yönde etkiler.

Mükelleflerin algıladıkları vergi yükü ile devlet harcamalarının kompozisyonu ve yeterliliği hakkındaki kanaatleri arasında yakın bir ilişki vardır. Devlet harcamalarında 'uygunluk' algılaması birey-vergi ilişkisinde önemli olmaktadır. Bu ilişki 'bireyin devlet ile değişim ilişkisi' (mübadele) olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, birey vergi yükünü hesaplarken devlet harcamalarından aldığı faydanın değerini vergi yükünden düşürmektedir. Vergiye karşı dirençte, etkili olan faktörlerden biri de vatandaşların devlet harcamalarına bakış açısıdır. Vergi ödeyen mükelleflerin üzerinde durdukları konulardan biri, toplanan vergilerin nerelere ve nasıl harcandığıdır. Eğer toplumda toplanan vergilerin kötü harcandığına dair genel bir kanı oluşmuşsa, mükelleflerin vergiye karşı direnci artmaktadır. Zaman zaman kamu ihalelerinde yolsuzluk, bankaların fona devredilmesi, hayali ihracat, örtülü ödenek tartışmaları vatandaşların ödedikleri vergilerin harcandığı yerler konusundaki kuşkularını artırıcı niteliktedir. Bu tür gelişmeler vergi ödemekle yükümlü vatandaşların vergi ödememek için kayıt dışı sektöre yönelme eğilimlerini artırıcı bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden mükellefin rızasına dayanmayan vergiler, dirençle karşılaşırlar.[398]

Türkiye'de yapılan ampirik çalışmalarda mükelleflerin ödedikleri verginin mal ve hizmet olarak geri dönmediği algısına veya mükelleflerin önceliklerine uymadığı düşüncesine sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Bazı bulgulara göre, toplanan vergilerin gerekli yerlere sarf edilmediğini düşünen mükelleflerin oranı yüzde 97'dir.[399] Bir araştırmada, mübadele eşitliğine mükellef bakışını öğrenmek için yöneltilen "devlet tarafından toplanan vergiler akıllıca kullanılarak bana hizmet olarak geri dönüyor" önermesine katılımcıların sadece yüzde 8'i katılmış, katılımcıların büyük çoğunluğu (% 76) ise bu önermeye katılmamıştır.[400] Mükelleflerin vergi algılaması ve devlete

[398]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, **DPT:2603- ÖİK: 614,** Ankara 2001, s.4-5.
[399]Şükrü KIZILOT; Şafak E. ÇOMAKLI; "Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s. 133.
[400]H. Hüseyin BAYRAKLI; N. Tolga SARUÇ; İsa SAĞBAŞ; "Vergi Kaçırmayı Etkileyen Faktörler: Anket Çalışması Bulguları" 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.227.

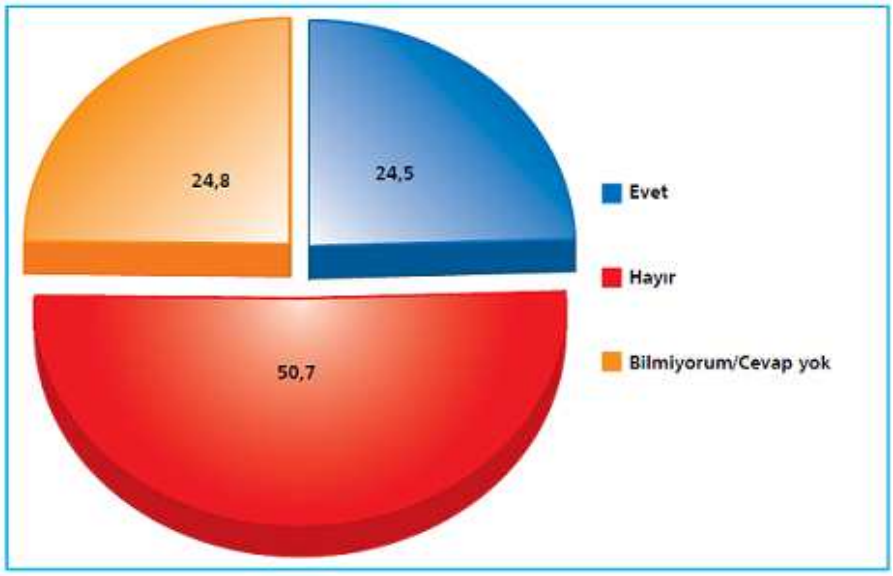
karşı tutumunu ortaya çıkarmak için yapılan bir ampirik çalışmada ise katılımcıların yüzde 87'si kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmadıklarını beyan etmişlerdir.[401]

Aktan ve Savaşan (2009)[402] araştırmalarında firmalar ve GİB çalışanlarından oluşan katılımcıların kamu harcamalarını nasıl değerlendirdiklerini öğrenmeye çalışmışlardır. Firmalar, "ödedikleri vergiyi fiyat, devletin altyapı, eğitim ve savunma gibi hizmetlerini mal diye değerlendirdiğinde bunu iyi bir alışveriş olarak görmekteyiz" önermesine yüzde 32 oranında bir dereceye kadar katılmaktadırlar. GİB çalışanlarında bu oran yaklaşık yüzde 43'tür. Öte yandan çalışanlarda vergilerin verimli harcandığını düşünenlerin oranı yüzde 12'dir. "İyi bir alışveriş" görenlerin oranı yüksek olmasına rağmen buradaki oranın düşük olması çalışanların vergi kaçağının çok olduğunu düşünmelerinden kaynaklanabilir. Yani mükelleflerin vergisel uyumuna kıyasla alınan hizmetleri değerlendirme ile vergilerin devlet tarafından verimli harcanması arasında ayrım yapıyor olabilirler. Vergi kaçırmayı anlaşılır bulanların içinde vergilerin verimli harcandığını düşünenlerin oranı ise yüzde 50'lere yükselmektedir.[403]

Bu araştırmalarda sonuçlar arasında ortaya çıkan farkın nedenlerinden biri sorunun soruluş biçimi olabilir. Araştırmaların bulguları arasında rakamsal farklar olsa bile şu sonuç açıktır: Türkiye'de mükelleflerin kamu hizmetlerinden memnun olma düzeyleri düşüktür. Bu da vatandaşların vergiye gönüllü uyum düzeylerinde aşınmaya neden olur.[404] Türkiye'de, toplanan vergi gelirlerinin etkin bir şekilde ve bireylerin gerekli gördüğü alanlarda kullanılmaması, rüşvet ve yolsuzlukların yaygın olması, kamu kaynaklarının israf edilmesi, vergi ödeyenlerin vergi bilincinin ve ahlakının zayıflamasına neden olmuş, dolayısıyla kayıt dışı ekonomi giderek artmıştır.

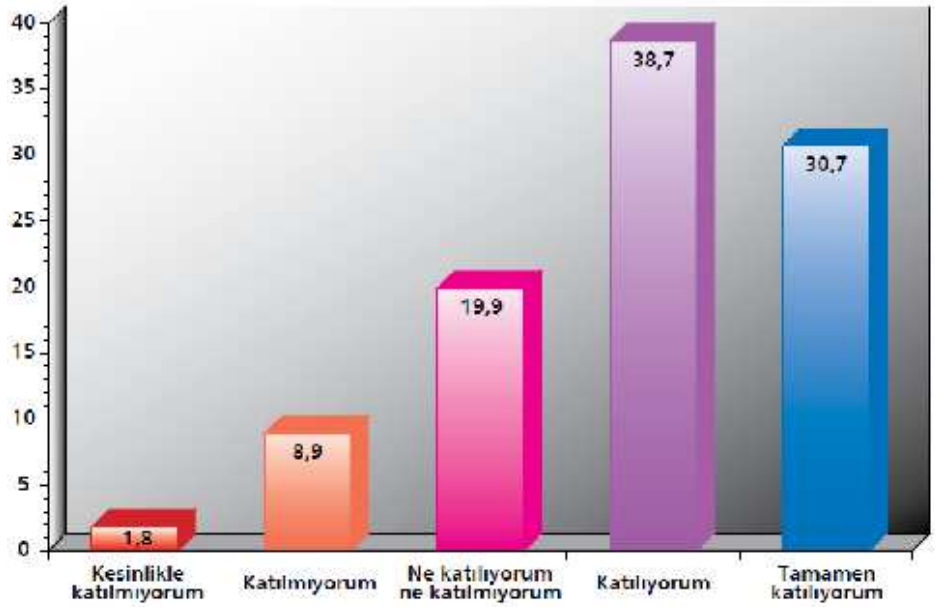
[401]Hilmi ÇOBAN; Selami SEZGİN; "Vergi Mükelleflerinin Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.784.
[402]Coşkun Can AKTAN; Fatih SAVAŞAN; **Kayıtdışı Ekonomi ve Etik,** Avrupa Konseyi ve Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Ankara 2009, s.31
[403]Coşkun Can AKTAN ve Fatih SAVAŞAN (2009); a.g.e. s.32.
[404]Fatih SAVAŞAN; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı**, SETAV, Mart 2011, s.23-24.

Grafik 8 : **Toplanan Vergilerin Harcanmasına İlişkin Düşünceler**
Vergilerin Yerinde Kullanılıp Kullanılmadığı

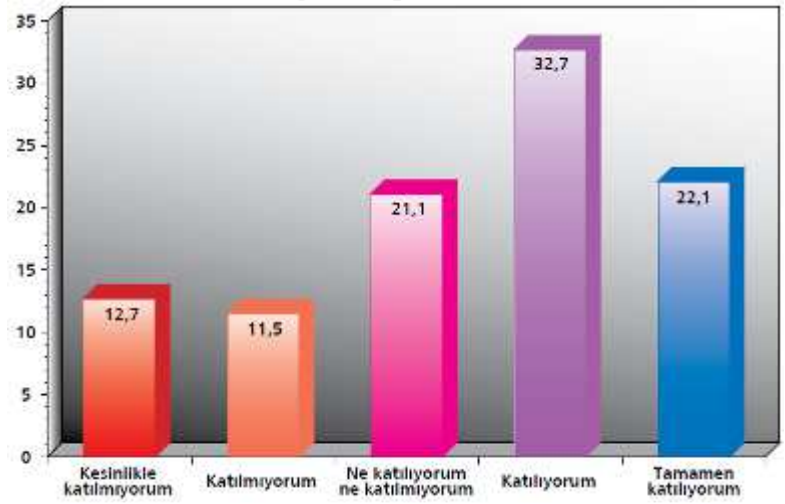
Kaynak: Kayıtdışı Ekonomi Araştırması Raporu (Ocak 2008)

Grafik 9: **Toplumsal Bilincin Yeterince Gelişmemiş Olması**
Bir Tanıdığım Vergi Kaçırırsa Onu Bu Konuda Uyarırım

Kaynak: Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007(GİB)

Grafik 10: Ödenen Vergiler Toplumun Gelişmesi İçin Önemli Bir Katkı Sağlamaktadır.

Kaynak: Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007 (GİB)

Türkiye'de yaşanan geçmiş 15-20 yıla bakıldığında kamu kaynaklarının rasyonel kullanılmamasının ve vergi yerine borçlanmaya ağırlık verilmesinin sonuçları çok olumsuz bir tablonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle kamu harcamalarının sürekli ve sağlıklı gelir kaynağı olan vergilerle finanse edilmesini sağlayıcı tedbirler alınması çok büyük önem arz etmektedir. Vergide sürekli ve kalıcı başarı için, öncelikle vergilemenin temel gerekçesi olarak algılanan kamu harcamalarının gerekliliği ve yerindeliği konusunda vatandaşın güveninin kazanılması şarttır. Buna bağlı olarak, vatandaşın, vergi yükünün de adil olarak dağıtıldığına inanması gerekmektedir. Kamu harcamalarının yerinde harcanıp harcanmadığının denetimi konusunda ise sivil toplum örgütlerine önemli görevler düşmektedir.

2.1.5. PSİKOLOJİK SEBEPLER

Mali olayların sadece hukuki, ekonomik ve siyasal yaklaşımlarla incelenmesiyle sorunlara tam çözüm getirilemez. Çünkü psikolojik yaklaşımı dikkate almayan bir değerlendirme konunun eksik, hatta hatalı değerlendirilmesine neden olur. Mali olayları tüm yönleriyle ele alan bir inceleme, vatandaşların mali sorunlarının daha rahat anlaşılmasına yardımcı olarak toplumsal bilimlerin gelişmesine büyük bir katkıda bulunur.[405]

Vergi yüküne bağlı olarak vergi sonrası kullanılabilir gelir seviyesi azalan mükelleflerin yatırım-tasarruf kararları değişmektedir. Vergi yükü ve bu yükün adil dağılımı mükelleflerin algılamalarını, vergilemeye ilişkin psikolojilerini ve bunların sonucunda tutum ve davranış biçimlerini etkileyebilmektedir. Vergi yükünün algılanma düzeyi, vergi ödeme ve/veya vergi kaçırma/vergiden kaçınmaya yönelik tutum ve davranışların temel belirleyicilerinden birisidir.[406]

Vergilerin devletin temel gelir kaynağı niteliğini taşıması, vergi gelirlerini ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu etkileyen faktörlerin neler olduğunun belirlenmesi gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu faktörlerin sadece ekonomik, siyasal ve mali yapıda araştırılması konunun bütünlüğünün sağlanması ve gerekli etkinliğe ulaşılabilmesi açısından yetersiz kalacaktır. Çünkü vergiler, psikolojik birtakım etkilere neden olabilen bir yapıya da sahiptir. Vergi psikolojisi; vergi tekniği, vergi adaleti, vergi ahlakı ve vergi bilinci, vergi oranları, denetim olasılığı, para ve hapis cezaları, vergi idaresinin etkinliği, yasaların çok sık değiştirilmesi gibi pek çok unsur tarafından belirlenmektedir.[407]

Vergi sisteminin mali anlamda başarılı olması ve vergi gelirlerini arttırabilmesi için yükümlülerin vergiye uyumlarının yükseltilmesi, başka bir anlatımla, vergiye yaklaşımlarının olumlu olması son derece önemlidir. Çünkü yükümlüler açısından

---

[405]Doğan ŞENYÜZ; **Vergilemede Yükümlü Psikolojisi,** Ekin Kitabevi, Bursa 1995, s.3.

[406]C. Can AKTAN; Hilmi ÇOBAN; "Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Perspektifinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler", İçinde: **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, Editörler: C. Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006, s.141.

[407]Harun YENİÇERİ; "Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.908.

vergiler karşılıksız ve zorunlu bir ödeme şeklinde olduğu için bir yük olarak algılanmakta ve fedakarlıkta bulundukları hissini uyandırmaktadır. Ancak verginin yükümlüler açısından oluşturduğu bu yük ve fedakarlığa katlanma hissi her bir yükümlü için farklı olabilmektedir. Bu nedenle, bu farklılığa sebep olan etkenlerin araştırılması vergi uyumunun sağlanması için son derece önemlidir.[408]

Kamu hizmetlerinin finansmanında büyük yer tutan vergilerin alınması, yükümlülerin çeşitli davranışlarda bulunmalarına neden olur. Bu davranışlar, vergi ve vergiye bağlı olarak ulaşılmak istenen hedeflere giden yolda sapmalara neden olabilir. Bu nedenle vergileme planlarını belirlerken insan davranışlarını ve onların vergilere ilişkin tepkilerini dikkate almak büyük önem arz etmektedir.[409]

Türkiye'de kanunların yapılış sürecine katılamayan veya kanunların uygulanmasını denetleyemeyen vatandaşlar, tepkilerini kayıt dışı faaliyetlere yönelerek ortaya koyabilmektedirler. Yükümlülerin vergilerini gönüllü olarak ödemelerinin sağlanması, "vergi niçin alınıyor" sorusuna verilecek inandırıcı cevaba bağlıdır. Türkiye'de bu cevabı vergiler için vermek çok kolay değildir. Türk vergi sisteminin içinde bulunduğu en temel sorun vergilerin meşruiyetini tartışılır hale getirilmiş olmasıdır. Tartışmalar vergi adaletinin olmadığı ve toplanan vergilerin gerekli yerlerde ve şeffaf bir şekilde harcanmadığı konularında odaklanmaktadır. Ayrıca vergi mevzuatının çok dağınık olması, şeffaflıktan ve etkinlikten uzak olması da eleştirilmektedir. Devletin saygınlığını yitirmesi, ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında tutulmasının toplum tarafından hoşgörüyle karşılanmasına neden olarak kayıt dışı ekonominin genişlemesine yol açmaktadır.[410]

Vergi oranlarının ortalamanın üstünde olması vergilemenin mali sınırı ile ilgili tartışmayı gündeme getirecek bir husustur. Mükelleflerin vergi oranları ile ilgili düşünce ve değerlendirmeleri ise vergilemenin psikolojik sınırı konusunda tartışma yaratır. Genel olarak Türkiye'de çeşitli toplum kesimlerinin vergi oranlarının yüksek olduğu gerekçesi ile düşürülmesi yönünde görüş beyan ettiklerine sıkça

[408]Selçuk İPEK; İlknur KAYNAR; "Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları", **Maliye Dergisi**, Sayı:157, Temmuz-Aralık 2009, s.117.
[409]GİB, **Mükellef Hizmetleri Temel Teknikleri**, Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No: 40, Ankara 2007, s.41-43.
[410]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.188.

rastlanmaktadır. Bu konudaki gözlemler mükelleflerin vergi oranlarını yüksek olarak algıladıklarını düşündürmektedir. Diğer taraftan, İstanbul'da yapılmış olan bir anket çalışması[411] bu konu ile ilgili ampirik sonuçları da ortaya koymaktadır. Söz konusu çalışmanın sonuçlarına göre; mükelleflerin %90'ı gelir vergisi, %73.6'sı kurumlar vergisi oranını, %90'ı katma değer vergisi oranlarını ve %71.3'ü özel tüketim vergisi oranlarını yüksek bulmaktadırlar.[412] Bu ampirik sonuç ile vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, Türkiye'de vergilemenin ekonomik sınırına gelinmemiş olmakla beraber mali ve psikolojik sınırına gelinmiş olabileceği düşüncesini yaratmaktadır.

Mükellefin vergi yükünün adil olmadığına inanması, psikolojik olarak mükellefin makul ölçülerde vergi kaçırmasına neden olur. Çünkü böyle bir mükellef vergi kanunlarının diğerlerine göre kendisine daha adaletsiz uygulandığına ya da alternatif olarak vergi kanunlarının vergi kaçakçılığı yolu ile ihlal edildiğine inanabilir. Ekonomik ve psikolojik tahliller bunu doğrulamaktadır.[413] Adaletsiz vergi sisteminden dolayı vergi ahlakı olumsuz etkilenebilen bireyler diğer bireylerin vergi kaçırdıkları düşüncesine sahip olduklarında kendilerinin de kaçırmaları gerektiğini düşünebilirler. Hiç vergi kaçırmamış bir kimse bile vergi kaçıran bireylerin kendinden fazlaca ekonomik olarak fayda elde ettiklerini gördüğünde vergi kaçakçılığı yapılan alana sürüklenebilir.[414] Yukarıda ifade edildiği gibi vergi yönetiminden (devletten) memnuniyetsizlik derecesi de mükelleflerin gönüllü uyumu üzerinde etkili olmaktadır. Mükellefler ödedikleri verginin karşılığında birtakım kamu hizmetlerinden yararlanırlarsa (verginin karşılığında hizmet alırlarsa) gönüllü

[411]Harun YENİÇERİ tarafından 2004 yılında sonuçlandırılan çalışmada anket formu İstanbul'un farklı sosyo-demografık özelliklerine sahip olduğu düşünülen Esenler, Fatih, Beşiktaş ve Etiler semtlerindeki 400 vergi yükümlüsüne uygulanmıştır.

[412]Harun YENİÇERİ; "Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.908.

[413]Dünya genelinde (başta ABD ve İngiltere olmak üzere) vergi sisteminin adaletsiz olarak algılanması (vergiye bir direnç olarak) artmıştır. (UÇAK, 1997:13-37.) Ülkemizde de manzara pek farklı değildir. Manisa ilimizde gerçek usulde vergilendirilen mükellef gurupları üzerinde yapılan bir anket çalışmasında mükelleflerin vergi sistemine ilişkin şikayetleri içerisinde ilk sırayı vergi sisteminin adaletsiz olması almıştır. (Naci MUTER ve diğerleri, 1993, s.62-63)

[414]Şafak E. ÇOMAKLI; "Mükellef Sosyo-Psikolojisi Açısından Vergi Ödemeyi Etkileyen Genel Faktörler", **Vergi Dünyası**, Haziran 2008, Sayı:322, s.113-120.

uyum derecesi ve dolayısıyla beyan edilen gelirleri daha da yükselecektir. Türkiye'de kayıt dışı ekonomiye ilişkin olarak sosyal bilincin doğru bir şekilde gelişmemesinin en önemli nedenlerinden birisi de kamu yönetiminde şeffaflığın uzun yıllar sağlanamamasıdır. Oysa hesap verebilirlik, katılımcılık, vatandaş odaklılık, şeffaflık gibi kavramlar kamu yönetiminde etkinliği sağlayan temel unsurlar olarak kabul edilmektedir.[415]

Vergi sistemine, vergi idaresi ve yargısına güven duyulmayan bir ülkede vergi kaybının önüne geçilmesi güçtür.[416] Vergi sisteminin ve bunun bir parçası olan denetimin başarısı, sistemi oluşturan kuralların, mükelleflerin büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenmesine ve bu kuralların bir toplum halinde yaşamanın gerektirdiği zorunlu unsurlar olduğunun kabul edilmesine bağlıdır. Böylelikle, sistemin işlerliği sağlanacak ve denetim asıl işlevlerini yeterli ve verimli bir biçimde yerine getirme olanağı bulacaktır. Verginin toplanması değil bunu nereye sarf edildiği de yükümlülerin davranış tarzında etkin olmaktadır. Sosyologlar tahsil edilen vergilerin nerelere ve nasıl harcandığının önemli olduğuna dikkati çekmektedir. Çünkü vergi adalet ve eşitlik içinde toplansa bile harcanırken denge bozulabilmekte ve kişisel arzular egemen olabilmektedir. Sonuç olarak yükümlüler ödedikleri vergilerin sorumsuzca ve savurganca kullanıldığına inanırlarsa, duydukları ya da hissettikleri sübjektif vergi yükü de artacaktır. Önemi oldukça büyük olan bu psikolojik faktör, yükümlülerde devlete vergi vermek yerine kişisel olarak daha verimli olacağını düşündüğü alanlara harcama yapma eğilimini körüklemektedir.[417]

---

[415]Fatih ACAR; Fazıl AYDIN; **Vergi ve İstihdam Politikası Açısından Kayıtdışı Ekonomi**, TÜRMOB Yayınları, Yayın No:400, Ankara 2011, s.27.

[416]Ahmet ESEN; "Yasa ile Vergi Kaçakçılığı Olur Mu Sizce? Ülkemizde Bal Gibi Oluyor İşte!.." **Maliye Postası**, Sayı:407, 15 Ağustos 1997, s.5-8.

[417]Hilmi ÇOBAN; Selami SEZGİN; "Vergi Mükelleflerinin Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.785-786; Mehmet YÜCE; Adnan GERÇEK; "Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımını Belirleyen Faktörler İle İlgili Ampirik Bir Çalışma", **Sayıştay Dergisi**, Sayı:28, Ocak-Mart 1998, s.24; Doğan ŞENYÜZ; **Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi**, Bursa 1995, s.42.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK VERGİ SİSTEMİ VE KAYITDIŞI EKONOMİNİN DURUMU

Etkin bir vergi sistemi için ekonomik hayatın tüm unsurlarını, üretim faaliyetleri ve bunlara bağlı gelir düzeyleriyle paralel bir şekilde vergilendirmek temel hedeftir. Verginin çalışan ve üreten her kesimden geliri doğrultusunda toplanması ve etkin bir şekilde sosyal harcamalara yönlendirilmesi vergi sisteminin sağlıklı çalıştığının göstergesidir. Ancak Türk vergi sisteminin ekonomik hayatın tüm unsurlarını kavradığını, etkin, verimli ve adil bir şekilde işlediğini söylemek pek mümkün değildir. Vergi sisteminden kaynaklanan birtakım sorunlar nedeniyle ülkemizde kayıtdışı ekonomi varlığını sürdürmektedir.

3.1. TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE KAYITDIŞI EKONOMİYE YOL AÇAN UNSURLAR

Bir ülkede belirli bir zamanda mevcut olan tüm vergilerden oluşan uyumlu bir bütünü ifade eden vergi sistemi kavramı; merkezi idare ile mahalli idarelerin ve kendilerine yetki devredilen kamu kurumlarının tahsile yetkili oldukları vergi, resim, harç vb. mali yükümlülükleri içermektedir.[418] Geniş açıdan bakıldığında vergi sistemi; vergi yasaları, vergi yönetimi, vergi denetimi, vergi yargısı, vergi mükellefleri ve muhasebeci ve mali müşavir gibi meslek mensupları ile bir bütündür. Küreselleşmenin vergileme üzerindeki etkileri saklı tutulmak koşuluyla[419] her ülkenin kendi sosyal, ekonomik ve siyasal yapısının özelliklerini ve düzeyini yansıtan kendine özgü bir vergi sistemi mevcuttur. Bu durum vergi sisteminin ulusal yönünü, diğer bir anlatımla ulusal karakterini yansıtmaktadır. Mükellefler ticari faaliyetleri kapsamında vergi ile ilgili kararlarını alırken bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu durumu esas almaktadırlar.

---

[418]Salih ÖZEL; "Türk Vergi Sisteminin Genel Değerlendirilmesi ve Son Değişiklikler", **Mali Çözüm,** Nisan-Mayıs-Haziran 2000, Sayı:51.archive.ismmmo.org.tr/docs/.../06%20-%2051%20SALİH%20ÖZEL.doc (Erişim Tarihi:06.10.2012)

[419]Osman SARIASLAN; "Küreselleşmenin Temel Türk Vergi Kanunlarına Etkileri", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Nisan 2010, Sayı:1, s.339-340.

Son yıllarda ülkemizde her ne kadar bazı önemli değişiklikler yapılmaya çalışılmışsa da kamu kurum ve kuruluşlarının yeniden yapılanma sorunları devam etmektedir. Özellikle geleneksel idare anlayışı alışkanlıklarından vazgeçilememektedir. Gelir idaresinde yeniden yapılandırmanın gerekliliği ve bu yapılanmanın politika üreten ve günün trendlerini yakalayan bir anlayışla şekillendirilmesi konusunda geniş bir mutabakat söz konusu olmuştur. Fakat teşkilat şekillenmesine rağmen halen tespit edilen eksiklikler ve yükselen itirazlar bulunmaktadır.[420] Gelir idaresi mükelleflerin ihtiyaçlarını sağlamak ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlamak açısından yetersiz kalmaktadır. Gelir idaresi vergilemede mükellefin değişim beklentisine ayak uyduramamakta, halkla ilişkilere yeteri kadar önem vermemekte, vergisini ödemek isteyen mükelleflerin haklı taleplerini karşılayabilme becerisi gösterememekte ve vergi idaresi ile mükellefler, sorun karmaşası içinde sürekli karşı karşıya gelmektedir. Bu durum bir taraftan mükelleflerin taleplerinin yerine getirilmesinde vergi idaresinin zorlanmasına neden olmakta diğer taraftan mükelleflerde vergiye karşı bir direncin oluşmasına neden olmaktadır.[421] Vergi yasalarını adil ve mutlak şekilde uygulama gücüne sahip etkin ve verimli işleyen bir vergi idaresinin olmayışı, mükellefte vergiye karşı tepki oluşturarak vergi kayıplarını artırabilmektedir.[422]

Zaman ve para unsurunun büyük önem taşıdığı günümüz koşullarında kalkınma, büyüme, şahsi ve toplumsal refah seviyesini arttırma açısından mükellef artık her alanda olduğu gibi vergileme alanında da gerek ülkeleri gerekse kendileri açısından büyük imkanlar sunacak ve katkılar sağlayacak etkin ve çağdaş bir vergi sistemi ile, insan onur ve saygınlığına uygun bir hizmet anlayışı ve yaklaşım tarzı görmek istemektedir. Aksi durumlar mükellefleri vergi kayıp ve kaçaklarına teşvik edebilmektedir. Bu nedenle vergilemede etkinlik açısından alınan karar ve uygulamaların ağırlıklı olarak fiskal amaçlarla içe dönük olması yerine, özel kesimdeki arz-talep işleyişine benzer bir yapılanmayı idare-mükellef ilişkileri içerisinde de uygulamak gerekir. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde idare-mükellef etkileşimi ve bağlı etkileşenlerinin rolünü belirleme açısından idare-

[420]Ersan ÖZ; Birol KARAKURT; "Türk Gelir İdaresinde Yeniden Yapılanma ve Gelinen Nokta", **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, 2007, Cilt:44, Sayı:510, s.84.
[421]A.Kerim GÖK; "Vergi Direncinin Gelişimi", **Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Yıl:2007, Cilt:XXII, Sayı:1, s.149
[422]Sadettin DOĞANYİĞİT; "Vergi Kayıp ve Kaçağının Önlenmesinde Yeni Arayışlar: Mükellef Haklarının Korunması ve Mükelleflerin Vergiye Karşı Dirençlerinin Minimize Edilmesi", **E-Yaklaşım**, Haziran 2004, Sayı:11.

mükellef ilişkisinde uyum sağlanmasının gerekliliği çağdaş yaşamın temel vazgeçilmez bir unsurudur. Vergileme cephesinde sadece fiskal amaçlarla, içe dönük ve göstermelik çalışmalar sürekli mükellef ve çalışan personelin tepkilerine neden olmaktadır.[423]

Türk vergi sisteminin sorunları ve çözüm yolları konusunda son yıllarda konunun uzmanları ve diğer ilgili çevreler önemli görüşler ortaya atmaktadırlar. Vergi idaresinden, iş çevrelerine, meslek kuruluşlarından üniversitelere kadar çok geniş bir kitle, vergi sistemindeki sorunların gerek ülke ekonomisinde, gerekse işletme faaliyetlerinde neden olduğu verimsizliğin yarattığı kayıpları giderecek yöntemler üzerinde çalışmalar yürütmektedirler.

Ancak bütün bunlara rağmen ülkemizde uzun yıllardır yaşanan kayıt dışı ekonomi ve vergi sorunu, günümüzde de önemli bir gündem maddesi olarak güncelliğini korumaktadır. Vergi sisteminde yasal vergi oranlarının yüksekliği, vergi denetiminin etkinsizliği, vergi inceleme oranlarının düşüklüğü, kayıt dışı kalan ve/veya vergi kaçıran mükelleflerin yakalanma ihtimallerinin düşüklüğü, yakalandıkları takdirde karşı karşıya kalacakları cezaların caydırıcılığının yetersizliği, vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergi sisteminin adil olmaması, vergi afları ve kayıt dışılığın boyutları gibi hususlar birleştiğinde, mükelleflerin sistem içerisinde kalması rasyonelliğini kaybetmektedir. Vergi sistemi Türkiye'de yatırım yapan girişimcilerden nihai tüketicilere kadar hemen herkesin en çok şikayetçi olduğu temel sorunların başında yer almaktadır. Zira Türk vergi sistemi ekonominin gelişmesine, tasarruf, yatırım ve istihdama ciddi engeller oluşturmakta, kayıt dışı ekonomiyi ve kayıt dışı istihdamı teşvik etmektedir.

Vergi sisteminin başarısını olumsuz yönde etkileyen ve kayıtdışı ekonomiye yol açan nedenleri; vergi sisteminin kendisinden kaynaklanan (içsel) nedenler ve doğrudan vergi sisteminden kaynaklanmayan ama vergi sisteminin başarısını olumsuz yönde etkileyen dışsal nedenler olarak ifade etmek mümkündür. Çalışmamızın bu bölümünde vergi sisteminin başarısını olumsuz yönde etkileyen ve kayıtdışı ekonomiye yol açan vergi sisteminin kendisinden kaynaklanan unsurlar üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır.

[423]Fevzi DEVRİM; Timur TURGAY; "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde İdare-Mükellef Etkileşimi ve Bağlı Etkileşenlerinin Rolü", **E-Yaklaşım**, Haziran 2004, Sayı:11.

3.1.1. VERGİ SİSTEMİNİN GENELİ BAKIMINDAN

Vergi sistemi; yasaları, yönetimi, denetimi, yargısı ve mükellefleri ile bir bütündür. Mükellefler ticari faaliyetleri kapsamında vergisel kararlarını alırken bilinçli ya da bilinçsiz olarak yukarıda açıklanan altyapıyı esas olarak almaktadırlar. Bir toplumun ekonomik ve sosyal yönden sağlıklı bir yapıya kavuşmasında vergi sistemi çok önemli bir role sahiptir. Türk vergi sistemi, bugünkü görünümü itibarı ile etkin bir şekilde çalışamamaktadır. Geçmişten günümüze kadar olan süreçte Türk vergi sisteminin etkinliğini azaltan ve işleyişini bozan birçok unsur bulunmaktadır.

3.1.1.1. İstikrarlı Bir Vergi Politikasının ve Uygulama Birliğinin Olmaması

Maliyesi politikası araçlarının başında vergi politikaları gelmektedir. Vergi politikalarının, uygulanan ekonomik programı ve kamu kesimi dengelerini göz önünde bulunduran, reel sektörü ve sosyal politikaları dikkate alan bir anlayış içinde belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu çerçevede, vergi sisteminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulabilmesi için kapsamlı bir vergi reformuna öteden beri ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılacak bu reformun çıkış noktasının vergide adalet ve ödeme gücü ilkelerine dayanması ve söz konusu reformun vergi tabanının genişlemesine, verginin tabana yayılmasına olanak sağlayan unsurlara ve araçlara ve kaynak tahsisinde etkinlik sağlayıcı niteliklere sahip olması gerekmektedir. Ancak sağlıklı bir vergi sisteminin sadece vergi kanunlarında yapılacak düzenlemelerle gerçekleşmeyeceği, uygulamanın da aynı ölçüde önemli olduğu ve bu alanda yapılması gereken çok şey bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır.[424]

Vergi sistemindeki amaç kargaşası, tutarsızlıklar ve adaletsizlikler vergi idaresini olumsuz biçimde etkilemektedir. Kayıtdışı ekonominin yüksek olması nedeniyle vergi yükünün adil dağılmaması ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.[425] Bundan dolayı rasyonel bir vergi politikası ve buna bağlı olarak sağlam bir vergi sistemi olmayan bir ülkede, etkin bir vergi idaresinin oluşturulması mümkün değildir.[426]

[424]Nuri DEĞER; "58. Hükümetin Vergi Politikası", **Yaklaşım**, Ocak 2003, Sayı:121, s.56-58
[425]Mustafa UYSAL; "Dünyadaki Eğilimler Işığında Vergi Politikalarımız", **Vergi Dünyası**, Haziran 2005, Sayı:286, s.53.
[426]Şaban KÜÇÜK; "Türk Vergi İdaresinin Sorunları", **E-Yaklaşım**, Nisan 2012.

Vergi mevzuatının uygulanmasında, vergi idaresinin kendi alt birimleri olan vergi dairelerinde dahi güçlü bir uygulama birliği sağlanamamıştır. Her vergi dairesi ayrı bir Maliye Bakanlığı gibi davranmakta, aynı veya benzer konulara her vergi dairesi tarafından farklı cevaplar verilebilmekte ve farklı uygulamalara gidilebilmektedir.[427] Belli bir konuda vergi daireleri arasında önemli uygulama farklılıkların bulunması, bilgi ve belge taleplerinde farklılıkların bulunması, mükelleflerin vergiye olan güvenlerinin sarsılmasına ve vergilendirmeye olan inançlarını kaybetmelerine neden olmaktadır.[428]

Esasen uzun dönemli, ülke ve dünya gerçekleri ile uyumlu vergi politikalarının yokluğu, vergi yasalarındaki değişikliklerde çağdaş düzenleme ve başarılı uygulamalara yönelmenin eksikliğine, hatta kararsızlığı ifade eden zikzakların varlığına neden olmuş ve sonuçta da bu durum vergilendirme alanındaki hukuki içtihatların oluşamamasına yol açmıştır. Nitekim bu durum hem yargı kararlarında hem de vergi yasalarının yorumu niteliğini taşıyan vergi idaresinin tebliğ, genelge ve özelgelerinde görülebilmekte; aynı konuda farklı anlayış ve bakış açılarıyla verilmiş değişik yorumlara sık sık rastlanılmaktadır.[429]

3.1.1.2. Mükellefe Değer Veren, Çağdaş ve Etkin Bir Vergi Sisteminin Kurulamamış Olması

Türk vergi sisteminin en önemli sorunlarından biri; oturmuş ve çağdaş vergi sistemleri ile örtüşen bir sisteminin olmaması, istikrarsız bir görünüm arz etmesidir. Etkin bir vergi sisteminin olabilmesi için öncelikle etkin bir vergi politikasının olması gerekmektedir. Orta ve uzun vadeli amaçları içinde barındıran etkin bir vergi politikası yoksa zaten etkin bir vergi sistemi de olamaz. Dolayısıyla bunun sonucu olarak da ortaya bir istikrarsızlık çıkar. Kişiye bağlı olarak ya da iktidarlara bağlı olarak değişen bir vergi politikası oluşur. Böyle karmaşık bir vergi politikasından rasyonel bir vergi sisteminin çıkması mümkün değildir. Günlük tedbirlerle oluşturulmaya çalışılan vergi sistemlerinde tabii olarak günlük amaçlara yönelik sadece yasalar, düzenlemeler yapılır, o zaman da ortaya rasyonel bir sistem çıkmaz. Var olduğu söylenebilecek olan sistemde de tabi ki çeşitli sorunların gündeme

[427]Vergi Konseyi; **Kayıtlı Ekonomiye Geçişte Alınacak Tedbirlerin Alt Komisyonu Temel Çerçeve Metni**, Ankara 2003, s.12.
[428]Şafak Ertan ÇOMAKLI; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergisel Kayıtdışılık**, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s.83.
[429]TOBB; **Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, TOBB Yayını, Ankara 2002, s.36.

gelmesi kaçınılmaz olur. Bunların başında da uygulamayla ilgili sorunlar gelmektedir. Uygulamayla ilgili sorunların başında da yine vergi sisteminin adil ve herkese eşit bir şekilde uygulanmaması, yani herkese aynı uygulamanın yapılmaması gelmektedir. Oysaki Anayasa'nın 10. ve 73. maddeleri açısından vergi kanunlarının herkese eşit bir şekilde uygulanması şarttır.[430]

Türk vergi sistemi pek çok çağdaş ülkede olduğu gibi beyan esasına dayalı bir sistemdir. Beyan esasının başarılı olması için; ülkede vergi ödeme bilincinin çok yüksek olması, insanların vergiyi kutsal bir vatan görevi olarak kabul etmesi; çok güçlü ve etkin bir denetim sisteminin varlığı ve bu denetimler sonucu tespit edilen vergi kayıp kaçakları için etkili ve caydırıcı bir ceza sisteminin olması gerekir. Denetim, bir nevi beyan esasının sigortasıdır. Denetim; etkinlik, caydırıcılık ve eğiticilik fonksiyonlarını yerine getirdiği ölçüde anlamlı sonuçlar doğuracak, vergisini tam ve zamanında ödeyenlere güven duygusu aşılanacaktır.[431] Denetim olmayan bir ülkede beyan esasının yürümesi söz konusu olamaz. Onun için beyan esası olan bir sistemin mutlaka çok iyi işleyebilmesini sağlayacak en önemli şeylerden bir tanesi etkin bir denetim sistemidir. Etkin bir denetim sisteminin kurulması ile vergi sisteminin de iyi çalışması sağlanmış olur. Bunun sağlanamaması halinde, daha adaletli olan dolaysız vergilerin vergi sistemindeki payı azalır, adaletsiz vergi gelirleri olarak addedilen dolaylı vergilerin vergi sistemi ve vergi gelirleri içindeki payı artar. Türkiye'de toplam vergi gelirlerinin yüzde 70'i dolaylı vergilerden, yüzde 30'u dolaysız vergilerden oluşmaktadır ki, adil bir vergi sistemi için bunun tersi olması gerekmektedir. Bunu sağlayacak yöntemlerden bir tanesi de iyi bir vergi sistemi, iyi bir vergi sistemi oluşmasının da en iyi dayanaklarından bir tanesi etkin ve iyi bir vergi denetim sisteminin oluşturulmasıdır. Bunların oluşmasını sağlayacak olan temel şey ise, siyasi irade ve kararlılıktır.[432]

[430]Özgür BİYAN; Peşin Fiyatlandırma Anlaşmalarında Giderilemeyen Eşitsizlik, 05.11.2007, *www.alomaliye.com/2007/ozgur_biyan_pesin.htm* (Erişim Tarihi:14.01.2014)
[431]M. Bülent AYDIN; **Türkiye'deki Kayıtdışı Ekonomide Vergi Denetiminin Önemi (2002-2007),** Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, İstanbul 2006, s.95.
[432]Nihat UZUNOĞLU; "Sadece Vergi Denetimiyle Kayıt Dışılık Engellenemez", http://www.vergiportali.com/ (Erişim:12.04.2012)

3.1.1.3. Vergilerin Sayısının Çokluğu ve Vergi Kanunlarının Sistematikten Yoksun Olması

Mükellefler ödemek zorunda oldukları vergi sayısının çok olduğuna inanıyorlarsa, üzerlerindeki vergi yükü çok ağır olmasa dahi, psikolojik nedenlerden dolayı vergiye karşı olumsuz bir yaklaşım içerisine girebilirler. Aynı zamanda vergi sayısının çokluğu, vergi sistemini daha karmaşık hale getireceğinden denetimi zorlaştırır ve kayıt dışı ekonominin artmasına sebep olur.[433] Ülkemizde 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu yürürlüğe girmeden önce yaklaşık 100 civarında vergi, harç, fon, pay ve ceza türü bulanmaktaydı.[434] Özel Tüketim Vergisi Kanununun 2002 yılında yürürlüğe girmesiyle ile birlikte 16 adet vergi, harç, fon ve pay kaldırılmıştır.

Tablo 12: ÖTV İle Kaldırılan Vergi Harç, Fon ve Paylar

Sıra	Vergi, Harç, Fon ve Pay Adı	Sıra	Vergi, Harç, Fon ve Pay Adı
1	Akaryakıt Tüketim Vergisi	**9**	Eğitim, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi
2	Akaryakıt Fiyat İstikrar Payı	**10**	Taşıtların Kayıt, Tescil ve Devrinde Eğitime Katkı Payı
3	Taşıt Alım Vergisi	**11**	Taşıtların Kayıt ve Tescil Devrinden Alınan Özel İşlem Vergisi
4	Ek Taşıt Alım Vergisi	**12**	Tütün Mamülleri ve Alkollü İçkilerden Alınan Mera Payı
5	Çevre Kirliliğini Önleme Fonu	**13**	Tütün Mamülleri ve Alkollü İçkilerden Alınan Federasyonlar Payı
6	Trafik Tescil Harcı	**14**	Tütün ve alkollü içkilerden alınan Savunma Sanayi Destekleme Fonu
7	Ek Vergi	**15**	Tütün, Tütün Mamülleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu Payı
8	Malul, Şehit Dul ve Yetimleri Payı	**16**	Tütün Mamülleri ve Alkollü İçkilerden Alınan Toplu Konut Payı

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, www.gib.gov.tr

Özel Tüketim Vergisi Kanunu düzenlemesi yeni bir vergi getirmemiş, yalnızca o tarihte yürürlükte ve ödenmekte olan 16 adet vergi, harç, fon ve payları tek isim altında toplamıştır. Böylece yapılan bu düzenleme ile vergi sistemi basitleştirilmiş, etkinliği arttırılmış ve daha çağdaş bir yapıya kavuşturulmuştur. Ayrıca Özel Tüketim Vergisi Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte KDV oran türü 5'ten 3'e indirilmiş ve %26 ve %40 oranlarına tabi mallar özel tüketim vergisi kapsamına alınmış ve KDV açısından söz konusu oranlar kaldırılmıştır. Ancak hala Türk vergi sisteminde vergi uygulamalarına ilişkin olarak yer alan vergi (kanunu) sayısı oldukça fazladır.

[433]Elif TUAY; İnci GÜVENÇ; **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı**, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No:51, Ankara 2007, s.30.
[434]GİB, **Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Türleri ve Kodları**, www.gib.gov.tr

Ayrıca vergi kanunları dışında diğer kanunlarda vergiye ilişkin hükümler yer almaktadır.[435]

Vergi kanunlarında sık sık yapılan değişiklikler sebebiyle vergi kanunlarının sistematiği bozulmuş, anlaşılması zor ve karmaşık hale gelmiş, bazı gelir unsurlarının vergilendirilmesinde istikrarsız bir yapı oluşmuştur.[436] Son yıllarda mali mevzuat ve vergi kanunlarında yapılan değişiklikler yasalara sığmadığı için; ek, geçici ve mükerrer maddeler yüzünden vergi yasaları, tanınmayacak hale gelmiş, Türk vergi sisteminin sistem bütünlüğü kaybolmuştur. Bunlara, Bakanlar Kurulu Kararları, yönetmelikler, tebliğler, iç genelgeler, sirkülerler de eklenince, ortaya tam bir mevzuat karmaşası çıkmaktadır. İşte ülkemizde son yıllarda vergi ve usul kanunlarının sürekli değişmesinden doğan bir vergi kaosu yaşanmaktadır.[437] Vergi kanunlarının sistematikten yoksun olması, sürekli değiştirilmesi esasen benimsenen bir vergi felsefesinin olmayışından kaynaklanmaktadır.[438]

Bunun hem sebebi hem de sonucu olarak, vergi kanunları hukuk ilkelerine göre değil, Hazine'nin gelir ihtiyaçlarına göre belirlenir hale gelmiştir. Vergi kanunlarının anlaşılması zor ve karmaşık yapısı, vergi kaybının oluşmasına yol açmaktadır. Çünkü anlaşılamayan bir kanunun doğru bir biçimde uygulanabilmesi mümkün değildir. Çok sayıda vergi kanununun olması ve söz konusu kanunların birbiriyle bağlantısının kurulamaması, birbiriyle uyumunun sağlanamaması karmaşaya yol açmaktadır. Bu karmaşa da, sistem kaynaklı vergi kayıp ve kaçağına neden olmaktadır.[439]

3.1.1.4. Vergi Kanunlarında Yer Alan Muafiyet ve İstisnaların Çokluğu ve Karmaşık Olması

Vergi vermemek veya daha az vergi vermek amacıyla kayıt dışı kalan işlemler bilinçli olarak yapıldığı gibi, bazen kanunların izin vermesi nedeniyle de ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, kayıt dışı ekonominin önemli bir kaynağı mevcut hukuki

[435]TOBB; **Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, TOBB Yayını, Ankara 2002, s.33.
[436]Fehmi GÜNAY; "Maliye Bakanlığı Vergi Konseyinin Gelir Vergisi Sistemine İlişkin Yenilik Önerileri**", Vergi Sorunları**, Kasım 2008, Sayı:242, s.50.
[437]Selahattin TUNCER; "Bazı Temel Vergi ve Usul Kanunları Yeniden Yazılmalı", **Yaklaşım**, Haziran 2004, Sayı:138, s.9-14.
[438]A.Kerim GÖK; "Vergi Direncinin Gelişimi", **Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Yıl:2007, Cilt:XXII, Sayı:1, s.149.
[439]Yusuf KARAKOÇ; "Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp Ve Kaçakları (Düzenleme-Uygulama-Yargılama)," 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.94.

düzenlemelerdir. Bunların başında da yasalarla bazı kişi, kurum, faaliyet ve işlemlerin vergiden muaf tutulması veya istisna edilmesi gelmektedir. Böylece yasalarla kayıt dışı bırakılmasına izin verilen faaliyetler veya işlemler dolayısıyla kayıt dışılık yaratılmaktadır.

Türk vergi sisteminde, ekonomik ve sosyal politikalar nedeniyle yasalarla vergiden muaf tutulan ve istisna edilen kazanç ve iratların sayısı oldukça fazladır. Yasal düzenleme sonucu olarak vergiden muaf faaliyetler için defter ve belge tutma zorunluluğu yoktur. Bazı faaliyetler, yasalarla kayda geçirilme zorunluluğu dışında bırakılmıştır. Resmi nitelikte kayda geçirilmeyen ve dolayısıyla vergi tahsilatını azaltan, her türlü ekonomik faaliyeti veya işlemi, konumuz itibariyle kayıtdışı saymak gerekmektedir.

Vergi sistemimizde, kayıt dışılığı özendiren ve kayıt dışılığın büyümesine neden olan yasal ve idari düzenlemeler oldukça fazladır. Devletin değişik sosyal ve ekonomik amaçlara ulaşmak için kendi iradesiyle ve yasal olarak vergilememe hakkını kullandığı, vergi kanunlarında yaklaşık 600 maddede, vergi kanunları dışında kalan kanunlarda da 138 adet vergi harcaması ya da vazgeçilen kamu geliri bulunmaktadır.[440] Esnaf muaflığı, diplomat muaflığı, serbest meslek kazançları istisnası, gayrimenkul sermaye iradı istisnası, menkul sermaye iradı istisnası, ücret istisnaları, diğer kazanç ve iratlarda istisna, serbest bölgeler kanunundan doğan istisna, yatırım indirimi istisnası, kurumlar vergisi kanunu kapsamındaki istisna ve muafiyetler, katma değer vergisi kapsamındaki istisna ve muafiyetler vergi kanunlarında yer alan bu düzenlemelerden bazılarıdır. Türk vergi sisteminde uygulanan muafiyet ve istisnaların oldukça fazla olması vergi tabanının genişletilmesini engellemekte, dolayısıyla kayıt dışı ekonomiye davetiye çıkarmaktadır. Vergi mükellefleri bu muafiyet ve istisna sınırlarını aşmamak için kazançlarının bir kısmını gizleyerek beyan etmemakte ve kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmaktadırlar. [441]

[440]Mustafa ÇOLAK**; Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüme Yönelik Politika Önerileri**, Maliye Bakanlığı Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2012/423, Ankara 2012, s.210-211.
[441]Mustafa Ali SARILI; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:41, 2002, s.41.

Vergisel bağışıklıklar olarak nitelendirilebilecek istisna, muafiyet ve indirimler çok yaygın ve vergi tabanını aşındıracak boyuttadır. Literatürde vergi harcaması olarak ifade edilen bu durum hem vergi mükellefleri arasında adaletsizliğe yol açarak bunlardan yararlanmayanların vergi yükü altında ezilmelerine neden olmakta, hem de vergi sisteminin oto kontrol mekanizmasını zayıflatarak elastikiyetini ve vergi denetimlerinin etkinliğini azaltmaktadır. Konu vazgeçilen vergi olarak ele alındığında, vergi kanunlarımızda yer alan istisnalar ilk akla gelen hususdur. Kurumlar Vergisi Kanunu'nda 12 ayrı istisna hükmü, 16 tane ayrı muafiyet hükmü bulunmaktadır. Bir vergide 28-30 istisna ve muafiyetin olması, erozyonun önemli boyutlarda olmasını kaçınılmaz kılmaktadır.[442] Bu tür vergi kayıplarının önüne geçilmesi siyasi iradenin kararına bağlı bir işlemdir. Bu konudan doğan kayıpların önlenmesinin tek yolu vergi yasalarındaki istisna ve muafiyetlerin ekonominin şartları çerçevesinde azaltılmasıdır.

Uzun dönemli bir vergi politikasının bulunmaması ve vergilendirmede temel yaklaşımın belirlenmemesi nedeniyle, hangi konuların vergilendirilmesi gerektiği hususunda sürekli değişimler yaşanmaktadır.[443] Konjonktürel nedenlerle gündeme gelmiş, iyi hazırlanmamış vergi kanunları boşluklar içermektedir. Bu boşluklardan yararlanabilenler vergiden kaçınabilmekte, bazen de vergi kaçırmaktadır. Aslında vergilendirilmesi gereken konu ve/veya kişiler bu boşluklar yüzünden vergi dışı kalabilmektedir. Öte yandan, istisna ve muafiyetlerin iyi belirlenememesi; vergi kanunlarında çok sayıda istisna ve muafiyetin yer alması ve vergilerin teşvik aracı olarak yoğun bir şekilde kullanılması vergi kayıp ve kaçaklarına yol açmaktadır. Götürü usulde vergilemenin yerine getirilmiş bulunan basit usulde vergileme de bir başka vergi kayıp ve kaçak kaynağı işlevi görmektedir. Nitekim basit usulde vergilemenin, belge düzenini olumsuz yönde etkilemek suretiyle, gerçek usulde vergileme alanında vergi kayıp ve kaçak oluşmasına yol açtığı bilinmektedir.[444]

---

[442]Murat AKYOL; "Türk Vergi Sistemindeki Temel Sorunlar", **Ekonomi Politik**, Kasım 2003, http://kaykusuz. tripod. com /id26.html, (Erişim:13.11.2011).

[443]Fehmi GÜNAY; "Maliye Bakanlığı Vergi Konseyinin Gelir Vergisi Sistemine İlişkin Yenilik Önerileri" **Vergi Sorunları**, Kasım 2008, Sayı:242, s.50.

[444]Yusuf KARAKOÇ; "Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları (Düzenleme-Uygulama-Yargılama)," 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.93-94.

Vergi yasalarına ilişkin uygulamalara büyük ölçüde yasalara eklenen mükerrer, geçici, ek, ek geçici maddeler yön vermektedir. Birçok vergi kanununda istisna, muafiyet ve indirimlere ilişkin hükümlerin ancak bu kanunlara hüküm eklenmek veya bu kanunlarda değişiklik yapılmak suretiyle düzenleneceği belirtilmiştir. Ancak buna rağmen özel kanunlarda vergilendirmeye ilişkin hükümlere yer verilmektedir.[445]

Vergi hukuku bakımından mevzuatın en geniş anlamına; kanunlar, tüzükler, yönetmelikler, emsal yargı kararlarının yanında Bakanlar Kurulu Kararları ile Maliye Bakanlığı'nın Genel Tebliğler başta olmak üzere, iç genelgeler, sirkülerler, özelgeler vb. dahil olmaktadır. Bu metin yığınını anlamak, buna uymak ve/veya bunu hukuka uygun olarak uygulamak imkansız denecek kadar zordur. Bu nedenle, vergi kanunlarını yeterince anlayamamaktan, kavrayamamaktan kaynaklanan vergi kayıp ve kaçaklarının olması kaçınılmaz olmaktadır.[446]

Oysaki vergi kanunları, tıpkı "İnsan Hakları Bildirgesi" veya "Anayasa" gibi toplumun tümünü ilgilendiren kamuya yönelik düzenlemelerdir. Bu nedenle de vergi kanunlarının her yurttaşın rahatlıkla okuyup anlayacağı düzeyde açık ve anlaşılır bir yapıda olması gerekir. Ancak tam aksine vergi kanunlarının giderek anlaşılmasında güçlükler çekilen, karmaşık bir yapıya evrilmekte olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, vergi kanunlarının sayısı hızla artmaktadır. Bugün ülkemizde 20 civarında doğrudan vergi kanunu ve 180'in üzerinde vergi ile ilgili kanun bulunmaktadır. Öte yandan vergi kanunlarının boyutları yazılı metinler olarak giderek büyümektedir. Örneğin, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu 1960 yılında yaklaşık 12.800 kelime iken 2013 yılı Eylül ayı itibarıyla yaklaşık 34.500 kelime sayısına ulaşmıştır.[447]

Özel kanunlarda bulunan vergisel hükümler, basitlik ilkesi ile bağdaşmamakta, mevzuatımızın karmaşıklığını artırmaktadır. Özel kanunlarda yer alan vergisel hükümler, özellikle istisna kazançlar ile bağış ve yardımlar konusunda önem arz etmektedir. Örneğin serbest bölgelerden elde edilen kazanca ilişkin istisna gelir veya

[445]Arslan ÇELİK; Gökhan DEDE; "Vergi Muafiyet ve İstisnalarının Sınırı, Bu Konuda Çıkan Sorunlar ve Bir Çözüm Önerisi", **Vergi Raporu**, Mayıs 2008, Sayı:104, s.8-9.
[446]Yusuf KARAKOÇ; "Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları (Düzenleme-Uygulama-Yargılama)," 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.104.
[447]Yakup KARABACAK;"Türk Vergi Kanunlarının Karmaşıklık Düzeyinin Ölçümü Üzerine Bir Deneme", **Maliye Dergisi**, Temmuz-Aralık 2013, Sayı:165, s.39.

kurumlar vergisi kanunlarında değil, Serbest Bölgeler Kanununda yer almaktadır. Keza, (daha önce uygulamada olan ancak OHAL uygulamasının kaldırılmasıyla uygulama alanı kalmamıştır) Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine yapılan teslimler KDV'den istisnadır. Ancak bu istisna KDV Kanununda düzenlenmemiştir.[448] Hem gelir vergisi hem de kurumlar vergisinde bazı indirilecek giderlere ilişkin düzenlemelere başka kanunlarda (Sosyal Sigortalar Kanunu, Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu) yer verilmiştir.[449]

Bağış ve yardımlara ilişkin düzenlemelerin de büyük bir kısmının vergi kanunlarında değil de, özel kanunlarda yer alması, hem uygulamacılar hem de mükellefler açısından sorun oluşturmaktadır. Vergi kanunlarında yer alan bağış ve yardımların bir kısmı dönem kazancının belli bir oranı ile sınırlandırıldığı halde, bir kısmının tamamı dönem kazancından indirilebilmektedir. Özel kanunlarda yer alan hükümlere göre yapılan bağış ve yardımların tamamı dönem kazancından indirilebilmektedir. Ayrıca indirime konu bağış ve yardımların bir kısmı sadece nakdi bağış ve yardımlar, bir kısmı hem ayni hem de nakdi yardımlar olabilmektedir. Bu itibarla, özel kanunlarda yapılan düzenlemelerin takibindeki güçlük de sistemi karmaşık hale getiren bir başka hususdur.[450] Bundan dolayı özel kanunlarda yer alan vergisel hükümlerin vergi kanunlarında yer alan hükümlerle uyumlaştırılması veya özel kanunlar yerine vergi kanunlarına hüküm konulması daha yerinde bir uygulama olacaktır.

3.1.1.5. Vergi Sisteminin Yeterli Oto-Kontrol Mekanizmalarına Sahip Olmaması

Çağdaş vergi sistemlerinde olduğu gibi ülkemizde de genel olarak vergi sistemi; beyan esası, vergi güvenlik müesseseleri ve denetim olmak üzere üç temel ayak üzerine kuruludur. Yani vergileme beyan esasına göre yapılır; vergi beyanlarının gerçek durumu yansıtmasını sağlamaya yönelik olarak, vergi tabanının aşındırılmasını engellemek amacıyla vergi kanunlarında vergi güvenlik önlemleri düzenlenir; beyanlar sonradan denetlenir.[451]

---

[448]DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Vergi İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2001, s.18.
[449]HUD, **Beyanname Düzenleme Kılavuzu**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, İstanbul 2011, s.610-611.
[450]Nevzat ERDAĞ; **Kayıtdışı, Karapara, Yolsuzluk**, Cinius Yayınları, İstanbul 2007, s.41.
[451]Göksal AYGÜN; "Gelir Vergisi Mükellefleri İçin Uygulanan Vergi Güvenlik Müesseselerinin Uluslar Arası Uygulamaları ve Mevzuatımız Açısından Değerlendirilmesi",**Vergi Sorunları**, Mart 2009, Sayı:246, s.258.

Vergi sisteminin beyan esasına dayalı olması, mükellefler tarafından beyan edilen değerlerin gerçeğe uygun olup olmadığının sağlıklı biçimde vergi incelemesiyle test edilebileceği sonucunu doğurmaktadır. Bu şekilde daha fazla mükellefin inceleme altına alınması sağlanarak vergi incelemesinin en önemli fonksiyonu olan mükellef nezdinde caydırıcılık sağlanmış olacaktır. Ancak vergi inceleme elemanlarının sayısal yetersizliği nedeniyle bütün mükelleflerin hesaplarının incelenemeyeceği, incelenmesinin de beklenemeyeceği gerçeğinden hareketle, oto-kontrol niteliğinde bazı vergi güvenlik önlemleri uygulamaya koyulmuştur: Emsal bedel ve ücret, ortalama kar haddi, asgari gayri safi hasılat, hayat standardı esası ve servet beyanı, ücretlilere vergi indirimi (iadesi) gibi müesseseler zaman içinde uygulanmıştır.[452]

Vergi güvenlik müesseseleri gerçek vergi matrahlarının beyan edilmesini sağlamaya yönelik olarak getirilmiş uygulamalardan birisidir.[453] Vergilendirmeyi destekleyen bir araç olan vergi güvenlik müesseseleri ile, bu müesseselerin uygulamada vergi kayıp ve kaçağının önlenmesinde etkin bir araç olarak kullanılması, mükellefleri vergisel ödevlerini yerine getirirken daha özenli davranmaya yöneltmeleri ve yapılacak vergi incelemelerinde denetim elemanlarının daha etkili bir araca sahip olmaları amaçlanmaktadır.

Bundan dolayı oto-kontrol niteliğindeki vergi güvenlik müesseseleri, beyan esasına dayalı vergilemenin, "denetim" kadar önemli ve vazgeçilmez unsurlarındandır. Vergi sistemimizde başlangıçtan beri yer alan önemli müesseseler, büyük ölçüde yürürlükten kaldırılmış ve böylelikle vergi sistemimiz vergi güvenlik müesseselerinden yoksun bırakılmıştır. Bu gelişmede; sistemin adaletten uzaklaştığı ve bazı müesseselerin ekonomik gerçeklerle bağdaşmadığı gibi gerekçeler etkili olmuştur.[454] Bugün itibariyle mevcut bulunan sınırlı sayıda müessese de, etkin şekilde kullanılamamaktadır.

[452]Nevzat ERDAĞ; **Kayıtdışı, Karapara, Yolsuzluk**, Cinius Yayınları, İstanbul 2007, s.37-38.
[453]Erhan GÜMÜŞ; Semih BİLGE; "5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda Yer Alan Vergi Güvenlik Müesseseleri ve Gereklilikleri", **Vergi Sorunları**, Aralık 2006, Sayı:219, s.121.
[454]Vergi Konseyi; **Dolaysız Vergiler ve Otokontrol Araçları**, Ankara 2003, http://www.vergikonseyi.org.tr/calismalar.php?detay (Erişim Tarihi: 09.02.2013)

3.1.1.6. Mükellef Haklarına Vergi Sisteminde ve Uygulamada Yeterince Yer Verilmemesi

Başlangıcı Magna Carta'ya kadar götürülen mükellef hakları -genel bir tanımla-, vergilendirme ve bununla ilgili süreçlerde devlet ile mükellef arasındaki hukuki ilişkide mükelleflere tanınan haklar olarak tarif edilebilir. Hukuki olarak ise vergi mükelleflerine, olumlu ya da olumsuz bir talepte bulunma yetkisi veren ve ihlal edildiğinde hukuki korunma sağlayan haklardır.[455] Bireylerin yükümlü oldukları konularda haklarının da bulunduğu düşüncesi ile gelişen mükellef hakları, birçok ülkede kabul edilmiş ve temel birey hakları ile paralel gelişerek son dönemlerde uluslararası düzeyde de kabul görür hale ulaşmıştır. Devlet ve mükellefin eşit konumda değerlendirilmediği ülkemiz hukuk sisteminde, kimi yasa ve uygulamaların makul ölçülerin üzerinde mükellefler aleyhine sonuçlar doğurabildiği görülmektedir.[456] Bu yasa ve uygulamalar günümüzde evrensel düzeyde gelişmiş ve yerleşmiş olan mükellef hakları ile çelişmektedir.[457]

Vergi ile ilgili mevzuat, uygulama ve yargı kararları ele alındığında, birey-devlet ilişkisinde vergi ve benzeri mali yükümlülüklerde tarafların eşitliğinin kabul edilmediği, eşitlik bir yana, kimi durumlarda bireylerin temel haklarının ve gelişen mükellef haklarının gözetilmediği görülmektedir. Örneğin dört kitaptan oluşan Vergi Usul Kanunu'nun ikinci kitabında mükellefin ödevlerine 6 kısım ve 23 bölümde 105 maddede yer verilirken, söz konusu Kanunun hiç bir yerinde mükellef haklarına dair bir düzenleme veya ifadeye yer verilmemiştir. Oysaki, vergilemenin pasif süjesi olarak mükelleflerin, aktif vergi süjesi olan Devlet karşısındaki hakları, en az yükümlülükleri (ödevleri) kadar kutsal ve önemlidir.[458]

Son yüzyılda gelişen ve kabul gören temel haklar ile kişilerin temel haklarının kamu kurumlarına karşı korunması müesseselerinin yanında, gelir idarelerinin mükellef hakları ve mükellef odaklı vergileme gibi anlayış ve kavramları kabul etmeleri, bireylerin kamu gücü karşısında korumasız konumdan çıkarılarak belli olanaklara

[455]Recai DÖNMEZ; "Yükümlü Hakları: Ortaya Çıkış Nedenleri ve Bir Kavramlaştırma Denemesi", **Yaklaşım**, Nisan 2004, Sayı:136, s.57.
[456]Örneğin vergi hukukunda borçlu veya alacaklı tarafın kamu veya birey olmasına göre faiz uygulamaları değişiklik göstermektedir.
[457]Selami ER; "Mükellef Hakları ve Kamuda Faiz Uygulamaları", **Sayıştay Dergisi**, Nisan-Haziran 2011, Sayı:81, s.3.
[458]Ahmet EROL; "Mükellef Hakları ve Evrensel Değerler", **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi,** Mayıs 2011, Sayı:89, s.18-23.

sahip kılınması sağlanmaktadır.[459] Ülkemizde mevcut anayasal ve yasal düzenlemeler ile belli ölçüde mükellef haklarının korunduğu görülse de yasal düzenlemelerin yeterli ve gerekli korumayı sağladığını söylemek mümkün değildir.

Oysaki, mükellef haklarına ilişkin düzenleme ve uygulamalarla devlet tarafından mükelleflere değer verildiği algısı yaratılacak, yaratılacak bu algı mükelleflerin vergiye, vergilendirme sürecindeki işlem, uygulama ve yaklaşımlara ve vergilerin nerede ve nasıl kullanıldığına yönelik şüphe ve kaygılarını asgariye indirecektir. Mükelleflerin vergiye karşı olan "hiç ödememe veya eksik ödeme" şeklinde tezahür eden tepki ve direncini bertaraf edecek, mükelleflerin vergiye gönüllü uyum düzeylerini yükseltecek, mükellefler ile devlet arasında barışın sağlanmasını ve yok olan güvenin yeniden tesis edilmesini ve toplumda vergi bilincinin yaygınlaştırılmasını sağlayacaktır.

3.1.1.7. Vergi Tabanın Dar Olması

Vergi tabanı, bir ülkede cari vergi sisteminin, üzerinden vergi alınabilecek ekonomik unsurlardan ne kadarını kapsadığını ve üzerinden vergi alınabilecek ekonomik unsurlardan fiilen ne kadarının vergilendirilebildiğini ifade etmektedir.[460] Türk vergi sistemine ilişkin olarak gündeme getirilen en önemli eleştirilerden birisi vergi tabanının dar olduğudur. Rasyonel ve etkin bir vergi sisteminin oluşturulması için, vergi yükünün adil olarak dağıtılıp, her kesimden orantılı şekilde vergi alınması şarttır. Bunun için kayıt dışı ekonomiyi engelleyici uygulamalara gitmek gereklidir. Kayıt dışı ekonomi büyüdükçe, vergilendirilebilir kapasite azaldığı, dolayısıyla vergi yükündeki her artışın kayıtlı kesim üzerindeki vergi yükünü arttırdığı açıktır. Ekonomide varolan kayıt dışının fazlalığı vergilemenin amaçlarına ters düşer. Vergi gelirlerimizin kompozisyonuna bakıldığında dolaylı vergilere doğru bir kayma eğilimi görülmekte, gelir üzerinden alınan vergilerin payı her geçen dönem azalmaktadır. Kayıt dışı ekonomi ile bağlantılı vergi tabanının darlığı vergi yükünün oldukça yüksek olması sonucunu doğurmaktadır.[461]

---

[459]Selami ER; "Mükellef Hakları ve Kamuda Faiz Uygulamaları", **Sayıştay Dergisi**, Nisan-Haziran 2011, Sayı:81, s.4.
[460]Osman PEHLİVAN; Ersan ÖZ; "Türkiye'de Vergi Tabanının Genişletilmesi Sorunu", **Vergi Sorunları**, Kasım 2000, Sayı:146, s.143-144.
[461]Özgür BİYAN; "Vergilemenin Nihai Niteliğinden Sapmasının Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Nedenleri", **Bilanço**, Bursa SMMMO, Mart 2004, Sayı:57, s.18-23.

Diğer taraftan vergi tabanının darlığına paralel olarak, vergi oranlarının ve dolayısıyla vergi yükünün yüksek olduğu da görülmektedir. Bu durum ekonomik faaliyetlerin önündeki önemli engellerden birisidir. Ancak kayıt dışı ekonominin vergi yükünü toplumun belirli kesimlerine yüklediği açıktır. Emek piyasası (ücret geliri elde edenler) bunların başında gelmektedir.[462] Vergi tabanı, kayıtdışı ekonominin yoğun bir şekilde var olması ve kayıtdışı ekonominin yarattığı etki ve sonuçlar, izlenen ekonomik ve vergi politikaları sonucu genişleyememekte veya büyüyememektedir. Vergiye yönelik kayıt dışı rakamları ve tespit sonuçları farklı şekillerde kamuoyuna yansımaktadır. Bu tespitler çok net bir sonuç vermemekle beraber global olarak ekonomik hareketlerin en az yarısının kayıtdışında kaldığı söylenebilir.[463]

Vergi tabanının genişlemesi ve vergi gelirlerinin artması vergi idaresinin etkinliği ile doğru orantılıdır. Vergi idaresi, vergilendirme sürecinde etkinliğini gösterebilmesi için Vergi Usul Kanununda yer alan yoklama, vergi incelemesi, aramalı inceleme, bilgi toplama gibi olanaklarla donatılmıştır. Ancak vergi idaresinin vergilendirmeyle ilgili bu tespit ve denetim yollarını etkin bir şekilde kullanamadığı görülmektedir. Ülkemizde vergi tabanının genişlemesi ve kayıtdışının kayıt altına alınması için toplu yoklama yöntemi çok büyük önem arz etmektedir. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı toplu yoklama yapılmasından kaçınılmaktadır.[464]

Vergi idaresinin tarhiyat, tahsilat, inceleme ve denetim gibi işlevlerinin temel amacı, mükelleflerin ve matrahların doğru belirlenmesini sağlayarak vergileri toplamaktır. Vergi idareleri sadece tahsilat yapan birimler değil, vergi matrahlarını denetleyen ve bu amaçla inceleme ve araştırma da yapan kurumlardır. Vergi matrahlarının incelenmesi ve araştırılması, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılması açısından büyük öneme sahiptir. Bu incelemelerin ve araştırmaların aksaması genel olarak kayıt dışı ekonomiyi artırırken vergi gelirlerinin de azalmasına neden olabilmektedir.[465]

---

[462]Yüksel KARACA; "Türk Vergi Sisteminin Yapısal Sorunları ve Emek Piyasasında Vergi Yükü: Sosyal Sigorta Katkı Payları Mı? Gelir Vergisi Mi?", **Yaklaşım**, Kasım 2002, Sayı: 119, s. 60-61.
[463]Talha APAK; Kayıtdışı Ekonomi Artıyor-Vergi Tabanı Yerinde Sayıyor, http://www.alomaliye.com /talha_ apak _kayitdisi_ekonomi.htm (Erişim:12.04.2013)
[464]Ersan GÜNDEŞLİ; "Vergi Hukukunda Yoklama ve Vergi Tabanının Genişlemesi", **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi,** Mayıs 2005, Sayı:17, s.51-52.
[465]Erhan GÜMÜŞ; "Vergi Hukukunda Bilgi Toplama ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemedeki Rolü", **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi**, Mayıs 2013, Sayı:113, s.46.

Kayıt dışı ekonomi vergi sistemini ve vergi idaresini olumsuz etkilemekte, idarenin vergi toplama gücünü ve etkinliğini azaltmaktadır. Bundan da önemlisi bu durum vergisel yükümlülüklerine uymak suretiyle vergi dairesine kayıtlı olarak faaliyette bulunan mükelleflerin, kendi faaliyet bölgelerinde yaygın olarak kayıt dışı faaliyetleri gördükçe genelde Devlete ve özelde vergi idaresine olan güvenlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Vergi kayıp ve kaçağına sebebiyet veren kişi veya kurumlar hakkında vatandaşlar tarafından yazılı veya sözlü olarak ihbarda bulunmak mümkün bulunmaktadır. Vergi kayıp ve kaçağının azaltılmasında vatandaşların yazılı veya telefonla vergi idaresine yapacakları bildirimlerin (ihbarın) büyük katkısı bulunmaktadır. Ülkemizde vergi inceleme oranının istenen seviyelerde olmadığı düşünülürse incelenecek mükelleflerin seçiminin ne denli önemli olduğu ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, mükellefler hakkında üçüncü kişiler tarafından yapılan ihbarlar ve bunların sonucunda yapılacak incelemeler sonucunda ortaya çıkarılan matrah ve vergi farkları önemli hale gelmektedir. Ancak kayıtdışılığın yüksek olduğu ülkemizde, vatandaşlar ihbar müessesesini yeterince kullanmamakta ve kayıtdışı ekonomik faaliyetlere karşı kayıtsız kalmakta ve her şeyi devletin yapmasını istemektedirler. Diğer bir ifade ile, ihbarcıların kimliklerinin ifşa edilmesi korkusu ve toplumumuzda ihbarcılığın hoş karşılanmaması nedeniyle ihbar müessesesi yeterince çalışmamakta ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden bireysel olarak şikayet eden vatandaşlar, vergi idaresine yeterince yardımcı olmamaktadırlar.[466]

Vergi tabanının genişletilmesi mevcut durumda verginin konusuna girmeyen bir kısım kişilerin ve gelirlerin vergilendirilmeye başlanması ya da aslında vergiye tabi olmasına rağmen beyan ya da vergi dışında kalan (istisna, muafiyet, vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma yollarıyla) gelirlerin gerçek tutarlarının beyan edilmesidir. Kısacası vergi tabanının genişletilmesi, beyanname veren kişi sayısının ve/veya beyan edilen kazançların artmasıdır.[467]

Ekonomide yaşanan gelişmelere rağmen Türkiye'de vergi tabanında bir genişleme ve faal mükellef sayısında makul bir artış yaşanmamaktadır. Beyana dayalı vergi sisteminin temelini oluşturan gelir ve kurumlar vergisi mükellef sayıları adeta

[466]İmdat TÜRKAY; "Vergi Kayıp ve Kaçağının İhbarı", **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi**, Temmuz 2012, Sayı:103, s.132.
[467]Nazmi KARYAĞDI; "Türkiye'de Gelir Vergisi Reformunun Gerekliliği", **Vergi Dünyası,** Temmuz 2011, Sayı:359, s.37.

yıllardır yerinde saymaktadır. 2000, 2001 ve 2009 yıllarında yaşanan krizler ise vergi mükellefi sayısını geriletmiştir. Türkiye yıllardır vergi tabanını genişletememenin sıkıntısını yaşamaktadır. 2000'li yıllara kadar gerçekleşen küçük çaplı vergi mükellefi artışı kriz dönemiyle birlikte tekrar düşüş göstermiştir.[468]

Tablo 13: Yıllara Göre Mükellef Sayıları (12 Aylık Mükellef Sayısının Aritmetik Ortalaması)

Yıllar	Gelir Vergisi	Kurumlar Vergisi	Basit Usul	Toplam	KDV
1990	2.768.216	142.995	-	2.911.211	2.084.157
1995	2.741.806	319.698	-	3.061.504	2.294.665
2000	2.080.877	581.574	758.751	3.421.202	2.868.126
2001	1.768.653	565.556	808.787	3.142.996	2.870.826
2002	1.746.725	577.614	811.515	3.135.854	2.885.647
2003	1.734.726	597.106	818.513	3.150.345	2.832.976
2004	1.767.129	620.240	821.343	3.208.712	2.198.869
2005	1.712.610	604.560	797.039	3.114.209	2.179.575
2006	1.715.059	601.957	785.577	3.102.593	2.207.794
2007	1.720.485	623.292	765.689	3.109.466	2.247.182
2008	1.721.043	641.083	754.780	3.116.906	2.279.781
2009	1.692.556	639.991	740.948	3.073.495	2.255.722
2010	1.693.430	646.735	733.626	3.073.791	2.264.258
2011	1.700.402	659.730	720.801	3.080.933	2.284.442
2012	1.760.785	662.190	705.093	3.128.068	2.343.221
2013	1.779.577	660.568	695.873	3.136.018	2.355.094

Kaynak: 2000 yılına ilişkin bilgiler, TÜRMOB Bilanço Dergisi, Sayı:103, Mayıs 2005'ten alınmış, diğer yıllara ilişkin bilgiler Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığının vergi istatistiklerinden yararlanılmıştır.

3.1.1.8. Harcamaların Önemli Bir Kısmının Gider Olarak Dikkate Alınamaması

Kayıtdışı işlemler ve bununla bağlantılı vergi kaybının, önemli nedenlerinden biri de, belge alışverişinin yeterince sağlanamayışıdır. Vergilendirmeye esas olan kazancın tespitinde gider olarak dikkate alınabilecek harcamaların kapsamının sınırlı oluşu, kanunen gider olarak kabul edilmeyen harcamalar için belge talep edilmemesi sonucunu doğurmakta ve bu durum kayıtdışı ekonomiyi körüklemektedir. Harcamaların gider olarak dikkate alınamaması belge istenmemesini ve bununla birlikte nakit ekonomisini de arttıran bir unsur olmaktadır.[469]

[468]Talha APAK; Kayıtdışı Ekonomi Artıyor-Vergi Tabanı Yerinde Sayıyor, http://www.alomaliye.com /talha_ apak _kayitdisi_ekonomi.htm (Erişim:12.04.2013)

[469]Burçin BOZDOĞANOĞLU; "Türk Vergi Sisteminde Gider Yazılabilecek Harcamaların Sınırlı Oluşunun Kayıtdışı Ekonomiye Etkisi", **-E Yaklaşım,** Kasım 2010, Sayı:215.

Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere, Fransa ve Almanya gibi birçok Avrupa Birliği üyesi ülkelerde vergi mükelleflerinin gider olarak dikkate alabilecekleri yazabilecekleri harcamaların kapsamı son derece geniş tutulmuştur. Takma diş, dans öğrenme giderleri, sigara ve alkolü bırakmak için yapılan tedavi giderleri, zihinsel ve bedensel özürlü çocukların giderlerinin de dahil olduğu birçok harcama gider kapsamına girmektedir. Ülkemizde bu harcamaların hiçbiri gider olarak dikkate alınamadığı gibi daha birçok harcama da kapsam dışı bırakılmıştır.[470]

Türkiye'de harcamaların çoğunun gider olarak dikkate alınamaması önemli bir eksikliktir. Oysa harcamaların çoğunun gider olarak dikkate alınması durumunda daha çok tevsik edici belge (fatura, fiş vb.) alınacaktır. Doktora gidildiğinde makbuz alınacak, karşı taraf da söz konusu tutarın tamamını gelir olarak dikkate alacaktır. Örneğin bir kişi çocuğunun servis ödemesinden fatura alacak, servis hizmeti veren mükellef de fatura verecek ve elde ettiği gelirin tamamını hasılat olarak dikkate alacaktır. Türk vergi sisteminde belge düzenin yerleşmesinin ve kayıtdışı ekonomi ile mücadelenin önündeki önemli engellerden birisi de gider olarak dikkate alınabilecek harcamaların kapsamının dar tutulmasıdır. Gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri açısından, gider olarak dikkate alınabilecek harcamaların kapsamının genişletilmesi, mükellefleri belge almaya teşvik edici bir unsur olabilecektir.[471] Bu konu Türkiye'de hem kayıt dışılığın, hem vergi kayıp ve kaçağının önlenmesi, hem de vergi gelirlerinin arttırılması için kaçınılmaz önlemlerden bir tanesidir. Onun için Türkiye'de harcamaların çoğunun gider olarak dikkate alınamaması uygulamasının terk edilerek; gider olarak dikkate alınabilecek harcamaların kapsamının mutlaka genişletilmesi gerekmektedir.

3.3.1.9. Farklı Vergi Kanunlarında Benzer Konuları Düzenleyen Hükümler Arasında Uyumun Bulunmaması

Vergi mevzuatımızın mevcut yapısında yer alan bir başka sorun da, Türk vergi kanunları arasında paralelliğin ve bütünlüğün bulunmamasıdır. Bu durum uygulamada tereddütlere yol açarak vergi idaresi ile mükellef arasındaki görüş ayrılıklarını artırmaktadır. Nitekim serbest meslek faaliyetinde gelirin elde

[470]Şükrü KIZILOT; Şafak E. ÇOMAKLI; "Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.124.
[471]Burçin BOZDOĞANOĞLU; "Türk Vergi Sisteminde Gider Yazılabilecek Harcamaların Sınırlı Oluşunun Kayıtdışı Ekonomiye Etkisi", **-E Yaklaşım,** Kasım 2010, Sayı:215.

edilmesiyle katma değer vergisinin doğuşunun farklı esaslara bağlanmış olması dolayısıyla, hizmetin ifa edilmiş olmasına rağmen tahsilatın yapılmadığı durumlarda ne tür işlem yapılacağı belli değildir.[472] Gelir unsurlarında vergiyi doğuran olay, farklı esaslara bağlanmıştır. Diğer taraftan, farklı vergi kanunlarında farklı değerleme hükümleri kullanılmaktadır. Örneğin; ayni ücret ödemelerinde, katma değer vergisi matrahı emsal bedel iken, gelir vergisi stopajının, ayni değerin verildiği gün ve yerdeki ortalama perakende fiyatlar üzerinden değerlendirilmiş tutarı üzerinden yapılması öngörülmüştür.[473]

KDVK'nın 27. maddesinde emsal bedeli ve emsal ücretinin Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre tespit olunacağı belirtilmiştir. Vergi Usul Kanununa göre imal edilen emtianın maliyet bedeli belirlenirken genel idare giderlerinden mamule düşen hissenin malın maliyetine katılması ihtiyari iken, katma değer vergisi uygulaması bakımından emsal bedelin tayininde genel idare giderleri ve genel giderlerden mamule düşen hissenin bedele katılması mecburidir. Anonim şirketler de, limited şirketler de tüzel kişiliğe sahip sermaye şirketleridir. Her ikisi de kanuni temsilciler vasıtası ile temsil edilirler. Anonim şirketlerde yönetimde olmayan ortağın hiçbir sorumluluğu yoktur. Sorumluluk tamamen yönetim kuruluna aittir. Limited şirketlerde ise müdürler -kanuni temsilci olarak- borcun tamamından sorumlu olurken müdürlük görevi olmayan diğer ortaklar ise sermaye hisseleri oranında sorumludurlar. Yani 6183 sayılı AATUHK'un 35'inci maddesi limited şirketleri diğer tüzel kişilerden ayırarak bütün ortakları sermayeleri oranında sorumlu tutmaktadır.[474] Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu nedenle, vergi kanunları arasında paralellik ve bütünlüğün tam olarak sağlanması gerekmektedir.

3.1.1.10. Geçmişe Yürüyen ya da Geçmişi Esas Alan Vergi Yasalarının Çıkarılması

Hukuki güvenlik ilkesi, herkesin tabi olacağı hukuk kurallarını önceden bilmesi, tutumunu ve davranışlarını buna göre güvenle düzene koyabilmesi anlamına gelir. Vergilendirmede hukuki güvenlik ilkesinin kapsamına verginin belirliliği, vergi

[472]Mehmet Emin MERTER; İbrahim Attila ACAR; Enver ARSLAN; "Türk Vergi Sisteminde KDV Uygulaması ve Etkinliğinin Analizi", **Maliye Dergisi**, Temmuz-Aralık 2007, Sayı:153, s.35.
[473]Nevzat ERDAĞ; **Kayıtdışı, Karapara, Yolsuzluk**, Cinius Yayınları, İstanbul 2007, s.41.
[474]Mehmet YÜCEL; "Vergi Usul Kanunu ve Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun Hükümlerine Göre Anonim ve Limited Şirket Kanuni Temsilcileri ve Sorumlulukları", **Mali Çözüm**, Mart-Nisan 2012, Sayı:110, s.210-214.

kanunlarının geriye yürümezliği ve kıyas yasağı ilkeleri girmektedir. Geriye yürümezlik ilkesine göre, kanunlar yürürlüğe girdikleri tarihten sonraki hukuki durumlara uygulanabilecek ve sonradan çıkan kanun yürürlüğe girdiği tarihten önceki olaylara uygulanamayacaktır. Geriye yürümeme kuralının temel amacı, özel sektörden kamu sektörüne kaynak aktarımı olan vergi kanunları bakımından daha da özenle uygulanması ve özellikle vergi yükünü artırıcı nitelikteki hükümlerinin geriye yürütülmemesinin sağlanmasıdır. Geriye yürümezlik ilkesine uygun vergisel düzenlemeler, kişilerin ileriye dönük planlarında hukuki güvenlik içinde kararlar almalarına hizmet edecektir.[475]

Vergi hukukunda temel ilke vergiyi doğuran olayın meydana geldiği anda yürürlükte olan yasaların yükümlü için geçerli olmasıdır. Vergilerin hukukiliğini ve dolayısıyla meşruiyetini ortadan kaldıran uygulamalardan birisi de geriye doğru vergilemedir.[476] Geçmişe yürüyen ya da geçmişi esas alan vergi yasalarının çıkarılması, vergi planlaması yapılmasını engelleyen ve mükelleflerin vergi sistemine karşı olan direncini artıran bir husustur. Hukuki güvenlik ilkesi, vergi yasalarının geçmişte meydana gelen olaylara uygulanmamasını gerektirir. Kişiler gelecek dönemlere ilişkin planlarını yürürlükteki vergi yasalarına göre yaparlar. Sonradan çıkartılan yasalarla geçmiş dönemler için vergi yükünün artırılması, yükümlülerin devlete ve hukuk düzenine olan güvenlerini sarsar; ekonomik ve ticari hayatta bulunması gereken belirlilik ve istikrar bozulur. Türk anayasalarında vergi yasalarının geriye yürümezliği ilkesiyle ilgili bir hüküm yer almamıştır.[477]

Kamu finansman dengesinin zorunlu kıldığı, ancak büyük bir kısmı mükelleflerin geçmiş dönem beyan ve bilançoları üzerinden alındığı için vergilemede belirlilik ilkesini zedeleyen bu uygulamalar, mükelleflerin vergi sistemine karşı olan güvenini iyice azaltmıştır. Bundan dolayı vergisel düzenlemelerde hem yasal bazda hem idari düzenlemeler bazında hukuk güvenliği ve yasaların geriye yürümezliği ilkelerine uyulması hukuki sıhhat bakımından oldukça önemlidir.

---

[475]Abdullah TEKBAŞ; **Vergi Kanunlarının Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi: Türkiye Değerlendirmesi,** Ankara 2009, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2009/396, s.212.

[476]Coşkun Can AKTAN; Ufuk GENCEL; "Türkiye'de Geriye Doğru Vergileme ve Verginin Hukukiliği İlkesin İhlali", **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2003, s.1.

[477]Mualla ÖNCEL; Ahmet KUMRULU; Nami ÇAĞAN**; Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013, s. 47.

3.1.1.11. Vergi Sisteminin Teknolojide, Ekonomik ve Ticari Alanda Meydana Gelen Gelişmelere Yeterince Uyum Gösterememesi

Türk vergi sistemini oluşturan yasalar, çağdaş ekonomik gelişmelerin ortaya çıkardığı finansal kurumlarla diğer ekonomik sistemlerin uygulanması ile ilgili mekanizmaların vergi karşısındaki durumları ile ilgili düzenlemelere sahip değildir. Ekonomik gelişmeler ve globalleşme sonucunda ortaya çıkan ve ülke ekonomisine büyük katkı yapması beklenen yeni işletme yapılarının, yeni finansman model ve enstrümanlarının karşılaştığı vergisel sorunlar ya bugüne kadar çözüme kavuşturulamamış ya da bu yeni unsurlar vergi sistemi tarafından hiç kavranamamıştır.[478]

21. yüzyılın en önemli ekonomik gelişmelerinden biri olma potansiyeline sahip olan elektronik ticaret çok değişik alanlarda mevcut olan geleneksel yapıları değiştirebilecek niteliğe sahiptir. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmelerle giderek yaygınlaşan elektronik ticaret; uluslararası mal ve hizmet ticaretinin gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Elektronik ticaretin; dünya ile bütünleşmeyi kolaylaştırması, rekabet üstünlüğü sağlaması, uluslararası ticaretten daha çok pay alınması, üretici ve tüketicilere çok çeşitli ve ucuz alışveriş olanaklarının sağlanabilmesi gibi bir takım yararları bulunmakla birlikte vergilendirme gibi önemli bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Elektronik ticaretin vergilendirilmesinde mükellefin kim olduğunun saptanması, mükellefle ilgili kayıtların izlenmesi,[479] vergilendirilecek unsurun tespiti, vergilendirme yetkisi ve vergiyi alacak idarenin belirlenmesi gibi birçok sorun bulunmaktadır.[480]

Elektronik ticaret orta ve uzun dönemde birçok alanda önemli değişimlerin belirleyicisi olarak görülmektedir. Bu konulardaki vergisel sorunlar ulusal ve uluslararası düzeyde tartışılmasına rağmen kesin çözümler henüz bulunmuş değildir. Ülkemizde vergi idareleri bugünkü donanımlarıyla ve geleneksel denetim teknikleriyle, sayısallaştırılmış ürünlerin satışlarına ilişkin kontrolleri uygulayacak kapasitede değillerdir. Özellikle elektronik ticaretten kazanç sağlandığı zaman, bu

[478]Nevzat ERDAĞ; **Kayıtdışı, Karapara, Yolsuzluk**, Cinius Yayınları, İstanbul 2007, s.39.
[479]Yunus CERAN; Recep ÇİÇEK; "Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesine İlişkin Türk Vergi Sisteminde Katma Değer Vergisi Açısından Bir Değerlendirme", **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yıl:2007, Cilt:14, Sayı:1, s.292.
[480]Burak DEMİRKAN; "Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi", **Vergi Raporu**, Şubat 2010, Sayı:125, s.98.

kazancın nereden elde edildiği ve vergi mükellefinin sanal ortamda kimliği ve adresine ilişkin bilgilerin doğruluğunu belirlemek oldukça zordur.[481]

Elektronik ticaretin vergilendirilmesi anındaki sorunların çözülmesi, ekonomide kayıt dışılığın önlenmesi, dış ticaret açığının azaltılması gibi makro-ekonomik hedeflere de katkı sağlayacaktır. Bu alandaki sorunların çözülebilmesi elbette konuyla ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşlarının desteği ve kamuoyunda konuya ilişkin farkındalık oluşturulmasıyla mümkündür.[482] E-ticaretin hızlı ve masrafsız olması, KOBİ'lere de dünya ticaretinde yer alma imkanı tanıması, rekabet üstünlüğü sağlaması, üretici ve tüketicilere çok çeşitli ve ucuz alışveriş olanaklarının sağlanabilmesi gibi bir takım avantajları bulunmakla birlikte, vergilendirme yetkisinin kullanılması bakımından önemli bir sorunu da beraberinde getirmiştir. E-ticaret, üzerinden yürütülen mal ve hizmet alışverişinde coğrafi sınırları kaldırması nedeniyle, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma imkanlarını arttırmıştır. Önemli miktarda vergi kayıplarına yol açılmasında, bu alandaki mevzuatın da yetersiz kaldığı gerçeğinin altı çizilmelidir.[483]

Bu nedenle, bu ticaretin vergilendirilmesinde dikkatli olmak gerekmekte ve ortaya çıkacak gelişmelere göre hareket edip gerekli düzenlemelerin vergi sistemine bir an önce kazandırılması gerekmektedir. Türk vergi sitemi zararlı vergi rekabetinin yoğun bir şekilde yaşandığı mobilitesi yüksek olan özellikle finansal hizmetler ve kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri ile doğrudan yabancı sermaye hareketlerini kavrama kabiliyeti açısından yetersizdir. Elektronik ticaretin vergilendirme ayağı, bugün için mevcut yasal düzenlemelerden farklı bir yapıda şekillendirilmediği düşüncesi ve yaklaşımıyla, vergi idaresi tarafından geleneksel ticaretin uymak zorunda kaldığı kurallar çerçevesinde algılanmaya ve vergilendirilmeye çalışılmaktadır. Oysaki elektronik ticaretin bu şekilde vergilendirilmesi olanaklı değildir.[484] Bu yüzden elektronik ticaretin vergilendirilmesinde çok dikkatli davranılmalıdır. Çünkü bu

[481]Seha SELEK; Seçkin GÖNEN; "Türk Vergi Sistemi Açısından Elektronik Ticaret İşlemlerinin Vergilendirilmesi", **E-Yaklaşım**, Haziran 2005, Sayı:23.
[482]Adem BAŞAR; "Uluslararası Belgeler Işığında Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Tasarısı", **Vergi Sorunları**, Şubat 2013, Sayı:293.
[483]Ebru KILIÇ; "Elektronik Ticaret (E-Ticaret) ve Vergileme", **Vergi Sorunları**, Haziran 2012, Sayı:285, s.164-165.
[484]Gökhan TOKAÇ; "Elektronik Ticarette Vergilendirme ve E-Ticaretin Türk Vergi Hukuku açısından Değerlendirilmesi", Bilgili Bağımsız Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş.http://www.bilgilidenetim.com/elektronik-ticarette-vergilendirme-ve-e-ticaretin-turk-vergi-hukuku-acisindan-degerlendirilmesi.html (Erişim Tarihi:14.01.2014)

sektör gelişmekte olan bir sektör olduğu için, gelişi güzel bir vergileme, telafisi güç zararlara neden olabilecektir.

Öte yandan elektronik ticaretin vergilendirilmesi konusunda devletlerin yalnız başlarına vergisel bir çözüm üretmeleri pek mümkün görünmemektedir. Elektronik ticaret, global bir olay niteliğinde olduğu için bu ticaretin vergilendirilmesi ile ilgili olarak bulunacak çözümlerin de diğer ülkeler tarafından kabul edilmesi gerekmektedir.[485] Öyle ki, konu mevzuatımız açısından değerlendirildiğinde, elektronik ticaret ortamının mevcut kanunlarla izlenmesi ve denetimi oldukça güç görünmektedir. Teknolojik açıdan da ülkelerin farklı düzeylerde bilişim uygulamalarına sahip olması e-ticaret etkinliğinin özellikle sanal mallar üzerindeki takibini zorlaştırmaktadır.[486] Bunun içindir ki; vergi kanunları ile uluslararası vergi anlaşmalarına elektronik ticaret için yeni hükümler konulması ve vergilendirme ilkelerine büyük önem verilmesi gerekmektedir.[487] Elektronik ortamda gerçekleştirilecek ticaretin global boyutu ve internetin kendine özgü niteliği vergilendirmeyi güçleştirmekte ve mevcut yasal düzenlemeler ile genel kabul görmüş ilkeler elektronik ticaretin vergilendirilmesi hususunda yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple de uluslararası yasal düzenlemelerin yapılmasını ve ihtilafların çözümü için elektronik tahkimin geçerli olacağı, katılımı geniş çok uluslu bir uzlaşı sonucu oluşturulacak bir sisteme ihtiyaç vardır.[488]

3.1.1.12. Mükellefler Nezdinde Yarattığı Olumsuz Etkilerinin Bilinmesine Rağmen, Af Kanunlarının Çıkarılmasına Devam Edilmesi

Ülkemizde siyasal iktidarlar vergi düzen ve sistemini olumsuz etkileyen vergi affı aracına, bazen kısa vadeli gelir kaynağı elde etmek, bazen siyasi propaganda aracı olarak, popülist politikalar gereği başvurmaktadırlar.[489] Artık ülkemizde vergi afları vergi aflarını doğurmakta ve vergi afları istisna olmaktan çıkıp esas halini almaktadır. Mükelleflerin vergilendirme konusundaki en önemli beklentilerden biri de,

[485]Serkan ÖZDEMİR; "E-Ticaretin Vergilendirilmesinde Yaşanan Sorun "Vergilendirme Yetkisi" **Vergi Sorunları**, Şubat 2013; Sayı:293, s.35-36.
[486]Güneş ÇETİN GERGER; Elektronik Ticarette Tüketim Vergisi Olarak KDV'nin Etkinliği, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt 3, No:1, 2011, ISSN:1309-8020
[487]Seha SELEK; Seçkin GÖNEN; "Türk Vergi Sistemi Açısından Elektronik Ticaret İşlemlerinin Vergilendirilmesi", **E-Yaklaşım**, Haziran 2005, Sayı:23.
[488]Cevdet Okan BAHAR; "Elektronik Ticaretten Elde Edilen Kazançların Vergilendirilmesi", **E-Yaklaşım**, Şubat 2009, Sayı:194.
[489]Recep AYGÜN; "Vergi Afları ve Vergi Uyumuna Etkisi", **Vergi Dünyası**, Mayıs 2012, Sayı:369, s.88.

vergilendirmede belirlilik ilkesi gereği, ne kadar vergiyi ne zaman ödeyeceklerini bilmeleridir. Mükelleflerin hiç bir yasal değişiklik olmaksızın (idarenin, vergi denetim elemanlarının ya da vergi yargısının uygulamalarından kaynaklanan nedenlerle) farklı işlemlere muhatap kalmaları, popülist yaklaşımlar ve ekonomik gerekçelerle sık sık vergi affı çıkarılması veya bir anda ek vergilere başvurulması veya bunların önceden tahmin edilmesi vergi suçlarının işlenmesi için ekonomik bir teşvik sağlamakta, mükellefleri vergi yasalarına uymamaya yöneltmekte, mükelleflerin vergiye karşı davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir.[490]

Sık aralıklarla vergi affının çıkması, zaten vergi ödemek istemeyen bir kısım mükellefleri cesaretlendirmektedir. Türkiye'de mükellefler her vergi affı kanunu sonrası yeni bir vergi af kanunu çıkacağı beklentisi içine girmektedir.[491] Yasal yükümlülüklerini zamanında yerine getirmeyen mükellefler, kısa bir süre içinde vergi affının olacağından emin olarak rahat hareket edebilmektedirler. Bu da cezanın korkutma ve önleme fonksiyonunu ortadan kaldırmaktadır.

Vergi kaçırmaları ya da beyan ettikleri gelirin vergisini ödememeleri dolayısıyla mükelleflerin karşı karşıya oldukları tek risk, bir-iki yıl içinde vergi incelemesine tabi tutulma ihtimalidir. Vergi inceleme oranının ve incelendikten sonra karşı karşıya kalınacak nihai yükümlülüklerin pek de yüksek olmadığı bir ortamda vergi kaçırmanın ya da vergi ödememenin ciddi bir yaptırımı kalmamaktadır.[492] Diğer yandan, zamanında ödenmeyen vergiler, uygulanan gecikme faizi dolayısıyla zaman içinde gerçekten de ödenemez duruma gelmektedir. Bu durum, daha sonra vergi affı çıkarılmasının meşru zeminini oluşturmaktadır. Ödenemeyen vergi alacaklarının bir kısmını kısa zamanda tahsil etmek, vergi yargısının yükünü azaltmak gibi ilk bakışta makul bazı gerekçelerle çıkarılan vergi aflarının en büyük zararı; vergilemede adalet ilkesi üzerinde yapmış olduğu telafisi zor tahribattır. Vergi afları, vergisini zamanında ödemiş olan mükellefleri son derece rahatsız edici niteliktedir.[493]

[490]Özer ÖZÇELİK; Ercan YAŞAR; "Kayıtdışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler", **Mali Çözüm**, Ocak-Şubat-Mart 2006, Sayı:74, s.223.
[491]Recep AYGÜN; "Vergi Afları ve Vergi Uyumuna Etkisi", **Vergi Dünyası,** Mayıs 2012, Sayı:369, 92.
[492]Nevzat ERDAĞ; **Kayıtdışı, Karapara, Yolsuzluk**, Cinius Yayınları, İstanbul 2007, s.39-40.
[493]Zeynep ARIKAN; Hatice YURTSEVER; "Türkiye'de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları-I", **Yaklaşım**, Nisan 2004, Sayı:136, s.59-64

Bu bakımdan gelir idaresi, kayıt dışı ekonominin kayda alınmasının yanı sıra, tahakkuk etmiş vergilerin zamanında tahsilini sağlayıcı tedbirleri de almalıdır. Nereden bakılırsa bakılsın, hem ek vergiler konulması, hem de vergi aflarının çıkarılması sadece vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeyen kişilerin işine yaramakta, bu kişiler gelirlerini kayıt dışı tutmanın, başka bir deyişle kendilerini devletten gizlemenin karşılığını yine devletten almaktadırlar. Böyle bir durum karşısında vergisini zamanında ve tam olarak ödeyen mükelleflerin; özelde vergi sistemine, vergi idaresine, vergilendirmede adalet ilkesine, genelde ise devlete olan güvenleri sarsılmaktadır.[494] Vergi idaresi ile mükellefler arasında gönüllü işbirliğini kurma imkanlarının arttırılmasının en önemli amaç haline geldiği günümüzde vergi afları, bu kavramın taşıdığı bütün anlamı tahrip etmektedir.[495]

Kayıt altına alınamayan birçok unsurun kayda alınmasını sağlayan ve hükümetlere hızlı bir gelir kaynağı oluşturan fakat sık sık başvurulduğunda ve mükelleflerde önceden bir af beklentisi oluşturduğunda vergi affı yasaları, vergilerini düzenli olarak ödeyen mükelleflerde rahatsızlık yaratarak vergide adaleti zedelemekte, vergiye gönüllü uyumu azaltmaktadır.[496] Vergi afları ile zamanında devlete ödemekle yükümlü oldukları vergiyi faizsiz olarak kullanıp daha sonra yine aynı miktarda veren ya da yakalanmadıkları sürece hiç vermeyenler ödüllendirilmektedir. Ancak vergisel yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirenler ile stopaj yoluyla vergilendirilenler ise çıkarılan af kanunları ile adeta cezalandırılmaktadır.

3.1.2. VERGİ USUL KANUNU BAKIMINDAN

Vergi usul kanunu genel anlamda vergi ilişkisinden doğan hak, yetki ve görevlerin gerçekleştirilme ve kullanılma biçimlerini gösterir. Türk vergi sisteminin iki temel usul kanunundan biri olan vergi usul kanunu bugünkü hali ile, vergilemenin sağlıklı şekilde yürütülmesine olanak vermemektedir.

3.1.2.1. Vergi Usul Kanununun Dilinin Ağır ve Madde Sayısının Çok Olması

Vergi hukuku uygulamasında ortaya çıkan sorunların önemli bir bölümünün yasalarda kullanılan dilin nitelikleriyle ilgili olduğu söylenebilir. Vergi yasaları,

[494]DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Vergi İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2001, s.19-20.
[495]TOBB; **Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, TOBB Yayını, Ankara 2002, s.42.
[496]Mustafa BULUT; M. Seda ÇALIŞKAN; Ayça BULUT; "Vergi Afları ve Vergiye Gönüllü Uyum", **Vergi Dünyası**, Kasım 2008, Sayı:327, s.35.

içeriği en uygun biçimde ifade edecek bir dille kaleme alınmalıdır. Açıklık ve sadelik, bilimsel tutarlılık ve terim birliği, kesinlik ve belirginlik vergi yasalarında kullanılan dilin vazgeçilmez özelliklerindendir. Bu nedenle vergi yasalarını dili, yöneldiği kitlenin diline yakın olmalıdır. Yasa dilinde, dilin doğal işleyişine ve gelişimine dair kurallar göz ardı edilmemeli ve aşırılıklardan kaçınılmalıdır. Vergi Usul Kanunu 1961 yılı başında yürürlüğe giren bir kanundur ve bu yüzden dili ağırdır. Bu durum kanunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Yürürlüğe girdiği tarihten itibaren içerisinde çok sayıda değişiklik olduğu için kullanılan dilin nitelikleri bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Vergiciliğin ana kavramları ve deyimlerinin çoğu Arapçadır; mevzu, mükellef, matrah, nispet, tahsil, tediye, istisna, muafiyet, mükellefiyet, tebliğ, tebligat, tahakkuk, tahsilat gibi vergi ve usul kanunları içinde sıkça geçen deyim ve kavramlara, olanaklar ölçüsünde Türkçe karşılıklar bulunarak vergi kanunlarını Türkçeleştirme konusunda yeni bir hamle yapmak gerekmektedir.[497]

Ancak vergi ile ilgili deyim ve kavramlara, Türkçe karşılıklar bulunurken Türkçenin dil yapısına uygun olmasına, bilimde, edebiyatta, sanatta, ticarette ve toplumda karşılığı olmasına özen gösterilmeli, Türkçeleştirme adına uydurukça kelimelere yer verilmemelidir. Öte yandan Vergi Usul Kanunun asıl madde sayısı, yürürlükten kaldırılan madde sayısı, geçici madde sayısı ve günümüzde uygulaması olmayan madde sayısının çokluğu ile karmaşık bir görüntü arz etmektedir. Vergi Usul Kanununun mevcut yapısı, hükümlerin anlaşılmasını ve hangi düzenlemenin ne zaman yürürlükte olduğunun tespitini zorlaştırmaktadır. Vergi mevzuatının karmaşıklığı mükellefler, vergi idaresi ve vergi yargısı arasındaki görüş ve uygulama farklılıklarını da artırmaktadır.[498] Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede vergi kanunlarının günümüz ihtiyaçlarını karşılayan daha basit, daha sade ve daha anlaşılabilir bir şekilde, bütün halinde yeniden yazılması büyük bir önem arz etmektedir.

Tablo 14 : Vergi Usul Kanununun Görünümü

Vergi Usul Kanunu	**Ana (asıl) maddeler**	**Yürürlükten kaldırılan maddeler**	**Mükerrer maddeler**	**Ek madde**	**Geçici madde**	**Ek geçici madde**
	417	65	16	17	26	13

Kaynak: Tablo 14'de Vergi Usul Kanunu'ndan yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

[497]Selahattin TUNCER; "Bazı Temel Vergi ve Usul Kanunları Yeniden Yazılmalı", **Yaklaşım**, Haziran 2004, Sayı:138, s.9-10.
[498]Nevzat ERDAĞ; **Kayıtdışı, Karapara, Yolsuzluk**, Cinius Yayınları, İstanbul 2007, s.41.

3.1.2.2. Belge Düzeninin Sağlıklı ve Etkin İşleyişinin Sağlanamaması

Mükelleflerin beyan edecekleri gelirleri hesapladıkları defter kayıtlarının dayanağı olan işlemler ile üçüncü şahıslarla olan ilişki ve işlemlerini belgeye dayandırmaları gerekmektedir. İşlemlerin belgeye dayandırılması vergi idaresinin mükellef hesaplarını inceleme ve denetlemesi açısından son derece önem taşımaktadır. Beyana dayanan vergi sistemlerinde, beyanın doğruluğunu sağlamak bakımından defter ve belge düzeninin belirli bir disiplin altına alınması zorunludur. Türk vergi sistemi açısından bakıldığında "beyan esası" sistemin temelini teşkil etmektedir. Buna göre beyan esasına, defter ve belge düzenine dayanan Türk vergi sisteminde, bir vakıanın, bir işlemin ortaya konması her şeyden önce tevsiki ile mümkündür. Türk vergi sisteminin temelini oluşturan beyan usulünün başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için belge düzeninin sağlıklı bir şekilde işletilmesi ve akabinde etkin bir denetim sistemi kurulması gerekir. Mükellefler kendi kayıtlarını ancak belgelerle ispatlayabilmektedir. Dolayısıyla belge düzeni bir taraftan yükümlünün taraf olduğu işlemleri ispat etmesinde, diğer taraftan da idarenin yükümlünün beyanının doğruluğunu denetlemesinde çok büyük bir önem arz etmektedir.[499] Mükelleflerin, mükellefiyetle ilgili iş ve işlemlerini belgeye dayandırmaları Vergi Usul Kanunu hükümleri açısından zorunluluk arz etmektedir.

Kayıt ve belge sistemi ticari hayatın vazgeçilmez unsurudur, özel hukuk işlemlerinin sağlıklı yürütülebilmesi kayıt ve belge düzeninin iyi işletilmesine bağlıdır. Vergi olsun veya olmasın, milli bir ekonomideki bütün işlem ve faaliyetlerin ölçülebilmesi ve kamu otoritelerince kontrol edilebilmesi kayıt sisteminin kurulmasına bağlıdır. Sağlıklı bir kayıt sisteminin varlığı kamu düzeni bakımından hayati önem taşımaktadır. Ayrıca bütün ekonomik işlem ve faaliyetlerin kayıt altına alınması yolsuzluk ve rüşvet gibi olayları önlemeye ve bu tür olayları ortaya çıkarmaya yardımcı olacaktır. Doğru, gerçekçi ve denetime elverişli bir kayıt sistemi çağdaş olmanın da bir ölçüsüdür.

Ancak verginin tabana yayılması ve belge düzeninin yerleşmesine ilişkin tarihsel süreç dikkate alındığında, etkinliği sağlayacak sağlıklı bir mekanizmanın oluşturulamadığı görülmektedir. 1985 yılında Katma Değer Vergi Kanunu'nun

[499]Özgür BİYAN; "Türk Vergi Hukukunda Belge Düzeninin İspat Açısından Önemi ve Bir Eleştiri: Belgenin Hiç Düzenlenmemiş Sayılması Hali", **Vergi Sorunları**, Şubat 2012, Sayı:281, s.34.

yürürlüğe girmesiyle birlikte vergi iadesi sistemi gündeme getirilmiş, bu uygulamayla vatandaşların topladıkları bir takım belgelerle bir yandan vergi iadesi almaları sağlanmış, diğer yandan da kayıtlı mükelleflerin hasılatlarının yasal defterlerine kaydedilmesi amaçlanmıştır. Zaman zaman bu mekanizmada, özellikle vergi iadesine konu harcamaların belirlenmesi konusunda yapılan değişiklikler, uygulamadan beklenilen amaçlardan uzaklaşılmasına neden olmuştur.[500] Kayıt dışı ekonominin kayda alınması, belge düzeninin yerleştirilmesi amacına yönelik olarak, hemen hemen KDV ile birlikte sisteme dahil edilmiş olan "ücretlilere vergi iadesi" uygulamasının ıslah edilip etkiliğinin arttırılması yerine, sahte belge düzenlenmesine hizmet eder hale geldiği gerekçesiyle, uygulamanın tamamen yürürlükten kaldırılması kolaycılığı tercih edilmiştir.[501]

3.1.2.3. Tevsik Edici Belgelerin Belirli Bir Standarda Kavuşturulmamış Olması

Ülkemizde önemli boyutlara ulaşan kayıt dışılığın önlenmesinde, yasal defterlere yapılan tüm kayıtların belgelerle ispatlanması zorunluluğu getirilmesinin etkili olacağı düşünülmüştür. Bu çerçevede Vergi Usul Kanunu tutulan defterlere yapılan kayıtların bir belgeye dayanması prensibini benimsemiştir. Türk vergi sisteminin beyana dayalı olması, vergi yükümlülerinin kayıt ve belge düzenine uyulmasını zorunlu kılmaktadır.[502] Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre tevsik edici belge olarak fatura, perakende satış vesikası, gider pusulası, müstahsil makbuzu, serbest meslek makbuzu, ücret bordrosu, sevk irsaliyesi, taşıma irsaliyesi, yolcu listeleri, günlük müşteri listeleri gibi belgeler kullanılmaktadır. Ayrıca satılan mallara ilişkin faturaların malın tesliminden önce düzenlendiği ve malın daha sonra sevk edildiği durumlarda; faturada bulunması gereken malın teslim tarihi ve irsaliye numarası konusunda sorunlar ortaya çıkmakta dolayısıyla fatura ve sevk irsaliyesi arasında uyumsuzluklar meydana gelmektedir. Bu durum ise özellikle yaygın yoğun denetimlerde ve yol denetimlerinde hem mükellef için hem de denetimi yapanlar için sorunlar oluşturmaktadır.

Görüldüğü üzere, tevsik edici belge olarak kullanılan belge sayısı oldukça fazladır ve standart değildir. Bu durum uygulamayı karmaşık hale getirmektedir. Her ne kadar

[500]DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Vergi İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2001, s.18.
[501]Osman TUĞAY; Nermin BAŞGÜL;"Vergi İadesinin Kaldırılmasının Olası Etkileri ve Bir Araştırma", **Vergi Dünyası**, Eylül 2008, Sayı:325, s.136
[502]Aziz TAŞDELEN; "Vergisel Açıdan Nakit Tahsilat ve Ödemenin Belgelendirilmesi Ödevi", **AÜHFD**, C. 53, Sayı:2, Yıl:2004, s.141,

belge sayısının çokluğu kayıt dışı ekonomiyi azaltma gayretlerine de bağlanabilirse de, belge sayısının azaltılarak standart hale getirilmesinin uygulamayı basitleştireceği kuşkusuzdur. Ayrıca, tevsik edici belge sayısının çokluğu uygulamada sorunlar yaratmaktadır. Bazı işlemlerde hangi belgenin düzenleneceği hususunda sorunlar bulunmaktadır. Örneğin bugünkü uygulamada, serbest meslek erbabının amortismana tabi iktisadi kıymet satışından doğan kazancı vergiye tabidir. Ancak bu satışın hangi belge ile tevsik edileceği belli değildir.[503]

Vergilendirmede basitlik ilkesi, etkin bir vergi sisteminin temel özelliklerinden birisidir. Çünkü vergi kuralları ve vergi sistemi karmaşıklaştıkça söz konusu vergi kuralları ve vergi siteminden sağlıklı sonuçlara ulaşma olasılığı azalmaktadır. Vergi sisteminde basitlik hem mükellefler hem de gelir idaresi açısından önemlidir. Karmaşık kurallar hataların oluşmasına ve sisteme olan saygının azalmasına neden olmakta ve kurallara uyumu azaltmaktadır.[504] Bu bakımdan tevsik edici belgelerin belirli bir standarda kavuşturulmamış olması, vergi sisteminin basit olma niteliğini ortadan kaldırmakta, vergi sisteminin karmaşıklaşmasına neden olmakta, adil ve etkin bir şekilde işlemesine engel teşkil etmekte, mükelleflerde vergi ödeme bilincinin yerleşmesini ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyum düzeylerini olumsuz yönde etkilemekte ve kayıt dışına yönelmelerine dolaylı şekilde neden olmaktadır.

3.1.2.4. Tarh Zamanaşımının Başlangıcı ve Süresi Konusunda Vergi Kanunlarında Çok Farklı Hükümlerin Bulunması

Vergi Usul Kanunu zamanaşımını, süre geçmesi suretiyle vergi alacağının ortadan kalkması olarak tanımlamış ve zamanaşımının yükümlünün bu hususta bir müracaatı olup olmadığına bakılmaksızın hüküm ifade edeceğini, vergi alacağının doğduğu takvim yılını takip eden yılın başından başlayarak beş yıl içinde tarh ve mükellefe tebliğ edilmeyen vergilerin zamanaşımına uğrayacağını belirtmiştir. Ancak kendi özel kanunlarında bulunan zamanaşımına ilişkin hükümler nedeniyle bazı vergiler bakımından, Vergi Usul Kanunu'nda yer alan tarh zamanaşımı ile ilgili hükümlerin uygulanmadığını ya da farklı uygulandığını görebilmekteyiz. Veraset ve intikal vergisi, emlak vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi bu vergilerden bazılarıdır.

---

[503]DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Vergi İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2001, s.23.
[504]Garip AYAZ; "İyi Bir Vergi Sistemi İçin On Kılavuz İlke", **Vergi Dünyası**, Eylül 2005, Sayı:289, s.64.

Damga Vergisinde zamanaşımı ile ilgili özel hüküm ise, Vergi Usul Kanunu'nda, yıllara sari inşaat ve onarım işleriyle ilgili özel hüküm ise Gelir Vergisi Kanununda yer almaktadır. Emlak Vergisi Kanunu'nun 40'ıncı maddesi uyarınca, bildirim dışı kalan bina ve arazinin vergi ve cezalarında zamanaşımı, bu bina ve arazinin bildirim dışı bırakıldığının idarece öğrenildiği tarihi takip eden yılın başından itibaren başlamaktadır. Burada da veraset ve intikal vergisindeki duruma benzer bir durum söz konusu olup, zamanaşımı süresinin başlaması, bu durumun idare tarafından öğrenilmesine bağlanmıştır. Özellik gösteren bu durumlardan hareketle; veraset ve intikal vergisi ile emlak vergisinde, idarenin söz konusu olaydan haberdar olmaması durumunda zamanaşımı sonsuza kadar uzamış olacaktır diyebiliriz. Yine Vergi Usul Kanununda mücbir sebeplerin varlığı halinde, matrah takdiri için takdir komisyonuna sevk halinde, düzeltme zamanaşımı ve cezalarda zamanaşımı uygulamalarında farklı hükümler vardır. Örneğin usulsüzlük cezaları ile özel usulsüzlük cezaları ve vergi ziyaı cezalarında farklı zamanaşımı süreleri öngörülmüştür.[505]

Bu durum vergilemede açıklık, belirlilik, kesinlik ve vergi tedbirlerinin tutarlılığı ve sistematik bütünlüğü gibi birçok vergileme ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Vergilerin birbirleriyle uyumlu olması ve birbirlerini tamamlaması, bir vergi kanununun konusuna giren bir işlemin, başka bir vergi kanunu ile vergi dışında tutulmaması, yani bir bütünlük oluşturması gerekir. Aksi halde, vergiden kaçınma, vergi kaçırma ve benzeri yollarla vergide etkinliği azaltan durumlar ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı Vergi Usul Kanunu ile özel vergi kanunları arasındaki zamanaşımı uygulamalarının arasındaki faklılıkların giderilmesi gerekmektedir.

3.1.2.5. Uzlaşma Müessesesinin Varlığı

Uzlaşma müessesesi ile, mükelleflerle mali idare arasındaki anlaşmazlık ve görüş ayrılıklarını vergi yargısına başvurmadan çözümlemek suretiyle bürokratik işlemleri azaltmak ve kamu alacağının kısa sürede tahsilinin sağlanması amaçlanmıştır. Vergi uyuşmazlıklarının büyük bir kısmı uzlaşma yoluyla çözümlenmektedir. Uzlaşma müessesesi ile özellikle merkezi uzlaşma komisyonuna giden uzlaşma taleplerinin zaman zaman büyük miktarda indirimlerle veya vergi ve cezaların tamamının kaldırılması şeklinde neticelendiği görülmektedir. Uzlaşma sonuçlarının devlet

[505]Mehmet YÜCEL; "Vergide Zamanaşımını Önleme Uygulamasına Anayasal Fren: Takdir Komisyonuna Sevk Tarh Zamanaşımını Durdurmayacak ya da Vergi İnceleme Elemanlarını Bekleyen Uykusuz Geceler", **Mali Çözüm**, Ocak-Şubat 2010, Sayı:97, s.248, 254-255.

açısından makul ölçüleri aşan fedakarlıklarla sonuçlanması veya uzlaşma sonrasında vergilerin yaklaşık yarısı, vergi cezalarının ise neredeyse %95'inin ortadan kaldırılması uzlaşmanın yasa ile öngörülen sınırları aştığı gibi, bu durumlarda adeta bir vergi affı hüviyetine bürünmektedir. Bu durum aynı zamanda vergisini zamanında ödeyen mükellefleri dolaylı olarak cezalandırırken; vergisini ödemeyen veya vergi kaçırmak isteyen mükellefleri ise bir nevi teşvik etmektedir.[506]

Tablo 15: Komisyonlar İtibariyle Vergi ve Cezalarda 2009 Yılı Uzlaşma ve İndirim Sonuçları

Yıl:2009	TÖ Uzlaşma	TS Uzlaşma	Merkezi Uzlaşma Komisyonu	Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu	Gelirler Kontrolörleri Daire Bşk	Vergi Dairesi Başkanlıkları	Defterdarlıklar
Başvuru Sayısı	38.420	130.119	36	103	453	33.385	5.035
Uzlaşılan Sayı	32.912	111.897	14	73	362	28.407	4.505
Uzlaşılan Oran %	85	86	39	70	80	85	89,4
Uzlaşma İstenen Vergi Tutarı	298.672.934	226.628.371	207.615.503	195.685.932	42.964.165	256.576.861	42.096.073
Uzlaşma Sonucu Vergi Tutarı	209.488.526	145.640.803	67.449.481	77.044.148	25.377.446	182.251.515	27.237.011
Vergide İndirim Oranı %	30	36	68	60	40	29	35
Uzlaşma İstenen Ceza Tutarı	532.998.530	431.814.346	248.725.829	290.498.029	41.024.352	461.263.865	71.734.665
Uzlaşma Sonucu Ceza Tutarı	31.827.670	23.241.220	616.118	1.138.406	1.001.848	27.333.348	4.494.322
Cezada İndirim Oranı %	94	95	99,8	99,6	97,6	94	94

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı 2009 Yılı Faaliyet Raporu, Yayın No:112, Ankara 2010.

Tablo 16: 2011 Yılı Tarhiyat Sonrası Uzlaşma Sonuçları

	Başvurulan Dosya Sayısı	Uzlaşılan Dosya Sayısı	Uzlaşmaya Konu Olan Vergi (TL)	Uzlaşma Sonucu Vergi (TL)	Uzlaşmaya Konu Olan Ceza (TL)	Uzlaşma Sonucu Ceza (TL)
Toplam	62.242	50.994	101.867.808	56.824.269	187.719.305	10.230.311

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2011Yılı Faaliyet Raporu, Yayın No:151, Nisan 2012.

Yukarıdaki tabloda Türkiye genelinde 2011 yılı tarhiyat sonrası uzlaşma sonuçlarının toplamına (81 ilin toplamı) yer verilmiştir. Söz konusu tabloda yer alan verilerden hareket ederek, Türkiye'de uzlaşma müessesesinin uygulama sonuçları hakkında bir fikir edinilebilir. 2011 yılında Türkiye genelinde uzlaşma için yapılan başvurulan dosya sayısı 62 bin civarında iken, yapılan başvuruların 51 bine yakını için uzlaşmaya gidilmiştir. Buna göre uzlaşma oranı yaklaşık % 82'dir.

[506]Sami BUHUR; "Uzlaşma Müessesesinin Uygulama Sonuçları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", **E-Yaklaşım**, Mart 2013, Sayı:243

Tablo 17: Merkezi Uzlaşma Komisyonu ve Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu Sonuçları (TL)

	Uzlaşmaya Konu Dosya Sayısı	Uzlaşılan Dosya Sayısı	Uzlaşmaya Konu Olan Vergi (TL)	Uzlaşma Sonucu Vergi (TL)	Uzlaşmaya Konu Olan Ceza (TL)	Uzlaşma Sonucu Ceza (TL)
Merkezi Uzlaşma Komisyonu-2012	12	7	102.491.763	35.748.387	141.231.910	18.684.773
Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu-2012	62	56	35.160.578	15.337.151	52.219.636	1.586.210
Toplam-2012	74	63	137.652.341	51.085.539	193.451.546	20.270.983
Merkezi Uzlaşma Komisyonu-2011	37	27	806.732.861	54.634.706	1.116.580.833	270.000
Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu-2011	72	58	221.019.117	28.674.409	311.719.905	863.700
Toplam-2011	109	85	1.027.751.978	83.309.115	1.428.300.738	1.133.700
Merkezi Uzlaşma Komisyonu-2010	32	26	1.221.246.629	129.130.956	893.738.592	0
Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu-2010	81	61	195.820.709	31.145.074	261.702.179	1.135.436
Toplam-2010	113	87	1.417.067.338	160.276.030	1.155.440.771	1.135.436
Merkezi Uzlaşma Komisyonu-2009	36	14	207.615.503	67.449.481	248.725.829	616,118
Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu-2009	103	73	195.685.932	77.044.148	290.498.029	1.138.406
Toplam-2009	139	87	403.301.435	144.493.629	539.223.858	1.754.524
Merkezi Uzlaşma Komisyonu-2008	84	50	783.128.748	253.544.689	1.001.772.971	6.456.718
Koordinasyon Uzlaşma Komisyonu-2008	111	67	136.264.209	34.978.371	169.732.896	1.142.915
Toplam-2008	195	117	919.392.957	288.523.060	1.171.505.867	7.599.633

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporları, www.gib.gov.tr

Buna göre; Merkezi Uzlaşma Komisyonu ve Koordinasyon Uzlaşma Komisyonunca yapılan vergi farklarında % 64, vergi cezalarında ise % 99 oranında indirim yapılarak uzlaşılmıştır. Uzlaşma müessesinin bu şekilde sınırsız bir biçimde uygulanması, kanun önünde ve vergi yükü önünde eşitlik ilkesi ile vergilendirmede adalet ilkesini zedeleyerek, vergi ile ilgili ödevlerin zamanında ve gerçeğe uygun olarak yerine getirilmemesini özendirmektedir.[507]

Zira sınırsız bir uzlaşma olanağının bulunması, vergi ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmeyen vergi mükelleflerini, zamanında ve gerçeğe uygun olarak yerine getiren mükelleflere nazaran her zaman daha avantajlı kılmaktadır. Diğer bir ifade ile vergi idaresi ile uzlaşmaya varan vergi mükellefi, vergi ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmemiş olması dolayısıyla daha az vergi ödeyerek adeta ödüllendirilmiş olmaktadırlar. Bunun sonucu ise, vergi mükelleflerinin vergi ödevinin kutsallığına

[507]Elif YILMAZ; "Uzlaşma Müessesesinin Hukuki Niteliği ve Temel Vergilendirme İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. XIII, Y. 2009, Sayı:1-2, s.347-348.

olan inançlarının sarsılması ve vergi kaçırmaya özendirilmeleridir. Böyle bir sonucun yaratılmasından, kısa vadede en çok devlet zarar görürken orta ve uzun vadede ise bütün toplum zarar görecektir.[508]

Uzlaşma sonucunda uzlaşan kişilerin daha az vergi ve ceza ödemeleri nedeniyle aynı durumda olan kişilerle eşitlik durumunu bozması ve bunun Anayasada yer alan eşitlik ilkesine aykırı olması nedeniyle uzlaşma müessesesi eleştiri konusu yapılmaktadır.[509] Başka bir deyişle uzlaşma kurumu vergide eşitlik ilkesine aykırıdır. Uzlaşma müessesi ile uzlaşma komisyonlarında; vergi inceleme elemanlarınca tarh edilen vergilerin yaklaşık %60'ı, kesilmesi gereken vergi cezalarının yaklaşık %95'inin uzlaşma aşamasında indirilmek suretiyle alınmasından vazgeçildiği görülmektedir.

Kayıt dışı ekonominin %50'ler[510] seviyesinde olduğu ülkemizde vergi cezalarının ağırlaştırılması ile birlikte kayıt dışılığın azalacağı ve ağırlaştırılmış vergi cezaların bu yönü ile mükellefler nezdinde olumlu etki yapacağı aşikardır. Oysa uzlaşma müessesesinin varlığı vergi denetimini de olumsuz yönde etkilemektedir. Uzlaşma müessesesi, denetimin etkin olması için verilen cezaların caydırıcılık etkisini büyük bir oranda ortadan kaldırmaktadır. Uzlaşma müessesesinin varlığı mükelleflerin, ödemedikleri vergiyi cezasıyla birlikte indirimler yapıldıktan sonra taksitler halinde öderim şeklinde bir düşünceye sahip olmalarına neden olmaktadır. Bu durum da tabii olarak gerek denetimden beklenen etkinliğin ve gerekse denetimin caydırıcılık etkisinin yok olmasına neden olmaktadır. Bu itibarla vergi inceleme elemanları tarafından emek harcanarak düzenlenen ve işleme alınan vergi inceleme raporlarında tarhı istenen vergilerin yarısından fazlasının ve cezaların da tamamına yakınının kaldırılması, vergi inceleme sonuçlarını etkisiz hale getirmekte, denetim mekanizmasını olumsuz yönde etkilemekte, vergi suç ve cezalarının caydırıcılığının ortadan kalkmasına neden olmakta,[511] vergi kaçırma eğilimini yani vergisel kayıt dışılığı artırmaktadır.

---

[508]Turgut CANDAN; **Vergilendirme Yöntemleri ve Uzlaşma**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara 2006, s.261

[509]M. Kamil MUTLUER; **Vergi Genel Hukuku,** Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 331.

[510]A. Bumin DOĞRUSÖZ; "Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Açısından Vergi Hukuku Özel Hukuk İlişkilerine Bakış", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.159.

[511]Mehmet KÜÇÜKKAYA; "Uzlaşma Kurumu ve Verginin Yasallığı İlkesi", **Legal Mali Hukuk,** Mart 2011, Sayı:75, s.627.

3.1.2.6. Vergi Cezalarının Etkin Bir Şekilde Uygulanamaması Sorunu

Toplumsal yaşamı düzenleyen ve kişilere belli görevler yükleyen kuralların eksiksiz olarak uygulanmasının sağlanması için, bu kurallara uyulmaması halinde bir takım yaptırımlarla karşılaşılacağının öngörülmesi gerekir. Türk vergi sisteminde vergi kanunlarının emredici hükümlerine uymayanlar; vergi ziyaı cezası, usulsüzlük cezası, özel usulsüzlük cezası ve kaçakçılık fiillerinin işlenmesi halinde öngörülen hürriyeti bağlayıcı cezalar ile cezalandırılırlar. Ancak yasada öngörülen bu cezalar; ya doğrudan vergi cezalarında indirim uygulanarak ya da uzlaşma yoluyla çok büyük ölçüde ve/veya tamamen kaldırılmaktadır. Özellikle uzlaşma yoluyla cezaların neredeyse tamamının ortadan kaldırılması, cezaların etkinliğini ve caydırıcılığını yok etmiştir.[512]

Oysaki vergi cezalarının etkin ve adil bir şekilde ve aynı durumdaki herkese eşit olarak uygulanması gerekir. Ancak Türk vergi ceza sisteminin vergi kaçırırken yakalananlar için etkili ve caydırıcı bir ceza sistemi olmadığı ve neredeyse vergi kaçırmayı karlı çıkaracak bir ceza yapısı ortaya çıkardığı düşüncesi çoğu yazar ve uygulayıcının kabul ettiği bir husustur. Cezai yaptırımların etkin olmadığı bir düzende, vergiye gönüllü uyum sağlayan mükellefler haksızlığa uğradıklarını düşünerek vergiye gönüllü uyumdan vazgeçebilecekler ve kayıt dışına çıkmanın yollarını arayacaklardır.[513] Yukarıda belirtildiği üzere, vergi cezalarının etkin bir şekilde uygulanmaması, kayıt dışılığa sebep olmaktadır. Vergi yasaları incelendiğinde kayıt dışılığı önlemeye yönelik birçok yasa hükmü vardır. Ancak yasalarda yer alan bu cezalar, özellikle hapis cezaları yeterince uygulanamamaktadır.

3.1.2.7. Özelge (Mukteza) Uygulamasının Kötüye Kullanılması

Vergi Usul Kanunu'nun 413'üncü maddesine göre; mükellefler, Maliye Bakanlığı'ndan veya Maliye Bakanlığı'nın bu hususta yetkili kıldığı makamlardan vergi durumları ve vergi uygulanması bakımından belirsiz ve tereddüt ettikleri hususlar hakkında izahat isteyebilirler. Yetkili makamlar yazıyla istenecek izahatı yine yazıyla veya sirkülerle cevaplamak mecburiyetindedirler. Verilen bu cevaplara uygulamada özelge (mukteza) adı verilmektedir. Alacakları cevaplara göre hareket eden mükelleflerin bu hareketleri cezayı gerektirse dahi ceza kesilmez. Ancak özelge

[512]TOBB; **Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, TOBB Yayını, Ankara 2002, s.41.
[513]Memduh ASLAN; **Türk Vergi Sisteminde Cezai Yaptırımların Etkinliği**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara 2008, s.363-364.

uygulaması işini bilen kötü niyetli mükellefler tarafından, yapmış oldukları vergisel işlemler nedeniyle sonradan cezai işleme muhatap olmamak için çok sık kullanılan bir araç haline gelmiştir. Bu durum zaman zaman kamuoyunda Maliye Bakanlığı'nı zan altında bırakacak uygulamalara ve tartışmalara sebebiyet vermekte ve çeşitli pazarlıklar yapılarak vergi cezalarının ortadan kaldırıldığı algısını yaratmaktadır.[514]

3.1.2.8. Vergi Usul Kanununda Yer Alan Tarhiyat Türlerinin Çokluğu ve Uygulamada Yarattığı Karmaşa

Vergilendirme sürecinin bir aşaması olarak vergi tarhı, vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesinden, ödenip sona ermesine kadar olan sürecin ilk işlemidir. 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 20. maddesine göre vergi tarhı, vergi alacağının kanunlarda gösterilen matrah ve nispetler üzerinden vergi dairesi tarafından hesaplanarak, bu alacağı miktar itibariyle tespit eden idari bir işlemdir. Kategorik incelemede vergi tarhı, bireysel, öznel, belirleyici, yükümlendirici, isteğe bağlı olmayan ve asli işlemdir.[515] Vergi idaresi tarh işlemini yaparken bazı yöntemler kullanır. Tarhiyat türleri olarak ifade edilen bu yöntemler; beyana dayanan vergi tarhı, ikmalen vergi tarhı, resen vergi tarhı, idarece vergi tarhı, düzeltme yoluyla vergi tarhından oluşmaktadır.[516] Bunlara tahrire dayanan tarh ve mahkeme kararına dayalı tarh usulleri de eklenebilir.

Öte yandan neredeyse belirtilen her tarhiyat türü için farklı belgeler kullanılmaktadır. Örneğin vergi kanunlarına göre beyan üzerinden alınan vergiler "tahakkuk fişi" ile tarh ve tahakkuk ettirilir. İkmalen ve re'sen tarh edilen vergiler "ihbarname" ile ilgililere tebliğ olunur. İdarece vergi tarhı, vergi usul kanunun 131'inci maddesi gereğince tanzim edilen yoklama fişine istinaden tarh olunur ve ihbarname ile ilgililere tebliğ olunur. Düzeltme yoluyla vergi tarhı, düzeltme fişine dayanılarak yapılır. Görüldüğü üzere, vergilendirme sürecinde verginin tarhı için başvurulan tarhiyat türleri ve bu tarhiyat işlemlerinde kullanılan belge sayısı oldukça fazladır. Bu durum hem tarhiyat usulünün belirlenmesinde güçlük yaratmakta hem de uygulamayı karmaşık hale getirmektedir. Hem vergi idaresince hem de yargı organlarınca

[514]Mehmet YÜCEL; "Özelge Uygulaması ya da Mükelleflerin İzahat Taleplerinin Cevaplandırılması", **Diyalog Dergisi,** Ağustos 2011, Sayı:280, s 56.
[515]Bekir BAYKARA; "Vergi Tarh İşleminin Hukuki Analizi", **E-Yaklaşım,** Şubat 2004, Sayı:7.
[516]Mualla ÖNCEL; Ahmet KUMRULU; Nami ÇAĞAN; **Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s.95-96.

tarhiyatın türünün belirlenmesinde özellikle ikmalen ve resen vergi tarhiyatı birbirine karıştırılmaktadır.

Çünkü kanunda her iki tarhiyat türünün koşulları, sınırları ve çerçevesi net olarak belirlenmiş değildir. Re'sen tarhiyat ile ikmalen tarhiyat arasındaki sınırın net olarak çizilememesi de tarhiyat problemlerini beraberinde getirmektedir. Herhangi bir kanuni ölçü ve belge bulunmadığından, bir nev'i vergilendirme yetkisi kullanan takdir komisyonları veya vergi inceleme elemanlarınca yapılan res'en tarhiyat bir inisiyatif kullanımıdır. İlgili komisyon veya inceleme elemanının inisiyatifine göre belirleyeceği göstergelere dayanarak mükellefe vergi tarhiyatı yapılmaktadır. Ayrıca bir başka sorun, inceleme elemanlarının mükellefin yaptığı eylemi Vergi Usul Kanunu'nun 30. maddesinin hangi bendine koyacakları konusundaki yaşadıkları tereddütten kaynaklanmaktadır. Bu durum bazen aksaklıklara bazen de uygulama farklılıklarına neden olmakta ve olay yargıya intikal ettiğinde ise hemen hemen tamamı vergi idaresi aleyhine sonuçlanmaktadır.[517] Örneğin Danıştay, ikmalen yapılması gereken bir tarh işleminin re'sen tarh şeklinde yapılmış olmasını bozma nedeni saymamakta,[518] ama re'sen yapılması gereken tarhiyatın, ikmalen yapılmasında isabet görmemekte ve bozma nedeni saymaktadır.[519] Bu durum ise vergi idaresi ile mükellefler arasında ihtilaf oluşturmasının yanı sıra, gereksiz yere bürokrasi, karmaşa ve iş yükü yaratmaktadır. Bütün bunların sonucunda mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu olumsuz yönde etkilenmektedir.

3.1.2.9. Kıyas Yoluyla ya da Genişletici veya Daraltıcı Yorum Yapmak Suretiyle Vergisel ve Cezai İşlem Tesis Edilmesi

Hukuksal anlamı ile kıyas; "Yasalarda düzenlenen belli bir hukuki durum ve ilişki için konulmuş hükümlerden yararlanarak, o durum ve ilişkiye benzeyen fakat yasalarda düzenlenmemiş bir durum ve ilişkiyi çözümleme yöntemi" olarak açıklanmaktadır.[520] Bununla birlikte hukukta kıyas, bir olay hakkında kanunda yer alan kuralın nitelikleri ve özellikleri ona benzeyen fakat kanunda yer almayan diğer bir olaya uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Bu itibarla özel hukukta ve kamu hukukunun idare hukuku

[517]Zeynep ARIKAN; Ersan ÖZ; "Re'sen Tarhiyat Şekilleri ve Hukuksal Boyutu", **Yaklaşım**, Ağustos 2003, Sayı:128, s.180-187.
[518]Şükrü GÜNGÖR; "Tüm Yönleriyle Re'sen Vergi Tarhı", **E-Yaklaşım**, Eylül 2010, Sayı:213.
[519]Dn. 4. D.'nin, 16.03.1979 tarih ve E.1978/3532, K.1979/2998 sayılı Kararı (Şükrü KIZILOT, **Danıştay Kararları ve Muktezalar**, Ankara 1987, s.493)
[520]Ejder YILMAZ, **Hukuk Sözlüğü,** Yetkin Yayınları, Ankara 2010, s.196.

gibi bazı alanlarında kanun boşluğunun doldurulması uyuşmazlıkların çözümünde önemli işlevler üstlenir. Buna karşılık, uygulamasının kanun hükümlerine sıkı sıkıya bağlandığı ve mutlaka yasal hükümlerin varlığının arandığı vergi ve ceza hukukunda kanun boşluğunun doldurulması ilke olarak yasaklanmıştır.[521] Bu itibarla vergi hukukunda boşluk doldurmanın bir aracı olarak kıyas yönteminin uygulanması mümkün değildir.[522]

"Kanunsuz vergi olmaz" olarak özetlenen ilkenin sonucu ortaya çıkan vergilendirmede kıyas yasağı, vergilendirmede temel kaynağın ancak "yalnız ve açık bir yasa hükmünün varlığı" olabileceğine ve "aksi saçma ya da anlamsız olsa" da vergilendirmede mantık yürütmenin ya da olması gerekenin geçersizliğine işaret etmektedir. Öte yandan kıyas yasağı hukuki güvenlik ilkesinden kaynaklanan vergilendirmedeki belirliliği de koruma altına almakta ve bunun hayata geçirilmesinde ön ayak olmaktadır.[523] Vergi yasalarında vergi idaresine ve yargı mercilerine bazı hükümlerin uygulamasında sınırlı haller için kanunla takdir yetkisi tanınmıştır. İdarenin takdir yetkisinin kullanımı kanunun öngördüğü durumlarda ve eşit koşullarda eşit işlem yapılması şartıyla mümkündür. Ancak bununla birlikte vergilendirmede idarenin takdir yetkisi, bireysel ve öznel işlemlerden çok genel ve düzenleyici işlemlerde uygulama alanı bulmaktadır.[524]

İdare tarafından kanunla tanınan takdir yetkisinin öngörülen kanuni sınırlar içinde kullanılmadığı, kıyas olarak değerlendirilebilecek uygulamalardan kaçınılmadığı, genişletici veya daraltıcı yorum yapmak suretiyle vergisel ve cezai işlem tesis edilmesi yoluna gidildiği görülmektedir. Örneğin öteden beri tartışılmasına rağmen,

[521]TC Anayasa md. 73 "Vergi, resim harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır." Türk Ceza Kanunu md. 2 "Kanun'un açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. Kanun'da yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunamaz. ....Kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılamaz. Suç ve ceza içeren hükümler kıyasa yol açacak biçimde geniş yorumlanamaz.

[522]Diğer yandan, kanun hükümlerinin kanuna hakim olan hukuki düşüncenin sınırlarını aşacak şekilde genişletilerek yorumlanmaması ve kıyas yolu ile başka hadiselere teşmil edilmemesi gerekir. Kanunda diğer bir hükme atıf yapıldığı durumda bile kanunun öngördüğü sınırlar içinde kalınmalıdır. Ayrıca, kanun hükümlerinin açık olmaması veya kanunda birbiriyle çelişen hükümlerin bulunması halinde, objektif hüsnüniyet kuralı göz önünde tutularak yorum yapılması esastır. Kanunda hüküm bulunmayan hallerde ise, hüküm koyacak kanun boşluklarının doldurulması kuralı vergi hukukunda kullanılamaz. (143 Seri No'lu VUK Genel Tebliği).

[523]Mualla ÖNCEL; Ahmet KUMRULU; Nami ÇAĞAN; **Vergi Hukuku,** Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s. 46

[524]Erdoğan ARSLAN; "Vergilendirmede Bir Kıyas Örneği: Sigorta Acentelerinin BSMV Mükellefiyeti-I", **Yaklaşım**, Ekim 2006, Sayı:166, s.82.

faktoring işlemlerinin uygulanması[525] ve sigorta acentelerinin BSMV yükümlüsü sayılmaları uzun yıllar boyunca Gelir İdaresi tarafından verilen özelgelerle ve/veya kıyas yoluyla yürütülmüştür.[526]

3.1.2.10. Kamu Alacakları Üzerindeki Gecikme Faizi ve Gecikme Zammı Yükünün Fazlalığı

Türk vergi sisteminde yer alan gecikme zammı ile gecikme faizi, vergileme tekniği açısından bir ceza değil, amme alacağını enflasyona karşı korumak, oluşturacağı yaptırım gücüyle amme alacağının zamanında ödenmesini sağlamak için getirilen müeyyidelerdir. Ülkemizde son yıllarda makro ekonomik göstergelerdeki göreceli iyileşmelere paralel olarak enflasyon oranları da düşüş trendine girmiştir. Enflasyon oranlarındaki bu düşüş kısa süreli ve istikrarsız bir düşüş olmaktan çıkmış belli ölçüde istikrar da kazanmıştır. Mükelleflerin vergilerini zamanında ödemeleri ve ödenecek vergiyi alternatif finansman imkanı olarak kullanmamaları için gecikme zammı oranı özellikle yüksek tutulmaktadır. Ancak gecikme zammı ve dolayısıyla gecikme faizi oranı ekonominin bugünkü genel durumuna göre çok yüksektir. Zaten borcunu ödeyebilen mükellef gecikmeye düşmeksizin vergisini ödemektedir. Yüksek gecikme zammı oranı, vergisini ödemekte zorlanan mükellefin durumunu daha da ağırlaştırmaktadır. Verginin geciktirilmemesi ve alternatif finans imkanı olarak kullanılmaması için, gecikme zammı oranı bankaların kredi faiz oranlarından mutlaka yüksek olmalıdır. Ancak bugünkü haliyle gecikme zammı oranı çok yüksektir. Ayrıca taksite bağlanan kamu alacakları için yıllık bazda uygulanan tecil faizi oranı da çok yüksektir. Ayrıca gecikme faizi, vergi cezası niteliğinde olmaması nedeniyle uzlaşma kapsamında değildir. Bu durum mükellefler üzerinde oluşan bu yükün, uzlaşma yoluyla bir nebze olsun hafifletilmesinin yolunu da kapatmaktadır.

Yıllarca reel faizlerin yüksekliğinden şikayet edilen bu ülkede, reel faizler bile makul seviyelere düşmüştür. Enflasyon tek haneli rakamlarda belli ölçüde istikrar kazanmıştır. Ancak bu düşüşe rağmen enflasyonun amme alacaklarına bir yansıması olan gecikme faizi ve gecikme zammı oranları çok yüksek seviyelerde kalmıştır. Devlet adeta yıllarca bankaların yaptığı gibi tatlı bir reel gecikme zammı ve gecikme

[525]Özkan ATİLA; "Faktoring İşlemlerinin KDV ve BSMV Karşısındaki Durumu", **Yaklaşım**, Eylül 2007, Sayı: 177, s.135.
[526]Erdoğan ARSLAN; "Vergilendirmede Bir Kıyas Örneği: Sigorta Acentelerinin BSMV Mükellefiyeti II", **Yaklaşım**, Kasım 2006, Sayı:167, s.81-82.

faizi kazancı gayesi gütmektedir. Bu haliyle gecikme faizi ve gecikme zammı uygulaması, kamu alacaklarının enflasyon karşısında erimesinin önüne geçmenin ötesinde bir amaç için kullanılmakta, bu uygulamalar ülkemizi de etkileyen global ekonomik krizin etkisiyle zor durumda olan mükelleflerin durumlarını daha da kötüleştirmekte, yüksek gecikme zammı ve faizinden dolayı ödenmeyen vergi borçları kartopu gibi büyümekte, mükellefler adeta cezalandırılarak kendi kaderleri ile baş başa bırakılmaktadır. Bu açıdan vergi kanunları ile getirilen yaptırımların veya bütünüyle vergi ceza sisteminin mükellefler için caydırıcı ancak aynı zamanda adaletli olması gerekmektedir.[527] Bu niteliklere sahip olmayan yaptırımların etkinliği azalmakta ve durum mükelleflerin tamamen sistem dışında kalmasına neden olmaktadır.

3.1.3. GELİR VERGİSİ KANUNU BAKIMINDAN

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu 1950 yılında yürürlüğe girmiş ve günümüze kadar birçok kez değiştirilmiştir. Gelir Vergisi Kanunun çok sık değişmesi, aynı şekilde bu kanunun zaman bakımından da uygulanmasında bir takım istikrarsızlıklar ve sorunlar yaratmaktadır. Vergi hukukunun sürekli değişen ve gelişen bir hukuk dalı olması da uygulanmasını daha da güç hale getirmektedir. Gelir vergisi sisteminin adil ve etkin bir şekilde işlemesine engel teşkil eden, mükelleflerde vergi ödeme bilincinin yerleşmesini ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyum düzeylerini olumsuz yönde etkileyen ve kayıt dışına yönelmelerine neden olan faktörleri şu şekilde ifade edebiliriz.

3.1.3.1. Kaynak Teorisine Göre Vergilemenin Benimsenmesi

Türk vergi sisteminde gelirin tanımı, gelire giren kazanç ve iratların belirlenmesi ve gelirin vergilendirilmesinde 1999 yılına kadar kaynak teorisi esas alınmıştır. 4369 sayılı Kanunla gelirin tanımında ve vergilendirilmesinde önemli bir değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikle gelirle harcama veya servet artışı arasında bir bağlantı kurulmuş bir başka ifade ile "kaynak teorisinden" "net artış teorisine" geçilmiştir.[528]

[527]Mehmet YÜCEL; "Gecikme Faizi ve Gecikme Zammının Hukuki Mahiyeti, Uygulama Esasları ve Yüksek Gecikme Faizi/Gecikme Zammı Oranlarının Düşürülmesi Gerekliliği, http://www.bilgili denetim.com, (Erişim:05.03.2013)

[528]Mehmet Ali ÖZYER; "Mali Milat", **Vergi Dünyası**, Ekim 1998, Sayı:206, s.56-62.

Ancak 4369 sayılı Kanunun gelirin tanımı ve vergilendirilmesini değiştiren hükümleri hiç uygulanmadan 4444 sayılı Kanunla 2003 yılı gelirlerine uygulanmak üzere ertelenmiştir. Ancak 4783 sayılı Kanunla, 01.01.2003 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, 4369 sayılı Kanunla gelirin tanımı ve vergilendirilmesine ilişkin değişiklikler yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece 4369 sayılı Kanunun gelirin tanımına ilişkin hükümleri hiç uygulanmadan yürürlükten kaldırılmıştır. 4783 sayılı Kanunla gelirin tanımı ve vergilendirilmesi açısından tekrar, geliri belirli bir kaynağa bağlılık ve süreklilik unsurlarından hareketle açıklayan kaynak teorisine geri dönülmüş ve vergilendirilecek gelir unsurları tek tek sayılmıştır.

Oysa uygulamada kaynak teorisi; vergileme alanını ve vergi tabanını daralttığı, devlete sağladığı finansmanın dar ve sığ olması, vergide adalet ilkesini göz ardı ettiği, kayıt dışı ekonominin yaygınlaşmasına katkıda bulunduğu, vergi idarelerinin vergi kayıp ve kaçağı ile mücadele etmesini zorlaştırdığı, gelişen ekonomik hayatın ortaya çıkardığı yeni gelir unsurlarının vergilendirilmesi için gerekli esnekliği sağlamadığı gerekçeleriyle eleştirilmektedir.[529]

Fakat vergi ödeme gücünü dikkate alan net artış teorisi, gelir kavramını geniş olarak ele almakta, gerçekleşen her tür geliri ve her tür değer artışını; temeli, kaynağı ve sürekliliği ne olursa olsun gelir olarak kabul etmekte ve verginin konusuna dahil etmektedir. Bundan dolayı vergi adaletinin daha iyi bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Vergileme tekniği açısından vergilendirilecek gelirin saptanmasında ve kavranmasında bazı belirsizlikleri ve idari zorlukları içinde barındırması, realize olmamış gelirler ile ölçülmesi güç, vergilendirilmesi sosyal açıdan anlamlı olmayan öz tüketimin vergileme kapsamına alınması gibi olumsuz yönleri olsa da, devlete geniş bir vergi tabanı sağlamakta ve artan kamu harcamalarının finansmanında önem arz etmektedir. Ayrıca kaynak kuramına dayalı bir gelir vergisinin kavrayacağı vergi tabanın dar olması nedeniyle, yüksek oranlı bir vergilendirme ile ulaşılabilecek vergi hasılatına; net artış kuramına dayalı bir gelir vergisinin kavrayacağı vergi tabanın geniş olması nedeniyle, bu kurama bağlı olarak, daha düşük vergi oranlarıyla

[529]Recep BIYIK; "4369 ve 4444 Sayılı Kanunlar Çerçevesinde Gelir Tanımı, Harcama ve Tasarruftan Hareketle Gelirin Tespiti ve Mali Milat Uygulaması", **Vergi Dünyası**, Eylül 1999, Sayı:217, s.22-24.

ulaşabilmek mümkün olacaktır. Böylece mükelleflerin vergi yükü de azalabilecektir.[530]

Net artış kuramında haksız kazançlar, karşılıksız zenginleşmeler, üretime faktör arz etmeksizin iktisadi değerlerin el değiştirmesi nedeniyle elde edilen gelirler, Türk ekonomisini kuşatan en önemli darboğazlardan biri olan rant ekonomisi ve rant gelirleri, sermayenin değerinde meydana gelen artışları, bağış, miras, kumar ve piyango gelirleri de geniş anlamda gelir kavramına dahil edilmekte ve verginin konusunu oluşturmaktadır.[531]

Bu itibarla net artış teorisine göre vergileme uygulamasına geçilmesi ile birlikte gelirin tanım ve kapsamı yeniden genişleyecek, "tasarruf ve harcamaların her türlü kaynağı" vergiye tabi hale gelecektir. Ülkemizde vergi yasalarında etkinliği ve adaleti sağlayacak değişikliklerin yapılması zorunlu bulunmaktadır. Çünkü bugünkü hali ile vergi yasaları da gereken verimliliği sağlayamamaktadır. Bu bağlamda "Mali Milat" ve "Nereden Buldun?" yaklaşımından hareketle yapılacak incelemelerin gerekliliğinin ve öneminin tartışılması gerekmektedir. Şöyle ki son yıllarda özellikle ekonomik ilişkilerin çok çeşitli ve karışık bir hal alması idare açısından geliri (kazanç ve iradı) kavramayı zorlaştırmaktadır. Yaygın bir şekilde kayıtdışı ekonomi kamuoyu gündemini meşgul etmeye devam etmektedir. İşte bu gelişmeler de gelirin, harcama ve tasarruftan hareketle (tümden gelim metodu ile) tespit edileceği yeni düzenleme yapılması gereğini ortaya koymaktadır.[532] Çünkü kaynak kuramı, devlet harcamalarının çok arttığı günümüzde gelirin yani vergi tabanın geniş bir biçimde kavranması ihtiyacı nedeniyle yetersiz kalmaktadır.

3.1.3.2. Basit Usulde Vergilendirme Uygulaması

4369 sayılı kanunla yapılan düzenlemeler neticesinde kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması, belge düzeninin yerleştirilmesi ve vergilemede gerçek kazancın esas alınmasının sağlanması için götürü usulde vergilendirmeden basit usulde

[530]Kenan BULUTOĞLU; **Vergi Politikası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No:956, Maliye Enstitüsü Yayınları, No:11, Sermet Matbaası, İstanbul 1962, s.68-70.
[531]Şerafettin AKSOY; **Kamu Maliyesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2011, s.360-361; Abdurrahman AKDOĞAN; **Kamu Maliyesi**, Gazi Büro Kitabevi, Ankara 2013.
[532]Yusuf AKAY; "4369 sayılı Kanun ile Getirilen Mali Milat ve Blokaj İşlemlerinin Değerlendirmesi", **Vergi Dünyası,** Eylül 1998, Sayı:205, s.153-156.

vergilendirme esasına geçilmiştir.[533] Basit usulde vergilendirme uygulamasına geçilmesinin amacı; basit usulde vergilendirilecek mükelleflere ilave yükümlülükler getirmek değil, kayıt dışı ekonominin engellenmesi ve belge düzeninin yerleştirilmesidir. Basit usul vergiden muaf olmayan küçük esnaf ve sanatkar için getirilmiş özel bir vergileme biçimidir. Bu usulde, gelir elde edilsin edilmesin götürü bir vergi ödenmesi söz konusu olmayıp, gerçek gelir üzerinden vergi ödenmesi esastır.[534]

Basit usulde vergilendirilen mükelleflerin gerçek usulde vergilendirilen mükelleflere kıyasla en önemli avantajları; defter tutmamaları, KDV ve stopaj yapma yükümlülüklerinin olmaması, geçici vergi ödememeleri, beyannamelerinin bağlı oldukları odalar vasıtasıyla hazırlanması ve beyan edilmesidir. Basit usulde vergilendirilen mükelleflerin, gün sonunda tek bir fatura ile gerçekleştirdikleri işlemleri gösterebilmeleri de ayrıca bir avantajdır.[535] Bu avantajları sebebiyle basit usulde vergilendirme mükellefler tarafından talep ve tercih edilen bir sistem olmaktadır.[536] Bu durum ise, gerçek usulde vergilendirilen gelir vergisi mükellefleri için adeta beyanname vermemeyi ve belge düzenlememeyi teşvik edici bir unsur olmuştur.

Tablo 18 : Basit Usulde Vergilendirilen Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayıları

2004/12	2005/12	2006/12	2007/12	2008/12	2009/12	2010/12	2011/12	2012/1	2013/1	2013/6	2013/12
826.458	792.706	775.141	762.111	744.188	739.092	728.850	714.693	711.407	700.561	696.164	693.694

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı Uygulama ve Veri Yönetimi Daire Başkanlığı, Vergi İstatistikleri

Götürü usulde vergilendirilen mükelleflerin basit usulde vergilendirilmesi yoluyla kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınılması ve götürü usulde vergilendirilen mükelleflerin belge düzenine uymalarının yaygınlaştırılması amacıyla basit usulde vergilendirme esası getirilmiş ise de, istenilen amaç sağlanamadığı gibi vergi kanunlarında yapılan değişikliklerle bu mükelleflere katma değer vergisi beyannamesi vermemeleri yönündeki düzenlemelerle kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınılması ve belge düzeninin oturtulması yönündeki amaçlar

[533]Coşkun KILIÇ; "Basit Usulde Vergilendirme, Karşılaşılabilecek Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Vergi Dünyası**, Şubat 1999, Sayı:210, s. 99.
[534]Sani AK; "Basit Usulde Vergilendirme", **Vergi Dünyası**, 2000, Sayı:222, s.136-145**,**
[535]Yusuf KILDİŞ; "Basit Usulde Mükellefiyet ve Vergilendirmede Ortaya Çıkan Özel Durumlar", **E-Yaklaşım**, Şubat 2009, Sayı:194
[536]Levent GENÇYÜREK; "Basit Usulde Vergileme ve Ortaya Çıkan Olumsuz Tablo", **Süryay Diyalog Dergisi,** Eylül 2005, s.31-32.

gerçekleştirilememiş, tam tersine yapılan düzenlemelerle belge düzenlememe ve kayıt dışılık özendirilip teşvik edilmiştir.[537] Basit usul, bu günkü haliyle vergi gelirlerinin azalmasına yol açma yanında vergide eşitlik ve adalet ilkesini zedeleyen bir uygulama halini almıştır.

3.1.3.3. Zirai Kazançların Vergilendirilmesinde Tevkif Usulünün Benimsenmesi

Tarımın ülke ekonomisinde önemli bir yer tutmasından dolayı, zirai kazançlarda vergilendirme Türk vergi sisteminde üzerinde çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Türkiye'de tarım sektörünün milli gelir içindeki payı ile vergi gelirleri içerisindeki payının birbiri ile uyumlu olmaması ve bu haliyle tarımın kayıt dışılığı besleyen ve vergi adaletini bozan temel sektörlerden birisi haline gelmesi pek çok kesim tarafından kabul edilmektedir.[538]

Gelir Vergisi Kanununun 53. maddesi hükmüne göre çiftçilerin elde ettikleri zirai kazançların vergilendirilmesi, genel olarak Gelir Vergisi Kanununun 94'üncü maddesine göre hasılatları üzerinden tevkifat yapılmak suretiyle gerçekleştirilmektedir. Gelir Vergisi Kanununun 54'üncü maddesinde yazılı işletme büyüklüğü ölçülerini aşan çiftçiler ile bir biçerdövere veya bu mahiyetteki bir motorlu araca veya on yaşına kadar ikiden fazla traktöre sahip olan çiftçilerin kazançları gerçek usulde (zirai işletme hesabı veya diledikleri takdirde bilanço esasına göre) tespit olunarak vergilendirilir. İşletme büyüklüğü ölçülerini ve yukarıda belirlenen sınırlamaları aşmayan çiftçiler ise; sadece hasılatları üzerinden tevkifat yapılmak suretiyle vergilendirilirler ve bu gelirleri için hiçbir şekilde beyanname vermezler. Dolayısıyla bu çiftçilerin tevkifat suretiyle ödedikleri vergiler, bunların nihai vergileri olmaktadır.

Ancak 4369 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, zirai kazançların gerçek usulde vergilendirilmesinin ilk şartı olan işletme büyüklüğü ölçülerinde değişikliğe gidilmiş, yeni konulan işletme büyüklüğü ölçüleri eski ölçülere göre daha da artırılmıştır. Ayrıca bu ölçülerin beş katına kadar artırılması yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Bu yetkiye istinaden söz konusu hadler 26.11.1998 gün ve 98/12095 sayılı Bakanlar

[537]Hüseyin GAYGISIZ; "Basit Usulde Mükellefiyetliğin Analizi", **E- Yaklaşım**, Ağustos 2006, Sayı:37.
[538]Hale BALSEVEN; "Türk Gelir Vergisinde Zirai Kazançlarda Kaynakta Vergileme Uygulamasının Değerlendirilmesi", **Vergi Dünyası,** Mayıs 1999, Sayı:213, s.146.

Kurulu Kararıyla önemli ölçüde artırılmış[539] ve zirai kazançlarda gerçek usulde vergilendirme adeta imkansız hale getirilmiştir. Öte yandan zirai kazançlarla ilgili olarak tespit edilen ve uygulanan stopaj oranlarının makul, mantıklı ve gerçekçi oranlar olduğunu da kimse iddia edemez.

Ayrıca tevkif suretiyle vergilendirme uygulaması; belge düzenleme, alma ve muhafaza etme alışkanlıklarını da olumsuz yönde etkilediğinden ve belge düzeninin yerleşmesini engellediğinden, kayıt dışılığı hem oluşturan hem de besleyen bir niteliğe bürünmüştür. Oysa bu durum 4369 sayılı Kanunla amaçlanan; vergi tabanını genişletme ve vergiyi tabana yayma, vergide adaleti sağlama, vergi verenlerin yükünü hafifletme, vergi vermeyenleri de vergileme kapsamına dahil etme, gerçek kazancı vergileme ilkelerinin çoğuna ters düşmekte, ülkemizi zirai kazanç sahipleri için bir vergi cenneti haline getirmiş bulunmaktadır.

3.1.3.4. Gelir Vergisi Kanunda Yer Alan Vergi Güvenliği İle İlgili Müesseselerin Uygulamadan Kaldırılması

Vergi sisteminin beyan esasına bağlı olması, mükellefler tarafından beyan edilen değerlerin gerçeğe uygun olup olmadığının en sağlıklı biçimde vergi incelemesiyle test edilebileceği sonucunu doğurmaktadır. Ancak vergi inceleme elemanlarının sayısal yetersizliği nedeniyle bütün mükelleflerin hesaplarının incelenemeyeceği, incelenmesinin de beklenemeyeceği gerçeğinden hareketle, oto-kontrol niteliğinde bazı vergi güvenlik önlemleri uygulamaya koyulmuştur: Emsal bedel ve ücret, ortalama kar haddi, asgari gayri safi hasılat, hayat standardı esası ve servet beyanı gibi müesseseler zaman içinde uygulanmıştır. Ancak zaman içinde çeşitli Kanunlarla yapılan düzenlemelerle vergi oto-kontrol müesseselerinin neredeyse tamamı sistemden çıkarılmıştır.

3.1.3.5. Ticari Kazancın Tespitinde Götürü Gider Uygulaması

Götürü gider uygulaması, mükelleflerin yurt dışındaki işleri ile ilgili olarak yapmış oldukları giderlerden belgesi temin edilemeyenlerin, anılan faaliyetlerden sağlanan hasılatın belli bir oranını aşmamak şartıyla safi kazancın tespitinde indirilebilmesini

[539]Hüsamettin BİÇER; "4369 sayılı Kanun ve Zirai Kazançlarda Vergileme",**Vergi Dünyası**, Mart 1999, Sayı:211, s.7-11.

öngören bir müessesedir.[540] Gelir Vergisi Kanunu'nun "indirilecek giderler" başlığı altında 40'ıncı maddesinin 1 numaralı bendinde, "Ticari kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi için yapılan genel giderler" düzenlemiş ve akabinde parantez içinde 4108 sayılı kanunla 01.01.1995 tarihinden geçerli olmak üzere "ihracat, yurt dışında inşaat, onarma, montaj ve taşımacılık faaliyetlerinde bulunan mükellefler, bu bentte yazılı giderlere ilaveten bu faaliyetlerden döviz olarak elde ettikleri hasılatın %0,5'ini (binde beşini) aşmamak şartıyla yurt dışındaki bu işlerle ilgili giderlerine karşılık olmak üzere götürü olarak hesapladıkları giderleri de indirebilirler." hükmü ilave edilmiştir. Bu faaliyetlerden döviz olarak elde edilen hasılatın, kambiyo mevzuatı gereğince Türkiye'ye getirilme şartı aranmamaktadır.

Götürü gider uygulamasında, uygulamaya konu giderler Vergi Usul Kanunu'nun 228'inci maddesindeki tevsiki zorunlu olmayan kayıtlara ilişkin hükümlerde olduğu gibi herhangi bir evrak ile tevsik edilmemektedir. Yani götürü gider ile ilgili olarak yapılan yevmiye kayıtlarında fatura ve fatura yerine geçen vesikalar aranmamaktadır.[541] Her ne kadar vergi yönetimi ve vergi yargısı belgesiz hasılatın binde beşi oranındaki bu indirim konusu giderin gerçekten harcanmış olması koşulunu ileri sürmekte ise de belge olmadan sadece muhasebe kayıtlarına dayanılarak bu giderin gerçek olup olmadığını tespit etmek çok güçtür hatta imkansızdır. Muhasebe kayıtlarında bir nakit hareket gözlenmiş olsa bile, nakit hareketin varlığı bu giderin gerçekten oluştuğuna, tam güvenilir bir kanıt oluşturamaz.[542] Götürü gider uygulaması, ekonomik faaliyetlerin tümünün kavranabilmesini ve belge ve kayıt düzeninin yerleşmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

3.1.3.6. Ayırma Kuramına Göre Vergilendirmenin Terk Edilmesi

Vergilemede ayırma ilkesi (kuramı),[543] gelirin sağlandığı kaynaklar göz önünde bulundurularak, emekten kaynaklanan gelirin sermaye gelirlerine kıyasla korunmaya ihtiyaç göstermesi varsayımından hareketle; emek gelirlerinden sermaye ve servet

[540]Yusuf AKAY; "Yurtdışı Götürü Gider Uygulaması ve Harcamasız İndirim Uygulamasının Eleştirisi", **Vergi Dünyası,** Haziran 2001, Sayı:238, s.171.
[541]Sabri ODAK; "Götürü Gider Uygulaması", **Vergi Dünyası**, Haziran 2001, Sayı:238, s.171.
[542]Salih ÖZEL; "Götürü Gider", **Yaklaşım**, Ağustos 2007, Sayı:176, s.15.
[543]Literatürde bazı yazarlar tarafından ayırma ilkesi/prensibi, bazı yazarlar tarafından da ayırma kuramı ifadesi kullanılmaktadır.

gelirlerine kıyasla daha düşük oranda vergi alınmasıdır.[544] Vergilemede ayırma ilkesi ile, bir yandan mükellefin vergi ödeme gücüne göre vergi vermesi ve böylece adil bir vergileme sonucuna ulaşılmaya çalışılırken; bir yandan da vergilemeden beklenen temel bazı ekonomik ve sosyal fonksiyonların gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.[545] Vergilemede artan oranlılık uygulaması belirtilen amaca ulaşılabilmek için yükümlünün gelir seviyesini göz önünde bulundurduğu halde, ayırma prensibi gelirin elde edildiği kaynak ile yükümlünün sosyal durumunu dikkate almaktadır. Böylece bu prensip, bir bakıma artan oranlılık ve en az geçim indirimi uygulamaları ile dikkate alınamayan hususları dikkate almak suretiyle, vergi yükünün adil dağılımına imkan vermeye çalışmaktadır.

Gelir vergisi uygulamasında, vergilemenin temel ilkelerinden olan ayırma ilkesi, ödeme gücüne göre vergileme ve adil vergileme ilkelerine uygun olarak 01.01.2006 öncesinde gelir vergisi tarifesi ücretler için 5'er puan indirimli olarak uygulanmaktaydı. Ancak 5479 sayılı Kanun'la Gelir Vergisi Kanunu'nun 103. maddesinde yapılan değişiklikle bu uygulamaya son verilmiş ve artan oranlı gelir vergisi tarifesi, gelir vergisine tabi tüm gelir unsurları için tek ve aynı oranı içeren bir duruma getirilmiştir.[546] Anılan madde hükmüne göre; gerçek kişilerin gelirleri, matrahın tutarına göre, % 15, % 20, % 27 ve % 35 oranlarında artan oranlı bir tarifeye göre vergilenmektedir. Böylece ücret gelirlerinin 5 puan düşük oran ile vergilendirilmesi uygulamasına son verilmesiyle, gelir vergisi yükünün adil dağılımının sağlanmasında kullanılan tekniklerden biri ortadan kaldırılmıştır. Oysa ücretler üzerindeki ağır vergi yükü ve diğer parafiskal yükler; kayıtdışı istihdamı körüklerken, kayıt dışı faaliyetlerde bulunan kimselerin, yanlarında istihdam ettikleri kişiler de kısmen veya tamamen kayıtdışı istihdamın bir parçası olmaktadırlar.[547]

[544]Abdurrahman AKDOĞAN; **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s.233.
[545]Mehmet YÜCEL; "Vergilemede Adalet, Eşitlik, Ödeme Gücü ve Ayırma İlkeleri İle Ücret Gelirlerinin Vergilendirilmesine İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararının Bu İlkeler Açısından Değerlendirilmesi", **E-Yaklaşım**, Ocak 2010, Sayı:205.
[546]Gülay Akgül YILMAZ; "Türkiye'de Gelir Vergisi Tarifesinde Meydana Gelen Değişikliklerin Vergilendirmede Adalet İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl:2006, Cilt:XXI, Sayı:1, s.253.
[547]Şafak Ertan ÇOMAKLI; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergisel Kayıtdışılık**, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s.57.

3.1.3.7. Menkul Sermaye İratlarının Vergilendirilmesinde İstikrarlı Bir Uygulamanın Sağlanamaması

Türk vergi sisteminde menkul sermaye iratlarıyla ilgili düzenlemelere bakıldığında ilk göze çarpan husus, yapılan düzenlemelerin uzun vadeli müesseseler olarak vergi sisteminde yer edinmiş olmaması, yönü kestirilemeyen sürekli bir değişim içinde olması ve ekonomik politikalar ve etkilediği kesimlerden gelen yoğun taleplerin etkisiyle reaksiyonel bir nitelik taşımasıdır. Menkul kıymetin edinildiği tarih ile elden çıkarıldığı tarihlerde yürürlükte olan mevzuat çoğu zaman birbirini tutmamakta; vergi planlaması bir yana mükellefler, tabi oldukları mevzuatı anlamada bile büyük zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Genelde son yıllarda vergi sisteminin sorunu olarak görünen bu durum menkul kıymetlerin vergilendirilmesinde çok daha bariz bir şekilde görünmekte ve verginin hesaplanıp ödenmesi bir vatandaşlık görevinden çok yanlışa düşmeme çabasına dönüşmektedir.

Mevcut sistemin, mükellef ihtiyaçlarına cevap vermediği, piyasaların derinleşmesini önlediği, vergi idaresinin vergileme potansiyeli açısından da tatmin edici sonuçları sağlamaktan uzak kaldığı bir gerçektir. Bu durumda, uluslararası portföy yatırımlarından ülkemiz hak ettiği payı alamadığı gibi ülke fonları da yurtdışına kaçmaktadır. Piyasaların bu sebeple yeterince derinleşememesi, ekonomik krizlere karşı duyarlılığı artırmakta, kurumsallaşmayı önlemekte, işletmelerin sağlıklı ve uzun vadeli kaynaklardan finansman teminini kısıtlamaktadır.[548]

Ekonomik etkinliği ve büyümeyi artırmak amacıyla, küresel ölçekli mobil sermayeyi ülke sınırları içine çekebilmek için birçok ülke gibi Türkiye de küresel vergi rekabetiyle karşı karşıya kalmaktadır. Sabit ve finansal sermayenin ülkeler arasında her geçen gün daha da akışkan bir hal alması, birçok ülkeyi sermayeden alınan vergiler konusunda yeni kararlar almaya ve uygulamaya itmiştir. Mevcut sermayeyi sınırlar içerisinde tutmaya ve mobil haldeki sermayeyi ülke içerisine çekmeye yönelik vergi uygulamaları, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de, menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesi konusunda vergilemede eşitlik ve adalet ilkelerinin gereklerinden giderek uzaklaşılmasına yol açmaktadır.[549]

[548]Vergi Konseyi, **Para ve Sermaye Piyasalarının Vergilendirilmesi**, Ankara 2004, s.6.
[549]Önder ÇALCALI; Ahmet YILMAZ; "Sermayenin Vergilendirilmesinde Adaletten Etkinliğe Doğru Yaşanan Kayma: Türkiye'deki Durum", **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yıl:2013, Cilt:20, Sayı:2, s.243.

Menkul kıymetlerin vergilendirilmesinde dikkati çeken bir diğer nokta ise, düzenlemelerin bütünlük arz etmemesi, dağınık bir mahiyet sergilemesi ve değişik kanunlarla yapılmış olmasıdır. Bunların üstüne getirilen geçici düzenlemeler, ertelenen hükümler, vergilendirmede son derece önemli olan basitlik ilkesini zedelediği gibi ilgilileri tarafından mümkün olduğunca subjektif değerlendirmelerden uzak bir şekilde anlaşılabilir olma niteliğini de zedelemektedir. Menkul kıymetlerin vergilendirilmesinde ön plana çıkan bir diğer nokta ise, menkul kıymet türleri arasında farklı vergisel uygulamalara yer verilmiş olmasıdır. Örneğin, bir gerçek kişinin hazine bonosu faizi elde etmesi ile mevduat faizi elde etmesi durumlarında tabi olacağı vergisel sonuçlar son derece farklı olabilmektedir. Oysa ekonomik olaylar ve araçlar karşısında vergi kanunlarının nötr kalması, benzer gelirler için farklı uygulamalar öngörmemesi büyük önem taşımaktadır.[550] Bütün bunlar vergilemede eşitlik, adalet, belirlilik ve tarafsızlık ilkelerine aykırılık teşkil etmekte, gelir vergisi sisteminin etkinliğini ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyum düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir.

3.1.3.8. Bazı Gelir Unsurlarının Sürekli Olarak Vergi Dışı Kalması veya Düşük Oranlı Vergilenmesi

İdeal bir vergi sisteminin ekonomik etkinliği ve adaleti sağlayacak niteliğe sahip ideal vergi sistemini ortaya çıkaracak koşulların sağlanmasında ön plana çıkan ve klasikleşen vergileme ilkeleri; genellik, uygunluk, kesinlik ve eşitlik ilkeleri olarak incelenebilir. Vergilemede genellik ilkesine göre, sosyal sınıf farkı gözetmeksizin tüm ekonomik birimlerin vergi yüküne ortak olması gerekmektedir.[551]

Vergi adaletinin sağlanması için öncelikli olarak vergi kanunları önünde herkesin eşit tutulması ve vergi yüküne tüm toplum bireylerinin ortak katılımının sağlanması gerekmektedir. Diğer taraftan, yapılan bir dizi değişiklikler sonucu bazı gelir unsurlarının, özellikle menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesinde diğer gelir unsurlarına göre sağlanan avantajlar, vatandaş nezdinde verginin adilliğine olan inancı zedelemektedir. Devletin hakimiyet alanı içindeki tüm ekonomik birimler ekonomik faaliyetlerinden dolayı vergi ödemek zorundadır. Bu çerçevede Anayasanın 73'üncü maddesinde, "Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre

[550]Nevzat ERDAĞ; **Kayıtdışı, Karapara, Yolsuzluk**, Cinius Yayınları, İstanbul 2007, s.43.
[551]Şerafettin AKSOY; **Kamu Maliyesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2011, s.227.

vergi ödemekle yükümlüdür" hükmü koyularak yasal açıdan verginin genelliği sağlanmıştır.[552] Ancak uygulamada bazı gelir unsurlarının, özellikle menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesinde diğer gelir unsurlarına göre önemli avantajlar sağlanmaktadır. Bu durum hem vergilemede genellik ilkesine aykırılık teşkil etmekte, hem de vatandaş nezdinde verginin adilliğine olan inancı zedelemektedir.[553] Bu tür vergi uygulamaları, vergilemede eşitlik ve adalet ilkelerinin gereklerinden giderek uzaklaşılmasına, vergi sisteminin etkinliğinin azalmasına, mükelleflerin vergi idaresine olan güvenlerinin sarsılmasına ve mükelleflerin sistem dışına yönelmelerine neden olmaktadır.

3.1.3.9. Gelir Unsurları Arasında Önemli Vergilendirme Farklılıklarının Bulunması

Gelir vergisi kanununda yer alan gelir unsurları arasında önemli vergilendirme farklılıkları bulunmaktadır. Bu durum gelirin genelliği ilkesiyle örtüşmemektedir. Zira bazı gelir unsurlarının vergilendirilmesinde o geliri elde edenlere bazı avantajlar sağlanırken, bazı gelir unsurlarının vergilendirilmesinde ise o geliri elde edenlere bir takım dezavantaj getirilmektedir. Ticari kazanç sahibi olanlar basit ve gerçek usulde vergilendirilirken, serbest meslek erbabı sadece gerçek usulde vergilendirilmektedir. Gerçek usulde vergilendirilen ticari kazanç sahipleri işletme hesabı ve bilanço esasında defter tutma durumunda kalırken; serbest meslek erbabı sadece işletme hesabı defterinin bir versiyonu olan serbest meslek kazanç defteri tutmak durumundadır. Serbest meslek erbabı uzun yıllar boyunca, şirket ve/veya birinci sınıf tacir sınırlarını aşan bir şekilde de faaliyet gösterseler bile, serbest meslek defterinin imkan vermediği yeniden değerleme, maliyet endekslemesi ve diğer enflasyondan korunma tedbirleri dışında kalmışlardır. Çünkü bu tür vergisel avantaj sağlayan uygulamalardan yararlanmanın şartı, bilanço esasına göre defter tutulmasıdır.

Ticari kazanç sahibi olanlar işlemlerini vergilendirmede tahakkuk esasını uygulamak durumundayken serbest meslek erbabı tahsil esasında vergilenmektedir. Bu durum, vergilendirmede birliği yok etmektedir. Ticari kazanç sahiplerinin aktife kayıtlı iktisadi kıymetleri üzerinden amortisman ve karşılıklar ayrılırken serbest meslek

[552]Ufuk SELEN; Ercan ÖZEN; "Türkiye'de Hisse Senedi Gelirlerinde Vergi İstisna Uygulaması: Amaç ve Sonuçlar Açısından Bir Değerlendirme", **Maliye Dergisi**, Temmuz -Aralık 2011, Sayı:161, s.151.
[553] Nevzat ERDAĞ; **Kayıtdışı, Karapara, Yolsuzluk**, Cinius Yayınları, İstanbul 2007, s.36-37.

erbabının aktiflerinden birini oluşturan mesleki bilgi birikiminden amortisman veya karşılıklar ayrılamamaktadır.

Ticari kazanç sahipleri, tahakkuk esası çerçevesinde ticari işlemleri için fatura, yazar kasa fişleri vb. belgeler düzenlemek zorundayken, serbest meslek sahipleri sadece tahsil ettikleri hizmet bedelleri için serbest meslek makbuzu düzenlemek zorundadırlar. Ticari kazanç sahipleri yatırım indirimi imkanından yararlanabilirlerken, serbest meslek sahipleri bu imkanın dışında bırakılmışlardır. Yıllara sari inşaat işleri dışındaki ticari kazançlar stopaja tabi tutulmazken, serbest meslek kazancına ilişkin ödemeler gelir vergisi tevkifatına tabi tutulmuştur.

Zirai kazançların vergilendirilmesi ile ticari kazançların vergilendirilmesi arasındaki farklılıklar, gelir türü olarak gerekli nitelikleri öne çıkarmaktan ibarettir. Götürü vergileme usulü uygulaması da kaldırıldığından, zirai-ticari kazanç ayrımı artık sadece gelir vergisi stopajı bakımından önem taşımaktadır. Diğer taraftan, 4369 sayılı Kanunla yapılan değişiklikten sonra zirai kazanç sahiplerinin elde etmiş oldukları kazançların büyük bir kısmı beyan dışı bırakılmıştır.

Türk vergi sisteminde gayrimenkul sermaye iratları ile menkul sermaye iratları arasında beyan bakımından bir benzerlik vardır. Her iki gelir unsurunun sermaye geliri niteliğinde bulunması bu benzerliği haklı da kılmaktadır. Ancak, menkul sermaye iratlarındaki sermayenin likit olması nedeniyle mahiyet değiştirebilmesi, gayrimenkul sermaye iratlarına nazaran vergilendirmede avantajlar sağlanmıştır. Bu avantajların en önemlisi, iratların enflasyondan arındırılmasındaki farklı işlemdir. Menkul sermaye iratları enflasyondan arındırılıp reel tutarları üzerinden vergilendirilmekte iken bu avantaj gayrimenkul sermaye iratlarına tanınmamıştır. Bütün bunların sonucunda mükelleflerin vergi ödeme bilinci ve vergiye gönüllü uyum düzeyi olumsuz yönde etkilenmektedir.

Vergilendirmede bu temel farklılıklar, aynı hizmetlerin vergilendirildiği kurumlar vergisi mükelleflerinde 'kurum kazancı' adı altında eritilmektedir. Zira, ticari kazanç da zirai kazanç da bir işletme dahilinde elde edilmektedir. İşletmenin faaliyetinden

doğan kazançlar, ticari, sınai, zirai veya mesleki nitelik taşısın ya da taşımasın aynı potada eritilebilirler.[554]

3.1.3.10. Ücretliler Dışında Kalan Mükelleflere, Asgari Geçim İndirimi Uygulaması Hakkının Tanınmaması

Vergi adaletinin sağlanmasında vergi sisteminin "en az geçim indirimi" müessesesine sahip olması, "ayırma prensibinin işletilmesi" ve "gelirin artan oranlı" olarak vergilendirilmesi gerekmektedir.[555] Etkin ve adil vergilemenin sağlanabilmesi için vergilemede mali güç ilkesinin dikkate alınması gereklidir. Mali güce göre vergilendirmede ise gelirin asgari yaşam standardı için gerekli olan kısmı yani en az geçim için belirlenen indirim miktarı vergiden indirilebilmelidir. Mali güce göre vergileme yapabilmek için de gelirin şahsileştirilebilmesine yönelik olarak artan oranlı tarife, ayırma ilkesi ve en az geçim indirimi uygulamalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Asgari geçim indirimi uygulaması, vergi teorisinde "ayırma kuramı" olarak bilinen ve emek gelirlerinin korunması ve bu gelirler üzerindeki vergi yükünün azaltılması uygulamasının bir yansımasıdır.[556]

Asgari geçim indirimi müessesesi, çalışan kesimin tamamını ilgilendirmesi nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Asgari geçim indirimi modern vergi sistemlerinde uygulanan ve sosyal nitelikli bir istisna yöntemidir. Bu indirim sistemi, asgari geçim düzeyinin belirlenerek bu miktardaki gelirin vergi dışı bırakılması esasına dayanmaktadır.[557] Yukarıda belirtildiği gibi en az geçim indirimi (EAGİ), ödeme gücüne göre vergileme ilkesini gerçekleştirmede kullanılan artan oranlılık ve ayırma ilkesi ile birlikte kullanılan üç teknikten biri olup, pek çok ülke vergi sisteminde kullanılmaktadır. Adı her ne kadar asgari geçim indirimi olsa da, son yapılan düzenleme gelir unsurlarından sadece ücret gelirleri için düzenlenmiş olduğundan, bu düzenlemeye ancak ayırma ilkesi uygulamasının bir görünümü olan özel indirim diyebilmekteyiz. Diğer bir anlatımla, tüm gelir unsurlarını kapsayan genel geçer bir en az geçim indirimi uygulaması halen mevcut değildir. Ayırma ilkesinin bir

[554]TOBB; **Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, TOBB Yayını, Ankara 2002, s.52-53.
[555]Ufuk SELEN; Ercan ÖZEN; "Türkiye'de Hisse Senedi Gelirlerinde Vergi İstisna Uygulaması: Amaç ve Sonuçlar Açısından Bir Değerlendirme", **Maliye Dergisi**, Temmuz-Aralık 2011, Sayı:161, s.165.
[556]Gündoğan DURAK; "Asgari Geçim İndirimi", **Yaklaşım**, Temmuz 2007, Sayı:175, s.111.
[557]Fırat Coşkun GÜÇLÜ; "Vergi İadesi Uygulamasından En Az Geçim İndirimine Geçiş", **E-Yaklaşım**, Eylül 2007, Sayı:50.

görünümü olarak uygulanmakta olan asgari geçim indirimi miktarı ülkemizdeki açlık ve yoksulluk sınırları ile diğer ülke uygulamalarıyla kıyaslanması durumunda bir anlam taşımamakta ve göstermelik bir uygulama olarak kalmaktadır.[558]

Ayrıca ülkemizdeki asgari geçim indirimi uygulamasının, sadece ücret gelirleri için ve ücretin gerçek usulde vergilendirilmesi durumunda uygulanıyor olması önemli bir eksikliktir. Oysa en az geçim indirimi müessesesinin sadece ücret geliri elde edenlere değil tüm gelir vergisi mükelleflerine yönelik olması gerekmektedir. En az geçim indirimi müessesesinin bu eksiklikleri, gelir vergisi sisteminin adil ve etkin bir şekilde işlemesine engel teşkil etmekte, vergilemede adalet ve eşitlik ilkelerine aykırılık oluşturmakta, modern vergi sistemlerinde uygulandığı şekliyle uygulanmaması vergi sisteminin çağdaşlığına uymamakta, mükelleflerin vergi idaresine olan güvenlerinin sarsılmasına neden olmakta ve mükelleflerin kayıt dışına yönelmelerine dolaylı şekilde neden olmaktadır.

3.1.3.11. Vergiye Tabi Tüm Gelirlerin Tek Beyannamede Toplanmasını Engelleyen ve Üniter Yapının Bozulmasına Neden Olan Yasal Düzenlemelerin Varlığı

Gelir vergisi temelde beyan esasına dayanmaktadır. Aksine hüküm olmadıkça, gelir vergisi mükellefin veya vergi sorumlusunun beyanı üzerine tarh olunur. Diğer bir ifade ile Gelir Vergisi Kanunu'nun 85. maddesine göre, Kanun'da aksine hüküm yoksa mükelleflerin bir takvim yılı içinde elde ettikleri kazanç ve iratlarını toplayarak beyan etmeleri zorunludur. Bu şekilde bir beyan sistemi çağdaş vergi sistemlerinin en önemli özelliğidir. Ancak sistemin ulaştığı son durum itibariyle bu esastan uzaklaşıldığı gözlemlenmektedir.[559] Türk gelir vergisi sisteminde beyan esasının çalışamamasının nedenlerinden biri de, vergi idaresinin vergi beyannamesi almaktan adeta kaçınması olarak değerlendirilebilir. Tam ve dar mükellefler tarafından elde edilen, Gelir Vergisi Kanununun 86'ncı maddesinde belirtilen gelirler için yıllık beyanname verilmez, diğer gelirler için beyanname verilmesi halinde bu gelirler beyannameye dahil edilmez.[560] Diğer bir ifadeyle, gelir vergisi yıllık olarak elde edilen gelirlerin vergilendirilmesini kapsamına almış olmasına rağmen, vergi sistemimiz tevkif

[558]Elif SONSUZOĞLU; "Ayırma İlkesinin Adı Mı Değişti; Asgari Geçim İndirimi", **Yaklaşım**, Nisan 2008, Sayı:184, s.28.
[559]Şafak Ertan ÇOMAKLI; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergisel Kayıtdışılık,** Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s.83.
[560]Cevdet Okan BAHAR; "Gelirin Toplanması ve Beyanı", **E-Yaklaşım**, Mart 2005, Sayı:20.

suretiyle vergilendirilmiş ücretler, gerçek usulde vergilendirilmeyen zirai kazançlar, istisna kapsamındaki irat ve kazançlar ve belli sınırlar altındaki menkul sermaye iratları ve gayrimenkul sermaye iratları için yıllık beyanname verilmesini engellemekte; yıllık beyannamenin verilme zorunluluğunu ticari, zirai ve mesleki kazançlara münhasır kılmaktadır.[561]

Ticari, zirai ve mesleki kazancı bulunan mükelleflerin, zarar dahi etmiş olsalar yıllık beyanname verme zorunluluklarının bulunması, Gelir Vergisi Kanunu'nun 85. maddesi gereği bunların sadece ticari, zirai ve serbest meslek kazançları ile ilgilidir. Bu mükelleflerin tevkif suretiyle vergilendirilen zirai kazanç, ücret, gayrimenkul sermaye iradı ve menkul sermaye iradı gibi gelir unsurlarının bulunması ve belli sınırlar altında kalması halinde, söz konusu gelir unsurlarını yıllık gelir vergisi beyannamelerine dahil etme imkanları bulunmamaktadır.[562] Belirtilen bu kuralın anlam ve gerekçesini anlamak ise gerçekten çok zordur. Zira bu mükellefler sadece anılan kazanç ve iratları nedeniyle yıllık beyanname vermek durumundadırlar.[563]

Böylece yukarıda belirtilen ve tutarları büyük miktarlara ulaşan istisna sınırları içindeki gelirlerin beyan dışı bırakılmasının doğru bir uygulama olamayacağı aşikardır. Bu şekilde bazı gelirlerin toplamaya dahil edilmiyor olması kayıt altına alınan ekonomik faaliyetlerin bir kısmının vergi beyannamelerine yansımasını engellemektedir. Mevcut düzenlemeler, gerçek anlamda üniter yapının kurulmasını sağlamaktan çok, üniter vergileme anlayışını temelden sarsmış, verginin genelliği ilkesinden önemli sapmaya neden olmuş ve en büyük zararı da vergi sistemimize vermiştir.[564]

Bu bakımdan beyanname verilmeyecek gelir unsurlarının bu kadar geniş ve beyan sınırlarının oldukça yüksek tutulması gelir vergisinin üniter yapısından sapmaya neden olmakta, vergilemede genellik, eşitlik ve adalet ilkelerine aykırılık teşkil etmekte, gelir vergisi sisteminin basit olma niteliğini ortadan kaldırmakta, vergi sisteminin karmaşıklaşmasına neden olmakta, adil ve etkin bir şekilde işlemesine

[561]TOBB; **Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, TOBB Yayını, Ankara 2002, s.48.
[562]Mehmet AHKEMOĞLU; "Gelirin Toplanması ve Yıllık Beyanname İle Beyanı Gereken Gelirler",**Vergi Dünyası**, Şubat 2004, Sayı:270, s. 20-25.
[563]TOBB; **Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri,** TOBB Yayını, Ankara 2002, s.49.
[564]A. Ercan ALPTEKİN; "Üniter Vergi Sisteminde 4369 ve 4444 sayılı Yasalar İle Yapılan Temel Hatalar (1-Beyanname Verilmeyen Haller)", **Yaklaşım**, Haziran 2000, Sayı:90, s.143-148.

engel teşkil etmekte, mükelleflerde vergi ödeme bilincinin yerleşmesini ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyum düzeylerini olumsuz yönde etkilemekte ve kayıt dışına yönelmelerine dolaylı şekilde neden olmaktadır.

3.1.3.12. Gayrimenkul Sermaye İratlarında Götürü Gider Uygulaması

Bütün modern ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de tüm gelir ve iratların belirlenmesinde gerçek usulde beyan sistemine ve gerçek gider usulüne ağırlık verilmesi gerekmektedir. Oysa özellikle gayrimenkul sermaye iradının beyanında yükümlüler daha çok götürü gider usulünü benimsemektedirler.[565] Gerçek gider uygulaması yoluyla safi kazanç belirleyen gayrimenkul sermaye iradı sahipleri, bu harcamalarını vergi sistemimiz açısından geçerli kılınmış olan belgelerle kanıtlamakla yükümlüdürler. Götürü gider uygulamasını tercih eden mükellefler yaptıkları harcamalar dolayısıyla belge almamaktadır. Bu durum ise, hem belge düzeninin yerleşmesini hem de başta katma değer vergisi olmak üzere vergi gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir.[566]

3.1.3.13. Kazancın Tespitinde Safilik ve Gerçeklik İlkelerinin Tam Olarak Uygulanmaması

Vergi uygulamasında genel prensip, gelirin gerçek ve safi miktarı üzerinden vergilendirilmesidir. Gelirin safi olması, elde edilen gelirden o gelirin elde edilmesi için yapılan giderlerin indirilmesinden sonra kalan tutarın vergilemede esas tutulması demektir.[567] Ülkemizde uzun yıllar boyunca serbest meslek kazancının tespitinde hasılattan indirilebilecek giderler çok sınırlı tutulmuştur. Örneğin serbest meslek kazanç sahipleri binek otomobillerinin giderlerini ve amortismanlarını kazançlarının tespitinde dikkate alamamaktadırlar. Böyle bir yasal düzenleme ile işine özel binek arabası ile gelen serbest meslek erbabından bütün gelirleri için belge düzenlemesini beklemek mümkün değildir. Öte yandan, Gelir Vergisi Kanunu'nun 41/2. maddesi uyarınca ticari işletme sahiplerinin eşlerine ödedikleri ücreti indirim konusu yapamaması da gelirin gerçekliği ve safiliği ilkelerine ters düşmektedir. Eğer eş fiilen işletmede çalışıyorsa, eşe ait ücretin gider olarak dikkate alınmaması bir çelişkidir.

---

[565]Örneğin 2006 yılında GMSİ için verilen 23.291 adet beyannamenin 20.183'ünde götürü gider usulü seçilmiştir.

[566]Mehmet Emin MERTER; İbrahim Attila ACAR; Enver ARSLAN; "Türk Vergi Sisteminde KDV Uygulaması ve Etkinliğinin Analizi", **Maliye Dergisi**, Temmuz-Aralık 2007, Sayı: 153, s. 34-35.

[567]HUD, **Beyanname Düzenleme Kılavuzu**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, İstanbul 2010, s.2.

Öte yandan finansman gider kısıtlaması uygulaması ile uzun yıllar, yabancı kaynak kullanan mükelleflere kullandığı krediye ilişkin faizin bir kısmının gider yazılmasına izin verilmemiştir. Bu uygulama ile, Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre, dönem sonu stoklarını son giren ilk çıkar yöntemine göre değerleyen veya amortismana tabi iktisadi kıymetlerini yeniden değerlemeye tabi tutanların, işletmede kullandıkları yabancı kaynaklara ilişkin faiz, komisyon, vade farkı, kar payı, kur farkı ve benzeri adlar altında yaptıkları giderler ve maliyet unsurları toplamına (yatırımın maliyetine eklenenler hariç) indirim oranının uygulanması suretiyle bulunacak kısmın %25'inin gider olarak dikkate alınmasına imkan tanınmamıştır. Vergi kanunlarındaki vergilendirmenin genel prensiplerine uymayan bütün hükümleri temizlemeden mükelleflerden doğru beyan ve kayıt beklemek gerçekçi bir yaklaşım tarzı değildir. Zira bütün bu tür ayrımcı yaklaşım ve uygulamalar, mükelleflerin vergi idaresine olan güvenlerini ve vergiye gönüllü uyum düzeylerini olumsuz yönde etkilemekte ve kayıtdışına yönelmelerine neden olmaktadır.

3.1.4. KURUMLAR VERGİSİ KANUNU BAKIMINDAN

10.06.1949 tarih ve 7229 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu geçen 56 yıllık sürede neredeyse ana maddeler kadar geçici madde ilave edilerek uygulanmaktaydı. Bu zaman zarfında bazı geçici madde hükümleri ana madde hükümlerinin üzerine çıkmış ve kurumlar vergisinin bütünlüğü ciddi anlamda zedelenmişti. Dolayısıyla 56 yıllık geçmişinde uğradığı değişiklikler, ek ve geçici madde ilaveleri ile etkinlik ve bütünlüğünü yitirme noktasına gelen 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, stratejik konumu ve büyüyen gayri safi milli hasılasıyla gelişmekte olan ekonomiler arasında yer alan ülkemizin ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmişti.

Bu gelişmelere paralel olarak kurumlar vergisi kanununun yeniden yazılması gündeme gelmiş ve Vergi Konseyi'nce hazırlanıp uzmanların, mesleki kuruluşların ve bilim adamlarının bilgisine sunulan, kollektif bir çalışma ve işbirliğinin ürünü olan 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 21.06.2006 tarih ve 26205 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Vergi kanunlarının yeniden yazılması için yapılan programda, Kurumlar Vergisi Kanunu'nun yeniden kaleme alınması, usul açısından en son sırada yer alması gerekirken, IMF'ye verilen söz çerçevesinde ve yabancı sermayenin Türkiye'ye hızla çekilebilmesi amacıyla öne alınmıştır. Ancak

sıra atlanarak Kurumlar Vergisi Kanunu'nun yeniden yazılmasının öne alınması, usul ve şekle ait doğurduğu sakıncalar açısından pek isabetli olmamıştır. Diğer yandan, Gelir Vergisi ile Kurumlar Vergisi Yasaları arasındaki organik-fonksiyonel bağ koparılmış ve daha önemlisi ilk sırada yenilenmesi gereken Vergi Usul Yasası ihmale uğramış ve bu konuda yapılan çalışmalar aradan yıllar geçmesine rağmen hala sonuçlandırılamamıştır. Unutmamak gerekir ki, Vergi Usul Kanunu-Gelir Vergisi Kanunu-Kurumlar Vergisi Kanunu bütünlük arzeden bir sistemdir ve hep birlikte ve aynı zamanda yenilenmesi gerekir.

Bu eleştiriler bir yana, Türk vergi sistemi, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ile belirli ölçüde modern ve çağın gereklerine uygun bir yasaya kavuşmuştur. Kavraması oldukça zor olmakla beraber, yeni yasa ile bugün Türkiye'de AB normlarına uygun olarak; kontrol edilen yabancı kurum kazancı, örtülü sermaye, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı, indirimli kurumlar vergisi, vergilemeye ait tüm düzenlemelerin kendi yasası içinde yer alması, vergi cennetleri ile mücadele gibi başlıklarını verdiğimiz yeni konu ve müesseseler Türk vergi sistemine kazandırılmış bulunmaktadır.

Yeni Kurumlar Vergisi Kanununun bir diğer özelliği de daha anlaşılır olma amacıyla hazırlanan kanun metinlerinde yaşayan Türkçe kullanılmış olmasıdır. Diğer bir ifade ile, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun dili sadeleştirilmiş ve Türk Medeni Kanunu içinde kullanılan yeni Türkçe deyim ve kavramlara yer verilmiştir. Ancak vergiciliğin ana deyim ve kavramları aynen muhafaza edilmiştir.

Öte yandan kurumlar vergisi oranının, yüzde 30'dan 20'ye indirilmesi, son derece önemli ve yerinde bir düzenlemedir. Bu indirimin, yerli ve yabancı yatırımcıları olumlu yönde etkilemesi, şirketleşmeyi teşvik etmesi ve kayıt dışılığı aşağı çekmesi beklenmektedir. Ayrıca öteden beri devam eden bazı aksaklıkların giderilmesi, kurumlar vergisi kanununun günün koşullarını kavrayacak şekilde düzenlenmesi de yeni kurumlar vergisi kanunun bir başka olumlu yönü olarak göze çarpmaktadır. Yeni kurumlar vergisi kanununda yer alan düzenlemelerin yürürlüğe girmesiyle Türkiye yabancı sermaye çekme konusunda rekabet içinde olduğu diğer gelişmekte olan ülkelerle arasında mevzuattan kaynaklanan eksikliler önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır.

Ancak daha önce kaldırılan ve yeni kurumlar vergisinde yer verilmeyen yatırım indirimi uygulamasının, 5838 sayılı yasa ile getirilen 28.2.2009 tarihinden itibaren yürürlüğe giren bir düzenleme ile "İndirimli Kurumlar Vergisi" adı altında geri getirilmesi vergilemede istikrarsızlığın önemli bir göstergesidir. Ayrıca 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda olduğu gibi istisna ve muafiyet uygulamalarının 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda da yaygın bir şekilde devam etmesi vergi erozyonunun önemli boyutlara ulaşmasına neden olmakta ve Kurumlar Vergisi Kanununun bir istisna ve muafiyet kanunu niteliği arz etmesine neden olmaktadır.

3.1.5. DİĞER VERGİ KANUNLARI BAKIMINDAN

Katma değer vergisi kanunu, özel tüketim vergisi kanunu, veraset ve intikal vergisi kanunu, motorlu taşıtlar vergisi kanunu, banka ve sigorta muameleleri vergisi kanunu bakımından vergi sisteminin başarısını olumsuz yönde etkileyen ve kayıtdışı ekonomiye yol açan nedenleri şu şekilde ifade edebiliriz.

3.1.5.1. Katma Değer Vergisi Oranlarının Yüksekliği ve Oran Farklılaştırmasının Çokluğu

3065 sayılı Katma Değer Vergi Kanununun 28'inci maddesine göre; katma değer vergisi oranı, vergiye tabi her bir işlem için % 10'dur. Bakanlar Kurulu bu oranı, dört katına kadar artırmaya, % 1'e kadar indirmeye, bu oranlar dahilinde muhtelif mal ve hizmetler ile bazı malların perakende safhası için farklı vergi oranları tespit etmeye yetkilidir. Katma değer vergisi sistemi, genel oran ve temel gıda maddeleri için indirimli oran olmak üzere, başlangıçta 2 oranlı bir sistem olarak uygulamaya konulmuştur. Daha sonra Bakanlar Kurulu Kararları ile, gerek maliye politikasının bir aracı olarak kullanılan gerekse hiç bir makro politika ve vergi tekniği ile bağdaşmayacak biçimde farklı toplum kesimlerinin beklentilerini karşılamak amacıyla katma değer vergisinde, diğer vergi türlerine nazaran pek çok kez oran farklılaştırmasına gidilmiştir.[568]

[568]M. Bahattin KULU; "AB'de KDV Oranlarına İlişkin Düzenlemeler ve KDV Oranlarımızın Bu Prensipler Bağlamında İrdelenmesi", **Vergi Dünyası,** Mart 2002, Sayı 247, s. 69-76.

Tablo 19 : Ülkemizde 1985-2012 Yılları Arasında Uygulanan KDV Oranları

Yürürlük Tarihi	BKK Karar Sayısı	İndirimli Oran[569]	Genel Oran	Yükseltilmiş Oran
01.01.1985	Yok	Yok	10%	Yok
01.07.1986	86/10793	%1, %5	10%	Yok
01.12.1986	86/11217	%1, %5	12%	Yok
01.01.1988	87/12469	%1, %3,%5, %8	12%	15%
01.11.1988	88/13383	%1, %3,%5	10%	15%
15.10.1990	90/919	%1, %5	11%	20%
01.12.1990	90/919	%1, %6	12%	20%
01.06.1991	91/1855	%1, %6	12%	20%
01.01.1992	91/2545	%1, %6	12%	%13,5-%20
29.02.1992	92/2692	%1, %6	12%	%13-%20
01.01.1993	92/3896	%1, %6	12%	%13-%20
01.11.1993	93/4932	%1, %8	15%	23%
01.01.1996	95/7612	%1, %8	15%	%23-%40
13.12.1999	99/13648	%1, %8	17%	%25-%40
15.05.2001	2001/2344	%1, %8	18%	%26-%40
01.08.2002	2002/4480	%1, %8	18%	ÖTV ile birlikte yükseltilmiş oranlar (%26 ve %40) kaldırılmıştır. 2002 yılından beri aynı KDV oranları geçerlidir.

Kaynak: Tablo 19'de Gelir İdaresi Başkanlığı verileri, Bakanlar Kurulu Kararları, Resmi Gazete bilgilerinden, "Mehmet Maç; (1998) KDV Uygulaması"; "HUD, TOBB; (2002) Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri," isimli eserlerden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ancak KDV uygulamasında temel vergi oranının yüksekliği, oran sayısının çokluğu ve sık sık oran değişikliğine gidilmesi, KDV'nin başarısı üzerinde olumsuz etkiler yapmakta, sistemin işlemesini engellemekte, uygulamayı zorlaştırmakta, hem vergi idaresini hem de mükellefleri sıkıntıya sokmakta ve verginin etkinliğini azaltmaktadır.[570] KDV oranlarının yüksek olmasının ve sayıca çokluğunun vergi gelirlerini artırmadığı ve vergi gelirlerini aşındırıcı bir etkiye neden olduğu bilinmektedir.[571] Katma değer vergisinin %18 olan genel vergi oranı yüksektir ve kayıt dışılığı teşvik etmektedir. Diğer yandan genel vergi oranı aynı iken belli mallardaki KDV indirimi de vergi gelirlerini arttırmadığı gibi, -vergi oranı düşürülen harcama gruplarında tüketici açısından fiyatların düşmesi satıcılar tarafından

[569]24.12.1984 tarih ve 84/8887 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bazı temel gıda maddelerinde katma değer vergisi nispeti, l/4/l985'e kadar %0, 1/4/1985'den l/7/1985'e kadar % 3, l/7/1985'den sonra % 6 olarak uygulanmıştır.

[570]Mehmet MAÇ; **Katma Değer Vergisi Uygulaması**, Denet Yayıncılık, İstanbul 1998, s.28.2

[571]TOBB; **Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, TOBB Yayını, Ankara 2002, s.112.

engellendiğinden,[572] sektörde beklenen canlılığı ve ucuzluğu da sağlamamaktadır. Bu tür tedbirler hem vergi idaresinin, hem de mükelleflerin iş yükünü artırmaktadır.[573]

3.1.5.2.Toplam Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı Vergilerin (ÖTV, KDV) Ağırlığının Sürekli Artması, ÖTV Tutar ve Oranlarının Sık Değiştirilmesi ve ÖTV'nin Bütçe Hedeflerini Tutturma Enstrümanı Olarak Kullanılması

Türk vergi sistemi içinde yer alan dolaylı vergiler toplam vergi gelirleri içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Vergi idaresi bir yandan vergi toplamakta sıkıntı çekerken, öte yandan vergi politikasının temelini oluşturması gereken gelir ve kurum kazancı üzerinden alınan dolaysız vergiler, kişilerden gelirine bakılmaksızın, aynı oranda alınan ve "adaletsiz vergi" olarak nitelendirilen dolaylı vergilere göre çok düşük kalmaktadır. Özel Tüketim Vergisi Kanununun 12. maddesiyle maktu vergi tutarlarını ve vergi oranlarını arttırma konusunda Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir. Bakanlar Kurulu da bu yetkisini sıklıkla kullanmış ve adeta ÖTV'yi bütçe hedeflerini tutturma enstrümanı olarak kullanmayı alışkanlık haline getirmiştir.

Tablo 20 vergi gelirlerimizin aslında büyük bir nispette özel tüketim vergisi ve katma değer vergisinden oluştuğunu göstermektedir. 2011 yılında yapılan vergi geliri tahsilatlarının yaklaşık yüzde 62'si dahilde alınan mal ve hizmet vergileri ile uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerden oluşmaktadır. Bu oran 2012 yılı bütçe geliri tahminlerinde yüzde 63'ten fazladır. Toplam bütçe gelirlerimizin yüzde 86'sı vergi gelirlerinden ve vergi gelirlerimizin de yüzde 63'ü ÖTV ve KDV'den toplandığına göre bütçe gelirlerimizin yüzde 54'ü bu iki vergi türünden elde edilmektedir. Aynı oran 2012 yılı için ise yaklaşık olarak yüzde 55'tir.

Her iki liralık bütçe gelirinin bir lirası ÖTV'den veya KDV'den sağlanmaktadır. Bu ise nihai tüketicinin üzerine yüklenmiş ciddi bir yüktür. Aynı oran OECD ülkelerinde yüzde 32 civarındadır. Tablo 20 gösteriyor ki ülkemizde bütçenin finansmanının önemli bir kısmı, ödediği vergiyi yansıtma imkanı bulunmayan halk tarafından

[572]Mehmet Ali ÖZYER; "Katma Değer Vergisi Oranı Düşen Mal ve Hizmetlerin Fiyatı da Düşer Mi?", **Vergi Dünyası**, Şubat 2008, Sayı:318, s.55-57.
[573]Tayfun ŞENOL; "KDV Uygulamasında Nereye Geldik?", **EBSO Haber Dergisi,** Haziran 2007, s.46-47.

gerçekleştirilmektedir.[574] Bu durum gelir ve kurumlar vergisinin yeterli, etkin ve adil bir biçimde toplanamamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Merkezi yönetim bütçesi büyük oranda özel tüketim vergisi ve katma değer vergisi gibi dolaylı vergilerle finanse edilmeye devam edilmektedir. Türkiye, benzindeki dolaylı vergide (KDV ve ÖTV) Avrupa Birliği ülkeleri arasında birinci sırada, motorinde ise İngiltere'den sonra ikinci sırada bulunmaktadır.[575] ÖTV'nin tek aşamalı olması ve ödenen verginin fiyat mekanizması yoluyla nihai tüketicilere kolaylıkla yansıtılabilmesi nedeniyle; vergi oranlarındaki artış ürün fiyatlarına zam olarak yansımakta, artan ürün fiyatları sonucunda ise sigara ve alkollü içecekler kullanmaya devam eden tüketiciler ya düşük fiyatlı ürün grubuna ya da kaçak ürünlere yönelmektedirler.[576]

Tablo 20: Vergi Kalemlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (Yüzde)

	2002	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Gelir Vergisi	23,7	21,1	21,2	20,5	21,1	22,5	22,6	22,3	19,2	19,2	20,5	19,7
Kurumlar Vergisi	10	11	10,5	10,1	8,1	9	10,1	10,5	9,9	10,6	9,4	9,2
Dahilde Alınan KDV	14,4	13	13,1	11,8	11,6	11	10	12,1	12,5	11,8	12,1	11,5
İthalde Alınan KDV	16,3	15,4	17,4	16,9	18,5	17,3	17,8	15,2	17,2	19,2	17,6	19,3
Özel Tüketim Vergisi	24,2	27,4	26,5	27,9	26,9	25,6	24,9	25,3	27,2	25,3	25,7	26,1
Diğer*	11,3	12	11,3	12,9	13,9	14,6	14,6	14,7	14	13,8	14,8	14,2

*Diğer kalemi, mülkiyet üzerinden alınan vergileri, gümrük, banka ve sigorta muameleleri, şans oyunları, özel iletişim, damga vergisi, harçlar ve başka yerde sınıflandırılmayan diğer vergileri kapsamaktadır.
Kaynak:www.gib.gov.tr, www.bumko.gov.tr, www.muhasebat.gov.tr adreslerinden derlenmiştir.

Toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin (ÖTV, KDV) ağırlığının sürekli artması, ÖTV tutar ve oranlarının sık değiştirilmesi ve ÖTV'nin Bütçe hedeflerini tutturma enstrümanı olarak kullanılması vergilemede belirlilik, açıklık, istikrar, eşitlik ve adalet ilkelerine aykırılık oluşturmakta ve vergi yükünün adil dağılmamasına neden olmaktadır. Bu tür durum ve uygulamalar mükelleflerin vergi idaresine olan güvenlerini ve vergiye gönüllü uyum düzeylerini olumsuz yönde etkilemekte ve kayıtdışına yönelmelerine dolaylı olarak neden olmaktadır.

[574]Hasan YEŞİLYURT; "ÖTV ve KDV ile Vergicilik Oyununa Devam", **Yaklaşım**, Mart 2012, Sayı:231, s. 84.
[575]İSMMMO, **2011 Yılı Faaliyet Raporu**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Komitesi, s.172.
[576]Abdullah ÇELİK; "Tütün Mamullerindeki ÖTV Artışlarının Kayıt Dışılığa Etkisi", **Vergi Dünyası**, Mayıs 2010, Sayı:345, s.18.

3.1.5.4. Veraset ve İntikal Vergisi Uygulamasının Etkinsizliği

Veraset ve intikal vergisi; miras yoluyla transferler, diğer karşılıksız transferler (bağışlamalar), yarışma ve çekilişlerde kazanılan ikramiyeler olmak üzere 3 tür servet transferinden alınmaktadır. Veraset ve intikal vergisi uygulamasında, kazanılan ikramiyelerin belirli bir kısmı vergiden istisnadır, kalan tutar üzerinden % 10 vergi kesintisi yapılmaktadır ve bu gelirler için, bu stopaj nihai vergi olmaktadır. Yani bu gelirler için ayrıca beyanname verilmemektedir. Diğer her türlü transfer, beyanname vermek suretiyle vergilendirilmektedir. Veraset ve intikal vergisinde, artan oranlı tarife mevcuttur. Ancak Türkiye'de veraset ve intikal vergisi uygulaması son derece başarısızdır. Fakat bu durumun ortaya çıkmasında, vergi idaresinin etkinsizliğinin payı sınırlı olup daha ziyade sistem bu sonucu meydana getirmektedir. Malların vergiye esas alınacak değerinin tespitinde güçlükler yaşanmaktadır. Bu durum, mükellefle idare arasında sıklıkla uyuşmazlıklara neden olmaktadır.[577] Veraset ve intikal vergisinin çok karmaşık bir vergi ve kötü bir ceza sistemi vardır. Sistem, adeta beyanname vermemeyi, kayıt dışı kalmayı teşvik etmektedir.

Veraset veya hibe yoluyla mal edinenler, beyannameyi süresinde vermeseler bile kendilerine hemen ceza uygulanmaz. Böyle bir durumda vergi idaresi, 15 gün içinde beyana davet etmektedir. Belirtilen süre içinde beyanname verilirse, vergi ziyaı cezası ve gecikme faizi uygulanmamaktadır. Sembolik bir ikinci derece usulsüzlük cezası kesilmektedir. Buna rağmen beyanname vermeyene ikinci bir 15 gün süre verilmektedir. Bu süre içinde beyanname verilirse vergi ziyaı cezası ve gecikme faizi yine uygulanmamaktadır. Sadece birinci derece usulsüzlük cezası uygulanmaktadır. Sonuç olarak bu durumda olan bir mükellef için, özellikle enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde -faiz olmadığı için- enflasyon nedeniyle küçülmüş olan rakamı ödemek yeterli olmaktadır. Diğer bir ifade ile, vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesinin üzerinden yıllar geçse bile, vergi idaresi tespit etmeden mükellefler kendiliğinden beyanname verdiğinde veya vergi idaresi tespit edip mükellefleri beyana çağırdığında mükellefler beyanda bulunurlarsa, eski değerler üzerinden vergiyi ödeyerek

[577]Garip AYAZ; "Veraset ve İntikal Vergisi Yürürlükten Kaldırılırken Bir Öneri", **Vergi Dünyası,** Ağustos 2008, Sayı:324**,** s.78.

kurtulmaktadırlar. Böyle olunca da kimse beyanname vermemektedir ve bu gelirler beyan ve kayıt dışı kalmaktadır.

3.1.5.5. Mevcut MTV Uygulamasının Vergilemede Adaleti Sağlamaktan ve Modern Bir Vergileme Anlayışını Yansıtmaktan Yoksun Olması

Türkiye'de motorlu taşıtların vergilemesinde, araçların "silindir hacmi" ve "yaşı" esas alınmaktadır. Araçların silindir hacmi arttıkça söz konusu araçlar için alınan motorlu taşıtlar vergisi miktarı artmakta; araçların yaşı arttıkça söz konusu araçlar için alınan motorlu taşıtlar vergisi miktarı azalmaktadır. Mevcut uygulama ile motor gücü yüksek olan araçların daha fazla vergi ödemesi çevresel bir unsur olarak ön plana çıkarılmak istense de, sisteme, daha fazla çevre kirliliğine neden olan yaşlı araçların daha düşük miktarda vergilendirilmesi yönüyle mevcut sisteme eleştiriler yapılmaktadır. Ayrıca motorlu taşıtların vergilemesinde geçerli olan mevcut uygulama, vergi miktarının belirlenmesinde araçların değerlerinin dikkate alınmaması yönünden ve uygulanan vergileme ölçü ve hadlerinin eşitsizliği bakımından da eleştirilmektedir.[578] Motorlu deniz araçlarının MTV kapsamından çıkarılması, kıst dönem vergi hesaplamasının olmaması ve dilimler arası uzunluk farkının yüksek olması gibi hususlar da MTV uygulamasının bütünüyle gözden geçirilmesini gerektiren diğer hususlardır.[579]

3.1.5.6.Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinin Kapsamının Genişletilmesi ve Yarattığı Sorunlar

Türk vergi sisteminde finans hizmetlerin vergilendirilmesinde; katma değer vergisi ve banka ve sigorta muameleleri vergisi olmak üzere, iki çeşit vergi bulunmaktadır. Türkiye'de Banka ve Sigorta Muameleleri (BSMV) Vergisi Kanununun uygulanması önce sadece Banka ve Sigorta şirketlerine uygulanması şeklinde başlamış ancak daha sonra arızi işlemler (gayrimenkul/araba satışı/kiralaması, iştirak kazancı, kar payı gibi unsurlar) BSMV konusuna alınmışlardır. Yani bazı muameleler önce BSMV konusu dışında kalmış fakat sonradan tüm muameleler BSMV kapsamına alınmış ancak buna karşılık istisnalar da çoğaltılarak kanun değişiklikleri ve tebliğler vasıtasıyla BSMV

[578]Sema KÜÇÜK; "Motorlu Taşıtlar Vergi Tarifesi Nasıl Olmalı?" **Yaklaşım**, Ocak 2011, Sayı:217, s.97-98.
[579]Nadir ÖZTÜRK; "MTV Uygulamasına Bakış: Aracın Satış ve Devrinden Sonraki Vergi ve Trafik Para Cezalarından Eski Sahibinin Sorumlu Tutulması", **Yaklaşım,** Ocak 2011, Sayı:217, s.64.

tam anlamı ile bir çarpıtılmış vergileme[580] (Distortion Fiscale/Tax Distortion) haline dönüşmüştür. Bundan dolayı verginin kapsamının genişletilmesi; verginin amacını çarpıtma ve verginin etkisini kaybetmesi gibi bazı sakıncaları da beraberinde getirecektir.[581]

Ayrıca, bazı hallerde her iki verginin uygulama alanı çakışmakta; bu durum tereddütlere neden olmaktadır. Örneğin faktoring şirketlerinin yaptıkları işlemlerinin KDV'ye mi BSMV'ye mi tabi olduğu konusunda sorunlar yaşanmaktadır.[582] Gider Vergileri Kanunu'nda açık bir hüküm olmamasına karşın idarenin yapılan faktoring işlemlerini BSMV'ye tabi olarak nitelendirmesi hem hukuki bakımdan tartışmalıdır hem de çeşitli uygulama sorunlarına neden olmaktadır. Faktoring şirketleri, satın aldıkları mal veya hizmetler nedeniyle ödedikleri KDV'yi indirememekte, söz konusu indirilemeyen KDV'yi, KDVK'nın 58. maddesi uyarınca gelir ve kurumlar vergisi matrahının tespitinde gider veya maliyet unsuru olarak dikkate almaktadırlar. Yüklenilen KDV'nin indirilmemesi ise faktoring şirketleri açısından da önemli bir yük getirebilmektedir. Bu durumda söz konusu sorunlarla karşılaşan mükelleflerin kayıtdışı faaliyete yönelmeleri gibi olumsuz sonuçların ortaya çıkması ise kaçınılmaz olmaktadır.[583]

3.1.5.7.Kayıtdışı Ekonomiyi Önlemede Denetim Mekanizmasının Etkin ve Rasyonel Bir Şekilde Kullanılamaması, Denetim Oranının Çok Düşük Olması

Vergi denetimi, vergi incelemesini de içine alan ve vergi güvenliğini sağlamaya yönelik (yoklama, vergi incelemesi, bilgi toplama, kayıt düzeni kontrolleri vb.) çeşitli önlemlerin tamamını kapsayan bir kavram olarak tanımlanabilir. Vergi denetimi, vergi gelirlerini arttırmanın bir yolu ve vergisel kayıt dışılığı azaltmanın etkili bir yöntemidir. Vergi sistemini veri olarak kabul ettiğimizde, diğer bir deyimle kısa vadede vergi sisteminde değişiklik yapılmayacağı düşünüldüğünde, vergi kayıplarını önlemek için yapılan vergi denetimlerinin etkinliği vergi kaybını önleme derecesi ile

[580]Bilindiği üzere Distortion Fiscale (çarpıtılmış vergileme) salınan bir verginin rekabet tarafsızlığını bozmak suretiyle ekonomik faaliyeti ters ve olumsuz etkilemesidir.
[581]İstanbul YMM Odası, Banka ve Sigorta Muameleleri (BSMV) Matrahında Lehe Kalan Para,http://www.istanbulymmo.org.tr/_dosya/MaliPlatform/2007_07.%20banka%20ve%20Matrah%C4%B1nda%20 Lehe%20Kalan%20Para.pdf (Erişim,13.02.2012)
[582]Özkan ATİLA; "Faktoring İşlemlerinin KDV ve BSMV Karşısındaki Durumu", **Yaklaşım**, Eylül 2007, Sayı:177, s.135.
[583]Erdoğan ARSLAN; "Vergilendirmede Bir Kıyas Örneği: Sigorta Acentelerinin BSMV Mükellefiyeti I-II", **Yaklaşım**, Ekim, Kasım 2006, Sayı:166-167.

ölçülebilir. Diğer bir anlatımla, vergi denetiminin etkinliği, vergi incelemesi sonucunda yükümlülerce beyan edilen matrahın olabildiğince gerçeğe yaklaştırılması ile ortaya çıkmaktadır. Vergi sistemlerinin başarılı olması için sadece vergi kanunlarının basit, adil ve verimli olması yeterli olmayıp, gelir idaresinin güçlü bir şekilde örgütlenerek bir taraftan mükelleflere çağdaş bir vergilendirme hizmeti sunması, diğer taraftan da mükellef beyanlarının etkin bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir.[584]

Modern vergi sistemlerinde vergilerin önemli bir bölümü yükümlülerin beyanı esasına dayanmaktadır. Beyan esası vergiyle ilgili temel ödevlerin doğrudan yükümlü tarafından yerine getirilmesini ifade eder. Yükümlüye vergiyle ilgili doğrudan ödevler yükleyen vergi sistemlerinde öncelikle vergi yükümlüsünün vergi ödemenin hukuksal ve toplumsal bir ödev olduğuna inandırılması gerekmektedir. Çünkü insan faktörünün olduğu her olgunun psikolojik bir boyutu vardır. Bu nedenle vergilendirmenin amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için öncelikle araştırmalarla yükümlü psikolojisi tespit edilerek yükümlü ile azami işbirliği sağlanmalıdır. Çünkü vergi idaresinin sağlıklı bir şekilde vergi toplayabilmesi için, bir taraftan vergilendirme sürecinde yükümlülere modern idari hizmetler sunması diğer taraftan yükümlü beyanlarının doğruluğunu denetlemesi gerekmektedir.[585]

Beyan esasında vergi denetimi vergi kayıplarının önlenmesinde önemli bir araçtır. Bu durum vergi idaresinin ve denetim örgütünün güçlü ve etkin olma gereğinin önemini ortaya koymaktadır. Denetim; istenilen bir şeyi, bir amacı, istenilen biçime uygun olarak gerçekleştirmeye yardım eder. Bunun için yönetimin etkinliği büyük ölçüde denetimin gücüne bağlıdır. Yükümlülerce beyan edilen vergi matrahlarının doğruluğunun sağlanması, büyük ölçüde vergi denetiminin etkinliğine bağlıdır. Etkin bir vergi denetimi, aynı zamanda vergi sistemini başarılı kılan önemli bir faktördür. Beyan esasına dayanan bir vergi sisteminin başarısının, mükelleflerdeki vergi bilinci kadar, vergi idaresi ve yargısının etkinliğine de bağlı olduğu hususunda genel bir görüş birliği vardır. Mükelleflerin beyanlarına dayanılarak alınan vergilerin, gerçeğe uygunluğunun denetlenmesinin vergi idaresi ve vergi yargısı tarafından etkili bir

[584]Adnan GERÇEK; "Gelir İdaresi ve Vergi Denetiminin Yeniden Yapılandırılması: Dünü, Bugünü ve Yarını", **Vergi Sorunları**, Kasım 2009, Sayı:254, Özel Ek, s.7
[585]Zeynep ARIKAN; "**Vergilendirme Hizmeti**" Prof. Dr. Nezihe Sönmeze Armağan, İzmir 1997, s.117.

şekilde ve süratle sağlanamaması halinde vergilerin, kamuoyunu rahatsız edici bir keyfiliğe dönüşmesi ve elde edilmek istenen amaçların gerçekleştirilememesi kaçınılmazdır.

Vergi sisteminin bünyesinde yer alan ve oto kontrol yöntemleri olarak nitelendirilen düzenlemeler vergi güvenliğini sağlamada her zaman için yeterli değildirler. Öte yandan oto kontrol yöntemlerinin etkin bir biçimde işleyişi ise, geniş ölçüde yükümlülerin beyanlarının doğruluğuna bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle yükümlülerce beyan edilen matrah ve bilgilerin doğruluğunu denetlemek, vergi idaresinin en önemli görev ve yetkileri arasında yer almaktadır. Bu görev ve yetkiden hareketle vergi idaresi, sahip olduğu denetim elemanları aracılığıyla yükümlülerin vergi yasaları karşısındaki gerçek durumlarını ortaya çıkartmak için hesap ve işlemlerini zaman zaman incelemek gereğini duymaktadır. Çünkü, vergi denetimi olmadan, sadece yükümlülerin beyanlarına dayanılarak yapılan vergileme ile, vergilemede eşitlik ve adaletin sağlanması mümkün değildir.

Vergi denetiminin yoğun olması yükümlünün gönüllü olmasa da zorunlu uyumunu artıracaktır. Yükümlünün, vergi kaçırmanın nimetinin vergi ödemenin külfetinden daha fazla olması durumunda, vergisini düzenli olarak ödemeyeceği aşikardır. Bunun için vergi denetiminde etkinliğin arttırılarak yükümlülere her an denetlenebilecekleri hissinin verilmesi ve denetimin caydırıcılığı algısının oluşturulması gerekir. Vergi idaresiyle diğer kamu yönetim birimleri arasındaki koordinasyon, yükümlüleri daha fazla denetleme riskiyle karşı karşıya getirecektir.[586] Yapılan denetimler caydırıcı bir ceza uygulamasıyla desteklenmelidir. Vergi idaresiyle diğer kamu yönetimi birimleri (tapu idaresi, bankalar, sosyal güvenlik kurumu, trafik vs.) arasında bilgisayar ağı yardımıyla koordinasyon sağlanmalı, böylece yükümlülerin izlenmesi ve idarenin denetim gücünün arttırılması sağlanmalıdır. Böylece yükümlüler, vergi verme ile kaçırma arasındaki tercihini vergi cezalarını da göz önünde bulundurarak vergi verme yönünde kullanacaktır.[587]

[586]Yenal ÖNCEL; "Gelir Vergisinde Vergi Güvenlik Önlemlerinin Değerlendirilmesi" **İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları,** 39. Seri, 2001. s.50

[587]Harun YENİÇERİ; "Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma," 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.912-913.

Mükelleflerin vergi kanunlarına uygun davranmalarını sağlamak amacıyla başvurulan vergi denetimlerinin, kendisinden beklenen işlevleri yerine getirebilme düzeyi vergi denetiminin etkinliğini ifade etmektedir. Vergi denetimlerinin etkinliği, denetim elemanları, vergi dairesi ve yükümlülerle ilgili bir dizi etkene bağlıdır. Söz konusu etkenler şunlardır:[588] Denetim elemanlarının mesleki niteliği, denetim elemanlarının sayısının yeterliliği, vergi denetiminde planlama, iş bölümü ve koordinasyon, incelenecek yükümlülerin sağlıklı ve doğru verilere dayanılarak seçilmesi, yükümlülerin bilgi düzeyleri ve davranış biçimleri, denetim ve muhasebe standartlarının sistematik yerleşikliği, vergi denetiminin sonuçlandırılması aşaması olan idari (uzlaşma gibi) ve yargısal çözümlerin etkinliği.

Vergi idaresinin denetim gücü, üstlendiği fonksiyonlar gereği güçlü olmak zorundadır. Dolayısıyla idare, denetime ve bu denetimi gerçekleştirecek olan denetim elemanına önem vermek ve denetimi arzu edilen düzeye çıkarmak durumundadır. Kuşkusuz hedef bu olmakla beraber, denetim elemanının yetişmesindeki güçlük nedeniyle eleman sayısında ve buna bağlı olarak denetim düzeyinde arzulanan hedefe varılamamıştır.

Maliye Bakanlığı'nda vergi denetimlerinin kalitesi ve verimliliğini artırmak için 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile vergi denetimi tek çatı altında toplanmıştır. Vergi Denetmeni, Hesap Uzmanı, Maliye Müfettişi ve Gelirler Kontrolörü kadroları, bağlı oldukları kurul ve başkanlıklar kaldırılarak bütün bu görevleri yürütenler "vergi müfettişi" unvanı ile Vergi Denetim Kurulu çatısı altında birleştirilmiştir. 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile vergi incelemeleri yapmak işiyle Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı görevlendirilmiştir. Böylelikle vergi denetiminde çok başlılık biterken Vergi İdaresinin de eli güçlenmiştir. Düzenleme tarihi bir öneme sahip yapısal reform niteliğindedir. Söz konusu düzenleme ile tek ve güçlü bir kurumsal yapı oluşturulmuştur. Böylelikle kayıt dışılığın azaltılması ve etkin bir vergi denetiminin gerçekleştirilmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır.[589]

Kayıt dışılığın ve yolsuzluğun önlenmesinde denetimin önemi oldukça büyüktür. Bütçe gelirlerinin ortalama %80'inin vergi gelirlerinden oluştuğu düşünülürse vergi

[588]DPT, **Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No:2454 - ÖİK:510, Temmuz 1996, s.79-80
[589]Mehmet FİL; "Vergi İncelemelerinde Getirilen Süre Sınırlandırmasının Olumsuz Etkileri ve Çözüm Önerileri", **E-Yaklaşım,** Nisan 2012, Sayı:232.

denetiminin önemi daha da ortaya çıkmış olur. Ancak denetim kadrolarının sayı bakımından yetersizliğinin yanında var olan kadroların da dolu olmaması nedeni ile Türkiye'deki vergi inceleme oranları ortalama %2-3 seviyelerinde kalmaktadır. Buna göre, 5 yıllık zaman aşımı süresi içinde her mükellefin incelenme olasılığı %10-15 oranında gerçekleşmektedir. Neticede, mükelleflerin %85-90'ı fiilen denetim dışında kalmaktadır.[590]

Tablo 21: Denetim Oranları

Yıllar	Denetim Sayısı	Toplam Faal Mükellef Sayısı	Denetim Oranı
2000	60.335	2.388.850	2,52
2001	68.132	2.334.209	2,91
2002	113.244	2.315.241	4,89
2003	68.251	3.896.382	1,75
2004	153.881	4.031.702	3,81
2005	104.578	3.876.305	2,69
2006	110.442	3.937.878	2,80
2007	135.847	4.027.665	3,37
2008	113.073	4.035.013	2,80
2009	92.752	4.103.583	2,26
2010	96.976	4.112.267	2,35

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2000-2010 ve Yıllık Faaliyet Raporları 2004-2010 raporlarından derlenmiştir.

Toplam vergi mükelleflerinin denetime tabi tutulma oranı ne kadar yüksek olursa denetimin etkinliği de o kadar yüksek olur. Tablo 21'de 2000-2010 yılları itibariyle mükelleflerin denetim oranları görülmektedir. Tablo 21 incelendiğinde son 11 yılın denetim oranları ortalamasının %2,92 olduğu söylenebilir. Yani her 100 vergi mükellefinden sadece 3 tanesi denetlenmektedir. Bu denetim oranlarına baktığımızda 2002 yılında %4,89 ile en yüksek denetim oranının gerçekleştiği ve sonraki yılda, 2003 yılında %1,75 ile en düşük denetim oranı görülmektedir. Bu oranların vergi denetimi için yeterli olduğu söylenemeyeceği gibi, vergi denetim oranlarının artırılması vergi sisteminin işleyişi bakımından önemli bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.[591]

[590]İstanbul Ticaret Odası, **Avrupa Birliğinde Kayıtdışı Faaliyetlerin Kontrolü ve Denetimi**, İTO Yayın No:2002-14, İstanbul 2002, s.29.

[591]Kenan TAŞÇI; "Türkiye ve AB Ülkelerinde Vergi Denetim Uygulamalarının Ekonomik Etkileri ve Değerlendirilmesi", **Turgut Özal Uluslar arası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1, Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı**, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 150-168

3.2.VERGİSEL KAYITDIŞILIĞIN ÖNLENMESİ, ÇAĞDAŞ VE ETKİN BİR VERGİ SİSTEMİNİN OLUŞTURULMASI İÇİN YAPILMASI GEREKENLER

Bu kısımda vergisel kayıt dışılığın önlenmesi, çağdaş ve etkin bir vergi sisteminin oluşturulması için, Türk vergi sisteminin orta ve uzun vadede nasıl bir seyir izlemesi gerektiği ve bunun sağlanması için nelerin yapılması gerektiği hususlarına yer verilecektir.

3.2.1. VERGİ SİSTEMİNİN GENELİ BAKIMINDAN

Vergi sistemlerinin değerlendirilmesinde günümüzde genellikle etkinlik, basitlik ve adalet olmak üzere üç temel kriter kullanılmaktadır. Çağdaş vergi sistemlerinin adil, etkin, basit ve ekonomik gelişmeyi teşvik edici nitelikte olması arzulanan bir durumdur. Türk vergi sisteminin adaletsiz, karmaşık, yönetim ve uyum maliyetleri yüksek ve yatırım yapmayı cezalandıran yüksek vergi oranlarına sahip olması gibi sorunların aşılamaması nedeniyle, radikal nitelikte reform arayışları sürekli gündeme gelmekle birlikte bu konuda ciddi mesafe alındığını söylemek pek mümkün değildir. Bu bağlamda çağdaş ve etkin bir vergi sisteminin oluşturulması için yapılması gerekenler aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

3.2.1.1. Temel İlkeleri Belirlenmiş, Kararlı Bir Vergi Politikası Oluşturulmalı, Vergi Kanunlarında Sık Sık Değişiklikler Yapılmamalı

Vergi politikaları, bir yandan ekonomik istikrarın sağlanması diğer yandan da yatırımların arttırılması ve iktisadi büyümenin hızlandırılması açısından büyük önem taşır. Bu nedenle, vergi politikaları daima üretimi ve istihdamı arttırmaya yönelik olmalıdır. Vergi politikaları ekonomik programı ve kamu kesimi dengelerini göz önünde bulunduran, reel sektörü ve sosyal politikaları dikkate alan bir anlayış içinde; kişilere, konjonktürel şartlara ya da siyasal iktidarlara bağlı olarak değişmeyen niteliğe sahip bir şekilde oluşturulmalı; etkin ve kararlı bir şekilde uygulanmalıdır. İzlenecek vergi politikasının iktisadi kalkınmanın sağlanmasında, yoksulluk ve işsizliğin önlenmesinde bir araç olarak uygulanması esası benimsenmelidir. Vergiler ekonomik faaliyetleri canlandıracak, kayıt dışı ekonomi ile kayıt dışı istihdamı önleyecek bir yapıda olmalıdır.[592]

[592]Nuri DEĞER; "58. Hükümetin Vergi Politikası", **Yaklaşım**, Ocak 2003, Sayı:121, s.58.

Vergi politikasının oluşturulmasında vergi yükünün arttırılması yerine vergi yükü dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi gereği öncelikli konu olmalıdır. Ülkemizde sosyal adalet ilkesine ve ekonomik kıstaslara dayalı bir vergi yükü dağılımını amaçlayan vergi politikası ve vergi reformuna ihtiyaç duyulmaktadır.[593]

İyi bir vergi politikasının ekonominin gelişmesine yardımcı olması, gelir dağılımını olumlu etkilemesi, gelir, harcama ve servetteki değişmeleri kendiliğinden izlemesi ve kavraması, adil olması, kamu hizmetleri için gerekli finansmanı sağlayacak verimlilikte olması önemlidir. Bu itibarla vergi politikalarının siyasi değişim yaşansa dahi, etkinlikle uygulanmasının sağlanması, vergi politikalarında çok sık değişikliğe gidilmemesi, vergi politikalarının küresel gelişmeler, ülke gerçekleri, toplumsal yapı, gelir düzeyi vb. faktörler dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir.[594]

Vergi yükünün dağılımındaki bozukluğu gideren, kayıt dışı sektörü vergi kapsamına alan, daha etkin bir vergi idaresi ve denetimi ile desteklenen bir vergi politikası izlenmelidir. Kayıt dışı ekonomi konusunda alınacak etkin tedbirlerde başarılı olunabildiği takdirde, kamu kesimi finansman açıklarının bu kadar büyük, faiz ödemelerinin de bu denli yüksek olmayacağı açıktır. Kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi için en önemli aşama, vergisel tedbirlerin temelini oluşturan vergi politikalarının yeniden ele alınmasıdır.[595] Temel vergilendirme ilkeleri, ülke gerçekleri ve piyasa ekonomisi ile optimum düzeyde uyumlu bir vergi politikasının oluşturulması ve bunun yapısal değişim projesi şeklinde uygulamaya konması sonucunda vergi idaresinin etkinliğinin artması ve kayıtdışı faaliyetlerin vergi kapsamına alınmasına bağlı olarak, vergi yükünün dağılımındaki bozukluğun da giderilmesi sağlanacaktır.

Vergi kanunlarında sık sık değişiklik yapılması vergi hukukunda istikrarın sağlanmasını büyük ölçüde engellemekte, uygulamada büyük karmaşıklıklara neden olmaktadır. Ülkemizde, vergi düzenlemelerinde ve özellikle mali araçların

[593]Mehmet AKBAY; **Vergi Reformlarının Ekonomik Temelleri ve Sonuçları,** Hesap Uzmanları Kurulu, Yayın No:3, Ankara 1995, s.15.
[594]Esra Siverekli DEMİRCAN; "Türkiye'de Vergi Politikalarının Siyasi Analizi: Siyasi Değişimin Vergi Kayıp ve Kaçaklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.124
[595]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.81

vergilendirilmesinde sık sık değişikliğe gidilmesinin çok ciddi sıkıntıları görülmüştür. Değişikliklerin yarattığı güvensizlik ortamı tasarrufların yurt dışına veya kayıt dışına kaçmasını adeta teşvik etmiştir. Bu hususlar göz önünde tutularak, vergi reformu çalışmaları sırasında, menkul kıymet piyasalarına ilişkin politikalar çok iyi belirlenmeli, mevzuata açık ve net bir şekilde dahil edilmeli, yatırımcıya güven aşılanmalıdır.

Türkiye'de kayıt dışı ekonomi sorununa çözüm getiremeyecek vergi politikaları ve vergisel tedbirlerin bu alanda gerçek bir reform niteliği taşıyamayacağı gibi, piyasa üzerinde olumlu etkisi de sınırlı kalacaktır. Ayrıca, vergi kanunlarının çoğu kez yayımı tarihinde yürürlüğe girmeleri de bir taraftan Vergi idaresinin uygulamaya yönelik hazırlıkları gereği gibi yapamaması nedeniyle uygulamada tereddütlerin doğmasına yol açmakta, diğer taraftan mükelleflerin haklı olarak vergi planlaması yapmalarını engelleyerek yatırım kararlarını olumsuz etkilemektedir. Bu durum aynı zamanda, ülkemizin yabancı yatırımcılar nezdinde istikrarsız görünmesine neden olmaktadır.[596]

3.2.1.2. Mükellefe Değer Veren, Çağdaş ve Etkin Bir Vergi Sistemi Oluşturmalı

Mevcut vergi sistemi çağdaş nitelikleri taşımaktan ve kendisinden beklenen temel fonksiyonları karşılamaktan uzaktır. Vergi sisteminin en önemli özelliği, kamu harcamalarının yükünü topluma adil bir şekilde dağıtacak ve verginin toplum üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirecek şekilde düzenlenmesidir. Ülkemizde, ekonomik yapı ve ekonomik şartlar, vergi tekniği ve vergi psikolojisine ilişkin sosyo psikolojik şartlar dikkate alınarak mevcut amaçlarla optimum biçimde uyum sağlayan rasyonel bir vergi sisteminin oluşturulması gerekmektedir.[597]

Rasyonel bir vergi sisteminin taşıması gereken özelliklerinin başında, evrensel vergileme ilkelerine uygunluk gelmektedir. Bu temel ilkeler dikkate alınarak kurulacak vergi sisteminin başarılı olabilmesi için bazı parametrelere ihtiyaç vardır ve bunların gayet iyi bilinmesi gerekir. Bu ilkelerden yola çıkarak Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmeler ışığında, dünyadaki mevcut başarılı, etkin ve verimli uygulamalar dikkate alınarak oluşturulacak bir vergi sistemi; basit, açık ve anlaşılır,

[596]DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Vergi İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara 2001, s.45.
[597]Ali Rıza GÖKBUNAR; **Türk Vergi Sisteminde Reform Gereği**, DEÜ İİBF Maliye Bölümü Yayını, İzmir 1997, s.310.

uygulanabilir, tarafsız, adil, etkinlik ilkesine uygun, kimseye ayrıcalık sağlamayan bir nitelikte olmalıdır. Vergi sistemi, mali amacın yanı sıra mali olmayan iktisadi, sosyal ve siyasal nitelikteki amaçların da gerçekleştirilmesine uygun olmalı, ancak bu tür amaçları vergilemede adalet ve rekabet tarafsızlığı ilkeleri ile uyum halinde gerçekleştirmelidir.[598] Vergi sistemini oluşturan bütün vergiler, vergilemenin gayesine ulaşabilmesi bakımından karşılıklı olarak birbirlerini tamamlamayı olanaklı kılan anlamlı bir bütün oluşturmalıdır. Bu nedenle, her bir verginin gerek birbirleriyle gerekse mevcut iktisadi sistem ve vergileme ile izlenen bütün amaçlarla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.[599]

Vergi sisteminin, verginin tabana yayılmasını sağlayan enstrümanlara sahip olması gerekmektedir. Vergi tabanının aşırı indirimler, muafiyetler ve diğer istisnalar yoluyla aşınmasının önlenmesi gerekmektedir. Çağdaş ve uygulanabilir vergi güvenlik sistemlerine sahip olmalıdır. Kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına almaya yönelik önlemler içermelidir. Etkin işleyen ve güçlü bir caydırıcılık etkisi taşıyan vergi ceza sistemine sahip olmalıdır. Vergi yasaları ve vergi cezaları, adil ve herkese eşit bir şekilde uygulanabilir olmalıdır.[600] İyi bir vergi sisteminin oluşmasının önemli dayanaklarından bir tanesi olan, etkin ve iyi işleyen bir vergi denetim sistemine sahip olmalıdır. Mükelleflerde vergi ödeme bilincinin yerleştirilmesine ve vergi kanunlarına gönüllü uyumun sağlanmasına yönelik mükellef odaklı ve mükellef memnuniyetini önemseyen bir yaklaşım içermelidir**.** Mükellef haklarına ilişkin düzenlemeler içermelidir.

İdeal bir vergileme sisteminin önemli koşullarından biri, sağlıklı bir belge düzenine sahip olmasıdır. Belge düzeninin sağlıklı olması ise, defter ve belgelerin ve aynı zamanda beyanların sağlıklı olmasını gerektirmektedir. Türk vergi sisteminde öncelikle, vergi mevzuatının daha sade ve kalıcı hale getirilmesi, belge ve kayıt düzeninin istismara imkan vermeyecek şekilde yerleştirilmesi, vergi oranlarının katlanılabilir düzeylerde belirlenmesi, vergi denetimlerinin daha etkin ve eğitici hale getirilmesi, mükellefler nezdinde vergilerin hakkaniyete uygun alındığı ve mutlaka ödenmesi gerektiği bilincinin geliştirilmesi, uzun vadede vergiden kaçışın mümkün

[598]Salih TURHAN; **Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1998, s.24
[599]Türkben PEDÜK; "Rasyonel Bir Vergi Sisteminin Anlamı ve Kriterleri", **Yaklaşım**, Haziran 2003, Sayı:126, s.103.
[600]Vergi Konseyi; **Vergi Politikalarının Yeniden Yapılandırılması,** www.vergikonseyi.org.tr/dos Yayinlar/sunum 4.ppt, 2006.

olamayacağı düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir. Vergi sistemi vergilemede etkinlik, basitlik ve adalet ilkeleri doğrultusunda gözden geçirilmelidir. Vergi kanunlarında yer alan istisna, muafiyet ve vergi indirimi, hükümleri ekonomik ve sosyal politikalar çerçevesinde yeniden değerlendirilerek vergi mevzuatı sadeleştirilmelidir. Vergiye gönüllü uyumun arttırılmasına ve vergi tabanının genişletilmesine yönelik yasal ve idari düzenlemelere devam edilmelidir. Kayıt dışılıkla mücadeleye tüm kurumların ve toplum kesimlerinin katılımının sağlanmasına yönelik çalışmalara öncelik verilmeli, vergi bilincinin geliştirilmesine yönelik düzenleme ve faaliyetlere ağırlık verilmeli, kayıtiçi faaliyetler özendirilmeli, denetim kapasitesi ve yaptırımların caydırıcılığı arttırılmalıdır.[601]

3.2.1.3. Piyasa Ekonomisi ile Uyumlu Bir Vergi Sistemi Oluşturulmalı

Bir vergi sistemi, herhangi bir ekonomik örgütlenmeye açıkça referans verilmeden, etkin ya da tutarlı bir şekilde hazırlanamaz. Bir başka deyişle, bir ülkenin vergi sistemi ya da bununla ilgili önerileri yani vergi reformu, bir iktisadi formasyon esas alınmadan kurgulanamaz: Örneğin karma ekonomi, devletçilik veya piyasa ekonomisi gibi. Piyasa ekonomisinin hakim olduğu günümüz Türkiye'sinde vergi sisteminin de buna göre şekillendirilmesi gerekmektedir. Zira piyasa ekonomisi ile vergi sistemi arasındaki uyumsuzluk yaygın kayıt dışılığın önemli bir nedenidir. Bu bakımdan piyasa ekonomisi ve küreselleşmenin getirdiği dinamiklerle uyumlu bir vergi sistemi oluşturulmalıdır. Söz konusu vergi sistemi piyasa ekonomisi ile çatışmamalı, vergiye muhatap olanlarda bir tercih sapması oluşturmamalıdır.

Vergi sistemi kalkınma düzeyi, istihdam hacmi ve GSMH'nın sektörel bileşimine karşı duyarlı olmalı, vergi yükü piyasalarca taşınabilir düzeyde olmalıdır. Vergi sistemi; piyasa ekonomisi ve makro ekonomik hedeflerle uyumlu olmalıdır. Piyasa ekonomisi ile vergi sisteminin uyumlu olmasıyla kast olunan; piyasa güçlerinin işlemesi için gerekli piyasa müşevviklerinin, vergi sistemince asgari ölçüde kısılmasına itina gösterilmesidir. Kısacası serbest rekabet ortamı içerisinde; kaynakların yani üretim faktörlerinin, fiyat göstergeleri esas alınarak tahsisidir. Oysa

[601]Meral FIRAT; "Türk Vergi Sisteminin Etkinlik ve Adalet Açısından Değerlendirilmesi", **Vergi Sorunları**, Nisan 2013, Sayı:295, s.201.

faize ve kara, el koymaya çalışan bir vergi sisteminin, piyasa güçleri ile uyuşmazlık içerisine girmesi kaçınılmazdır.[602]

Küreselleşme çağında dışa açık ekonomimizin, piyasa ekonomisine geçememesi; rekabet gücünü azaltmakta, kamu açıkları ve borç stokunun birikimine paralel olarak, dış açık sorunu ile karşılaşmamıza yol açmaktadır. Dolayısıyla ekonomimizin, yapısal sorunlarını çözememesi nedeniyle karşılaştığı ekonomik istikrarsızlık; aynı zamanda dünya ekonomisi ile uyumsuzluk yaratmaktadır. Piyasa ekonomisi ile uyumlu bir vergi sisteminin oluşturulamaması gibi olumsuzluklar piyasa ekonomisinin etkin işlemesine engel olmaktadır.[603]

Piyasa ekonomisi ile uyumlu bir vergi sistemi için; ilk olarak Anayasada ve Vergi Usul Kanununda açıkça vergi sistemimiz için; piyasa ekonomisinin referans iktisadi örgütlenme olarak esas alındığı beyan edilmelidir. Bir başka deyişle, vergi sistemimizin piyasa ekonomisi ile uyumlaştırılması ve daha sonra yapılacak vergi reformlarında da bu uyumun korunması esas alınmalıdır. Ekonomi için bir optimal vergi yükü hedefi kabul edilip vergi yükü düşürülmeli ve devletin ekonomik hacmi küçültülmelidir. Bu optimal vergi yükünün tespitinde piyasanın taşıyabileceği bir tutarın seçimi; bunun göstergesi olarak da en azından vergi yükünün, tasarruf hacmine eşitlenebileceği bir düzeye kadar çekilmesi yerinde olacaktır. Mükellefin yaşama hakkının vergi sisteminin tehdidinden kurtarılabilmesi için; vergi sistemine -bütün gelir unsurlarını kapsayacak şekilde- asgari geçim indirimi kurumunun sokulması gerekmektedir. Türk vergi sisteminin dolaylı vergilere ağırlık vermesi adaletsiz bir uygulama olduğu gibi, alım satım işlemlerini caydırıcı özelliği nedeniyle piyasa ekonomisi ile de uyumlu değildir. Zira tüketim üzerindeki dolaylı vergiler ile kamu hizmetlerinin finanse edilmesi; zaten bunlardan daha düşük pay alan düşük gelirli yurttaşlar üzerine vergi yükünün daha ağır yüklenmesi anlamına gelmektedir.[604]

Oysa bir vergi reformu veya vergi sistemi, baskı gruplarının çıkarlarının veya siyasal partilerin ideolojik tercihlerinin, bir bileşkesi şeklinde oluşturulamaz. Eğer devlet

[602]Güneri AKALIN; "Türk Vergi Sisteminin Yeniden Yapılandırılması", **Asomedya**, Ekim 2004.
[603]TİSK; **Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Ekonomik Kriz**, TİSK Yayınları, Yayın No:215 Ankara 2002, s.123
[604]TİSK; **Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Ekonomik Kriz**, s.125.

piyasa ekonomisine hizmet için varsa; devleti finanse eden vergi sistemi de; piyasa ekonomisi ile uyumlu olmak durumundadır.[605] Vergi sistemi tarafsız olmalı, devlet tarafından alınan vergilerin miktarı, piyasanın işleyişini bozmayacak bir düzeyde olmalıdır. Bu nedenle bir vergi sisteminde tespit edilen vergi oranları ve vergi yükü ne kadar düşük olursa, vergi sistemi o kadar tarafsız olur.[606] Uygulanan vergi oranlarının "düz" olması, belirli kişi ve kurumlara vergi imtiyazları tanımayıp herkese yönelik bir vergileme tekniğine sahip olması, haksız rekabet yaratıcı nitelikler taşımaması vergi sisteminin tarafsızlığının diğer göstergeleridir.[607]

Türk vergi sistemi, vergilemede tarafsızlık ilkesine uygun olarak dizayn edilmeli, vergileme ile mükellefin iktisadi-mali durumlarında ciddi bir değişiklik olmamalıdır. Vergi sistemi ile ulaşılmak istenen amacın dışında, kaynakların ekonomide daha verimli kullanılması ve yönlendirilmesine müdahale edilmemelidir. Vergiler, mükellefler üzerinde aşırı bir yük oluşturmamalı, piyasanın işleyişine müdahalede bulunmamalı, ekonominin genel kuralları ve işleyişinden soyutlanarak kendi politikası ve amacına hizmet edecek şekilde kullanılmamalıdır.[608] Türk vergi siteminde, gelir unsurları arasında farklı vergilendirme yöntemleri ve farklı vergi oranları uygulamasına son verilmelidir. Çünkü bu durum hem vergilendirmede adalet ve eşitlik ilkelerine aykırılık teşkil etmekte hem de haksız rekabete yol açmaktadır. Diğer taraftan, bu tür uygulama ve yaklaşımlar mükelleflerin vergiye gönüllü uyum düzeylerini olumsuz yönde etkilemekte ve kayıt dışına yönelmelerinin yolunu açmaktadır.

Zira kayıt dışı ekonomi sanıldığının aksine; piyasa güçlerinin, vergi sisteminin piyasa ekonomisi ile bağdaşmaması nedeniyle ortaya çıkardıkları bir örgütlenmedir. Bir başka deyişle ağır vergi yükü ve yüksek gelir vergisi tarifesi, yüksek KDV oranları ödeme gücü olmayan işletmeleri, kayıt dışı kalmaya zorlamaktadır. Daha doğrusu tüketicilerin, bu kadar ağır vergilendirilmiş malları satın alamaması nedeniyle işletmeler kayıt dışı kalmaktadır. Aynı husus, kaçak işçi çalıştırmada da geçerli olup;

---

[605]Güneri AKALIN; "Vergi Reformu, Ekonomik Kriz ve Yeni Tasarı", **Yeni Türkiye Dergisi:** Türk Ekonomisi Özel Sayısı, Yıl:5, Cilt:1, Sayı:27-28, Mayıs-Ağustos 1999, s.390.
[606]Osman PEHLİVAN; **Kamu Maliyesi,** Derya Kitabevi, Trabzon 2004, s.160.
[607]Coşkun Can AKTAN; **Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması ve Yoksulluk Sorununun Ortadan Kaldırılması İçin Vergi Sistemi Nasıl Dizayn Edilmeli**?, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara 2002.
[608]Ali Rıza GÖKBUNAR; "Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme", Celal Bayar Üniversitesi **İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Yıl:1998, Sayı:4, s.7-8.

sigorta prim oranları çok yüksek olduğundan, sigortalı ve sendikalı işçilerin ürettiği malları tüketicilerin satın alabilmesi güçleşmektedir. Bundan dolayı, vergi yükü piyasanın taşıyacağı düzeye çekilmelidir, vergi sisteminin etkinliğini zayıflatan kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamı önlemek için; üretim ve istihdamı destekleyen, piyasa ekonomisi ile uyumlu ve mükellefler arasında ayrımcılık yaratmayan bir vergi sistemi oluşturulmadır.

Piyasa ekonomisi kurallarını bozmayacak, vergiden kaçınmaya yol açmayacak, ekonomi politikaları ve kalkınma planlarında belirlenen gelişme eksenlerini destekleyici bir vergi teşvik sistemi oluşturulmalıdır. Vergi teşvikleri yapısal sorunları olan sektörlere kaynak aktarım mekanizmasına dönüşmemeli; piyasanın işleyişine müdahale eden bir yapıda olmamalı; iktisadi faydayı artırıcı ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltıcı bir şekilde tasarlanmalıdır. Kamusal hizmet niteliği ağır basan bir yapıya sahip eğitim ve sağlık gibi sosyal sektörlerde, özel sektörün katılımını sağlayıcı vergi teşvikleri kullanılmalıdır.

Vergi sisteminin hukuki ve teknik alt yapısının oluşturduğu olumsuzluklar ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, Türkiye'nin iktisadi büyümesi, kalkınması ve doğrudan yabancı yatırımın ülkeye gelmesinin önünde önemli bir engel olarak görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin kayıt içine alınması, çalışan sınıfın vergi yükünün azaltılması ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için vergi politikalarının teşvik edici ve vergi sisteminin piyasa ile uyumlu olması gerekmektedir. Vergi sisteminin, ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmelere göre tahmin edilen geleceğini dikkate alan dinamik bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomiye yol açan en önemli etkenlerden biri olarak, vergi sisteminin oluşturduğu vergi yükünün piyasa ekonomisince taşınamayacak kadar ağır olması ve piyasa ekonomilerinde vergi yükü arttıkça ve vergi ödeme kapasitesi düştükçe kayıt dışı ekonominin genişlediği gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

3.2.1.4. Mükellef Nezdinde Devletin Saygınlığının ve Devlete Olan Güvenin Tesis Edilmesi

Vergi kaçakçılığı ile mücadelede her zaman hukuki ve polisiye tedbirler almak yeterli olmaz. Yukarıda bahsedildiği gibi vergi ödeme bilincinin toplumda mevcut olması da önem taşır. Vergi bilinci ve vergi ahlakının toplumda yerleşmesi için en başta devlet

yöneticilerinin hukukun üstünlüğüne ve adalete inanmaları ve buna uygun davranmaları gereklidir. Devlet yöneticilerinin vatandaşların vergi olarak ödedikleri paraları doğru yerlere harcamadıkları, rüşvet, zimmet, yolsuzluk gibi olayların çok yaygın olduğu bir toplumda vergi ahlakını tesis etmek kolay değildir. Tekrar belirtilmelidir ki, vergi bilinci ve vergi ahlakından önce, devlet yönetiminde ahlakın ve sosyal sorumluluk bilincinin yerleştirilmesi gereklidir.[609] Bunun için, devletin saygınlığını ortadan kaldıran rüşvet, yolsuzluk ve kayırmacılık gibi olayların üzerine ciddiyetle gidilmesi ve mükelleflere, ödedikleri vergilerin kendilerine yol, köprü, okul ve hastane olarak tekrar döneceğine inandırılmaları gerekmektedir.[610] Buna inanan kişilerin vergi bilinçlerinin arttırılması çok daha kolay olacaktır. Aksi durumda ise bilinçlendirmeye çalışmak boşa zaman harcama anlamına gelebilecektir.

Kayıt dışı ekonominin önlenmesi yönünde olumlu etki yapabilecek diğer bir unsur da, vergi ile ilgili istatistiklerin kamuoyuna açık olması ve kamuoyunun, kimin ne kadar vergi ödediğini bilmesidir.[611] Böylece her vatandaş kayıtlı olmak için katlandığı fedakarlığın ne şekilde kullanıldığını görmek ve gerek medya, gerekse sivil örgütler aracılığıyla da doğru yerlere kullanıldığını bilmek imkanına sahip olacaktır.[612] Ayrıca demokratik kuralların tam olarak uygulanmasına işlerlik kazandırılarak vatandaşların devleti denetleme hakkına ve yetkisine sahip olması gerekir. Böylelikle vatandaşların devlete olan bağlılıkları artmış olacak ve bu bağlılığın artması devletin saygınlığını daha da arttırmış olacaktır. Demokrasi ve hukuk devletinin yerleştirilmesi, sisteme ve işleyişe duyulan güvenin pekiştirilmesi ölçüsünde, kayıt dışı ekonominin denetim altına alınması kolaylaşacaktır.[613] Kişiler devletin kendilerini değil de kendilerinin devleti denetlediği hissine kapıldıkları takdirde sonuç daha da olumlu olacaktır.

3.2.1.5. Vatandaşlık ile Vergi Mükellefiyeti Arasında Etkin Bir Bağın Kurulması

Başarılı bir vergi sisteminin olabilmesi koşullarından biri olan ama Türk vergi sistemi uygulamasında bir türlü gerçekleştirilemeyen vatandaşlık ile vergi mükellefiyeti arasında etkin bir bağın mutlaka kurulması gerekmektedir. Toplum tarafından

---

[609]Coşkun Can AKTAN; **Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi**, TOSYÖV Yayınları, Ankara 2000, s.11

[610]Salih ÖZEL; "Kayıtdışı Ekonomi Kavramı Sorunları ve Çözümleri", **Yaklaşım**, Kasım 1998, Sayı:71, s.23.

[611]DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara 2001, s.31

[612]Nur EKESAN; "Kayıtdışı Ekonomi, Nereye Kadar?", http://www.turktrade.org.tr/durum/durum_ocak_ 2006/nurekesan.html, 01.01.2006

[613]TOPTAŞ; **a.g.m.**, s.87; SUGÖZÜ; a.g.e. s.124

benimsenmeyen ve sahiplenilmeyen hiçbir şey kalıcı olmayacağına göre, öncelikle mükellefiyet ile vatandaşlık arasında bu bağın kurulması, bu aşamada da vergi vermenin en temel vatandaşlık ödevlerinden biri olduğunu esas alan bir eğitim anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. Ülke sevgisi, vatandaşlık anlayışı ve daha iyi geleceğin kaçınılmaz önkoşulu olarak, kurallara uymanın yararları daha küçük yaşlardan itibaren insanlara öğretilmeli ve toplumda genel bir vergi bilinci oluşturulmalıdır. Bu bilinçten uzak büyüyen nesiller, ülkenin geleceği için umut kaynağı olamazlar. Yaşanan her günün, bir önceki günden daha iyi olabilmesinin anahtarı olacak nesillerin eğitimi ve bu eğitimde verilecek vatandaşlık ve vergi bilincinin önemi kavranmadığı sürece, kayıt dışı ekonominin de kayda alınması ve kayıt altında kalabilmesi mümkün değildir.[614]

3.2.1.6. Vergiye Gönüllü Uyumu Arttırma Amacına Yönelik Olarak İdare ve Mükellef İlişkileri Güçlendirilmeli

İdare ve mükellef ilişkilerinde karşılıklı olarak vergi bilincinin sağlanmasına yönelik faaliyetlerde bulunulmalıdır. Mükelleflerin vergi ödemeye gönüllü olarak katılımlarını sağlayabilecek eğitimler verilerek bunun sonucunda vergi bilinci yerleştirilmelidir. Vergi idaresi bu konuda yapılacak çalışmalarda görev tanımlamalarını iyi yaparak mükellefleri ayrıntılı bir şekilde bilgilendirmelidir. Denetim ve incelemelerin ne ifade ettiğinin belirtilmesi ve gerekli tedbirlerin alınarak mükelleflerin vergi idaresi nezdinde sınıf atlama gayretlerinin artırılması sağlanmalıdır.[615]

Bununla birlikte, vergi idaresindeki bürokratik işlemler azaltılarak mükelleflerin maliye yönetimine olan güvenlerinin en üst seviyeye çıkarılması hedeflenmelidir. Bu bağlamda vergisel kayıt dışılık oluşturması bakımından yolsuzluk kavramının irdelenmesi gerekir. Bu kavram ölçülememektedir. Ancak Türkiye açısından yapılan dolaylı ölçümlerde, 1980-2003 yılları arasında vergi idaresine olan güven duygusunun zayıflayarak itibar kaybına uğradığı ve sonuç olarak vergi kayıp ve kaçağını etkilediği ifade edilmiştir. Buna göre mükelleflerin, vergilemeye karşı oluşan olumsuz değer yargılarının topluma vergi bilinci kazandırılarak değiştirilmesi gerekmektedir. Bunun için, okul eğitiminin başlangıcı olan ilköğretimden itibaren

[614]Nevzat ERDAĞ; **Kayıtdışı, Karapara, Yolsuzluk**, Cinius Yayınları, İstanbul 2007, s.30-31.
[615]S. Abdullah ARISOY; "Kayıtdışı Ekonominin Kavranması Kapsamında Sistem Değişikliği Önerileri", **Vergi Dünyası**, Sayı:262, Haziran 2003, s.135

vergi bilincinin yerleşmesine yönelik dersler konularak geleceğe dönük bu tür bir yatırım yapılabilir.[616]

3.2.1.7. Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakının Oluşturulması ve Topluma Yayılması

Vergi vermenin değil de vermemenin olağan sayıldığı yolunda giderek yaygınlaşan düşünce zincirinin kırılmasında, öncelikle eğitim konusuna önem verilerek vergi bilincinin ve vergi ahlakının oluşturulması gereklidir. Zira vergi bilinci ve vergi ahlakının seviyesi ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü arasındaki bağlantıyı araştıran çalışmalar, vergi bilinci ve vergi ahlakının yüksek olduğu toplumlarda kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığının boyutlarının daha az olduğunu göstermiştir. Bu konuda ilk yapılması gereken; bireyin, vergi vermenin vatandaşlık görevlerinin en başında yer aldığı; ödeyeceği verginin, gerçekte, kendisinin de yararlandığı kamu hizmetlerinin finansmanını sağladığı, yani kendi yararı için ödeme yaptığı konusunda bilinçlendirilmesidir. Doğaldır ki, bunun için, bireyin, vermiş olduğu verginin gerçekten yararlı hizmetler için harcandığını görmesi de gereklidir. Bilinçlenme, küçük yaşta başlayan eğitimle olur.[617] Bunun için kayıt dışı faaliyette bulunmanın bir suç olduğunu ve makro bazda ülke ekonomisi, mikro bazda vatandaş menfaatleri üzerindeki etkisini vurgulayan bir eğitim programının ilk ve orta dereceli okullardan başlayarak ders olarak okutulması gerekmektedir.

Vergi bilincinin ve ahlakının geliştirilmesi için basın ve yayın (yazılı veya görsel yayın) organları yoluyla vergi kaçakçılığının utanç verici bir suç olduğu düşüncesi aşılanmalıdır. Aynı zamanda sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapılarak kayıt dışında bulunan üyelerin örgüt tarafından dışlanmasını sağlayıcı bir işbirliğine gidilebilir. Bu kampanya sırasında gerek sinema, tiyatro gibi sanat dallarından gerekse radyo, televizyon, gazete, dergi gibi yayın organlarından yararlanılabilir.[618] Bu tür çalışmalar toplumda vergi bilincinin, vergi kültürünün geliştirilmesi ve vergi ahlakının

[616]Şükrü KIZILOT; Şafak Ertan ÇOMAKLI; "Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.151.
[617]Turgut CANDAN; "Yargı Kararları Işığında Vergi Kayıp Ve Kaçaklarının Değerlendirilmesi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.259.
[618]Nur EKESAN; Kayıtdışı Ekonomi, Nereye Kadar?,http://www.turktrade.org.tr/durum/durum _ocak_ 2006/nurekesan.html, 01.01.2006.

pekiştirilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır.[619] Bunun dışında vergi bilincinin gelişmesinde, vergi kültürünün topluma yerleşmesinde eğitim dönemi çok önemli bir safhadır. Bu bakımdan Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği halinde ilkokullar ve ortaöğretim öğrencileri arasında değişik dallarda yarışmalar düzenlenmelidir. Şiir yarışmaları, vergi ile ilgili karikatür yarışmaları, resim yarışmaları ve komposizyon yarışmaları düzenlenmelidir. Bu yarışmalarda derece alan öğrencilerimize de önemli ödüller verilmedir. Tüm bu çabaların ve bu faaliyetlerin toplumdaki vergi bilincinin, vergi kültürünün genişlemesine yardımcı olacağı aşikardır. Elbette toplumda vergi bilincinin yerleşmesi, sadece bir takım yayınlar, paneller, şiirler veya yarışmalar şeklinde yapılacak faaliyetlerle gerçekleştirilemez. Çünkü vergi ahlakı ve vergi bilinci çok yönlü, çok boyutlu bir olgudur. Bu bakımdan sisteme bütünüyle bakmak gerekmektedir. Vergi sisteminin ekonomik gelişmeleri kavrayabilmesi, vergi bilincinin topluma yayılabilmesi açısından son derece de önemlidir.[620] Vergi mevzuatı ne kadar mükemmel olursa olsun, vergi idaresi de ne kadar verimli ve etkin çalışır duruma getirilirse getirilsin, toplumda vergi bilinci ve ahlakı yerleşmediği sürece kayıt dışı ekonomi önlenemez.[621]

Aynı zamanda bir başka kavram olan vergi adaleti kavramı da toplumdaki vergi bilincinin yerleşmesine etki eden faktörlerin başında gelmektedir. Vergi adaletinin sağlanması, topluma ve mükelleflere güven telkin edilmesi ve mükelleflerin gönüllü uyum düzeylerinin arttırılması açısından son derece önemlidir. Çünkü mükellefin ödediği vergiye bakış açısı, ödediği verginin ne amaçla kullanıldığına ilişkin düşünceleriyle de yakından ilgilidir. Eğer mükellef, ödediği verginin kendisine hizmet olarak dönmeyeceğine, kamu otoritelerince savurganca kullanılacağına veya bazı kesimlere transfer edileceğine inanıyorsa, vergi idaresi karşısında uyumlu ve işbirlikçi bir tutum sergilemeyecektir. Mükelleflerin öğrenim düzeyleri yükseldikçe, kamu harcamalarını izleme ve değerlendirme duyarlılığı da artmaktadır.[622] Verginin amacı bilindiğinde ve bu amaç toplum tarafından benimsendiğinde vergiye karşı

[619]Hasan Basri AKTAN; "Toplumda Vergi Bilinci, Vergi Kültürü ve Vergi Ahlakının Önemi", **Yaklaşım**, Nisan 1997, Sayı:52, s.11-16.
[620]Abdüllatif ŞENER; "Verginin Önemi, Vergi Bilincinin Topluma Yayılması ve Vergilerle İlgili Son Düzenlemeler", **Yaklaşım**, Nisan 1997, Sayı:52, s.9-10.
[621]Mustafa Ali SARILI; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:41, 2002, s.42.
[622]Naci B. MUTER; Süreyya SAKINÇ; A. Kemal ÇELEBİ; **Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması, Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması**, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Manisa 1993, s.36.

direnç azalmaktadır.[623] Verginin aslında kamu hizmetinin bir karşılığı olduğu, vergiler ödenmediği takdirde kamu harcamalarının enflasyonist etkiler doğuran borçlanma ile karşılanacağının ve bedelin er geç yine kendilerince ödeneceğinin mükelleflere iyi anlatılması büyük önem taşımaktadır.[624] Daha sonra mükelleflerin vergi bilinci ve ahlakının yerleştirilmesi için gerekli birtakım yasal düzenlemeler yapılarak mükelleflerin vergiye karşı olan dirençleri azaltılmalıdır. Zira günümüzde "kayıt dışı ekonomi sektörü" ekonomik yönden çok güçlü bir sektördür.[625]

Öte yandan kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamla mücadelede sosyal tarafların desteği alınmalıdır. Özellikle sendikalar ve meslek örgütleri ile kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu sektörlerin ve işyerlerinin tespiti, önlemler geliştirilmesi, bilinçlendirme ve eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi konularında ortak hareket edilmelidir.[626] Kayıt dışı istihdam edilenlerin, sosyal güvenlikleri ile ilgili bilinçlendirilmesi temel nokta olacaktır. Ancak bu aşamadan önce katedilmesi gereken uzun bir yol vardır. Örneğin bunların başında vergi ve prim yüklerinin azaltılması yer almaktadır. Bu yolla işsizliğin de önüne geçilebilecektir. Sonuç olarak işsizlik korkusu dolayısıyla sosyal güvenlik haklarından vazgeçerek kayıt dışı çalışmayı göze alan kitlelerde azalma meydana gelecek ve sonuca ulaşılabilinecektir. Aksi takdirde sadece bilinçlendirme yetersiz kalacaktır.

3.2.1.8. Kurumlar Arası İşbirliği ve Koordinasyonun Sağlanması

Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamla mücadele çalışmaları ve gerçekleştirilecek projelerin hedeflenen sonuçlara ulaşabilmesinin temel koşulunun; sorunun çözümüne ilişkin karar ve uygulamalarda kamu yönetiminin, sosyal tarafların ve sivil toplum örgütlerinin birlikte hareket etmeleri ve kayıt dışı istihdamın önlenmesi konusunda toplumsal mutabakatın sağlanması olduğu, yapılan analiz ve değerlendirmelerin ortak

[623]Ali Rıza GÖKBUNAR; "Kayıt Dışı Ekonominin Vergilendirilmesine Yönelik Önlemler", **Maliye Yazıları,** Ekim-Aralık 1995, Sayı:47, s.80.
[624]Nihat IŞIK; Mustafa ACAR; "Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme" **Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Temmuz-Aralık 2003, Sayı:21, s.122.
[625]Emine KOBAN; "Vergi Reformları ve Türk Vergi Sisteminde Reformların Genel Bir Değerlendirilmesi", **U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.17, Sayı:1-2, s.87-102 (1997- 1998).
[626]Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Kayıt dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Yayın No:116, Ankara 2004, s.127.

sonucudur.[627] Özellikle işgücü piyasası bürokratik engellerden etkilenirken diğer piyasalarda da durum farklı değildir. Bundan dolayı kurumlar arası koordinasyon ve bürokrasi azaltılmadan kayıt dışı ekonominin azaltılması çabası yetersiz kalacaktır.

Kayıt dışı ekonominin istatistiki olarak hesaplara dahil edilmesinde; vergi daireleri, sosyal güvenlik kuruluşları, ticaret odaları, sanayi odaları, esnaf ve sanatkarlar dernek ve konfederasyonları, borsalar, belediyeler, kamu kurum ve kuruluşları gibi çok çeşitli kuruluşlar tarafından derlenen istatistiklerin kullanılması, bu kurum ve kuruluşlar arası koordinasyonun sağlanması, kuruluşlar tarafından verilerin derlenmesinin ve değerlendirilmesinin her aşamasında istatistiki yöntemlerin izlenmesi ve üretilen istatistiki verilerin karşılaştırılabilir olması gerekmektedir. Böylece cevapsızlık ve güncelleştirilmemiş veri nedenleriyle istatistiki olarak kayıt dışı kalan büyüklük hesaplanabilecektir.[628]

İstatistiki verilerin doğru olarak ortaya konması, Türkiye'de ekonomik göstergelerdeki tutarsızlığı bir nebze ortadan kaldıracak ve ekonomik karar alıcılara daha sağlıklı bir ortam sunacaktır. Gelir idaresi dışındaki kurum ve kuruluşlar kayıt dışılığı önlemede işbirliği içinde değillerdir. Belediyeler (işyeri ruhsatı, inşaat ruhsatı bildirme yükümlülüğü, pazaryerlerinin tahsisi bakımından), borsalar, üretici birlikleri, toptancı halleri, tapu, noterler (gayrimenkul, taşıt, satış vaadi sözleşmeleri belli miktarı aşan borç-alacak ilişkileri sözleşmeleri v.b. bakımından), nüfus idaresi, Tedaş, sosyal güvenlik kuruluşları, akaryakıt üretici ve dağıtıcıları, gümrük, odalar bu kurum ve kuruluşların bazılarıdır. Bu kurum ve kuruluşların görev sahalarına ilişkin elde ettikleri bilgilerin gelir idaresine bildirimi konusunda yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bu kuruluşların faaliyetleri ile ilgili düzenlemelerinin vergilendirme ile ilgili uyumu sağlanmalıdır. Bu yolla istihbarat merkezinin etkisi artırılmalıdır.[629]

3.2.1.9. İstihdam Üzerindeki Vergisel Yüklerin Azaltılması

İstihdam üzerindeki yüklerin azaltılması konusunda yapılabileceklere dönük iki temel yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, meselenin orta vadeli bir

[627]Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Kayıt dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Yayın No:116, Ankara 2004, s.128
[628]DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara 2001 s.31
[629]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.244.

perspektifle ele alınması ve yaratacağı gelir etkisi de dikkate alınarak, kısa vadede düşük gelirliler üzerindeki vergisel yükün azaltılmasına öncelik verilmesi ve bu kapsamda asgari ücret üzerindeki yükün azaltılmasına dönük adımlar atılmasıdır. Bu yaklaşımın olumlu yanları arasında istihdam üzerindeki ağır yükten en çok etkilenen düşük ücretlilere ilişkin sorunu dikkate alması ve göreli olarak daha düşük fiskal etki yaratması sayılabilir. Öte yandan, meseleyi tam olarak çözmemesi ve ücret seviyeleri arasında yaratacağı farklılaştırma nedeniyle sistemi daha karmaşık hale getirmesi önemli zayıflıkları olarak görülmektedir. İkinci yaklaşım ise, istihdam üzerindeki yüklerin bir çeşit "şok" indirim aracılığıyla, herkes için önemli ölçüde azaltılmasıdır. Kayıt dışılığa ilişkin kapsamlı önlemlerle birlikte gündeme gelmesi öngörülen bu yaklaşımın, kayıt dışılığın azaltılması ve istihdam artışı konularında yaratacağı "pozitif ivme" kabul edilebilir olsa da, gündeme gelebilecek "fiskal risklerin" boyutu en önemli zayıflıktır.[630]

Avrupa Birliği Komisyonu'nun yaptığı bir araştırma sonucu ortaya koyduğu raporda, kayıt dışı istihdamla mücadele için beş temel araç önerilmektedir. Bunlar;

- Cezaların artırılması,
- İşyeri denetimlerinde kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon ve bilgi değişimi,
- İşverenin üzerindeki vergi ve sigorta primi gibi mali yükümlülüklerin indirilmesi,
- İşverenin işyeri açmasını ve kayıtlılığını teşvik edici bürokratik işlemlerin azaltılması ve
- Bilgilendirme ve bilinçlendirme kampanyalarıdır.[631]

AB Komisyonu, bu beş aracın aynı anda kullanılmasını, bu araçlardan herhangi birinin tek başına ya da birkaç düzenlemeyle birlikte kullanılmasının kayıt dışı çalışmayı azaltmayacağı kanısında birleşmektedir. Gerçekten de bu beş araç birbirinden ayrılmadan topyekün uygulanmalıdır. Türkiye açısından durum incelendiğinde, bütün bu stratejilerin hep birlikte uygulanmasının orta ve uzun vadede olumlu sonuçlar getireceği bir gerçektir.[632] Fakat bu uygulamaların hangi sıraya göre

[630]Yüksel KARACA; "Türkiye'de İstihdam Üzerindeki Vergi Yükü", http://www.geocities.ws/ceteris_tr2/y_karaca.doc (Erişim Tarihi:17.05.2013).
[631]Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Kayıt dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Yayın No:116, Ankara 2004, s.93.
[632]Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Kayıt dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Yayın No:116, Ankara 2004, s.93.

yapılacağının iyi belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin önce cezaların arttırılması sonra vergi ve primlerde indirime gidilmesi yanlış olacaktır. Dolayısıyla istenen sonucun ortaya çıkması için iyi bir planlama yapılmalıdır.

Emek üzerindeki vergi baskısının azaltılması, sermaye ve ekonomik sistem açısından faydalı sonuçlar doğuracaktır. Şöyle ki; brüt ücret-net ücret açıklığının daraltılması istihdamı artıracak, kayıt dışı istihdam yönündeki basınçları azaltacaktır. Bunun dolaylı bir sonucu ise gelir vergisi ve sosyal güvenlik primi tahsilat artışı olacaktır.[633]

3.2.1.10. Vergi Sistemi Basit ve Anlaşılır Hale Getirilmeli

Vergi mevzuatının basitleştirilmesi, aynen "verginin tabanının genişletilmesi" gibi, üzerinde herkesin hemfikir olduğu bir konudur, ancak bunu sağlama amacına yönelik olarak ülkemizde şimdiye kadar hiçbir yasama döneminde tam anlamıyla gerekli çalışma ve düzenlemeler yapılamamıştır. Bu iddialı amacın gerçekleştirilebilmesi; tüm vergi kanunlarındaki düzenlemelerin gözden geçirilmesini, vergi sisteminin hem usul hem de içerik yönünden büyük oranda değiştirilmesini şart koşmaktadır.

Vergi sistemimizde sürekli olarak yapılan yasa değişiklikleri zaten yetersiz ve etkinliğini yitirmiş olan vergi mevzuatını daha da karmaşık hale getirmektedir. Söz konusu yasa değişikliklerinin yanında zaman zaman kanun hükmünde kararnamelerle, çoğu zaman da tebliğ ve diğer ikincil mevzuatla getirilen çeşitli düzenleme ve uygulamalar sonucunda vergi mevzuatı anlaşılması zor bir hale gelmiştir. Bu yüzden, uzun vadeli maliye ve vergi politikaları planlanarak, stratejik hedefler seçilmeli ve uygulanmak istenen politikalara yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

3.2.1.11. Vergi Tabanının Genişletilmesi

Özellikle toplumsal ihtiyaçların sürekli arttığı ve buna bağlı olarak devletin görev alanının genişlediği günümüzde, artan kamu harcamalarını karşılayabilmek için optimal düzeyde bir gelir sağlanabilmesi için vergilerin mali fonksiyonu ayrı bir önem kazanmaktadır. Vergilerin mali fonksiyonunu yerine getirebilmesi için ise, vergi tabanının genişletilmesi, pazar ekonomisinin yaygınlaşması, vergi tarifelerinin artan oranlı olarak uygulanması, vergi kayıp ve kaçağını asgariye indirecek

[633]Oğuz OYAN; **Türkiye Ekonomisi**, İmaj Yayıncılık, Ankara 1998, s.115

tedbirlerin alınması ve ülkede vergi ahlakının tesisi ile vergi bilincinin oluşturulması amacıyla gerekli çabaların sarf edilmesi gerekir.

Vergi tabanın genişlemesi için vergi oranlarında indirime gidilmelidir. Çünkü genelde vergi oranlarında yapılan indirim, vergi tabanını genişleteceğinden, oran düşüşünden kaynaklanan kayıplar vergi tabanının genişlemesiyle telafi edilecektir. Vergi oranlarının düşürülmesi, mükelleflerinin finansal yapısını güçlendirecek, ticari rekabet gücünü arttıracak ve ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Bundan dolayı kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına alma amacına yönelik olarak; vergi tabanı genişletilmelidir. Zira vergi tabanı genişletildiği ölçüde mükellefleri rahatlatacak adımlar daha kolay atılabilecektir. Ayrıca vergiyi nüfusun sadece belli bir kısmı ödememelidir veya ödüyor görüntüsü verilmemelidir. Böyle bir durum, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu olumsuz etkileyecektir. Ve böyle bir tablo, vergi tabanının genişlemesine değil, daha da daralmasına hizmet edecektir. Bunun için vergi tabanının aşırı indirimler, muafiyetler ve diğer istisnalar yoluyla aşınmasının önlenmesi gerekmektedir. Vergi tabanının genişlemesi ise, ülke ekonomisinin büyümesi ve kayıt dışı ekonomiyi kayıtlı hale getirmenin yanı sıra, vergi sistemindeki indirim, istisna ve muafiyet gibi vergi teşviklerinin bir başka deyişle vergi harcamalarının büyük ölçüde kaldırılması ile gerçekleştirilebilecektir.

Üretim maliyetleri içerisinde yer alan emeğin vergilendirilmesinde OECD ülkeleri arasında en yüksek vergi artışına ve vergi yüküne sahip bir ülke olmamız dışında, akaryakıt ve enerji maliyetlerindeki yüksek vergi oranlarına, uluslararası yatırım kararlarını etkileyen gerek para ve sermaye piyasası araçları üzerindeki yüksek vergi yükleri ve gerekse kurumlar vergisi oranlarındaki yükseklik ülkemizi dezavantajlı bir konuma getirmiştir. Bu yapının iyileştirilmesi açısından kayıt dışı ekonominin önlenerek vergi tabanının genişletilmesi ile birlikte kamu harcamalarındaki verimliliğin arttırılması ve kamunun toplam milli gelir içindeki payının düşürülmesine yönelik adımlar etkin ve planlı bir şekilde atılmalıdır. Bu çerçevede kamu hizmetinin tanımı yeniden gözden geçirilmeli, sosyal dengelerin mutlaka gözetilmesi dikkate alınarak kamu hizmetlerinde yarar ilkesine her alanda geçilmelidir.

Kayıt dışı ekonomi ile etkin mücadele sonucu kayıtdışılık ne kadar azaltılabilirse, diğer bir ifade ile kayıt dışılığın azaltılması ölçüsünde sağlanan imkanlar, vatandaşa ve reel sektöre katkı olarak geri dönecektir. Vergi tabanının genişletilmesi ve kayıt dışıyla mücadele sonucunda oluşacak ilave kaynaklar, vergi oranlarının ve sosyal güvenlik primlerinin indiriminde kullanılabilecektir.

3.2.1.12. Vergilendirme İşlemleri ve Hizmetlerinin Sunumunun Basitleştirilmesi

Günümüzde tüm kamu kurum ve kuruluşlarında olduğu gibi vergi idarelerinde de yeni bir yapılanmaya ve mükellef odaklı bir yönetim anlayışına gerek duyulmaktadır. Yapılan iş ve hizmetlerin halka dönük olması çağdaş yaşamın vazgeçilmez bir idare şekli olmuştur. Vergi İdaresi bütün bu gelişmeler karşısında içe dönük uygulama ve karar alma yönteminden vazgeçerek Devlet olgusunu meydana getiren birey görüşlerini de dikkate alacak uygulama ve karar alma mekanizmalarını oluşturmalıdır. Bütün bunlar gelişme ve zamana ayak uydurmanın olmazsa olmaz koşullarıdır.

Günümüzde insani ilişkilere önem veren, kendine dönük politika, idari ve hizmet anlayışından kurtulup mükellef ile olan ilişkilerine önem veren, mükellefi müşteri anlayışına benzer bir yapı içerisinde değerlendirerek uyumlu kararlar almaya özen gösteren Vergi İdaresi anlayışına ihtiyaç vardır. Bu nedenle vergilemede etkinlik açısından alınan karar ve uygulamaların ağırlıklı olarak fiskal amaçlarla içe dönük olması yerine, özel kesimdeki arz-talep işleyişine benzer bir yapılanmanın idare-mükellef ilişkilerinde de uygulanması gerekir. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde idare-mükellef etkileşimi ve bağlı etkileşenlerinin rolünü belirleme açısından idare-mükellef ilişkisinde uyum sağlanmasının gerekliliği çağdaş yaşamın temel vazgeçilmez bir unsurudur.[634]

Bu bağlamda vergilendirme işlemleri ve hizmetlerinin etkili, ekonomik ve verimli olarak gerçekleştirilmesi amacına yönelik olarak vergi idaresinin bu amaca uygun olarak dizayn edilmesi için mevzuata, usul ve esaslara yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Bu düzenlemelerde "değişimin yönetimi için yönetimde değişim"

[634]Fevzi DEVRİM; Timur TURGAY; "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde İdare-Mükellef Etkileşimi ve Bağlı Etkileşenlerinin Rolü", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004,s.751-752.

anlayışının temel ilke olarak alınması gerekmektedir. Vergilendirme hizmetlerinin sunumuna yönelik basitleştirme çalışmaları ve vergi idaresinin çekirdeğini oluşturan vergi dairelerinin yeniden yapılandırılmasıyla birlikte hizmetlerin mükelleflere en yakın birimler aracılığıyla iletilmesi ilkesinin vergi mevzuatına ve uygulamalarına yansıtılması gerekmektedir. Teknoloji ve bilgi akışının takip edilemeyecek derecede hızlandığı günümüz toplumlarında, işlemlerin artık elektronik ortamlarda ve vatandaşlara en yakın birimlerde sunulacağı konusunda vatandaşların da bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Ne yapması, nereden ve neyi istemesi gerektiğini bilen vatandaşlarla hizmetin alınma süresi ve kalitesinin artacağı ortadadır. Hizmetin gereğini en iyi bilen ve en hızlı şekilde sunabilecek olan ilk kademe birimidir.

Dolayısıyla vergilendirme işlemlerinin ve hizmetlilerinin başvurusu ve sonuçlandırılmasında yetki, mükellefe en yakın birimde -vergi dairesinde- olmalıdır. Yönetimde etkinliğin ve verimliliğin artırılması, hizmetlerin mükellefe en yakın yerden yürütülmesine bağlıdır. Bürokratik işlemlerin azaltılması, ikamesi olamayan zamandan tasarruf edilmesini ve devlete güven duyulmasını sağlayacaktır. Böylece devlete olan güvenin yeniden tesis edilmesi, işlem sürecinde basitliğin sağlanması, kalite ve verimliliğin arttırılması, mükelleflerin vergi kanunlarına gönüllü uyum düzeylerini olumlu yönde etkileyecektir.

3.2.1.13. İyi Niyetli Mükellefleri Korumaya Yönelik Düzenlemeler Yapılmalı

Hükümetlerin kısa vadede likidite sorununa çözüm olarak getirdikleri vergi afları iyi niyetli mükellefleri yaralamakta ve devlete olan güvenlerini zedelemektedir. Bu yüzden vergisel afların çok sık olarak gündeme getirilmemesi ve kayıt dışı işlem yapanların bu tür af beklentilerine sokulmaması gerekir. Vergi oranları ve sosyal güvenlik primlerinin yüksekliği de vergi kayıp ve kaçağını artırmaktadır. Söz konusu kaçağı önlemek için vergi oranları düşürülerek, sosyal güvenlik primlerinde indirime gidilebilir. Bu sayede vergisini ödeyen mükelleflerin, maliyet unsuru olan vergi ve sosyal güvenlik primlerinden fazlaca etkilenmemesi sağlanarak kayıt dışılığa yönelmeleri önlenebilir.

Girişimci ruhuna sahip iyi niyetli mükelleflere, ekonomi ve maliye politikaları çerçevesinde ve baskı ve çıkar gruplarının etkisinde kalınmadan, gerçekçi ve günün

şartlarına uygun, teşvik edici vergisel düzenlemeler getirilmelidir. Ne yazık ki vergisini zamanında ve tam ödeme ülkemizde genel kabul görmüş ve takdir edilen bir vatandaşlık ve mükellef davranışı olarak algılanamamıştır.[635] Bu algının yaratılmasına hizmet etmek adına, vergisel ödevlerini zamanında ve gerçeğe uygun şekilde yerine getiren yani vergilerini sürekli ve düzenli bir şekilde ödeyen vergi mükellefleri için de belli esaslar çerçevesinde indirim yapılmasını öngören bir yasal düzenleme yapılabilir. Örneğin son 3 yıla ait dolaylı ve dolaysız vergilerinin tamamını sürekli ve düzenli bir şekilde ödeyen vergi mükelleflerine gelir ve kurumlar vergilerinde belli bir oranda indirim yapılabilir. Dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının oldukça düşük olması nedeniyle bütçeye önemli bir yük getirmeyecek olan bu uygulama, vergi mükelleflerinin kayıtlı sistemde faaliyetlerini sürdürmeleri ve vergilerini sürekli ve düzenli bir şekilde ödemeleri konusunda önemli bir teşvik unsuru olacaktır.[636]

3.2.1.14. Vergi Mevzuatında ve Vergi Sisteminde Otokontrol Sistemlerinin Arttırılması

Vergi sisteminin beyan esasına bağlı olması, mükellefler tarafından beyan edilen değerlerin gerçeğe uygun olup olmadığının en sağlıklı biçimde vergi incelemesiyle test edilebileceği sonucunu doğurmaktadır. Ancak vergi inceleme elemanlarının sayısal yetersizliği nedeniyle bütün mükelleflerin hesaplarının incelenemeyeceği, incelenmesinin de beklenemeyeceği gerçeğinden hareketle, oto-kontrol niteliğinde bazı vergi güvenlik önlemleri uygulamaya koyulmuştur: Emsal bedel ve ücret, ortalama kar haddi, asgari gayri safi hasılat, hayat standardı esası ve servet beyanı gibi müesseseler zaman içinde uygulanmıştır. Ancak, zaman içinde ve son olarak 4369 sayılı Kanunla yapılan düzenlemeler sonrasında vergi oto-kontrol müesseselerinin neredeyse tamamı sistemden çıkarılmıştır.

Oysaki, oto-kontrol niteliğindeki vergi güvenlik müesseseleri, beyan esasına dayalı vergileme sisteminin, denetim kadar önemli ve vazgeçilmez unsurlarındandır. Vergi sistemimizde başlangıçtan beri yer alan önemli müesseseler, büyük ölçüde yürürlükten kaldırılmış ve böylelikle vergi sistemimiz vergi güvenliği tedbirlerinden

[635]Şaban KÜÇÜK; "Türk Vergi Ceza Sisteminin Caydırıcılık Sorunu-I," **Yaklaşım**, Ağustos 2011, Sayı:224, s.60.
[636]Fatih ACAR; Fazıl AYDIN; **Vergi ve İstihdam Politikası Açısından Kayıtdışı Ekonomi**, TÜRMOB Yayınları, Yayın No:400, Ankara 2011, s.350-351.

yoksun bırakılmıştır. Bu gelişmede, sistemin adaletten uzaklaştığı ve bazı müesseselerin ekonomik gerçeklerle bağdaşmadığı gibi gerekçeler etkili olmuştur. Bugün itibariyle mevcut bulunan sınırlı sayıda müessese de, etkin şekilde kullanılamamaktadır.[637]

Ülkemizde kayıt dışılığı önleyememenin en önemli nedenlerinden birisi, zaten yetersiz düzeydeki vergi denetimlerinin, daha çok kayıtlara dayanarak ve kayıt mükelleflere yönelik olarak yapılmasıdır. Bu durumda hiç olmazsa kendiliğinden işleyebilen az ya da çok vergi kayıp kaçağını önleyebilen vergi güvenliği tedbirlerini arttırmak, somut denetimler kadar önemlidir. Vergi güvenlik önlemlerinin bir kısmı; vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesi aşamasında vergi kayıp kaçağını önlemeyi, bir kısmı da olaylar olup bittikten sonra vergisi ödenmemiş, beyan ve kayıt dışı bırakılmış işlemleri tespit etmeyi hedef almaktadır.

3.2.1.15. Gider Olarak Dikkate Alınabilecek Harcamaların Kapsamı Genişletilmeli

Kayıt dışı işlemler ve bununla bağlantılı vergi kaybının en önemli nedenlerinden biri de, ticari işlemlerde belge alış-verişinin yeterince sağlanamamış olmasıdır. Ücretlilere ve emeklilere yönelik vergi iadesi uygulaması, belge alış-verişini özellikle aylık vergi iadesi yapıldığı dönemlerde, olumlu yönde etkilemiştir. Gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri açısından, gider olarak dikkate alınabilecek harcamaların kapsamının genişletilmesi, mükellefleri belge almaya teşvik edici bir unsur olabilecektir. Bu yönde yapılacak olan bir düzenleme ile harcamaların gider olarak dikkate alınabilme olanağının sağlanması ile, karşı tarafın da düzenlendiği belgelerin tamamını gelir olarak dikkate almasının önü açılacaktır. Bu konuda yapılabilecek düzenlemede, harcama türleri itibariyle, kademeli bir geçiş de düşünülebilir. Özellikle vergi kayıp ve kaçağının en çok olduğu alanlardan başlatılan bir uygulama, sistemin başarısını da somut olarak ortaya koyacaktır.

3.2.1.16. Bazı Temel Vergi ve Usul Kanunları Yeniden Yazılmalı

Türkiye'de son yarım yüzyıllık uygulamaya bakıldığında, vergi kanunlarının ve mali mevzuatın ne kadar sık değiştiği görülmektedir. Bu hız bazen baş döndürücü olmakta

[637]Vergi Konseyi; **Dolaysız Vergiler ve Otokontrol Araçları**, Ankara 2003, http://www.vergikonseyi.org.tr/calismalar.php?detay (Erişim Tarihi: 09.02.2013)

ve zaman içinde konunun uzmanları bile, bu gelişmeleri izleyemez hale gelmektedir. Son yıllarda mali mevzuat ve vergi kanunlarında yapılan değişiklikler yasalara sığmadığı için; ek, geçici ve mükerrer maddeler yüzünden vergi yasaları, tanınmayacak hale gelmiştir. Bunlara, Bakanlar Kurulu Kararları, yönetmelikler, tebliğler, sirkülerler de eklenince, ortaya tam bir mevzuat karmaşası çıkmaktadır. İşte ülkemizde son yıllarda vergi ve usul kanunlarının sürekli değişmesinden doğan bir vergi kaosu yaşanmaktadır. Bir yanda vergi idaresi, diğer yanda mükellefler ve vergi uzmanları bu durumdan şikayetçidirler. Bu zor soruna çözüm arandığı zaman akla gelen tek çare, temel vergi ve usul kanunlarının yeniden yazılması ve dili sade, basit ve anlaşılır, ayrıntıdan uzak yeni bir yasa metninin ortaya konulmasıdır.[638]

Tablo 22: Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ile Vergi Usul Kanunu'nun Madde, Çeşit ve Sayısını Gösterir Tablo

	Açıklama	**Gelir Vergisi Kanunu**	**(Eski) Kurumlar Vergisi Kanunu**	**Vergi Usul Kanunu**	**6183 sayılı AATUHK**
1	Ana (asıl) maddeler	126	48	417	118
2	Yürürlükten kaldırılan maddeler	28	4	65	2
3	Mükerrer maddeler	6	5	16	3
4	Ek madde	–	–	17	1
5	Geçici madde	65	32	26	9
6	Ek geçici madde	–	–	13	-

Kaynak: Selahattin TUNCER; Bazı Temel Vergi ve Usul Kanunları Yeniden Yazılmalı, **Yaklaşım**, Haziran 2004, Sayı:138, s.11.

Tablo 22'de belirtilen bu kanunlar Türk vergi sisteminin temel kanunlarıdır. Mevcut halleriyle bu kanunlara dayanılarak, vergilemenin sağlıklı şekilde yürütülmesi olanağı yoktur. Acilen yeniden yazma yöntemi ile değiştirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir. Çünkü bu kanunların okunması, anlaşılması ve kullanılması büyük zorluk arz etmektedir. Bu alanın uzmanlarının bile, kanunların maddeleri arasında bir konuyu bulmaları, son değişik durumu hakkında bilgi sahibi olmaları pek kolay değildir. Bu kanunlardan sadece kurumlar vergisi kanununun yeniden yazılması işlemi tamamlanmış ve 1 Ocak 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu bütünüyle yürürlükten kaldırılmış yerine 21 Haziran 2006 tarih ve 26205 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu getirilmiştir. Ancak diğer vergi kanunlarının yeniden yazılması işlemi bugüne kadar henüz gerçekleştirilememiştir.

[638]Selahattin TUNCER; "Bazı Temel Vergi ve Usul Kanunları Yeniden Yazılmalı", **Yaklaşım**, Haziran 2004, Sayı:138, s.9-10.

Temel vergi kanunlarının yeniden yazılması çalışmalarında, dünyadaki ekonomik ve konjoktürel gelişmelere ayak uydurulması esas olmalıdır. Dünyada küreselleşme sürecinin hız kazandığı, rekabetin arttığı ve serbest piyasa ekonomisinin daha etkin hale geldiği, vergi tabanı ve matrahının uluslararası mobilite kazandığı bir ortamda, dışa açık ve serbest piyasa ekonomisi kurallarına uygun çağdaş bir vergi sisteminin kurulması gerekmektedir.

Yeniden yazılacak olan vergi kanunları; genel kabul görmüş vergilendirme ilkelerine ve çağdaş hukuk normlarına uygun, mükellef haklarına saygılı, vergi tabanını genişleten bir niteliğe sahip olmalı, vergisel kayıtdışılığı önleyecek yeterli oto-kontrol sistemlerini bünyesinde barındırmalı, basit ve anlaşılır olmalıdır. Vergi sisteminin yeniden yapılandırılmasında ve kanunların yeniden yazılmasında temel amaç; ekonomi ile uyumlu, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi destekleyen, yatırımları teşvik eden, istihdamı arttıran, kayıt dışılığı azaltan etkin ve verimli bir yapının oluşturulması olmalıdır.

1950'li yılların başında Türkiye ilk kez modern gelir vergisi sistemini kabul etmiş fakat aradan geçen yarım yüzyıllık zaman kesintisinde sistem eskimiş, hantallaşmış ve çağın dışında kalmıştır. Hemen belirtelim ki, Türkiye'de vergi mükellefleri de bu vergiye uyum sağlayamamış, kayıt dışı ekonominin yaygınlaşması, vergi oranlarının yüksekliği ve karmaşası, vergi yükünün mükellefler arası dengeli dağılamaması, vergi tabanının dar olması, stopaj usulünün yaygınlaşması, beyannameli mükellef sayısının yetersizliği, vergi adaletinin sağlanamaması gibi ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gelir Vergisi Kanunu'nun yeniden yazılması sırasında sistemin temelden değiştirilmesi, çağın gelişmelerine uydurulması ve ıslah edilmesi gerekmektedir.[639]

3.2.2. VERGİ USUL KANUNUNDA BAKIMINDAN

Vergi sisteminin yapılandırılması belirli bir strateji çerçevesinde, vergi sistemini oluşturan unsurlar arasındaki denge ve sistemin bütünlüğü gözetilerek yapılmalıdır. Bu bağlamda çağdaş ve etkin bir vergi sisteminin oluşturulması için Vergi Usul Kanununda yapılması gerekenler aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

[639]Selahattin TUNCER; "Vergi Ve Usul Yasalarının Yeniden Yazılması Yarım Kaldı", **Yaklaşım**, Eylül 2007, Sayı:177, s.11-13.

3.2.2.1. Vergi Kanunlarının Değiştirilmesi ve Uygulanması İçin Hazırlık Dönemi Tanınmalı

Türkiye'de vergi yasalarının yapılması aşamasının da incelemeye alınması, vergi yasalarının benimsenmesi bakımından önem taşımaktadır. Ülkemizde vergi yasaları sık sık değiştirilmiştir ve değiştirilmeye devam edilmektedir. Ama bu değişiklikler, önceden yapılan sosyo-ekonomik araştırmalar sonucu tasarlanmış, kamuoyunun desteğini sağlamak üzere tartışmaya açılarak genelinde uzlaşmaya varılmış ve nihayetinde de uygulamadaki sonuçlarını önceden görebilmek bakımından yasanın yayım tarihi ile yürürlük tarihi arasında bir adaptasyon süresi tanınmış değişiklikler değildir. Vergi yasalarının yürürlüğe konmasında, mükelleflere adaptasyon dönemi tanınmamış, bir vergi döneminin sonunda bile ilgili vergilendirme dönemine ilişkin uygulamalar yürürlüğe konmuştur.

Bu durum, vergi yasalarının anlaşılıp benimsenmesini önlemiş, yapılan değişiklikten haberi olmayanların dahi olabileceği ihtimalini güçlendirirken, haberdar olanların da getirilen vergi yükümlülüğüne ilişkin fikri ve finansal hazırlıklarının bulunmaması nedeniyle stres ve nakit sıkıntısı içine düşmelerine yol açmıştır. Böyle bir ortam, vergi mükelleflerinin vergi kaçırmalarına zemin hazırlamaktadır. Diğer taraftan, vergi yasalarının sık sık değişmesi, yargıda, uygulamaya yön verecek içtihatların oluşmasını da engellemektedir.[640]

Vergi hukuku ve vergi sistemi bir dantel örgüsü gibidir. Dantel örgü sayısı ise zincir sistemine dayanır. Dantel örgüsünde bir yanlışlık ve tutarsızlık yapıldığında simetrisi bozulur ve düzeltme bir iki değişiklik ile yapılamaz. Tüm zincirin sökülerek yeniden örülmesi gerekir. Türk vergi sistemi de anayasal hükümlerinden başlayarak tüm hükümlerin tutarlı ve bütünsel bir yaklaşımla yazılacağı bir kodifikasyona muhtaçtır.

3.2.2.2. Geçmişe Yürüyen ya da Geçmişi Esas Alan Vergi Kanunları Çıkarılmamalı

Geriye doğru vergileme ile yükümlülerin üzerine getirilen ek mali yükler devlete olan güveni sarsmakta, geleceğe dair kararları olumsuz etkilemekte, vergi sistemini istikrardan uzaklaştırmakta, yatırımları ve üretimi olumsuz etkilemekte, işsizliğe yol açmakta, vergisini zamanında ve eksiksiz ödeyen mükellefleri ekonomik ve

[640]TOBB; **Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri,** TOBB Yayını, Ankara 2002, s.34-35.

psikolojik olarak yıpratmakta, ödemeyen veya kayıt dışı çalışanlara ise haksız rekabet avantajı sağlamakta ve kayıt dışılığı özendirmekte, vergi adaletinden uzaklaşmaya yol açmaktadır. Belirtilen bu sorunların yaşanmaması, vergi sisteminin istikrara kavuşturulmasına bağlıdır. Özellikle vergilerin geriye doğru yürütülemeyeceği hususunun açık olarak anayasada belirtilerek hiçbir şekilde vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin geriye dönük olarak uygulanamayacağı güvence altına alınmalıdır. Vergi istikrarı ile ilgili hükümlerin anayasada güvence altına alınması, hükümetlerin vergi mevzuatı üzerindeki keyfiyetlerinin ortadan kaldırılmasını ve yükümlülerin geleceği daha net görmelerini sağlayacaktır.[641] Bu itibarla vergiye karşı direncin önemli gerekçelerinden biri olarak karşımıza çıkan ve mükelleflerin vergi planlaması yapmalarını engelleyen, geçmişe yürüyen ya da geçmişi esas alan vergi kanunları uygulamalarından vazgeçilmelidir.

3.2.2.3. Vergi Kanunları Arasında Paralellik ve Bütünlük Sağlanmalı

Vergi sistemimizin basitliği için gerekli olan bir başka husus da, aynı konularda farklı vergi kanunlarında yer alan farklı düzenlemelerin ortadan kaldırılmasıdır. Vergi kanunları arasındaki paralellik ve bütünlük sağlanmadan vergi sisteminin basitliğinden bahsedebilmek mümkün değildir. Bu konuda gelirin elde edilmesiyle katma değer vergisinin doğuşu arasındaki farklılıklar, değerleme hükümleri arasındaki farklılıklar ile gelir ve kurumlar vergisi arasındaki entegrasyonun sağlanamamış olması hemen akla gelen örneklerdendir. Vergi kanunlarında benzer konularda farklı düzenlemelerin yapılmasının idare ve mükellef arasındaki uyuşmazlıkları da artırdığı gözden uzak tutulmamalıdır.

3.2.2.4. Özel Kanunlarda Yer Alan Vergiye İlişkin Hükümler Kaldırılmalı, Zorunlu Hallerde Vergi Kanunlarıyla Uyumlaştırılmalı

Özel kanunlarda yapılan vergisel düzenlemeler, vergi mevzuatının karmaşıklığını artırmaktadır ve takibini zorlaştırmaktadır. Özel kanunlarda yer alan düzenlemeler; takibindeki güçlük ve bu düzenlemelerin vergi kanunlarıyla örtüşmemesi ve verginin basitliği ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Bu nedenle özel kanunlarda yer alan vergisel düzenlemeler kaldırılmalıdır. Bu düzenlemelerin zorunlu olduğu hallerde de en azından vergi kanunlarıyla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

---

[641]Coşkun Can AKTAN; Ufuk GENCEL; "Türkiye'de Geriye Doğru Vergileme ve Verginin Hukukiliği İlkesinin İhlali", **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt:5, Sayı:1, 2003, s.21.

Özel kanunlarda yer alan düzenlemeler içerisinde, özellikle bağış ve yardımlar ile istisna kazanç unsurları hakkındaki düzenlemeler önem taşımaktadır. Bağış ve yardımların dönem kazancından indirilebilmesi için gelir ve kurumlar vergisi ile özel kanunlarda öngörülen esaslar çoğu halde farklıdır. Bu nedenle özel kanunlardaki düzenlemelerin vazgeçilmez olduğu hallerde vergi kanunlarıyla uyumlaştırılması vergi sisteminin basitleşmesine katkıda bulunacaktır.

3.2.2.5. Beyan Edilen Vergi Matrahları Aynı Dönemde Ortaya Çıkan Servet Artışları ile İlişkilendirilmeli ve Servetteki Artışın Kaynağının Sorulmasına İmkan Tanınmalı

Vergi sistemimiz esas itibariyle beyan esasına dayandığına ve bu çerçevede vergi matrahları, dolayısıyla ödenmesi gereken vergi tutarları vergi yükümlüleri tarafından belirlendiğine göre, elde edilen tüm gelirlerin kavranabilmesi amacıyla vergi yükümlülerini gerçek tutarları beyan etmeye zorlayacak vergi güvenlik önlemlerine ihtiyaç olduğu açıktır. Bu çerçevede, beyan edilen vergi matrahlarının aynı dönemde meydana gelen servet artışları ile ilişkilendirilmesi uygulaması, gerçek gelirlerin beyan edilmesine yönelik çok önemli bir işleve sahip olacak, dolayısıyla kayıt dışı ekonominin kavranabilmesine hizmet edecektir.[642]

Gelişmiş ülkelerde de kayıt dışı ekonominin ve vergi kaçakçılığının varlığı söz konusudur. Ancak çalışmamızın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi, bunun oranı çok düşüktür. Bu oranın düşük olmasının nedeni, bu ülkelerde kişinin servetindeki artışın kaynağı sorularak vergisinin ödenip ödenmediğinin araştırılıyor olmasıdır. Bundan dolayı bu ülkelerdeki mükellefler, vergi kaçırma olanağına sahip oldukları halde, buna cesaret edememektedirler. Türkiye'de de, kayıt dışı yollardan elde edilen, vergisi ödenmemiş gelirlerin ve servetin, kaynağının sorulmadığı sürece, kayıt dışılığın ve bundan kaynaklanan vergi kayıp ve kaçağının önüne geçilmesi mümkün değildir.

Vergi kayıp ve kaçakların önlenmesi için, faaliyet temelinde kazançların belirlenmesi yöntemi yerine servet temelinde kazançların belirlenmesi yöntemine geçilmesi

[642]Ahmet CESUR; Erkan YETKİNER; "Kayıt Dışı Ekonominin Vergilendirilebilmesine Yönelik Öneriler", **Vergi Dünyası,** Kasım 1994, Sayı:159, s.73-79.

gerekir. Bu yöntemde hem kazançların belirlenmesi basitleştirilmiş olacak hem de denetim kolaylaşacaktır. Bununla birlikte yolsuzlukların, kayıt dışılığın, suistimalin ve kayırmacılığın da önüne geçilmiş olacaktır.[643] Bu nedenle, servetteki artışın kaynağını sormaya imkan tanıyan, yasal düzenlemelerin biran önce yapılmasında yarar vardır.[644]

3.2.2.6. Sağlıklı Bir Belge Düzeninin ve Kayıt Sisteminin Oluşturulması

Türkiye'de yeteri kadar vergi toplanamayışının önemli nedenlerinden biri de sağlıklı belge düzeninin olmayışıdır. Nitekim gider olarak dikkate alınabilecek harcamaların kapsamının dar oluşu fatura-fiş kullanımını azaltmakta, bu durum da fatura-fiş vermeyen işletmenin defterine düşük gelir kaydetmesi ve mal alışlarının da bir kısmının belgesiz olması anlamına gelmektedir. Gider olarak dikkate alınabilecek harcamaların kapsamı genişletildiğinde belge düzenlemek zorunda kalacak işletmenin, gelirinin tamamını kaydetmesi ve ayrıca daha önce gizlenen katma değer vergisinin de ayrıca beyan edilmesi sağlanabilecektir.[645]

Öte yandan belge düzeni, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunun araştırılması ve kanıtlanmasını sağlayan vergi denetiminin en önemli aracıdır. Vergi denetimi, çoğunlukla defter ve belgeler üzerinden yapıldığı için, yapılan denetimlerde bazı sorunlarla karşılaşılmaktadır.[646]

Vergi olsun veya olmasın, milli bir ekonomideki bütün işlem ve faaliyetlerin ölçülebilmesi ve kamu otoritelerince kontrol edilebilmesi kayıt sisteminin kurulmasına bağlıdır. Sağlıklı bir kayıt sisteminin varlığı kamu düzeni bakımından hayati önem taşımaktadır. Ayrıca bütün ekonomik işlem ve faaliyetlerin kayıt altına alınması, yolsuzluk ve rüşvet gibi olayları önlemeye ve bu tür olayları ortaya çıkarmaya da yardımcı olacaktır.

---

[643]Halis KALMIŞ; Burcu YILMAZ; "Vergi Kayıp ve Kaçaklarını Önlemede Bir Çözüm Önerisi: Servetlerin Beyanı ve İzlenmesi", **E-Yaklaşım**, Haziran 2004, Sayı:11

[644]Şükrü KIZILOT; Şafak Ertan ÇOMAKLI; "Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.145.

[645]Burçin BOZDOĞANOĞLU; "Gelişmekte Olan Ülkeler ve Vergi Politikalarına Kısa Bakış", http://www.muhasebetr.com/yazarlarimiz/burcin/03.asp, (Erişim:19.11.2011)

[646]Erhan GÜMÜŞ; "Defter, Kayıt ve Belgeler Çerçevesinde Yapılan Vergi Denetiminde Karşılaşılan Sorunlar", http://www.e-akademi.org/makaleler/egumus-1.htm

3.2.2.7.Ekonomide Kullanılan Belgeler Hamiline Yazılılıktan Nama Yazılı Hale Getirilmeli

Ticaret hukukunda menkul kıymetlerle ilgili olarak benimsenmiş bulunan "hamilinelik" müessesesi de, kayıt dışı ekonomiye yol açması dolayısıyla, uzunca zamandır eleştirilen bir konudur. Zira hamiline hisse senedinin, senedi ihraç etmiş olan şirkete dahi bildirilmeksizin sadece teslim ile el değiştirmesi, hamiline çekin beyaz ciro yolu ile ciro edilmesi, bu kıymetlerin meşru maliklerini saptama olanağını ortadan kaldırmaktadır. Özvarlığı belki trilyonları aşan şirketlerin malikleri veya alacak haklarının sahipleri bu yolla gizlenebilmektedir. Bu nedenle, ya hamilinelik olgusu hukuk sistemimizden çıkartılmalı, ya da hamiline kıymetleri kayıt altında tutacak ve bunlar üzerinde hak tesisi veya devrini izleyen bir sistem geliştirilmelidir.[647]

Hamiline yazılılığın sadece çek veya senetlerle kalmayıp çok önemli sayılan bazı devlet borçlanma senetlerinde de geçerli olması, konunun ciddiyetini daha da artırmaktadır. Bu itibarla yeni Türk Ticaret Kanununa bununla ilgili hükümler konulabilir ve bu konudaki eksiklikler böylece giderilebilir.

Mükelleflerin vergilendirilmemiş kazançları ile buna bağlı servet ve harcamalarının, vergi idaresi ve denetim elemanları tarafından izlenebilmesinde engel teşkil eden, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasını engelleyen hamiline belge kullanımı uygulamadan kaldırılarak, bütün belgeler nama yazılı hale getirilmelidir.[648] Gerekli alt yapının tamamlanmasından sonra da vergi kimlik numarasının, vatandaşlık numarasına dönüştürülmesiyle birlikte, ekonomik ilişkilerin tamamında bu numaranın kullanımı sistemdeki etkinliği artıracaktır.

3.2.2.8. Nakit Ödeme Sınırı ve Nakit Para Kullanım Oranı Düşürülmeli, Tüketicileri Kredi Kartı İle Harcama Yapmaya Zorlayan Düzenlemeler Yapılmalı

Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 257'nci maddesinin birinci fıkrasının (2) numaralı bendiyle Maliye Bakanlığı'na verilen yetkiye istinaden getirilen düzenlemeye göre,

[647]A. Bumin DOĞRUSÖZ; "Kayıt dışı Ekonomi ile Mücadele Açısından Vergi Hukuku Özel Hukuk ilişkilerine Bakış", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.164.
[648]Fatih ACAR; Fazıl AYDIN; **Vergi ve İstihdam Politikası Açısından Kayıtdışı Ekonomi**, TÜRMOB Yayınları, Yayın No:400, Ankara 2011, s.357.

8.000 TL'yi aşan tahsilat ve ödemelerin banka, finans kurumları ve posta idareleri üzerinden yapılmasını zorunludur. Ancak 8.000 TL'lik nakit ödeme sınırının daha aşağıya çekilmesin örneğin 5.000 TL'ye çekilmesi, nakit kullanım oranının daha da aşağıya çekilmesi ve kayıt dışılığın önlenmesi bakımından yararlı olacaktır. Ayrıca bu sınırın aşağıya çekilmesi, ticari mal alımı ve satımı işlemlerinde kredi kartı kullanımını da yaygınlaştıracaktır.[649]

Ülkemizde kredi kartı kullanımı oldukça düşük seviyelerde bulunmaktadır. Yapılan harcamaların önemli bir kısmı nakit para kullanımı ile gerçekleştirilmektedir. Buna göre, nakit ödeme imkanlarının sınırlandırılıp, işlemlerin banka kartları kullanılarak, banka hesaplarından geçirilmesi sağlanmalı ve kredi kartı uygulamasına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Çünkü ödemelerin banka ya da kredi kartı ile yapıldığı durumlarda satıcının fiş ya da fatura vermesi kaçınılmaz olmaktadır. Banka kredi kartı uygulamasının kayıt dışılığı önleyici etkisinin artması için, nakit ödeme ya da tahsilat sınırının aşağıya çekilmesi büyük önem arz etmektedir. Nakit kullanım oranının düşürülmesi noktasında ise özellikle nihai tüketicilerin nakit yerine banka kartı ve kredi kartı kullanımının teşvikini sağlayacak düzenlemelerin yapılması etkili olabilecektir.[650] Bu bağlamda banka kartı ve kredi kartı ile ödeme kabul eden işyerlerinde kartlı ödemeyi kabul etmenin maliyetinin düşürülmesi yönünde çalışmalar yapılması yerinde olacaktır.

3.2.2.9. Vergi Usul Kanununda Yer Alan Tarhiyat Türlerinin Azaltılması

Vergi Usul Kanununda yer alan tarhiyat türleri; beyana dayanan vergi tarhı, ikmalen vergi tarhı, resen vergi tarhı, idarece vergi tarhı, düzeltme yoluyla vergi tarhından oluşmaktadır.[651] Bunlara tahrire dayanan tarh ve mahkeme kararına dayalı tarh usulleri de eklenebilir. Öte yandan neredeyse belirtilen her tarhiyat türü için farklı belgeler kullanılmaktadır. Bu durum hem tarhiyat usulünün belirlenmesinde güçlük yaratmakta hem de uygulamayı karmaşık hale getirmektedir. Hem vergi idaresince hem de yargı organlarınca tarhiyatın türünün belirlenmesinde özellikle ikmalen ve resen vergi tarhiyatı birbirine karıştırılmaktadır. Bu itibarla tarhiyat türlerinde belli bir

[649]Burçin BOZDOĞANOĞLU; **Kayıtdışı Ekonomi İle Mücadelede Harcama Eksenli Önlemeler**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2011, s.171.
[650]Fatih ACAR; Fazıl AYDIN; **Vergi ve İstihdam Politikası Açısından Kayıtdışı Ekonomi**, TÜRMOB Yayınları, Yayın No:400, Ankara 2011, s.355-356.
[651]Mualla ÖNCEL; Ahmet KUMRULU; Nami ÇAĞAN; **Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s.95-96.

sadeleşmeye gidilmeli, özellikle ikmalen tarhiyat, düzeltme yoluyla tarhiyat ve tahrire dayalı tarhiyat mutlaka kaldırılmalıdır. Hatta bir adım daha ileriye gidilerek sadece beyana dayalı tarh ile resen veya idarece tarh yönteminden biri ile vergilendirme işlemlerine devam edilmelidir.

3.2.2.10. Vergi Usul Kanunu Kapsamında Kanıtlayıcı Belge Olarak Sadece Fatura Düzenlenmeli

Vergi Usul Kanunu'nun 227'nci maddesinde vergi (ticari yaşamla ve parasal tüm etkinliklerin) ile ilgili işlemlerin tevsik edilmesi (kanıtlanması) hususu düzenlenmiştir. Anılan madde uyarınca, Vergi Usul Kanununa göre tutulan ve üçüncü şahıslarla olan münasebet ve muamelelere ait olan kayıtların tevsiki mecburidir. Defter tutmak mecburiyetinde olmayan mükellefler vergi matrahlarının tespiti ile ilgili giderlerini tevsike mecburdurlar. Fatura, perakende satış fişi, gider pusulası, müstahsil makbuzu, serbest meslek makbuzu, ücret bordrosu, taşıma irsaliyeleri, yolcu listeleri, günlük müşteri listeleri, giriş ve yolcu taşıma biletleri Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre düzenlenmesi zorunlu olan belgelerdir.

Vergilemede etkinliğin ve verimliliğin artırılması, mükelleflerin işlemlerinin olabildiğince yalınlaştırılması ve kolaylaştırılması, vergi denetimlerinde kavrama kabiliyetinin yükseltilmesi amacıyla, Vergi Usul Kanunu kapsamında düzenlenen tevsik edici (kanıtlayıcı) belgelerin sayısının azaltılması gerekmektedir. Bu itibarla yukarıda 10 kalemde belirtilen belgelerin farklı adlarla düzenlemesinin ortadan kaldırılması ve bunların tamamının fatura olarak tek belge şeklinde düzenlenmesi Vergi Usul Kanunu'nda ve uygulamada çok ciddi bir yalınlaşma sağlayacaktır. Ayrıca, Vergi Usul Kanunu'nda yaklaşık olarak yirmiye yakın maddenin ortadan kalkmasını da sağlayacaktır.

Vergi Usul Kanunu kapsamında kanıtlayıcı belge olarak düzenlenmesi zorunlu bulunan yaklaşık 10 ayrı belgenin yerine sadece fatura adlı bir belgenin düzenlenmesi uygulamada büyük kolaylık, zaman tasarrufu, kaynak tutumluluğu, bilgiyi kolay kavrama, yalın yasa hükmünü etkin olarak uygulama gibi yararlı sonuçları ortaya çıkaracaktır. Bu da, gerek vergi yönetimi ve denetimi ve gerekse piyasa açısından etkinlik ve verimliliğe değişik biçimlerde katkı sağlayacaktır. 2011-2013 Dönemi Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadele Strateji Eylem Planı'na göre vergi yasalarında

sadeleştirme yapılması planlanmıştır.[652] İşte bu amaca katkı sağlaması bakımından sadece bu on belge yerine fatura adıyla bir belge düzenlenmesi halinde Vergi Usul Kanunu'nda yaklaşık olarak 20'ye yakın madde ortadan kalkacaktır. Bu bile başlı başına bu düzenlemenin dikkate alınması için yeterlidir.[653]

3.2.2.11. Vergi Usul Kanunu ve Uluslararası Muhasebe Standartları Değerleme Hükümlerinin Uyumlaştırılması

Vergi Usul Kanunu'nda yer alan değerleme yöntemleriyle Uluslararası Muhasebe Standartları'nın değerleme yöntemleri birbirinden oldukça farklıdır. Türk vergi sisteminde vergi matrahıyla ticari kar arasında çok büyük farklılıklar oluşmaktadır. Olması gereken ise, vergi matrahıyla ticari kar arasında farkın en az olmasıdır. Örneğin Vergi Usul Kanununa göre bazı özel durumlar dışında amortisman yıllık olarak ayrılabilmektedir. Yılın son günü işletmeye dahil olan kıymetler için bile yıllık amortisman ayrılmaktadır. Oysa ki, Uluslararası Muhasebe Standartlarındaki değerleme yöntemlerine göre sabit kıymetin işletmede bir gün kalması halinde dahi bir günlük amortisman ayrılabilir.

Eski adı Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu yeni adı Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu olan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından yayınlanan TMS (Türkiye Muhasebe Standartları)/TFRS (Türkiye Finansal Raporlama Standartları) setinin ana hedefi işletme ile ilgili tarafların şeffaf, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir ve güvenilir bilgi ihtiyacını gidermektir. Bu nedenle bu standartlar tamamen muhasebe kaygıları ile hazırlanmaktadır. Oysaki 213 sayılı Vergi Usul Kanunu vergi matrahının tespit ve takdiri ile ilgili konuları düzenlemekte, doğal olarak da vergi odaklı bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu nedenle TMS/TFRS'ler ile Vergi Usul Kanunu hükümleri arasında değerleme konusunda çeşitli farklılıklar ve aksaklıklar ortaya çıkabilmektedir. Ülkemizde muhasebe standartları ve diğer muhasebe uygulamalarında mevcut olan çok katmanlı düzenin ortadan kaldırılarak, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile uyum içerisinde entegre bir muhasebe sistemi oluşturulmalıdır. Bunun için Maliye Bakanlığı'nın üzerine düşen görevi bir an önce yapması ve Vergi Usul Kanunu ve ilgili diğer vergi

[652]Gelir İdaresi Başkanlığı; **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013)**, Ankara 2011, s.6.
[653]Ahmet EROL; "Vergi Usul Kanunu Kapsamında Kanıtlayıcı Belge Olarak Sadece Fatura Düzenlenmesi", **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi,** Nisan 2012, Sayı:100, s.18-21.

mevzuatının Türkiye Muhasebe Standartları ile uluslararası finansal raporlama standartları ile uyumu sağlayacak şekilde güncelleştirilmesi ve buna ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Bütün bunların, mükelleflerin iş yükünü, vergilendirmeye ilişkin bürokratik işlemleri, uyum maliyetlerini azaltarak vergi sisteminin karmaşıklığının ortadan kaldırılmasına ve basitleşmesine, vergi denetiminin etkinliğinin artmasına, vergi sisteminin adil ve etkin bir şekilde işlemesine, mükelleflerin vergiye gönüllü uyum düzeylerinin artmasına katkısı olacaktır.

3.2.2.12. Uzlaşma Müessesesi Yeniden Gözden Geçirilmeli

Uzlaşma müessesesi bir yandan verginin yasallığı ilkesine ters düşecek ölçüde idareye takdir yetkisi vermesi; öte yandan vergilendirmede eşitlik ilkesine aykırılığı nedeniyle eleştiriye tabi tutulmaktadır.[654] Bu sakıncalı sonuçların asgari seviyeye indirilmesi için uzlaşma kurumunun sınır ve çerçevesi iyi çizilmelidir. Uzlaşma kurumunun mevcut yapısı ve uygulaması, vergi inceleme elemanlarının mesleki etkinliğini otomatik olarak etkileyen bir yapıya dönüşmesi nedeniyle, bu meslek grubunun motivasyonunu da kırmaktadır. Çünkü bazen büyük emek harcanarak varılan sonuçlar, özensiz bir uzlaşma ile ortadan kaldırılabilmektedir. Tarhiyat öncesi ve sonrası uzlaşma şekilleri kapsamı ve uygulama farkları nedeniyle adalet ve eşitlik ilkelerini olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca uzlaşma komisyonlarının uzlaşabilecekleri tutarlar ile ilgili olarak hiç bir belirleme yapılmamıştır. Bu belirlemenin yapılmamış olması, uygulamada söz konusu komisyonların tarhiyata konu vergiyi ortadan kaldırılmasına karar vermeye varacak kadar yetkili oldukları düşüncesinin oluşması sonucunu doğurmuştur. Hatta zaman zaman uzlaşma komisyonları da böyle bir yetkilerinin olduğunu düşünerek inceleme elemanlarınca salınması istenen vergileri tamamen kaldırabilmektedirler. Öte yandan uzlaşma ve cezalarda indirme hükümlerinin birlikte uygulanması mümkün değildir. Vergi mükellefi veya ceza muhatabı kendilerine yapılan tarhiyata karşı cezada indirim veya uzlaşma hükümlerinden sadece birini tercih edebilir.[655] Uzlaşma müessesesi ile vergi cezalarının çok büyük bir bölümü hatta bazen tamamı ortadan

[654]Gülsen GÜNEŞ; **Verginin Yasallığı İlkesi**, Oniki Levha Yayınları, İstanbul 2008, s.14
[655]S. Ateş OKTAR; **Vergi Hukuku**, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2008, s.151

kaldırıldığından bu durum, Vergi Usul Kanunu'nun 376. maddesinde düzenlenen cezalarda indirim müessesesini işlevsizleştirmiştir. Sistemimizde mevcut olan uzlaşma müessesi belirtilen açıklamalar çerçevesinde değerlendirildiğinde mükellefleri doğru ve zamanında beyanda bulunmaya iten temel faktör olan cezai müeyyidelerin caydırıcılığını etkinsizleştirmektedir.

Kayıt dışı ekonomi kavramının vergi yönlü tanımlanması dikkate alındığında kayıt ve belge düzeninin işlerliği açısından da bir zaafiyet unsuru teşkil ettiği söylenebilir. Doğru ve zamanında beyan edilmeyen vergilerin, kayıt ve belge düzeni yoluyla tespitine imkan vermemek üzere işlemlerin kayıt dışı yürütülmesi, bu durumun idarece tespit edilmesi durumunda bile uzlaşma müessesi yoluyla müeyyidelerin hafifleyeceği beklentisi nedeniyle bir bakıma cazip hale getirilmektedir. Bu sebeple kayıtlı ekonomiye geçişin teşvik edilmesi anlamında uzlaşma müessesesi kayıt ve belge düzeni dışında tutulan işlemler nedeniyle tam ve zamanında ödenmeyen vergileri ve bunlara ilişkin müeyyideleri kapsamamalıdır.[656] Bu itibarla uzlaşma müessesesi ya tamamen kaldırılmalı ya da belirtilen bu eleştiri ve sorunlar dikkate alınarak iyileştirilmesi yoluna gidilmelidir.

3.2.2.13. Cezalarda İndirim Müessesesi Kaldırılmalı

Vergi Usul Kanunu'nun 376. maddesine göre; ikmalen, re'sen veya idarece tarh edilen vergi veya vergi farkını ve aşağıda gösterilen indirimlerden arta kalan vergi ziyaı, usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezalarını mükellef veya vergi sorumlusu ihbarnamelerin tebliği tarihinden itibaren otuz gün içinde ilgili vergi dairesine başvurarak vadesinde veya 6183 sayılı Kanunda belirtilen türden teminat göstererek vadenin bitmesinden itibaren üç ay içinde ödeyeceğini bildirirse; vergi ziyaı cezasında birinci defada yarısı, müteakiben kesilenlerde üçte biri; usulsüzlük veya özel usulsüzlük cezalarının üçte biri indirilir.

Cezalarda indirim uygulamasından yararlanan mükelleflerin vergi aslının tamamı ile cezanın indirimden sonraki kısmını ödemeleri sonucu uyuşmazlık yargı mercilerine başvurmaksızın idari aşamada çözümlenmektedir. Sorunun idari aşamada çözümlenmesi ile, mükellefin emek ve zaman kaybı önlenmekte ve müşavirlik,

[656]Mustafa BULUT; Nüket KIRCI ÇEVİK; M. Seda Çalışkan; "Kayıtdışı Ekonomi Bağlamında Uzlaşma Müessesesinin Yeniden Değerlendirilmesi", **Vergi Dünyası,** Ekim 2008, Sayı:326, s.19.

avukatlık, harç vb. giderlere de katlanılmak zorunda kalınmamaktadır. İndirimli ödeme uygulaması ile, mükellef cezanın önemli bir kısmını ödemekten kurtulmaktadır.[657] Ancak yukarıda belirtildiği gibi uzlaşma müessesesi ile vergi cezalarının çok büyük bir bölümü hatta bazen tamamı ortadan kaldırıldığından bu durum, cezalarda indirim müessesesinin işlevini ortadan kaldırmıştır. Bu itibarla işlevini yitiren cezalarda indirim müessesesi ya tamamen kaldırılmalı ya da uzlaşma müessesesi ile birlikte yeniden değerlendirilip ikisi arasında bir entegrasyon ve kombinasyon sağlanmalıdır.

3.2.2.14. Vergi Cezalarının Caydırıcılığının Artırılması ve Herkese Eşit Olarak Uygulanması

Bir ülkede vergi suçları ile etkili bir şekilde mücadele edilmemesi kendi içerisinde bir sarmal yaratarak vergi suçlarının gittikçe artmasına, zamanla da vergi sisteminin kendisinden beklenen gelir sağlama ve ekonomiyi düzenleme fonksiyonlarını yerine getirememesine sebep olmaktadır.[658] Türk vergi ceza sisteminin vergi kaçırırken yakalananlar için etkili ve caydırıcı bir ceza sistemi olmadığı ve neredeyse vergi kaçırmayı karlı çıkaracak bir ceza yapısı ortaya çıkardığı düşüncesi çoğu yazar ve uygulayıcının kabul ettiği bir husustur. Vergi ceza sisteminde caydırıcılık ve basitlik sağlanamamış, ekonomik suça ekonomik ceza ilkesi tam olarak hayata geçirilememiştir. Cezai yaptırımların etkin olmadığı bir düzende, vergiye gönüllü uyum sağlayan mükellefler haksızlığa uğradıklarını düşünerek vergiye uyumdan vazgeçebileceklerdir. Bundan dolayı Türk vergi ceza sisteminin etkinliğinin artırılması için yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Türk vergi ceza sisteminin yeniden yapılandırmaya ihtiyacı olup olmadığı ve Türk vergi ceza sisteminin üzerine düşen caydırıcılık fonksiyonunu yerine getirip getirmediği konusunda yapılan çalışmalardan[659] elde edilen bulgular, Türk vergi ceza sisteminin üzerine düşen caydırıcılık fonksiyonunu yerine getirmediğini, dolayısıyla Türk vergi ceza sisteminde köklü bir reforma ihtiyaç duyulduğunu, vergi kaçıranlara

[657]Kemal AKMAZ; "Cezalarda İndirim Müessesesi", **E-Yaklaşım**, Kasım 2008, Sayı:191.
[658]İhsan Kağan BAYRAKTAR; "Türk Vergi Ceza Sisteminin Suçun Ekonomik Modeli Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Vergi Dünyası**, Mayıs 2010, Sayı:345, s.81.
[659]Memduh ASLAN; **Türk Vergi Sisteminde Cezai Yaptırımların Etkinliği,** Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara 2008, s.363-364; Elif TUAY; İnci GÜVENÇ; **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı**, Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No:51, Ankara 2007, s.63.

yönelik uygulanan cezaların değiştirilerek daha caydırıcı hale getirilmesi gerektiğini açıkça gözler önüne sermektedir. Vergi cezalarının etkin bir şekilde uygulanmaması da kayıt dışı ekonominin büyümesine yol açmaktadır. Vergi kaçakçılığına uygulanacak ceza oranları ile vergi kaçakçılığı arasındaki ilişki negatif yönlüdür, biri artarken diğeri azalmaktadır.

Ülkemizde vergi kaçakçılığın maliyeti, sadece yakalanıldığında ödenecek vergi cezası kadardır. Kimi toplumlarda ise vergi kaçakçılığı affedilmez bir suç olarak görülür ve kaçakçılık yapanlar ağır bir toplumsal baskı ile karşı karşıya kalıp toplumdan dışlanırlar. Bu baskı ise mükelleflerin vergi kaçırma eğiliminde azaltıcı etki yapar. Öte yandan kara para elde edenler dışında, kayıt dışı ekonomiyi gerçekleştirenler sadece vergi cezalarıyla cezalandırılmaktadır. Oysa kara para elde edenler hapis ve para cezalarıyla da cezalandırılmalarının yanında, elde ettikleri bütün gelirler nemalarıyla birlikte müsadere edilmektedir. Bu itibarla kayıt dışı ekonomiyi gerçekleştirenler için sadece vergi cezalarıyla cezalandırılmaları ile yetinilmeyip kara para elde edenlere uygulanan müeyyidelere benzer yaptırımlar getirilebilir. Oluşturulacak ceza sisteminde vergi cezaları adil ve herkese eşit bir şekilde uygulanabilir olmalıdır. Diğer cezalarda olduğu gibi vergi cezalarının kişiler üzerinde caydırıcı olabilmesi için üç temel unsuru (cezanın ağırlığı, zamanında uygulanması, kesinliği) da bünyesinde barındırması gerekmektedir.[660]

Türk vergi ceza sisteminin yeniden yapılandırılmasında, vergi ceza siteminin etkinliğini arttırmak için, vergi cezalarının caydırıcı, hukuka uyma yönünde alışkanlık kazandırıcı ve ıslah edici işlevlerini birlikte içeren bütünleştirici bir yaklaşım üzerine temellendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, vergi cezasını gerektiren fiillerin sadece cezalandırılmalarını öngören bir yaklaşımın oldukça sığ ve sonuç almaktan uzak olduğunu ileri sürmek mümkündür. Burada, suçla mücadelede sadece cezaların arttırılmasının veya suç bedelinin ağırlaştırılmasının tek başına yeterli çözüm olmadığını belirtmek gerekmektedir. Aynı şekilde, sadece ceza tehdidine dayalı bir ceza sistemi de yeterli değildir. Vergi incelemeleri ve vergi denetimleri gibi; vergi cezaları da sadece cezalandırıcı, eğitici, ıslah edici fonksiyonlara değil aynı zamanda

[660]Hasan AYKIN; "Vergi Cezalarında Caydırıcılık Sorunu", **Yaklaşım**, Ekim 2009, Sayı:202, s.34.

vergi kayıp ve kaçağını önlemeye yönelik caydırıcı bir fonksiyona da sahip olmalıdır.[661]

Vergi ahlakının gelişebilmesi bakımından dürüst vergi mükelleflerinin, vergi ödemeyenler ya da vergi kaçıranlara yönelik ciddi yaptırımların olduğunu görmesi gereklidir. Ancak ülkemiz açısından konu ele aldığında vergisel yükümlülüklere uymayanların ciddi takibat altında olduğuna dair toplumda yerleşik bir kanaat bulunmadığı fikrine ulaşabiliriz. Bu durum ise toplumsal vergi ahlakının zaafa uğramasına neden olmaktadır.[662] Vergi ahlakı kadar önemli bir diğer husus da vergi sisteminin adil olup olmadığına ilişkin toplum nezdinde oluşan kanaat ve algılamadır. Burada önemli olan sistemin adil olup olmadığından ziyade vergide adaletin nasıl algılandığıdır. Adil bir vergileme sistemine sahip olmadığını düşünen toplumlarda vergi ahlakı ve vergi uyumu çok daha düşüktür.[663]

3.2.2.15. Denetimin Etkinliğinin Artırılması

Denetim, kayıt dışı ekonominin ortadan kaldırılması veya azaltılmasına yönelik en etkili yöntemlerin başında gelmektedir. Bundan dolayı vergi denetimine etkinlik kazandırılması önem arz etmektedir. Vergi denetimi, güncel denetim (cari yıl denetimi) ve geçmişe yönelik denetim olmak üzere ikiye ayrılabilir. Güncel vergi denetiminden kasıt özellikle yoklama memurları tarafından yapılan ve içinde bulunulan vergileme dönemine ait denetim ve incelemelerdir. Geçmişe yönelik denetimde ise, her türlü olay gerçekleşmiş ve tamamlanmıştır.[664] Burada önemli olan güncel vergi denetimiyle, yapılan hataların vergi kaybına neden olmadan önlenmesidir. Geçmişe dönük denetim arkadan gelen denetimdir.

Etkin bir denetim için servet beyanına benzer bir uygulama zorunludur. Servet beyanı müessesinin kaldırılması, vergi incelemelerini önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Servet beyanı müessesesinin varlığı vergi dairesini ve vergi denetimini etkinleştirmektedir.[665] Yeni bir düzenleme ile vergi incelemelerinde servet ve

[661]Şaban KÜÇÜK; "Türk Vergi Ceza Sisteminin Caydırıcılık Sorunu-I", **Yaklaşım**, Ağustos 2011, Sayı:224, s.61.
[662]M. Erkan ÜYÜMEZ; "Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumu", **E-Yaklaşım**, Ağustos 2007, Sayı:49.
[663]Şaban KÜÇÜK; "Türk Vergi Ceza Sisteminin Caydırıcılık Sorunu-I", **Yaklaşım**, Ağustos 2011, Sayı:224, s.60-61.
[664]Fazlı Bulut; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi", **Vergi Dünyası**, Şubat 1996, Sayı:174, s.59.
[665]Şinasi AYDEMİR; "Etkin Bir Vergi Denetimi İçin Servet Beyanına Benzer Bir Uygulama Zorunludur", **Vergi Dünyası,** Ocak 1996, Sayı:173, s.58.

harcamaların beyan edilen gelirle kıyaslanabilmesine olanak tanınmalıdır. Böylece vergi denetiminin etkinliği ve verimliliği artacaktır.

Denetim birimlerinde görev yapan personelin seçimi, eğitimi ve yetiştirilmesinde gerekli özenin gösterilmesi denetimin etkinliğini de arttıracaktır. Bu ekiplere çağdaş teknolojinin imkanlarından yararlanma olanağı sağlanmalıdır. Zira vergi denetimindeki etkinlikle kayıtdışı ekonomi arasında sıkı bir ilişki vardır. Denetim ne kadar etkin olursa kayıtdışılık o kadar az olacaktır. Vergi denetimi, yasalara uymayanlar açısından ciddi bir risk haline gelmedikçe vergi kayıplarının önüne geçebilmek mümkün değildir. Vergi denetimi; biri dönem içinde ve beyanname verilmeden önce yapılan denetim (ön denetim); bir diğeri beyanname verildikten sonra yapılan denetim (vergi incelemesi-revizyon) olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Vergi denetiminde etkinliğin sağlanması ise, vergi incelemesi konusunda uzman kişilerin varlığına bağlıdır. Yetkileri ve görevleri belirsizleşmiş denetim birimlerinin etkin olması mümkün değildir.[666]

Denetim elemanlarının iyi yetişmiş olmaları ve alternatif çalışma olanaklarının bulunması nedeniyle, uzun süre devlette çalıştırılmasında çeşitli güçlükler çekildiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu denetim elemanlardan uzun süre yararlanılabilmesi için çalışma koşulları ve özlük hakları yönünden taleplerinin karşılanmasına çalışılmalıdır. Vergi denetiminde yapılacak orta ve uzun vadeli inceleme planlarının temelini oluşturacak hedef mükellef kitlesinin belirlenmesi ve bu mükelleflerin iş gücü kaydı ve yetki karmaşası yaratmayacak bir biçimde, incelenmesi ile görevli birimler arasında paylaşılmasında yarar vardır. Bu şekilde inceleme planının çıkarılması karmaşanın önlenerek, uzlaşmanın sağlanabilmesi açısından çok önemli ve kaçınılmaz bir çalışma şeklidir. Sonuç olarak vergi denetiminde etkinliğin sağlanması, kayıtdışı ekonominin kayda alınmasında en etkili araçtır.[667]

Vergi denetimi kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya (daraltmaya) ve devletin gelir kaybını önlemeye yönelik etkili bir önlemdir. Bu nedenle denetimin, sayısal, oransal ve nitelik olarak arttırılması gerekmektedir. Ancak denetim oranlarının arttırılması,

[666]TOSYÖV; **Yuvarlak Masa Toplantıları 3: KOBİ'ler ve Kayıtdışı Ekonomi**, Ankara, Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı (TOSYÖV), 1994, s.37.
[667]Hamza EYİDEMİR; "Vergisel Yaklaşım Açısından Kayıtdışı Ekonomiye Giriş-3", **Maliye ve Sigorta Yorumları,** 1 Ekim 2002, Sayı:377, s.46.

mesleki yeterliliğe sahip ve sayıca yeterli düzeyde bulunan inceleme elemanı sayısının arttırılmasına bağlıdır. Daha önce de açıklandığı üzere, yapılan vergi incelemelerinin, toplam vergi mükelleflerine oranı yaklaşık %3'tür. Bu oldukça düşük bir orandır. Ayrıca Türkiye'de zaten yetersiz olan vergi denetimleri, daha çok kayıtlara dayanılarak ve kayıtları bulunan mükellefler üzerinde yapılmakta, kayıtları bulunmayan mükellefler ise, genelde vergi denetimi dışında kalmaktadır. Vergi denetimi kayıtlı olmayanların gelirlerini kavrayacak nitelikte olmalıdır.[668] Bunun için hem denetim elemanlarının sayıları artırılmalı hem de vergi idaresi dışındaki birimlerle koordine içinde çalışmalar yapılmalıdır.

3.2.3. GELİR VERGİSİ KANUNU BAKIMINDAN

Elli yılı aşan bir süredir uygulanan gelir vergisi sisteminde sorun, sistemin tamamı üzerinde etkili olmayan küçük bazı revizyonlar, aksadığı görülen birkaç maddenin değiştirilmesi veya bazı vergi güvenlik müesseselerinin eklenmesi ile çözümlenecek bir problem değildir. Bu bakımdan gelir vergisi sistemi kapsamlı ve bütüncül bir vergi reformu zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Gelir vergisi kanunu, gelişen ve değişen şartlar, ortaya çıkan yeni durumlar, beklenen gelişmeler çerçevesinde stratejik bir bakış açısıyla ve elbette ihtiyaçlara uygun bir çözümlemeyle ancak genel, kapsayıcı ve reformist bir anlayışla yeniden ele alınmalıdır.

3.2.3.1.Gelirin Tanımı Değiştirilmeli ve Net Artış Teorisine Göre Vergilemeye Geçilmeli

Kaynak teorisi ayırma nazariyesinin uygulanma üstünlüğüne sahip olsa da kayıtdışı faaliyetlerden doğan gelirlerin kavranması açısından zaafiyet içermektedir. Kaynak teorisine göre tanımlanmış bir gelirin beyan edilmesinden sonra buna yönelik denetimlerde, yani beyan edilen gelirin doğumunun araştırılmasında kayıt ve belge düzeni kritik bir role sahiptir. Kayıt ve belgelere yansımamış olan faaliyetlerin geriye yönelik olarak tespiti ve bu faaliyetlerden elde edilen ve beyan edilmeyen gelirlerin ortaya konulması zorluklar içermektedir. Bundan dolayı altyapısı çok iyi hazırlanarak ve zamanlaması çok iyi ayarlanarak uygulamaya konulmak şartıyla, gelirin tanımının

[668]İbrahim Halil SUGÖZÜ; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.243.

değiştirilmesi ve güçlü bir otokontrol sisteminin gelir vergisi açısından oluşturulması vergi tabanının genişletilmesini sağlayabilecektir.[669]

Kayıt dışılığın kronik bir sorun olarak yaşandığı ülkeler açısından değerlendirdiğimizde, teori tercihinin net artış teorisinden yana olması kayıtlı ekonomiye geçiş açısından yararlı olacaktır. Bunun en önemli nedeni ise net artış teorisinin vergi tabanını geniş tutarak vergi adaletini sağlarken kaynak teorisinin vergi tabanını daraltması, vergilemede adaleti göz ardı etmesi, vergi kayıp ve kaçağı ile mücadeleyi zorlaştırması ve değişen ve gelişen dünya koşullarında ortaya çıkan yeni gelir unsurlarının vergilendirilmesi için gerekli esnekliğe sahip olmamasıdır.[670] Nitekim günümüzde de birçok gelişmiş ülkede net artış teorisinin kaynak teorisine göre üstünlüğü kabul edilmiştir.

Anayasamızda vergilemede adalet ilkesine bağlılık açısından yer verilen mali güç ya da alım gücünü temsil eden temel göstergenin belirli bir dönemde elde edilen gelir olduğuna kuşku yoktur. Gelir ise elde edilme aşamasından sonra ya servet ya da harcama formuna dönüşmektedir. Gerçekte de mali gücün ya da alım gücünün hayata geçtiği an gelirin bu formlardan birine dönüştüğü andır. Bu nedenle mali güç ilkesi açısından gelirin elde edilişinin tespiti ile bunun sonradan servet veya harcama olarak izlenmesinin bir farkı yoktur. Diğer yandan günümüz bilişim ve iletişim teknolojilerinin geldiği düzey dikkate alındığında, servet ve harcamaların izlenmesinin çok daha mümkün olduğunu ve gelirin elde edilmesinin tespitine nazaran çok daha kolay olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle vergi adaletinin sağlanmasına yönelik olarak vergilenecek gelirin muhasebe kayıt ve belge düzenine daha az bağımlı olan net artış teorisi yaklaşımına dayandırılması olumlu katkı sağlayacaktır. Bu katkı büyük ölçüde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden elde edilmiş olan gelirlerin denetim mekanizmasıyla kavranabilir hale gelmesinden kaynaklanacaktır.[671]

---

[669]Burçin BOZDOĞANOĞLU; Gelişmekte Olan Ülkeler ve Vergi Politikalarına Kısa Bakış, http://www.muhasebetr.com/ yazarlarimiz /burcin/003/ (Erişim:13.04.2012).

[670]Fevzi Rifat ORTAÇ; "Vergilendirilebilir Kavramı, Geliri Belirleyen Teoriler ve Türk Gelir Vergisinde Yer Alan Gelir Tanımlaması", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:2, Yıl:1999, s.107; Recep BIYIK, "4369 ve 4444 Sayılı Kanunlar Çerçevesinde Gelir Tanımı, Harcama ve Tasarruftan Hareketle Gelirin Tespiti ve Mali Milat Uygulaması". **Vergi Dünyası**, 1999, Sayı:217, s.22; Nihat EDİZDOĞAN, **Kamu Maliyesi II**, Ekin Kitabevi, Bursa 2000, s.191; Şerafettin AKSOY, **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2010, s.170.

[671]Mustafa BULUT; Mefküre Seda ÇALIŞKAN; "Gelirlerin Tanımlanmasında Teori Tercihi: Kaynak Teorisine Karşı Net Artış Teorisi", **Yaklaşım**, Haziran 2008, Sayı:186, s.103.

3.2.3.2. Gelir Vergisinin Kişiselliği ve Mali Güce Göre Vergilendirme İlkeleri Dikkate Alınarak Üniter Vergilemeye Ağırlık Verilmeli

Tevkif suretiyle vergilendirme, hem vergilendirmede basitlik sağlamakta hem de vergiyi kaynağında almak suretiyle vergi kayıp ve kaçağını azaltmaktadır. Bununla birlikte, tevkif suretiyle vergilendirme, nihai vergilendirmeye bir alternatif değil, gerekli alt yapının oluşturulmasına paralel olarak uygulamaya konulacak olan üniter vergilemenin bir ön vergilemesi olarak değerlendirilmeli ve bu şekilde mali güce göre vergilendirme ilkesine işlerlik kazandırılmalıdır.

3.2.3.3.Basit Usulde Vergilendirme Uygulaması Kaldırılmalı ya da Kapsamı Daraltılmalı

Vergi sistemimize yerleştirilen basit usulde vergileme uygulaması beklenen sonucu veremediği gibi kayıt dışılığı oluşturan ve besleyen bir yapıya bürünmüştür. Belge düzeninin yerleştirilmesi ve vergi gelirlerinin artırılması amacıyla getirilen basit usule göre vergilendirme, iki amacını da gerçekleştiremediği gibi, vergi geliri yönüyle kaldırılan götürü usulü bile aratır olmuştur. Kayıt dışılığı besleyen götürü usulün kaldırılması gerekiyordu ama yerine getirilen basit usul ile kayıt dışı işlemler ve bundan doğan vergi kaybı daha çok artmıştır.[672]

Basit usul vergilendirme uygulaması, ülkemizde vergi erozyonuna sebep olan çok önemli bir sorundur. Belge düzeninin yerleştirilmesi, kayıt dışının azaltılması ve vergide adaleti sağlayarak vergi gelirlerinin artırılması amacıyla (birçok sıkıntılı yönleri bulunan) "götürü usul" yerine hayata geçirilen "basit usul", bugünkü haliyle vergi gelirlerinin azalmasına yol açma yanında vergide eşitlik ve adalet ilkesini zedeleyen bir uygulama halini almıştır.[673] Berber, taksici, marangoz, terzi gibi küçük esnaf sayılan ve okuma yazma oranının da düşük olduğu varsayımından yola çıkarak ihdas edilen eski adıyla götürü usul, değişen ve uygulamada bulunan şekliyle basit usul, muhakkak yeniden ele alınarak düzenlenmelidir. Bu bağlamda basit usulde vergilendirilen mükellefler kademeli bir şekilde öncelikle ikinci sınıf tüccar grubuna alınmalıdır. Bu şekilde kişilere katma değer vergisi beyannamesi ve muhtasar beyanname verme mükellefiyeti de doğal olarak getirilmiş olacaktır. Bu şekilde vergi

[672]Şükrü KIZILOT; Şafak Ertan ÇOMAKLI; "Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.145-146.
[673]Levent GENÇYÜREK; "Basit Usulde Vergileme ve Ortaya Çıkan Olumsuz Tablo", **Süryay Diyalog Dergisi**, Eylül 2005, s.32-33.

kaçakçılığı da düşük seviyelere indirilmiş olacaktır. Bunun yanında bu kişilere kolaylık sağlaması açısından ikinci sınıf tüccarların tuttukları işletme defterinin de basit usulde olduğu gibi yine bağlı oldukları odalar tarafından tutulmasına imkan tanınabilecektir.

Bütün dünyada modern vergilendirme yöntemi defter ve belge usulüne dayanmaktadır. Ülkemizde okuma yazma oranının da düşüklüğü sebebiyle getirilen götürü usul ve daha sonra bu sistemin yerine ihdas olunan basit usul yerini gerçek usule bırakmalıdır. Okuma yazma oranının hızla arttığı ülkemizde bu konu defter tutmamaya bahane olmamalıdır.

Götürü yöntemle defter tutma ve belge vermeye dayanan gerçek usul arasında bir geçiş olarak uygulanan basit usul kaldırılarak mükellefler arasında da adalet sağlanmalıdır. Bugün basit usulde vergileme uygulaması, vergi kayıplarının oluşmasında en önemli etkenlerin başında gelmektedir. Basit usulde vergileme uygulaması devleti gelir vergisi açısından kayba uğrattığı gibi katma değer vergisi açısından da önemli kayıplara uğratmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse hızla gelişen ve değişen ülkemizde vergi politikalarımız da modernleşmeli ve görürü usul kaldırıldıktan sonra geçiş döneminde uygulanan basit usul de yerini gerçek usule terk etmelidir. Şayet basit usulde vergileme uygulamasının hiçbir şekilde tamamen kaldırılması düşünülmüyorsa, hiç olmazsa kapsamının daraltılması yoluna gidilmelidir. Bu şekilde vergi kayıp ve kaçakları da önemli ölçüde azaltılmış olacaktır.[674]

Gelir vergisi sistemimizin esas itibarıyla kazancın gerçek usulde belirlenmesi ve beyan usulüne dayandığı ayrıca, vergi bilincinin yeteri kadar oluşmadığı bir sistem içerisinde basit usulün vergide adaletsizlik ve eşitsizliğe yol açtığı göz önüne alındığında, basit usulde vergilendirmenin en kısa sürede kaldırılması ve tüm mükelleflerin, ayrım yapılmaksızın gerçek usulde beyana tabi vergi mükellefi haline getirildiği çağdaş bir vergi sisteminin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu itibarla 1.1.1999 tarihinden itibaren "götürü usul" yerine hayata geçirilen, önemli ölçüde vergi kaybına neden olmanın yanında, belge düzeninin işleyişini bozan ve kayıt

[674]Yusuf KILDİŞ; "Basit Usulde Vergilendirme ve Ortaya Çıkan Bazı Sorunlar", **E-Yaklaşım**, Şubat 2010, Sayı:206.

dışılığı teşvik eden basit usulde vergilendirme uygulamasının kaldırılması, tüm gelir vergisi mükelleflerinin ayrım yapılmaksızın elde etmiş oldukları gerçek gelirleri ve beyanları ile vergilendirilmesi suretiyle vergide adalet ve eşitliğin sağlandığı bir uygulamanın hayata geçirilmesi gerekmektedir.

3.2.3.4. Vergi Oranları Düşürülmeli ve Tüm Gelir Unsurları İçin En Az Geçim İndirimi Müessesesi Getirilmeli

Kayıtdışı ekonominin ve bundan kaynaklanan vergi kaybının en önemli nedenlerinden biri de, yüksek vergi oranları ile ilgilidir. Yabancı ülkelere baktığımıza, vergi oranlarının düşürüldüğünü ve mükelleflere "en az geçim indirimi" olarak, belli bir indirim imkanının tanındığını görülmektedir. Türkiye'de de, kayıt dışılığın ve bundan doğan vergi kayıp kaçağının önlenebilmesi için, vergi oranlarının düşürülmesi ve tüm gelir unsurları için en az geçim indirimi müessesinin getirilmesi yerinde bir uygulama olacaktır.

3.2.3.5. Tüm Gelir Unsurlarıyla İlgili İndirim, İstisna ve Muafiyet Hükümleri İlgili Gelir Unsurunun Bulunduğu Bölümde Toplanmalı

Gelir unsurlarıyla ilgili indirim, istisna ve muafiyet hükümleri, Gelir Vergisi Kanununun başlangıç kısmına sistematikten yoksun bir şekilde konulmuştur. Bu durum ücretler başta olmak üzere gelir unsurları ile ilgili hükümlerin anlaşılması ve uygulamasında bir takım sorunlar yaratmaktadır. Bundan dolayı tüm gelir unsurlarıyla ilgili indirim, istisna ve muafiyet hükümleri, kazanç türü esas alınarak her kazanç türünün bulunduğu bölümün altında toplanarak Kanun daha sistematik ve daha anlaşılabilir hale getirilmelidir.

3.2.3.6. Elektronik Ticaret ve Küreselleşmenin Getirdiği Yeni İşlem Türleri; Mübadeleyi, Tasarruf ve Sermaye Hareketlerini Engellemeyecek Şekilde Vergilendirilmeli

Elektronik ticaretin vergilendirilmesi konusunda devletlerin yalnız başlarına vergisel bir çözüm üretmeleri pek mümkün görünmemektedir. Elektronik ticaret, global bir olay niteliğinde olduğu için bu ticaretin vergilendirilmesi ile ilgili olarak bulunacak çözümlerin de diğer ülkeler tarafından kabul edilmesi gerekmektedir.[675] Bu bakımdan

[675]Serkan ÖZDEMİR; "E-Ticaretin Vergilendirilmesinde Yaşanan Sorun "Vergilendirme Yetkisi" **Vergi Sorunları**, Şubat 2013; Sayı:293, s.35-36.

21. yüzyılın en önemli ekonomik gelişmelerinden biri olma potansiyeline sahip olan elektronik ticaretin çok değişik alanlarda mevcut olan geleneksel yapıları değiştirebileceği gerçeğinden hareketle, bu ticaretin vergilendirilmesinde dikkatli olunmalı, dünyadaki gelişmeler, Avrupa Birliği mevzuatı ile OECD uygulama ve yaklaşımları dikkate alınmalıdır.

3.2.3.7. Zirai Kazançların Vergilendirilmesinde Tevkif Usulünün Kapsamı Daraltılmalı, Gerçek Usulde Vergilendirmenin İmkanları Arttırılmalı

1960 yılında 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile zirai kazançların vergilenmesi gelir vergisi kapsamına alınmış ve yıllar süren uygulamalardan sonra bu konudaki kanun hükümleri ve uygulamalar büyük ölçüde olgunlaştırılmıştı. Ancak 22.07.1998 tarihli 4369 sayılı Kanunla daha iyisi yapılıyor düşüncesi ile zirai kazançların vergilenmesi ile ilgili kanun hükümleri tahrip edilmiş, dağınık bir hale sokulmuş, işletme büyüklüğü ölçüleri çok fazla arttırılmış ve zirai kazançların gelir vergisi ile vergilenmesi hemen hemen kapsam dışında bırakılmıştır. Böylece, bu konudaki 25 yıllık deneyim sonunda varılan olgunlaşma yok edilmiştir.[676]

Mevcut gelir vergisi uygulamasında çiftçilerin elde ettikleri zirai kazançlar genel olarak Gelir Vergisi Kanununun 94. maddesine göre hasılatları üzerinden tevkifat yapılmak suretiyle vergilendirilmektedir. Yani zirai kazançlar için stopaj uygulaması, temel vergileme biçimi olmuştur. Oysa ki vergi sistemimiz modern vergi anlayışına uygun olarak beyan esasına dayanmaktadır. Bundan dolayı, tevkif suretiyle vergilendirme uygulamasının kapsamı; -tevkif usulünün çağdaş vergileme anlayışı ile örtüşmemesi; belge düzenleme, alma ve muhafaza etme alışkanlıklarını olumsuz yönde etkilemesi; belge düzeninin yerleşmesini engellemesi; kayıt dışılığı hem oluşturan hem de besleyen bir niteliğe bürünmesi nedeniyle- daraltılmalıdır. Zirai kazançların gerçek usulde vergilendirilmesinin ilk şartı olan işletme büyüklüğü ölçülerinde değişikliğe gidilmeli ve işletme büyüklüğü ölçüleri azaltılarak gerçek usulde vergilendirmenin imkanları arttırılmalıdır.

[676]Hasan DOĞAN; **Gelir Vergimizin Tarım Kazançlarını Vergileme Düzeninin Eleştirisi**, Vergi Konseyi, Ankara 2007, http://www.vergikonseyi.org.tr/calismalar.php?detay=349fdc592c7a46 8853 22e24fd1aef612, (Erişim Tarihi:19.02.2013)

3.2.3.8. Zirai Kazançların Belgelendirilmesine Yönelik Çalışmalar Yapılmalı

Ülke ekonomisinde önemli bir paya sahip olan tarım sektörünün toplam vergi gelirleri içindeki payına baktığımızda oldukça düşük bir oranla karşılaşılmaktadır. Sahip olduğu potansiyele rağmen oldukça düşük oranda vergilendirilen bu sektöre ait kayıp ve kaçağın boyutlarının önemli düzeyde olduğu ifade edilmektedir. Bunun için, bu kesimdeki kayıt dışılığın azaltılmasına yönelik olarak belge düzeninin yerleştirilmesi ve bu alanda denetimlerin etkin ve verimli bir biçimde yapılması gerekmektedir.

Ayrıca, zirai kazançlardaki vergi kayıp ve kaçağının önlenmesine yönelik olarak; müstahsilden alım yapanlar veya borsada işlem görmeden zirai ürün alımı yapan tüm mükelleflerin belirlenmesi, zirai ürün alım satımı yapan kapasitesi yüksek ilk 1000 mükellefin tespit edilmesi, aylar itibariyle alım-satım cirolarının belirlenmesi, belirlenen kapasitenin altında tevkifat yapanların, kapasitesinde sapma görülenlerin denetlenmesi gibi önlemler alınabilir.[677]

3.2.3.9. Ücret Gelirlerinin Vergilendirilmesinde Ayırma Kuramı Esas Alınmalı ve Ücret Üzerindeki Vergi ve Benzeri Yükler Azaltılmalı

Ayırma kuramı, emek gelirlerinden sermaye ve servet gelirlerine kıyasla daha düşük oranda vergi alınmasıdır.[678] Daha önceki dönemlerde gelir vergisi tarifesi ücretler için 5'er puan indirimli olarak uygulanmakta iken 01.01.2006 tarihinden itibaren bu uygulamaya son verilmiştir. Mevcut gelir vergisi uygulamasında ücret gelirleri ayırma kuramı dikkate alınmaksızın vergilendirilmektedir. Bundan dolayı vergilendirmenin temel ilkelerinden olan ayırma ilkesi gereğince, ödeme gücüne göre vergileme ve adil vergileme ilkelerine uygun olarak ve ücret üzerindeki vergi ve benzeri yüklerin azaltılması hedefine hizmet etmek üzere, ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde farklılaştırmaya gidilmeli ve gelir vergisi tarifesi başlangıç oranları ücret gelirleri için %10 olarak uygulanmalıdır. Yapılacak bu düzenleme ile mali gücü ve vergilendirmede adalet ilkesini dikkate alan ve ücret gelirinin özellikli ve ayrık durumunu gözeten bir vergileme uygulaması benimsenmiş ve bunun sağlanmasında en etkin araç olan vergi oranı farklılaştırılması yoluna gidilmiş olacaktır.

---

[677]Şükrü KIZILOT; Şafak Ertan ÇOMAKLI; "Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004, s.151

[678]Abdurrahman AKDOĞAN; **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s.233.

3.2.3.10. Serbest Meslek Kazançlarının Kavranmasında İlgili Meslek Odaları Görevlendirilmeli ve Bu Örgütlere Yasal Sorumluluk Verilmeli

Bilindiği üzere bir otokontrol aracı olan hayat standardı esası kaldırılmış, 4369 sayılı kanunla değiştirilen gelirin tanımına ilişkin uygulama önce ertelenmiş ve daha sonra 2003 yılında tamamen kaldırılmıştır. Mevcut haliyle beyan yoluyla vergilendirilen kazançlarda, özellikle serbest meslek kazançlarında beyan edilen matrahların doğruluğunu test edebilecek düzenlemeler bulunmamaktadır. Ayrıca özelliği gereği bu tür kazançların kavranması ve tespiti, diğer gelir unsurlarına göre de bazı güçlükler içermektedir. Bu nedenlerle ilgili meslek odaları devreye sokularak görevlendirilmeli ve bu konuda kendilerine yasal sorumluluk getirilmelidir.

3.2.3.11.Menkul Sermaye İratlarının Vergilendirilmesine İlişkin Düzenlemelerde İstikrar Sağlanmalı

Sermayenin ülkeler arasında serbestçe hareket edebilmesi, vergileme açısından uygun ortam sağlayan ülke veya bölgelerin varlığı, teknolojik gelişmeler ve yeni finansal araçların ortaya çıkması, menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesini her geçen gün güçleştirmektedir. Bütün ülkeler açısından geçerli olan bu sorunların yanı sıra, yıllar boyunca enflasyon ortamının varlığı ve ekonomik istikrarsızlık, ülkemiz açısından menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesinde ek güçlükler doğurmuştur.
Menkul sermaye iratları ve değer artış kazançları olarak sistemimizde yer alan vergileme rejimi, son derece karmaşık ve dağınık bir görüntü arz etmektedir. Bütün gelirlerin beyan edilmesini sağlayan bir sistem savunulmasına karşın, geçici nitelikteki düzenlemeler ile pek çok gelir unsurunun hiç beyan edilmemesi sağlanmıştır. Vergilemede yatay eşitlik bozulmuş, gerek araçlar gerekse mükellef grupları arasında farklı vergileme esasları ile farklı vergi yükleri oluşmuştur. Her yıl uzatılan geçici maddeler nedeniyle, mükelleflerin uzun vadeli kararlar alabilmesi güçleşmiştir. Bu durum mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu zorlaştıran sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.[679]

Ayrıca, ekonomik dengesizliklerden kaynaklanan sorunların çözümü için, mevduat faizlerinde vadeye göre farklı tevkifat uygulaması, hazinenin ihraç ettiği kağıtlardan sağlanan gelirlere ilişkin istisna gibi, vergi düzenlemelerine başvurulmuştur. Böylece değişik yatırım araçlarından elde edilen gelirler üzerindeki vergi yüklerinde çok

[679]Vergi Konseyi; **Para ve Sermaye Piyasalarının Vergilendirilmesi**, İstanbul 2004, s.6,7.

önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır.[680] Bu bakımdan menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesinde istikrarsızlıktan vazgeçilerek kalıcı düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesi ile ilgili olarak yapılan düzenlemelerin basit, kalıcı, uygulama kolaylığı olan ama vergi adaletini de zedelemeyen bir nitelik taşımasına dikkat edilmeli ve özellikle yapılan düzenlemeler sık sık değiştirilmemelidir.

3.2.3.12. Kira Gelirini Etkin Bir Şekilde Kavramaya, Kira Gelirini Bildirmeyen ya da Eksik Bildirenlere Yönelik Düzenlemeler Yapılmalı

Bankalardan ve tapu idaresinden alınacak banka ödeme bilgileri ve tapu kayıtlarından hareketle kira geliri elden edenlerin tespit edilmesi yoluna gidilmelidir. Kira geliri elde edip de beyanname vermeyenlerle temas sağlanarak beyanname vermelerinin sağlanması, bu konuda vergi kayıp ve kaçağını önleyici rol oynayabilir. Kavranmasında zorluk bulunan gayrimenkul sermaye iratları için öncelikle gayrimenkul envanteri çıkarılarak, kullanılma amaçlar tespit edilmelidir. Bina yöneticilerine, kiracılara ve muhtarlara belli konularda bilgi verme yükümlülüğü ve sorumluluğu getirilmesi bu sorunun çözümüne önemli katkı sağlayacaktır.

Ayrıca belediyelerden ve emlakçılar odasından alınacak semtlere göre rayiç kira bedellerine göre, çok düşük kira geliri beyan edenler ve kiracılardan alınan ifadelerle düşük kira gelirini beyan ettiği saptananların pişmanlıkla ek beyan vermeleri sağlanmalıdır. Muafiyet dilekçesi verenlerin bu dilekçeleri dosyalarına konulmadan yoklama yoluyla beyanlarının doğruluğunun takibinin yapılması sağlanmalıdır. Beşten fazla konut sahibi olanlardan konutlarında çocukları, anne/babası oturduğunu ifade edenler ile ilgili fiili tespitlerin yapılması, nüfus cüzdanı örneği ve ikametgah ilmühaberinin istenmesi yoluna gidilmelidir. Kira tutarları yüksek olan ticaret merkezleri, alış veriş merkezleri, toplu iş alanları, lüks siteler gibi yerlerde emsal kira bedelleri düşük olanlar hakkında ön tespitlerin yapılması sağlanmalıdır. Bu tespitlere dayanılarak mükelleflerin beyan veya düzeltilmiş beyan vermelerinin sağlanması

[680]Mehmet AHKAMOĞLU; "2002 ve 2003 Yıllarında Yapılan Düzenlemelerin Menkul Sermaye İratları Üzerinde Oluşan Vergi Yüküne Etkileri"; **Vergi Dünyası**, Eylül 2003, Sayı:265, s.38.

yoluna gidilerek bu sayede kira gelirlerindeki vergisel kayıt dışılığa bağlı olarak ortaya çıkan vergi kayıp ve kaçağı engellenebilir.

3.2.3.13.Kentleşmenin ve Turizmin Yarattığı Gayrimenkul Rantlarının Vergilendirilmesi Yoluna Gidilmeli

Gayrimenkul rantları, emek ve sermaye gereksinimi olmaksızın malikin iradesi dışında dış faktörlerin etkisiyle zaman içinde meydana gelen değer artışlarıdır. Ayrıca son dönemlerde gündemde olan seçim öncesi açıklanan büyük yatırım ve dönüşüm projeleri gibi merkezi ve yerel idarelerin yapmayı planladığı ve yapmış olduğu bayındırlık yatırımları, imar düzenlemeleri, ulaşım projeleri ve kentsel dönüşüm projelerinin gayrimenkul rantları üzerindeki payı oldukça büyüktür. Ülkemizde son yıllarda gayrimenkullerin değerlerinde yaşanan artışlar nedeniyle mülk sahipleri ciddi anlamda rant gelirleri elde etmişlerdir. Bu nedenlerle, özellikle kamu yatırım ve harcamalarına bağlı olarak gerçekleşen gayrimenkul değer artışlarının söz konusu gayrimenkul maliklerinden alınarak yine kamunun yararına kanalize edilmesi zaruri bir durumdur. Aksi halde kamu yatırım ve harcamaları gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmak yerine artırmış olur.[681]

Bu bakımdan söz konusu bu rantlardan elde edilen gelirlerin bir kısmının sosyal devlet bağlamında kamuya aktarılması gerekmektedir. Gayrimenkullerden sağlanan ve kentsel rant kavramı içerisinde değerlendirilen kıymet artışlarının bir kısmının, söz konusu gayrimenkullerin el değiştirilmeleri esnasında kamuya aktarılmasının gayet rasyonel bir düzenleme olacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı vergi sistemi, bütün gelirlerin vergi kapsamına aldığı, kentleşmenin ve turizmin yarattığı rantların vergilendirildiği, vergi kayıp ve kaçağını önleyecek oto kontrol mekanizmalarına sahip bir yapıya kavuşturulmalıdır.

3.2.3.14. Geçici Vergi Uygulaması Yeniden Değerlendirilmeli

Ülkemizde özellikle belli dönemlerde yaşanan yüksek enflasyon, vergi gelirlerinde reel anlamda bir erozyona yol açmaktaydı. Yaşanan yüksek enflasyonun yol açtığı bu erozyon, diğer vergilere kıyasla gelir ve kurumlar vergilerinde daha fazla olmaktaydı. Zira gelir ve kurumlar vergilerinde verginin beyanı ve ödenmesi kazancın elde

[681]Fatih KAYA; "Gayrimenkul Rantlarının Vergilendirilmesi", **Vergi Dünyası**, Eylül 2011, Sayı:361, s.85.

edildiği yılda değil bir sonraki yılda gerçekleşmektedir. Bir başka ifadeyle, gelir ve kurumlar vergisinde elde edilen kazançla bu kazanç üzerinden ödenecek verginin dönemlerinde bir farklılık olmakta ve bu farklılık Hazine aleyhine bir sonuç doğurmaktadır.[682]

Gelir ve kurumlar vergilerindeki tahsilatlar yönünden Hazinenin yaşamış olduğu bu yasal gecikme, özellikle enflasyonun şiddetini artırdığı veya azaltamadığı bir dönemde yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Enflasyonun etkili olduğu dönemlerde gelir ve kurumlar vergisinin cari yılda ödenmesi sistemi anti enflasyonist etkisi dolayısıyla yararlı görülmektedir.

"Peşin vergi" olarak da bilinen "geçici vergi" bu arayışlardan doğmuştur. Ülkemizde "peşin vergi" veya "geçici vergi" adıyla bilinen verginin diğer vergilerden en temel farkı, geçici verginin, nihai bir vergilendirme olmayıp, daha sonra ödenecek olan gelir veya kurumlar vergisinden mahsup edilmek üzere alınan ve ön ödeme mahiyetini taşıyan, ticari ve mesleki kazanç sahiplerine uygulanan bir vergi olmasıdır.[683]

Geçici vergiye ilişkin yargı organlarının anlayışı ile vergi idaresinin anlayışı arasındaki farklılık, farklı yönde raporların hazırlanmasına sebebiyet vermekte ve bu tür raporlar giderek çoğalmaktadır. Raporlardaki bu çelişkilere ise maalesef mevcut rapor okuma komisyonları pek dikkat etmemektedir. Bu durumda ise mükelleflere eşit yönde yaklaşım ilkesi zedelenmektedir. Vergi idaresinin bu konuyu yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir.[684]

Öte yandan peşin vergiyle devlet, vatandaşları negatif faizle kendine kredi vermeye zorlamakta ve böylece özel sektörün kaynaklarını emmektedir. Bir kişi-firma, ancak ve ancak hesap yılı sonunda kar etmesi halinde vergilendirilebilir. Hesap yılının her bir çeyreğinde vergilendirilmesi ve Hazine'ye para ödemeye zorlanması mükellefler için sıkıntı oluşturmaktadır. Adil bir vergi sisteminde vergi tahakkuku ile vergi tahsili iç içe geçirilemez. Tahsil, mutlaka tahakkukun tamamlanmasının ardından gelmelidir. Tahakkuk ederken tahsil de ederim demek hukukla ve insan haklarıyla bağdaşmaz.

[682]Harun KAYNAK; "Geçici Vergi Uygulamalarında Anayasaya Aykırılık", **Vergi Dünyası**, Temmuz 2002, Sayı:251, s.64.
[683]Fatih KAYA; "Geçici Vergi Uygulaması ve Dönem Sonu İşlemleri", **Vergi Dünyası**, Aralık 2009, Sayı:340, s.198.
[684]Bumin DOĞRUSÖZ; "Geçici Vergide Sorunlar", **Yaklaşım**, Ekim 2010, Sayı:214, s.34-35.

Bu yüzden, peşin vergi niteliğindeki geçici verginin kaldırılması mükellefleri rahatlatan yerinde bir uygulama olacaktır.

Geçici vergi uygulamasının bazı aksama ve eleştirilere rağmen özellikle enflasyonun çok yüksek olduğu dönemlerde kamu maliyesine ciddi faydalar sağladığı görülmüştür. Üçer aylık olarak uygulanan geçici vergi dönemlerinde; takvim yılı dönem sonu işlemlerinin tamamının yapılması, mükelleflerin ve meslek mensuplarının iş yükünü arttırmakta, uygulamada sıkıntılara yol açmakta olup, muhasebe işlemlerinin, düzenlenen mali tabloların ve beyan edilen geçici vergi matrahlarının eksik veya hatalı olma olasılıklarını artırmaktadır. Günümüzde enflasyonun belli bir düzeyde istikrar kazanması, enflasyonun vergi gelirlerinde yarattığı erozyonu büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Günümüzde geçici vergi uygulaması sadece bir çeşit zaman bakımından hazine işlemi fonksiyonu görmektedir. Bundan dolayı geçici vergi uygulamasıyla ilgili olarak şunlar yapılabilir:

Vergi sisteminde etkinlik ve basitlik sağlamak ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyumuna arttırmak amacına yönelik olarak geçici vergi uygulaması tamamen kaldırılabilir. Bu yapılamayacaksa ve geçici vergi uygulamasına devam edilecekse, geçici vergi dönemlerinin azaltılarak yeniden düzenlenmesi yoluna gidilebilir. Bu bağlamda geçici vergi yılın ilk altı aylık döneminde bir defa olarak, altışar aylık iki dönem veya dörder aylık üç dönem şeklinde uygulanabilir. Şayet mevcut sistem olan üçer aylık dönemler şeklindeki uygulama aynen devam edecek olursa, en azından, mükelleflere ve vergi idaresine ek bir külfet ve iş yükü getirmesi gibi olumsuz etkileri ve kesin beyan dönemine yakın olmasından dolayı geçici vergi sisteminin amaçlarına fazla hizmet etmemesi nedeniyle fonksiyonel olmayan son geçici vergi beyanı kaldırılmalı ve bu dönem kesin beyanla birlikte konsolide edilmelidir.

Geçici vergi sistemi ile amaçlanan; vergi gelirlerinin bir an önce devlet kasasına girmesini sağlayacak bir ön/peşin vergileme yapılmasıdır. Bu amaçla alınan ve ön vergileme niteliğinde olan geçici verginin kesin vergileme takvimine çok yakın tarihle alınması, istenilen etkinin ortaya çıkmasını engelleyebilecektir. Dolayısıyla kesin vergi takvimine bu kadar yakın tarihte istenilen son dönem geçici vergi beyanı amaca hizmet etmeyecektir. Geçici vergi beyanının en önemli fiskal etkisi,

hesaplanan verginin aynı sürede ödenmesi ile sağlanmaktadır. Ancak son dönem geçici vergi için bu etki, katlanılan zahmetle orantılı değildir. Çünkü çok kısa bir süre sonra, bu vergi mahsup konusu yapılacaktır.

Ayrıca günümüzde vergilendirme ve muhasebe işlemlerinde teknolojik gelişme ve imkanlardan daha fazla yararlanıldığı ve yararlanılmaya artan bir trendle devam edileceği hususu dikkate alındığında, geçici vergi uygulamasının sağladığı imkanlar, kesin beyan dönemlerinin biraz daha öne çekilmesiyle de bir ölçüde sağlanabilir. Bu bağlamda gelir vergisi mükelleflerinin tamamı için -hatta kurumlar vergisi mükellefleri için- kesin beyan döneminin şubat ayı olarak düzenlenmesi ve vergi ödemesinin de defaten yapılması yoluna gidilebilir. Geçici vergiye yönelik olarak yapılacak bu düzenlemelerin; belge ve muhasebe düzenine ve vergi tahsilatına olumlu yansımaları olacak ve mükelleflerin iş yükünü ve vergilendirmeye ilişkin bürokratik işlemleri azaltarak vergi sisteminin karmaşıklığının ortadan kaldırılmasına ve basitleşmesine, vergi sisteminin adil ve etkin bir şekilde işlemesine, mükelleflerin vergiye gönüllü uyum düzeylerinin artmasına katkısı olacaktır.

3.2.4. KURUMLAR VERGİSİ KANUNU BAKIMINDAN

Türk vergi sistemi, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ile modern ve çağın gereklerine uygun bir yasaya kavuşmuştur. Yeni Kurumlar Vergisi Kanunu ile kontrol edilen yabancı kurum kazancı, örtülü sermaye, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı, vergi cennetleri ile mücadele gibi başlıklarını verdiğimiz yeni konu ve müesseseler Türk vergi sistemine kazandırılmış bulunmaktadır.

Ancak Euro bölgesinde genel olarak uygulama alanı bulan grup şirketleri için konsolide kurumlar vergisi beyannamesi, zararların geriye yürütülmesi mekanizmalarının yeni kurumlar vergisi kanununda yer almaması önemli bir eksikliktir.

Diğer taraftan bankaların kendi grup şirketlerine kredi vermesinin örtülü sermaye hükümleriyle ilişkilendirilmesi, ilişkili kişilerden borç alacak şirketin alabileceği borç miktarının öz sermayesinin üç katıyla sınırlanması serbest ticaret ve piyasa mekanizması ilkeleriyle bağdaşmadığı gerekçesiyle söz konusu çevrelerden ciddi eleştiriler almaktadır.

Öte yandan, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda yer alan kontrol edilen yabancı kurum kazancı, örtülü sermaye, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı, indirimli kurumlar vergisi, vergi cennetleri ile mücadele konusunda yapılan düzenlemelerin, tamamen uluslararası uygulamalara paralel olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bununla birlikte, bu uygulamalar 2006 yılında yürürlüğe girmiş olsa dahi, hala ülkemiz ve mükelleflerimiz açısından yeni uygulamalardır. Söz konusu düzenleme ve uygulamaların etkinliklerini ve yarattığı etki ve sonuçları tam olarak görmek ve değerlendirmek belli bir zaman alacaktır.

3.2.5. DİĞER VERGİLER BAKIMINDAN

Zaman içinde vergi kanunlarında birçok değişiklik yapılmıştır. Ancak bu değişiklikler bir bütünlük içinde yapılmadığından vergi sisteminin yapısal bütünlüğü zedelenmiştir. Vergi sisteminin değişen ulusal ve küresel koşullar göz önüne alınarak ve vergi kayıplarını azaltıcı yönde etkili olmasına da özen gösterilerek yeniden revize edilmesi gerekmektedir. Bu bölümde vergisel kayıt dışılığın önlenmesi, çağdaş ve etkin bir vergi sisteminin oluşturulması için diğer vergi kanunlarında yapılması gerekenlere yer verilecektir.

3.2.5.1. KDV Oranları Revize Edilmeli ve Çok Oranlı Katma Değer Vergisi Uygulamasından Vazgeçilmeli

Katma değer vergisi uygulamasında temel vergi oranının yüksekliği ve oranların çokluğu, sistemin işlemesini engellemekte, uygulamayı zorlaştırmakta ve verginin etkinliğini azaltmaktadır. Katma Değer Vergisi sistemimiz, genel oran ve temel gıda maddeleri için indirimli oran olmak üzere, başlangıçta 2 oranlı bir sistem olarak uygulamaya konulmuştur. Ancak maalesef, bu noktada kalınamamıştır. KDV oranlarının yüksek olmasının ve sayıca çokluğunun vergi gelirlerini artırmadığı ve vergi gelirlerini aşındırıcı bir etkiye neden olduğu bilinmektedir. Katma değer vergisinde %18 olan genel vergi oranı yüksektir ve bu yüksek oran kayıt dışılığı teşvik etmektedir. Diğer yandan genel vergi oranı aynı iken belli mallardaki KDV indirimi de vergi gelirlerini arttırmadığı gibi sektörde beklenen canlılığı ve ucuzluğu da sağlamamaktadır. Bu tür tedbirler hem İdarenin, hem de mükelleflerin iş yükünü artırmaktadır.

Belge düzenin yerleşmesinde ve vergisel kayıt dışılığın önlenmesinde önemli bir rol oynayan katma değer vergisi oranlarının indirilmesinde fayda bulunmaktadır. Bu durum ilk bakışta katma değer vergisi gelirlerinde bir düşme olacağı endişesi taşınmasına neden olsa da, emtia hareketlerinin tamamına yakın bir kısmının belgeli olmasını sağlayacağından hem katma değer vergisi hem de gelir ve kurumlar vergisi hasılatını arttıracaktır. Bunun en önemli faydalarından biri de sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullanımını azaltmak olacaktır.[685] Bu nedenle KDV oranları sayıca azaltılarak ikili oran uygulamasına geri dönülmelidir. Genel KDV oranı %10 olmalı ve tüm mal ve hizmetlere uygulanmalıdır. İndirimli oran ise tek olmalı ve %1 olmalıdır. İndirimli oran uygulaması son derece sınırlı tutularak temel gıda ve sağlıkla ilgili teslim ve hizmetlerde geçerli olmalıdır.

3.2.5.2. Veraset ve İntikal Vergisinin Etkinliğinin Arttırılmalı ya da Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu Tamamen Kaldırılıp Uygulamaya Gelir Vergisi Kanunu İçerisinde Yer Verilmeli

Son yıllarda 7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu'nun yürürlükten kaldırılarak, sağlar arası ivazsız işlemler dolayısıyla edinilen kazanımlar ile yarışma ve çekilişlerde çıkan ikramiyelerin gelir vergisi içinde vergilendirilmesini ve ölüme bağlı tasarrufların da tamamen vergi dışı bırakılmasını öngören çalışmalar yapılmaktadır.[686] Sosyal devlet olmanın hem gereği hem de sonucu olarak Anayasa'nın 73. maddesinde karşımıza çıkan mali güce göre vergileme ilkesi;[687] kişilerin mali güçlerinin göstergesi olan gelir, servet ve tüketimi vergilendirmeyi gerektirir. Maliye teorisine ilişkin öğreti ve pek çok ülke uygulamasında hem servetin kendisinden, hem de transferinden vergi alınmaktadır. Mali güce göre vergileme ilkesini gerçekleştirmede en etkin vergi gelir vergisi olmakla birlikte, veraset vergisi de tamamlayıcı bir vergi olarak uygulanmaktadır.[688]

---

[685]Fatih ACAR; Zeynel Murat GÜL; Selahattin GÖKMEN; **Türk Vergi Sistemindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri,** Vergi Sorunları Dergisi Özel Ek, Şubat 2003, Sayı:173, s.12-14.

[686]Elif SONSUZOĞLU; "Veraset ve İntikal Vergisinin Kaldırılması Üzerine Düşünceler", **Yaklaşım**, Mayıs 2009, Sayı:197, s.17; Ömer Faruk BATIREL; "Türk Veraset Vergisinin Kaldırılması Üzerine Düşünceler", **Yaklaşım**, Mayıs 2008, Sayı:185, s.19-21.

[687]Bu konuyla ilgili olarak bkz, Elif SONSUZOĞLU; **Ödeme Gücüne Göre Vergileme İlkesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. SBE, 1997.

[688]Kenan BULUTOĞLU; **Kamu Ekonomisine Giriş-Demokratik Devletin Ekonomik Kuramı**, İstanbul 2004, s.343; Salih TURHAN; **Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1998, s.186.

Türkiye'de olduğu gibi, İngiltere, Almanya gibi modern vergi sistemlerinde de veraset yoluyla veya diğer herhangi bir şekilde karşılıksız olarak elde edilen servet unsurları vergilendirilmektedir. Bu şekilde iki ayrı verginin tek bir vergi kanununda düzenlenmesinin sebebi sistemin sağlıklı işlemesi ve verginin amacına uygun ve tam olarak toplanabilmesi içindir. Eğer karşılıksız intikaller vergi dışında bırakılır ise, mirasçılarına (ya da üçüncü kişilere) servetini intikal ettirmeyi arzulayan, ancak bu intikaller nedeniyle devlete vergi ödemek istemeyen kişiler, servetlerinin tamamını veya bir kısmını, hayatta iken mirasçılarına (ya da üçüncü kişilere) bağışlama yoluna gidebilirler. Böylelikle veraset vergisinin etkinliği geniş ölçüde ortadan kalmış olur. İşte veraset vergisinin sadece veraset yoluyla gerçekleşen intikalleri kapsamına alması nedeniyle, sağlar arası karşılıksız intikallerin vergi dışı kalmasının sakıncalarını önlemek için ve vergi adaletini sağlamak amacıyla başka bir vergi, yani "intikal vergisi" kabul edilmiştir.[689] Veraset ve intikal vergisi, miras yoluyla veya sağlar arası intikallerde gelir ve kurumlar vergisi ödenmeden veya eksik ödenerek kazanılmış olan gelirin servete dönüştürülmüş olan unsurlarını da kavramaktadır.[690]

Bu itibarla, kayıt dışılığın azaltılması veya telafi edilmesiyle ilgili olarak veraset ve intikal vergisi uygulaması önemli bir vergileme enstrümanıdır. Ancak mevcut düzenleme etkinlikten uzaktır ve ne mali ne de sosyal amaçlara hizmet etmektedir. Bundan dolayı günümüz koşullarında Kanunun uygulanmasında ortaya çıkan sorunların giderilmesi ve etkin hale getirilmesi için yeni bir düzenlemeye gidilmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Veraset ve intikal vergisinin kaldırılmasında; verginin uyum maliyetlerinin yüksek, verimliliğinin düşük olması, veraset yoluyla intikal eden malların vergiye esas alınacak değerlerinin tespitinde yaşanan güçlükler gerekçe gösterilmektedir. Ancak bu konuda yapılması gereken belirtilen nedenler gerekçe gösterilerek, veraset ve intikal vergisini tamamen kaldırma kolaycılığına giderek, hem vergi sisteminin etkinliğini azaltmak hem de kayıt dışılığı besleyen alanlar yaratmak olmamalıdır.

[689]Serdar ÇİÇEK; Hüseyin Güçlü ÇİÇEK; "Veraset ve İntikal Vergisi Üzerine Karşılaştırmalı Analiz: Türkiye, İngiltere ve Almanya Uygulamaları", **Vergi Sorunları**, Nisan 2008, Sayı:235, s.144.
[690]Süleyman GÜÇLÜ; "Veraset ve İntikal Vergisi Uygulamasında Ticari Sermayenin Tespiti", **Vergi Sorunları,** Eylül 2007, Sayı:228, s.29.

Vergi kanunlarının, vergi idaresinin ve vergi idaresi işlemlerinin, uygulamada kayıt dışı ekonomiyi en aza indirecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Diğer yandan vergi kanunlarının, vergi idaresinin ve vergi idaresi işlemlerinin, önüne geçilememiş olan kayıt dışı kazançları da kavrayacak şekilde düzenlenmeleri önem taşımaktadır. Zaman içinde servete dönüşen kazançların ortaya çıktığı sırada kayıt dışı olmaları halinde vergi dışı kalmaları belirli bir süre geçtikten sonra da olsa (ölüm halinde verasetin vergilenmesi sırasında) kavranabiliyor olması kayıt dışı ekonomiden oluşan vergi kayıplarını telafi etkisi yapacaktır.[691]

Bu konuda iki şey yapılabilir: Bunlardan birincisi; veraset ve intikal vergisini kaldırmak yerine olumsuzluk oluşturan unsurlarından arındırılarak sistemin yeniden düzenlenmesidir. Bu yolla, hem sistemin etkinliği arttırılabilir hem de kaldırılması halinde oluşacak olan boşluk (yaratılacak veya yaratılması olası vergilendirilmemiş alanlar) önlenebilir. İkinci olarak da, gerekli şartların sağlanmasıyla birlikte kaldırılarak gelir vergisinin içinde belli esaslar dahilinde ve vergilendirilmemiş değer yaratmadan vergilendirilmesi yoluna gidilebilir. Ancak Anayasamızda yer alan mali güce göre vergilendirme ilkesi, mali gücün göstergeleri olan gelir, servet ve harcamaların vergiye tabi tutulmasını gerektirirken, ölüme bağlı servet transferinin vergi dışına çıkartılması Anayasa'nın hem 2. hem de 73. maddelerine aykırılık oluşturacaktır.[692] Ayrıca veraset yoluyla intikallerin vergi dışı bırakılması, hem vergi sisteminin etkinliğini zayıflatacak hem de bazı ekonomik değerlerin verginin dışında bırakılmasıyla vergisel kayıt dışılığa neden olacaktır. Öte yandan söz konu gelirlerin gelir vergisi kanunu içerisinde vergilendirilebilmesi için, gelirin tanımı, kapsamı ve vergilendirilmesinde de gerekli değişiklerin yapılması gerekir.

3.2.5.3. Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) Uygulamasında Kasko Değeri Esaslı Bir Vergilemeye Gidilmeli

Vergileme uygulamalarında verginin sosyal adalet ve gelir dağılımı üzerinde yapacağı etkinin gözden uzak tutulmaması gerekir. Özellikle MTV'de vergi uygulamasının bir de çevreyi koruma yönü bulunmaktadır. Vergileme ile salt kamu kaynağı temininin amaçlanması modern mali yönetim ilkeleri ile çelişmektedir.

[691]Harun KILIÇASLAN; "Veraset Vergisini Kaldırmak: Kayıt Dışı Ekonomi Bağlamında Bir Değerlendirme ve Yeni Bir Düzenleme Önerisi", **Maliye Dergisi**, Temmuz-Aralık 2011, Sayı:161, s.341.

[692]Anayasa'nın 2'nci maddesinde "TC. ... demokratik, laik, sosyal bir hukuk devletidir." hükmü ve 73. maddesinde ise, "mali güce" göre vergileme ilkelerini belirten hükümler yer alır.

Vergilemede adaleti sağlamaktan ve modern bir vergileme anlayışını yansıtmaktan yoksun olan mevcut MTV uygulamasından vazgeçilmeli ve MTV, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği tarafından belirlenen taşıt kasko sigorta değerleri esas alınarak hesaplanmalıdır. Ya da sadece kasko sigorta değerleri esas alınarak bir vergilemeye gidilmeyecekse ve çoklu kriter uygulamasına devam edilecekse bu durumda vergilemede esas alınan kriterler arasına mutlaka taşıtın kasko sigorta değeri de dahil edilmelidir. Diğer bir ifade ile motorlu taşıtlar vergisi yönünden, sahip olunan servetle orantılı bir vergilendirme yapılabilmesi için yaş ve silindir hacmi ölçütleri emsalleriyle aynı olan, ancak kasko değerleri emsallerine oranla bariz surette yüksek olan taşıtlara yönelik yeni bir vergilendirme sisteminin getirilmesi uygun olacaktır. Değer olarak anılan tutarın esas alınması birden çok tarafın vergilemeye katılımını sağlayacağından uygulamaya geçişi ve vergilemeye uyumu kolaylaştıracaktır.

Öte yandan MTV maktu had yerine oransal olarak alınmalıdır. Değer üzerinden bir vergileme yapılacağından vergileme oransal olmalıdır. MTV'nin bir servet vergisi olduğundan hareketle vergi oranları esnek olarak belirlenmelidir. Oran tespitinde servet vergisinin sosyal adalet yönü de dikkate alınarak, gerekli hallerde oran farklılaşması yapılmalıdır. Mevcut motor silindir hacmi esas alınan vergileme dilimleri yerine araç kasko değerlerine göre bir dilimleme yapılmalı, her dilime uygulanacak vergi oranı farklılaştırılmasına gidilmelidir. Vergileme açısından gerekli görülmesi hallerinde belirli bir değerin altında kalan araçlar için vergi oranı %0 olarak uygulanabilecektir. Diğer taraftan değeri belli bir tutarı aşan lüks araçlara uygulanacak vergi oranı yüksek tutulmak suretiyle verginin hem teşvik fonksiyonu hem de sosyal adalet fonksiyonu işletilmiş olacaktır.[693]

Bu bakımdan motorlu taşıtlar vergisi konusunda bir değişiklik yapılacaksa, yapılan yeni düzenlemede mevcut uygulamanın eleştirilen kısımlarını dikkate alan ve yukarıda belirtilen nitelikte bir vergileme sistemine geçilmesi, vergi sisteminin adil ve etkin bir şekilde işlemesine, mükelleflerde vergi ödeme bilincinin yerleşmesine ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyum düzeylerinin artmasına imkan sağlayacaktır.

[693]Sema KÜÇÜK; "Motorlu Taşıtlar Vergi Tarifesi Nasıl Olmalı?" **Yaklaşım**, Ocak 2011, Sayı:217, s.99.

3.2.5.4. BSMV'nin Kapsamının Daraltılmalı veya Tamamen Kaldırılarak KDV Kanunu İçerisine Alınmalı

Vergisel uygulamalar kapsamında belirlenen temel hedeflere ulaşılabilmesi ve finansal kurumların seçilen ülke uygulamaları ile karşılaştırıldığında rekabetçi konuma getirilebilmesi için BSMV'nin kaldırılması önerilmektedir. Bu aşamada Katma Değer Vergisi Kanunu'nda yapılacak düzenlemeyle finans şirketlerinin ana faaliyet konusuna giren işlemlerinin KDV'ye tabi olmaması, ana faaliyet konusu işlemler dışında kalan işlemlerinin ise KDV'ye tabi tutulması seçeneğinin uygulanma imkanı doğabilecektir.

Dolayısıyla mal ve hizmet alımlarında yüklenilen KDV, bu yolla hesaplanan KDV'den indirim konusu yapılabilecektir. BSMV'nin kaldırılmasına ilişkin olarak yapılan önerinin uygun görülmemesi durumunda Gider Vergileri Kanunu'nda yapılacak bir düzenleme ile BSMV tamamen kaldırılmadan gerek adıyla gerekse kapsamıyla günümüz finansal işlemlerine uyum sağlayacak düzenlemeler yapılıp, BSMV ve KDV'nin kendi içinde mahsuplaşması sağlanmalıdır. Yani ilk aşamada; BSMV ile KDV arasında mahsup sisteminin işletilmesine olanak sağlanabilir. İkinci aşamada ise BSMV yürürlükten kaldırılarak finansal işlemlerde KDV uygulamasına geçilebilir.

Katma değer vergisi uygulayan ülkelerde bizdeki BSMV gibi ayrı işlem vergisinin alınmadığı, finansal kuruluşların işlemlerinin de KDV mevzuatı içinde çözümlendiği görülmektedir. OECD ülkelerinin bir kısmında KDV mevzuatında BSMV konusuna giren işlemler sıfır oran veya istisna yöntemiyle vergi dışında bırakılmışlardır. BSMV'nin konu ve mükelleflerinin KDV mevzuatı içinde düzenlenmesi sağlanarak, daha fazla gelir elde edilmesi ve kurumlar vergisinin matrahının da arttırılması sağlanabilecektir.[694]

Katma Değer Vergisi mükellefleri de ödemiş oldukları BSMV tutarlarını gider olarak indirememektedirler. Bu nedenle BSMV'nin kaldırılarak yerine düşük oranlı (örneğin % 5 oranlı) bir KDV getirilmesi daha uygun olacaktır. Bu sayede KDV mükellefleri de şu an indiremedikleri BSMV maliyetini indirme olanağına kavuşacaktır. Bu şekilde hem Gider Vergileri Kanunu tamamen yürürlükten kaldırılarak BSMV ile

[694]Osman SARAÇ; "BSMV'nin Kaldırılması", **Yaklaşım**, Eylül 2005, Sayı:153, s.69-70.

KDV arasında mevcut diğer sorunların da ortadan kalkması sağlanacak hem de mevzuat açısından sağlanacak bu sadeleştirme iş yükü bakımından da idareye ve mükelleflere kolaylık sağlayacaktır.[695] Bütün bunlar vergi sisteminin karmaşıklığının ortadan kaldırılmasına ve basitleşmesine, vergi sisteminin adil ve etkin bir şekilde işlemesine, mükelleflerde vergi ödeme bilincinin yerleşmesine ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyum düzeylerinin artmasına imkan sağlayacaktır.

[695]Özkan ATİLA; "Faktoring İşlemlerinin KDV ve BSMV Karşısındaki Durumu", **Yaklaşım**, Eylül 2007, Sayı:177, s.142.

SONUÇ

Kayıt dışı ekonomi yıllardır ülkemizin gündeminde bulunan ve hakkında yoğun tartışmaların yapıldığı konulardan birini oluşturmaktadır. Kayıt dışı ekonomi aynı zamanda yarattığı ekonomik ve mali sonuçları bakımından Türk ekonomisinin acilen çözüme kavuşturulması gerekli sorunlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Kayıt dışı ekonomi kamu finansman dengesi üzerinde yarattığı olumsuz sonuçların yanı sıra vergisini tam ve zamanında ödeyen mükelleflerle kayıt dışı çalışan mükellefler arasında rekabet eşitsizliğine yol açarak haklı tepkilerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu durum haliyle kayıt dışı ekonominin azaltılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Öte yandan ülkemizin gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alma iddiasındaki bir ülke olması da kayıt dışı ekonominin azaltılması ve kontrol altına alınmasını gerekli kılmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi sorunu, sadece vergi sisteminin değil, aynı zamanda ekonomik ve hukuki yapı ile bu çerçevedeki uygulamaların bir sonucu olarak görülmelidir. Son ekonomik krizler, uzun yıllar boyunca enflasyonun vergilendirmeye olan olumsuz etkilerinin tamamen giderilememesi, vergi oranlarının yüksekliği, haksız uygulanan istisna ve muafiyetler, toplanan vergilerin toplumun geniş kesimlerini ilgilendirmeyen kamu harcamalarının finansmanına tahsis edilmesi ve kamu maliyesinin saydamlıktan yoksun olması, kayıt dışı ekonominin yaygın olduğunun herkesçe bilinmesi, kayıt dışı ekonominin boyutlarının her geçen gün daha da genişlemesini meşru kılan ve böylece kendi kendini besler duruma gelmesini sağlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, vergi denetiminin yeterince etkin olmaması, vergi idaresinin organizasyon yapısı, gerekli personel, donanım ve veri tabanından mahrum bırakılması, hatta vergi denetimlerinin siyasi ve ekonomik kaygılarla ertelenmesi, kayıt dışı ekonomi sorununu uygulama sorunu haline getirmektedir.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele konusunda ciddi yasal ve idari tedbirlerin alınmamış olması, bir taraftan kayıt dışı kalmak isteyenleri cesaretlendirirken, diğer taraftan, kayıt içinde kalarak faaliyetlerini sürdürme mücadelesi verenlerin hukuka ve kamu otoritesine saygılarının her geçen gün biraz daha azalmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan kayıt dışı ekonomi, önlenmesi, hiç olmazsa asgariye indirilmesi için elbirliği ile mücadele edilmesi gereken alanların başında gelmektedir.

Kayıt dışılıkla mücadelede yapılması gereken ilk çalışma kayıt dışılığı tetikleyen nedenlerin tespiti olmalıdır. Sorunun kaynağı doğru tanımlandıktan sonra alınacak tedbirlerin piyasa ekonomisi, kurumsal yapı, sosyoekonomik değişkenler ve kültürel yapıya uygun olması gerekmektedir. Altın kural, kayıt dışı ile mücadelede tek bir standart reçetenin bulunmadığı ve mücadelenin sorunun yapısı ve büyüklüğüne göre tasarlanması gerektiğidir. Kayıt dışılık bir sonuçtur, bunu ortaya çıkaran nedenlerin üzerine gidilmeden sonuç alınamayacağı unutulmamalıdır. Etkileri ortadan kaldırmak için tek bir çözüm bulunmamaktadır, ancak alternatif önlemler paketi mevcuttur.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele için sadece üzerinde her kesimin uzlaştığı yasal düzenlemelerin yapılması ve idarenin bu düzenlemelere uygun uygulama kararlılığını göstermesi yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte, devletle kişiler arasında var olması gereken güven unsurunun sağlamlaştırılması ve ekonomide dengesizlik yaratan kronikleşmiş olumsuzlukların giderilmesi de ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu belirlemeler kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkinliğin sağlanabilmesi için belli hususların göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmaktadır.

Dünyada her ülke kayıt dışı ekonomi bakımından farklı koşul ve gerçeklere sahiptir. Bir ülke açısından ifade edilebilecek bir durum bir başka ülke açısından geçerli olmayabilmektedir. Bu durum kayıt dışı ekonomiyle mücadelede ülke gerçeklerinin göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmaktadır. Aksi halde alınacak önlemlerin etkinliğini sağlamak güç ya da imkansız olabilecektir. Öte yandan kayıt dışı ekonominin aşağı çekilme sürecinde çok sayıda karmaşık değişkenle (alınacak önlemlere karşı baskı gruplarının tepki ve dirençleri gibi) karşılaşılacağı da bir gerçektir. Sağlanacak etkinliği sınırlayabilecek bu tür değişkenlerin de önceden belirlenmesi gerekli olmaktadır.

Bu itibarla kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkinliğin sağlanmasında alınması lazım gelen önlemlerin neler olduğu kadar bu önlemlerin uygulamaya geçirilmesi de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan mücadeleye girişmeden önce uygulamaya yönelik ilke ve esasların ülke gerçekleri bakımından belirlenerek belli bir politikanın oluşturulması gereklidir. Kayıt dışılıkla mücadele mutlak anlamda bir devlet politikası olarak benimsenmelidir. Ancak bu takdirde mücadele uzun dönemli, kararlı, sürekli ve etkin bir biçimde yürütülebilecektir. Bu ilkenin; aynı

zamanda mücadelenin genel kapsamı bakımından tutarlılık ve istikrarı sağlayacağı da açıktır. Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede başarı, parti programı ya da hükümet politikası biçiminde olmaksızın devlet politikası olarak benimsenmesine bağlıdır.

Kayıt dışı ekonomi, yaygınlık ve çok yönlülüğü nedeniyle kısa vadede çözümlenebilecek bir sorun değildir. Ülkemiz gerçekleri açısından, kayıt dışılığa yol açan pek çok faktörün ortadan kaldırılması mücadelenin belirli bir vadeye yayılarak yürütülmesine bağlıdır. Özellikle kayıt dışı ekonomiye yol açan kronik sorunların kısa bir zaman sürecinde ve sadece yasal düzenlemelerle çözümlenebilmesi zordur. Örneğin geçimlerini kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden (sınır ticareti gibi) temin etmek durumunda kalan insanların geçim kaynaklarının bir çırpıda ellerinden alınmasının ciddi zorlukları bulunmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin kayda alınması, kararlı bir şekilde uygulanması gereken ve yapısal olumsuzlukları gidermeye çalışan uzun vadeli bir politikayı gerektirmektedir.

Kayıt dışı ekonomi ile etkin bir mücadele ve başarılı sonuç alınması, halkın topyekün katılım ve desteğini gerektirmektedir. Bu nedenle alınacak önlem ve girişilecek uygulamalara halk desteğinin kazandırılması temel ilke olarak benimsenmelidir. Bunu sağlamak için devletle kişiler arasında güven esasının sağlamlaştırılmasına ve toplumsal bilincin oluşturulmasına öncelik verilmelidir.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede izlenmesi gerekli önemli ilkelerden biri de ekonomik birimler arasında işbirliği ve eşgüdümün mutlaka sağlanmasıdır. Bunun için ekonomide rol sahibi kurum ve kuruluşların alt yapıları çağdaşlaştırılmalı, aralarındaki oto-kontrol ve işbirliği mekanizmaları güçlendirilmelidir. Devlet politikası olarak belirlenme ilkesinin de bir sonucu olarak mücadelenin sorumluluğu sadece belli kuruluşlar (Maliye Bakanlığı gibi) üzerinde bırakılmamalı; karar ve eylemleriyle sınırlı olarak ekonomik birimlerin katkıları sağlanmalıdır. Özellikle işgücü piyasası bürokratik engellerden etkilenirken diğer piyasalarda da durum farklı değildir. Bundan dolayı kurumlar arası koordinasyon ve bürokrasi azaltılmadan kayıt dışı ekonominin azaltılması çabası yetersiz kalacaktır.

Kayıt dışı ekonomi, özünde bir vergilendirme sorunu olmasına karşın çözümlenmesi sadece vergisel önlemlerle sınırlı değildir. Bu bakımdan vergisel önlemlerin yanında

ekonomik alanda diğer önlemlere de gerek duyulmaktadır. Bu ise kayıt dışı ekonomi sorununa vergisel bakış açısını da içerecek şekilde daha geniş bir açıdan yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır. Vergi sistemine ilişkin temel değişmez tercihler yapılmalı ve buna ilişkin politikalar oluşturulmalıdır. Vergi yasaları sık sık değiştirilmemeli, olağanüstü durumlar hariç, mükellefe ciddi yükümlülük getiren yasal düzenlemelerin, Resmi Gazete'de yayımlandıktan belli bir süre sonra (örneğin bir yıl sonra) yürürlüğe girmesini sağlayan genel bir anlayış benimsenmelidir.

Orta vadeli vergi stratejisinin omurgasının, ek vergi yükü yaratmadan kayıt dışı ekonomiyi kavrayıcı, vergi tabanını genişletici, dar bir kesim üzerinde yoğunlaşmış olan vergi yükünü azaltıcı tedbirlerden oluşması gerekmektedir. Bu bağlamda, vergi kayıp ve kaçaklarına yol açan yasal ve idari faktörler objektif olarak ortaya konulmalı, bu faktörlerin ortadan kaldırılması için gerekli tedbirler alınarak tarafsız bir şekilde uygulanmalıdır. Bunun için ülkenin, ekonomiye duyarlı, etkin ve çağdaş bir vergi sistemi ve vergi idaresine kavuşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'nin orta vadeli vergi stratejisinin temel hedefi; vergi tabanını genişletmek, vergiyi tabana yaymak, vergi oranlarını artırmadan vergi gelirlerini artırmak, daha fazla kişiden daha makul düzeyde vergi toplamak olmalıdır. Türk vergi sistemi; istihdamı, üretimi, ihracatı ve yüksek katma değeri destekleyen bir niteliğe kavuşturulmalıdır.

Vergi sisteminde vergilendirme alıcı ile satıcının devlete karşı çıkar ayrılığına dayalı bir vergilendirme (belgelendirme) sistemi gerçekleştirilerek mükellefin mükellefle otokontrolü gerçekleştirilmelidir. Vergi yasalarının uygulanmasında çok önemli yeri olan belge düzenindeki aksaklıkları gidermeye yönelik olarak, faaliyetin yapıldığı dönemde fiili vergi denetimlerine ağırlık verilmeli, mükelleflerin belge düzenlemeleri konusunda otomatik mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu çerçevede, banka sistemi devreye sokularak nakit kullanımını azaltıcı, kredi kartı ve benzeri çağdaş ödeme araçlarının kullanımı teşvik edilmelidir. Kayıtdışı ekonominin gelişmesinde etkin rol oynayan nakit akışları asgariye indirilmeli, alışverişlerde kredi kartı ve çek gibi modern ödeme araçlarının kullanımı özendirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Tüm vergi ödemelerinin kredi kartı ile internet üzerinden yapılması ve taksitlendirilmesi sağlanmalıdır. Belli tutarı aşan ödemelerin bankalar üzerinden yapılması şeklindeki uygulamadaki sınır daha da aşağıya çekilmelidir. Hamiline yazılı çek, senet ve hisse

senedi gibi menkul değerler nama yazılı hale getirilmelidir. Kayıt dışı istihdamın azaltılması için sosyal güvenlik primi ve vergi oranları düşürülmelidir. Vergi cezaları daha anlaşılabilir, kolaylıkla uygulanabilir olmalıdır ve herkese eşit bir şekilde ve zamanında uygulanmalıdır. Özellikle gayrimenkul kaynaklı kentsel rantların daha sağlıklı vergilendirilmesi için, vergi yasalarında yapılacak düzenlemelerin yanı sıra hukuki ve teknik alt yapının geliştirilmesi ve bu alandaki sorunların giderilmesi gerekmektedir.

Vergi idaresi, çağdaş teknolojik gelişmelerden de yararlanarak mükelleflerin vergisel ödevlerini daha rahat bir şekilde yerine getirmelerini sağlamayı ve kayıt dışı ekonomiyi asgari düzeye indirmeyi hedef alan; vergi uygulamaları ile personel politikası konularında özerkliğe ve vergi politikası alternatiflerini hazırlayabilme yeteneğine sahip olan; ihtiyaç duyduğu kalifiye personeli istihdam edebilen; merkez ve taşra teşkilatıyla hiyerarşik bütünlük arz eden bir yapıya ve üstlenmiş olduğu fonksiyonların önem ve gereğine uygun statüye tam olarak kavuşturulmalı ve vergi idaresinin yeniden yapılandırma süreci sağlıklı bir şekilde tamamlanmalıdır. Artık vergi idaresinin önceliği, gönüllü uyumu sağlayıcı uygulamalara öncelik vermek daha sonra bu ortamda uyum sağlamayan mükellefleri zorlayıcı uygulamalarla (denetim, vergi incelemesi, cebri tahsil vb.) sisteme dahil ederek vergisel kayıt dışılığı önlemek olmalıdır. Türk vergi sistemi irdelendiğinde vergi gelirlerinin çoğunun harcama vergilerinden oluştuğu görülmektedir. Vergileme sisteminin harcama vergileri üzerine inşa edilmiş olmasının toplam talebi daraltıcı ve kimi zaman da kayıtdışı ekonomiyi teşvik edici etkisini gözardı etmemek gerekmektedir.

Vergi tabanının genişletilmesi, kayıt dışı ekonominin kayda alınması ve incelemelerin bu alanda yoğunlaştırılması, gerçek gelirin vergilendirilmesinden hareketle enflasyon muhasebesine ilişkin düzenlemelerin şartsız olarak uygulanarak reel kazançların vergilendirilmesi, vergi mevzuatında basitlik ve açıklığın sağlanması, vergi adaletinin gerçekleştirilmesi, vergi sisteminin diğer ekonomik faaliyetlerle uyumlu hale getirilmesi ve vergi idaresinin etkin bir yapıya kavuşturulması zorunludur.

Türk vergi sisteminde öncelikle, vergi mevzuatının daha sade ve kalıcı hale getirilmesi, belge ve kayıt düzeninin istismara imkan vermeyecek şekilde yerleştirilmesi, vergi oranlarının katlanılabilir düzeylerde belirlenmesi, vergi

denetimlerinin daha etkin ve eğitici hale getirilmesi, mükellefler nezdinde vergilerin hakkaniyete uygun alındığı ve mutlaka ödenmesi gerektiği şuurunun geliştirilmesi, uzun vadede vergiden kaçışın mümkün olamayacağı düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir. Vergi sisteminin temelinde, belge düzeninin sağlıklı ve güvenilir olması önemlidir. Bu sağlanabildiği takdirde, ekonomik faaliyetlerin gerçek seyrine göre vergileme yapılabilecek, sonuçta beyan esasına göre herkesten ödeme gücüne göre vergi alınması prensibi uygulamaya konabilecektir.

Kayıt dışı ekonomi ne kadar azaltabilirse bu, vatandaşa ve reel sektöre katkı olarak geri dönecektir. Vergi tabanının genişletilmesi ve kayıt dışıyla mücadele sonucunda oluşacak ilave kaynaklar, vergi oranlarının ve sosyal güvenlik primlerinin indiriminde kullanılabilecektir. Kayıt dışıyla mücadelede ne kadar başarı sağlanır ve kayıt dışı ekonomi ne kadar azaltabilirse bunun, vatandaşa ve reel sektöre katkı olarak geri döneceği mükelleflere iyi anlatılmadır. Bu bağlamda vergi tabanının genişletilmesi ve kayıt dışıyla mücadele sonucunda oluşacak ilave kaynakların, vergi oranlarının ve sosyal güvenlik primlerinin indiriminde kullanılacağı vaat edilmeli ve şartlar oluştuğunda bu söz yerine getirilmelidir.

Sonuç olarak Devletin borçlanma ihtiyacını asgariye indiren, temel kamu hizmetlerinin gerektirdiği harcamalara yeterli kaynak sağlayan; verginin ekonomik faaliyetlere ve dolayısıyla da kaynak dağılımına olan etkisini minimuma indiren, uluslararası normları bünyesinde barındıran, hukukun üstünlüğünü, mükellef hakları ile kamunun hakları arasında tarafsızlık ve objektifliği, vergilemede adalet ilkesini esas alan, belge düzenini yerleştirmeyi, verginin tabana yayılmasını sağlamayı, vergiyi ve vergi denetimini rekabeti bozan bir unsur olmaktan çıkarmayı, vergi denetiminde etkinliği sağlamayı, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu artırmayı, mükelleflerin vergisel ödevlerini daha iyi bir şekilde yerine getirmelerini sağlamayı hedefleyen; kısaca idaresi, denetimi, yargısı ve mükellefi ile uyum içinde çalışan, yaşanabilir bir vergi ortamı yaratmayı hedef alan çağdaş ve etkin bir vergi sisteminin oluşturulması mümkündür. Böyle bir sistemin oluşturulmasında ve uygulanmasında, başta vergi idaresi olmak üzere, toplumun tüm kesimlerine büyük sorumluluklar düşmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Fatih; AYDIN, Fazıl; **Vergi ve İstihdam Politikası Açısından Kayıtdışı Ekonomi**, TÜRMOB Yayınları, Yayın No:400, Ankara 2011.

ACAR, Fatih; GÜL, Zeynel Murat; GÖKMEN, Selahattin; **Türk Vergi Sistemindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri,** Vergi Sorunları Dergisi Özel Ek, Şubat 2003, Sayı:173.

ACAR, Fatih; Kayıtdışı Ekonomi İle Mücadelede Vergi ve Sosyal Güvenlik Politikası Açısından Öneriler, **Vergi Sorunları**, Mart 2011, Sayı:270.

ADAM M. C.; GINSBURGH V.; "The Effects of Irregular Markets on Macroeconomic Policy: Some Estimates for Belgium", European Economic Review, 29(1), 1985.

AHKAMOĞLU, Mehmet; "2002 ve 2003 Yıllarında Yapılan Düzenlemelerin Menkul Sermaye İratları Üzerinde Oluşan Vergi Yüküne Etkileri"; **Vergi Dünyası**, Eylül 2003, Sayı:265.

AHKEMOĞLU, Mehmet; "Gelirin Toplanması ve Yıllık Beyanname İle Beyanı Gereken Gelirler",**Vergi Dünyası**, Şubat 2004.Sayı:270.

AK, Sani; "Basit Usulde Vergilendirme", **Vergi Dünyası**, 2000, Sayı:222.

AKALIN, Güneri; "Türk Vergi Sisteminin Yeniden Yapılandırılması", **Asomedya**, Ekim 2004.

AKALIN, Güneri; "Vergi Reformu, Ekonomik Kriz ve Yeni Tasarı", **Yeni Türkiye Dergisi:** Türk Ekonomisi Özel Sayısı, Yıl: 5, Cilt:1, Sayı:27-28, Mayıs-Ağustos 1999.

AKAY, Yusuf; "4369 sayılı Kanun ile Getirilen Mali Milat ve Blokaj İşlemlerinin Değerlendirmesi", **Vergi Dünyası**, Eylül 1998, Sayı:205.

AKAY, Yusuf; "Yurtdışı Götürü Gider Uygulaması ve Harcamasız İndirim Uygulamasının Eleştirisi", **Vergi Dünyası,** Haziran 2001, Sayı:238.

AKBAY, Mehmet; **Vergi Reformlarının Ekonomik Temelleri ve Sonuçları,** Hesap Uzmanları Kurulu, Yayın No:3, Ankara 1995.

AKBULAK, Yavuz; TAHTAKILIÇ A.Koray; "Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Düşünceler", **Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi,** Mart 2003, Sayı:468.

AKDOĞAN, Abdurrahman; **Kamu Maliyesi**, Gazi Büro Kitabevi, Ankara 2013.

AKMAZ, Kemal; "Cezalarda İndirim Müessesesi", **E-Yaklaşım**, Kasım 2008, Sayı:191.

AKSOY, Şerafettin; **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2010.

AKSOY, Şerafettin; **Kamu Maliyesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2011.

AKSOY, Şerafettin; **Vergi Yargısı ve Türk Vergi Yargısı Sistemi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1999.

AKTAN, Coşkun Can; ÇOBAN, Hilmi; "Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Perspektifinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler", İçinde: **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi,** Editörler: C. Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006.

AKTAN, Coşkun Can; DİLEYİCİ, Dilek; SARAÇ, Özgür (2006); "Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki Sosyo-Psikolojik Sınırları", İçinde: **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi,** Seçkin Kitabevi, Ankara 2006.

AKTAN, Coşkun Can; **Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması ve Yoksulluk Sorununun Ortadan Kaldırılması İçin Vergi Sistemi Nasıl Dizayn Edilmeli**?, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara 2002.

AKTAN, Coşkun Can; GENCEL Ufuk; "Türkiye'de Geriye Doğru Vergileme ve Verginin Hukukiliği İlkesin İhlali", **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2003.

AKTAN, Coşkun Can; SAVAŞAN Fatih; **Kayıtdışı Ekonomi ve Etik**, Avrupa Konseyi ve Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Ankara 2009.

AKTAN, Coşkun Can; **Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi**, TOSYÖV Yayınları, Ankara 2000.

AKTAN, Hasan Basri; "Toplumda Vergi Bilinci, Vergi Kültürü ve Vergi Ahlakının Önemi", **Yaklaşım**, Nisan 1997, Sayı:52.

AKTÜRK, Ergün; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama" **(Yayınlanmamış Doktora Tezi,** Atatürk Üniversitesi SBE, 2003).

AKYOL Murat; "Türk Vergi Sistemindeki Temel Sorunlar", **Ekonomi Politik**, Kasım 2003, http://kaykusuz. tripod. com /id26.html, (Erişim:13.11.2011).

ALLİNGHAM, M. G.; SANDMO, A.; "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", **Journal of Public Economics**, Vol:3, 1972.

ALM, James; MCKEE Michael; BECK William; "Amazing Grace; Tax Amnesties and Compliance", **National Tax Journal**, 43, 1990.

ALPTEKİN, A. Ercan; "Üniter Vergi Sisteminde 4369 ve 4444 Sayılı Yasalar İle Yapılan Temel Hatalar (1-Beyanname Verilmeyen Haller)", **Yaklaşım**, Haziran 2000, Sayı:90.

ALPTÜRK, Ercan; "Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi", **Vergi Sorunları**, Cilt:24, Haziran 2001, Sayı:153

ALTAŞ, Hüseyin; **Şekle Aykırılığın Olumsuz Sonuçlarının Düzeltilmesi**, Ankara 1998.

ALTUĞ, Osman (1994b); "Kayıt Dışı Ekonomi: Vergiye Karşı Başkaldırı", **Görüş,** Sayı:14, Mart 1994.

ALTUĞ, Osman; "Kayıtdışı Ekonominin Boyutları", **Erciyes Üniv. İİBF Dergisi**, 1999, Sayı:15.

ALTUĞ, Osman; **Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul 1999.

ALTUĞ, Osman; **Kayıtdışı Ekonomi**, Cem Ofset, İstanbul 1994.

ALTUĞ, Osman; Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi -Paradaki Sıfırların Artması- Rant Arama ve Enflasyon Vergisi Yönünden Yeniden Yapılanma, **Yeni Türkiye Dergisi,** Eylül-Aralık 1998, Sayı:23-24.

ANDRONİ, James; "The Desirability of a Permanent Tax Amnesty", **Journal of Public Economics**, 45, 1991.

APAK, Talha; Kayıtdışı Ekonomi Artıyor-Vergi Tabanı Yerinde Sayıyor, http://www.alomaliye.com /talha_ apak _kayitdisi_ekonomi.htm.

ARIKAN, Zeynep; "Kayıt Dışı (Vergilenmeyen) Ekonomi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi,** Sayı: 31, Ekim 1994.

ARIKAN, Zeynep; ÖZ Ersan; "Re'sen Tarhiyat Şekilleri ve Hukuksal Boyutu", **Yaklaşım**, Ağustos 2003, Sayı:128.

ARIKAN, Zeynep; YURTSEVER Hatice; "Türkiye'de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları-I", **Yaklaşım,** Nisan 2004, Sayı:136-137.

ARIKAN, Zeynep; "**Vergilendirme Hizmeti**" Prof. Dr. Nezihe Sönmeze Armağan, İzmir, 1997.

ARISOY, S. Abdullah; "Kayıtdışı Ekonominin Kavranması Kapsamında Sistem Değişikliği Önerileri", **Vergi Dünyası**, Sayı:262, Haziran 2003.

ARSLAN, Erdoğan; "Vergilendirmede Bir Kıyas Örneği: Sigorta Acentelerinin BSMV Mükellefiyeti II", **Yaklaşım**, Kasım 2006,Sayı: 167.

ASLAN, Memduh; **Türk Vergi Sisteminde Cezai Yaptırımların Etkinliği**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara 2008.

ATİLA, Özkan; "Faktoring İşlemlerinin KDV ve BSMV Karşısındaki Durumu", **Yaklaşım**, Eylül 2007, Sayı:177.

AYAZ, Garip; "İyi Bir Vergi Sistemi İçin On Kılavuz İlke", **Vergi Dünyası**, Eylül 2005, Sayı:289.

AYAZ, Garip; "Veraset ve İntikal Vergisi Yürürlükten Kaldırılırken Bir Öneri", **Vergi Dünyası,** Ağustos 2008, Sayı:324.

AYDEMİR, Şinasi; **KOBİ'ler ve Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkiye Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı (TOSYÖV), Kasım 1994 Ankara.

AYDEMİR, Şinasi; Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine (II),**Vergi Dünyası**, Şubat 1995, Sayı:162.

AYDEMİR, Şinasi; "Etkin Bir Vergi Denetimi İçin Servet Beyanına Benzer Bir Uygulama Zorunludur", **Vergi Dünyası,** Ocak 1996, Sayı:173.

AYDEMİR, Şinasi; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi (Vergisel Ağırlıklı Uzlaşma Önerisi)**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, İstanbul 1995.

AYDIN, M. Bülent; "Kayıt Dışı Ekonomi-Vergi Denetimi-İdari Yapı-2", **Maliye ve Sigorta Yorumları**, Sayı: 458, 15 Şubat 2006.

AYDIN, M. Bülent; **Türkiye'deki Kayıtdışı Ekonomide Vergi Denetiminin Önemi (2002-2007),** Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, İstanbul 2006.

AYGÜN, Göksal; "Gelir Vergisi Mükellefleri İçin Uygulanan Vergi Güvenlik Müesseselerinin Uluslar Arası Uygulamaları ve Mevzuatımız Açısından Değerlendirilmesi", **Vergi Sorunları**, Mart 2009, Sayı:246.

AYGÜN, Recep; "Vergi Afları ve Vergi Uyumuna Etkisi", **Vergi Dünyası,** Mayıs 2012, Sayı:369.

AYKIN, Hasan; "Vergi Cezalarında Caydırıcılık Sorunu", **Yaklaşım**, Ekim 2009, Sayı:202.

BAĞRIAÇIK, Atila; "İhracat, Gümrük ve KDV İşlemlerinde Bürokrasiyi Azaltan Yeni Kolaylıklar", **Yaklaşım**, Haziran 2007, Sayı:174.

BAHAR, Cevdet Okan; "Elektronik Ticaretten Elde Edilen Kazançların Vergilendirilmesi", **E- Yaklaşım**, Şubat 2009, Sayı:194.

BAHAR, Cevdet Okan; "Gelirin Toplanması ve Beyanı", **E-Yaklaşım**, Mart 2005, Sayı:20.

BAKKAL, Ufuk; **Kayıtdışı Ekonomi**, Derin Yayınları, İstanbul 2007.

BALDEMİR, Ercan; GÖKALP, M. Faysal; AVCI, Mehmet; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Mimic Model İle Tahminlenmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi, **İİBF Dergisi**, Yıl:2005, Sayı:2.

BALSEVEN, Hale; "Türk Gelir Vergisinde Zirai Kazançlarda Kaynakta Vergileme Uygulamasının Değerlendirilmesi", **Vergi Dünyası,** Mayıs 1999, Sayı:213.

BARDHAN, Pranab (1997); "Corruption and Development: A Review of Issues", **Journal of Economic Literature**, Vol:35, September.

BAŞAR, Adem; Uluslararası Belgeler Işığında Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Tasarısı, **Vergi Sorunları**, Şubat 2013, Sayı:293.

BATIREL, Ömer Faruk; "Türk Veraset Vergisinin Kaldırılması Üzerine Düşünceler", **Yaklaşım**, Mayıs 2008, Sayı:185.

BATIREL, Ömer Faruk; "Gelir Vergisi Tarifesi Uygulaması Üzerine Düşünceler", **Yaklaşım**, Ekim 2010, Sayı:214.

BATIREL, Ömer Faruk; Vergi Kaçakçılığı ve Vergiye Gönüllü Uyum, **Vergi Dünyası**, Mart 1996, Sayı:175.

BAYKARA, Bekir; "Vergi Tarh İşleminin Hukuki Analizi", **E-Yaklaşım,** Şubat 2004, Sayı:7.

BAYRAKLI, H. Hüseyin; SARUÇ, N. Tolga; SAĞBAŞ, İsa (2004); 'Vergi Kaçırmayı Etkileyen Faktörler: Anket Çalışması Bulguları' 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs, Belek/Antalya, s.204-253.

BAYRAKTAR, İhsan Kağan; "Türk Vergi Ceza Sisteminin Suçun Ekonomik Modeli Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Vergi Dünyası**, Mayıs 2010, Sayı:345.

BIYIK, Recep; "4369 ve 4444 Sayılı Kanunlar Çerçevesinde Gelir Tanımı, Harcama ve Tasarruftan Hareketle Gelirin Tespiti ve Mali Milat Uygulaması". **Vergi Dünyası**, 1999, Sayı:217.

BİÇER, Hüsamettin; "4369 sayılı Kanun ve Zirai Kazançlarda Vergileme", **Vergi Dünyası**, Mart 1999, Sayı:211.

BİYAN, Özgür; "Türk Vergi Hukukunda Belge Düzeninin İspat Açısından Önemi ve Bir Eleştiri: Belgenin Hiç Düzenlenmemiş Sayılması Hali",**Vergi Sorunları**, Şubat 2012, Sayı:281.

BİYAN, Özgür; Peşin Fiyatlandırma Anlaşmalarında Giderilemeyen Eşitsizlik, 05.11.2007,*www.alomaliye.com/2007/ozgur_biyan_pesin.htm*(ErişimTarihi:14.01.2014).

BİYAN, Özgür; "Vergilemenin Nihai Niteliğinden Sapmasının Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Nedenleri", **Bilanço**, Bursa SMMMO, Mart 2004, Sayı:57.

BLOEM, Adriaan M. and SHRESTHA Manic L. (2000); "Exhaustive Measures of GDP and the Unrecorded Economy", **IMF Working Paper**, October.

BONJEAN-ARAUJO, Catherine; CHAMBAS, Gerard (2003); "Taxing the Urban Unrecorded Economy in Sub – Saharan Africa", **Hard to Tax Conference in Atlanta,** May 2003.

BOZDOĞANOĞLU, Burçin; "Gelişmekte Olan Ülkeler ve Vergi Politikalarına Kısa Bakış", http://www.muhasebetr.com/yazarlarimiz/burcin/03.asp, (Erişim:19.11.2011).

BOZDOĞANOĞLU, Burçin; "Türk Vergi Sisteminde Gider Yazılabilecek Harcamaların Sınırlı Oluşunun Kayıtdışı Ekonomiye Etkisi", **E- Yaklaşım,** Kasım 2010, Sayı:215.

BOZDOĞANOĞLU, Burçin; Gelişmekte Olan Ülkeler ve Vergi Politikalarına Kısa Bakış, http://www.muhasebetr. com/ yazarlarimiz /burcin/003/ (Erişim:13.04.2012).

BOZDOĞANOĞLU, Burçin; **Kayıtdışı Ekonomi İle Mücadelede Harcama Eksenli Önlemeler**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2011.

BRAND Phill; **Compliance:** "A. 21st Century Approach", National Tax Journal, Yıl:1996, Vol. 49(3).

BUHUR, Sami; "Uzlaşma Müessesesinin Uygulama Sonuçları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", **E-Yaklaşım**, Mart 2013, Sayı:243.

BULUT, Fazlı; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi", **Vergi Dünyası**, Şubat 1996, Sayı:174.

BULUT, Mustafa; ÇALIŞKAN M. Seda; BULUT Ayça; "Vergi Afları ve Vergiye Gönüllü Uyum", **Vergi Dünyası**, Kasım 2008, Sayı:327.

BULUT, Mustafa; ÇALIŞKAN Mefküre Seda; "Gelirlerin Tanımlanmasında Teori Tercihi: Kaynak Teorisine Karşı Net Artış Teorisi", **Yaklaşım**, Haziran 2008, Sayı:186.

BULUT, Mustafa; KIRCI ÇEVİK Nüket; M. Seda Çalışkan; "Kayıtdışı Ekonomi Bağlamında Uzlaşma Müessesesinin Yeniden Değerlendirilmesi", **Vergi Dünyası,** Ekim 2008, Sayı:326.

BULUTOĞLU, Kenan; **Kamu Ekonomisine Giriş-Demokratik Devletin Ekonomik Kuramı**, İstanbul 2004.

BULUTOĞLU, Kenan; **Vergi Politikası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No:956, Maliye Enstitüsü Yayınları, No:11, Sermet Matbaası, İstanbul 1962.

BÜLBÜL, Duran; KARADENİZ Hülya; "Vergi ve Sigorta Prim Aflarının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Etkisi", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Belek-Antalya, 2004.

BÜYÜKKUŞOĞLU, Burak; Murat ÇETİNKAYA;Kayıtdışı Sektörün Rekabet Politikasına Etkileri**, Rekabet Dergisi,** [çevrimiçi erişim: www.Rekabet.Gov.Tr /Word/Dergi24/3-Bu%20sayıda.Doc,].

CAGAN, P.; "The Demand for Currency Relative to the Total Money Supply", Journal of Political Economy, 66, 1958 ve Gutmann, P.M. "The Subterranean Economy", Financial Analysts Journal 33,1977.

CANDAN, Mehmet; **Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri**, Ankara 2007.

CANDAN, Turgut; "Yargı Kararları Işığında Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Değerlendirilmesi", **19.Türkiye Maliye Sempozyumu,** "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları", 10-14 Mayıs 2004, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004.

CANDAN, Turgut; **Vergilendirme Yöntemleri ve Uzlaşma**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara 2006.

CARTER, Michael (1984), "Issue In The Hidden Economy-A Survey", The Economic Record, September.

CASTELLS M.; PORTES A., (1989); "World Underneath: The Origins, Dynamics, and Effects of the Informal Economy,", The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developed Countries, John Hopkins University Press, London 1989.

CERAN, Yunus; ÇİÇEK Recep; "Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesine İlişkin Türk Vergi Sisteminde Katma Değer Vergisi Açısından Bir Değerlendirme",**Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Yıl:2007 Cilt:14, Sayı:1.

CESUR, Ahmet; YETKİNER, Erkan; "Kayıt Dışı Ekonominin Vergilendirilebilmesine Yönelik Öneriler", **Vergi Dünyası,** Kasım 1994, Sayı:159.

CHOİ, Jay Pil; THUM, Marcel (2002); "Corruption and the Shadow Economy", **CESifo Working Paper Series**, No:633, January.

COLEMAN, C.; FREEMAN, L. (1997); 'Cultural foundations of taxpayer attitudes to voluntary compliance,' Australian Tax Forum, Vol. 13.

CROSSLEY, Nick (2002); **Making Sense of Social Movements**, Philadelphia: Open University Press.

ÇALCALI, Önder; YILMAZ Ahmet; Sermayenin Vergilendirilmesinde Adaletten Etkinliğe Doğru Yaşanan Kayma: Türkiye'deki Durum, **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Yıl:2013, Cilt:20, Sayı:2.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı(2004); **Kayıt Dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı**, Yayın No: 116, Ankara, Ağustos 2004.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (Kadim) Projesi**, Ankara Ekim 2006.

ÇELİK, Abdullah; "Tütün Mamullerindeki ÖTV Artışlarının Kayıt Dışılığa Etkisi", **Vergi Dünyası**, Mayıs 2010, Sayı:345.

ÇELİK, Arslan; DEDE Gökhan; Vergi Muafiyet ve İstisnalarının Sınırı, Bu Konuda Çıkan Sorunlar ve Bir Çözüm Önerisi, **Vergi Raporu**, Mayıs 2008, Sayı:104.

ÇELİKKAYA, Ali (2002); "Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler", e-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Temmuz 2002, Sayı:5.http://www.e-akademi.org/makaleler/acelikkaya-1.htm (Erişim Tarihi:19.02.2011)

ÇELİKKAYA, Ali; GÜRBÜZ Hüseyin; "Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bir alan çalışması", **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Ekim 2006.

ÇETİN GERGER, Güneş; Elektronik Ticarette Tüketim Vergisi Olarak KDV'nin Etkinliği, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt 3, No 1, 2011 ISSN: 1309-8020

ÇETİNKAYA, Y. Doğan, (Der) (2008); **Toplumsal Hareketler:Tarih, Teori ve Deneyim**. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇETİNTAŞ, Hakan; "Türkiye'de Kayıtdışılığın Fayda Maliyet Analizi", **Çimento İşveren Dergisi**, Sayı:17, 2003.

ÇETİNTAŞ, Hakan; VERGİL, Hasan; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Boyutu", **Doğuş Üniversitesi Dergisi,** Cilt:4, Sayı:1, 2003.

ÇIMAT, Ali; AVCI, Mehmet; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Vergi Sisteminden Kaynaklanan Nedenleri ve Çözüm Önerileri", **Vergi Raporu**, Ağustos-Eylül 2003, Sayı:66.

ÇİÇEK, Serdar; ÇİÇEK, Hüseyin Güçlü; "Veraset ve İntikal Vergisi Üzerine Karşılaştırmalı Analiz: Türkiye, İngiltere ve Almanya Uygulamaları", **Vergi Sorunları**, Nisan 2008,Sayı:235.

ÇİLOĞLU, İsmail; "Kayıt Dışı Ekonominin İşleyişi ve Kamu Bütçesine Etkisi", **Hazine Dergisi**, Hazine Müsteşarlığı, Ankara, Temmuz 1998, Sayı:11.

ÇOBAN, Hilmi; SEZGİN, Selami;"Vergi Mükelleflerinin Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği", **Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya, 10–14 Mayıs 2004, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2004.

ÇOKGEZEN, Murat; "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Boyutları", **İktisat ve İş Dünyası**, Yıl:2, Ekim 1993, Sayı:16.

ÇOLAK, Mustafa**; Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüme Yönelik Politika Önerileri**, Maliye Bakanlığı Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2012/423, Ankara 2012.

ÇOLAK, Mustafa; "Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Görüntüsünün İrdelenmesi", **Yaklaşım**, Temmuz 2001, Sayı:103.

ÇOLAK, Ömer Faruk; **Büyüyen Kayıtdışı Sektör Semineri**, TİSK, Nevşehir 2002.

ÇOLAK Ömer Faruk; Selahattin BEKMEZ; **Kayıtdışı Ekonomi ve Siyasal Tercihler**: **Bir Oyun Teorisi Analizi**, Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No:1126, Ankara 2007.

ÇOMAKLI, Şafak Ertan; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergisel Kayıtdışılık**, Turhan Kitabevi, Ankara 2007.

ÇOMAKLI, Şafak Ertan; "Mükellef Sosyo-Psikolojisi Açısından Vergi Ödemeyi Etkileyen Genel Faktörler**", Vergi Dünyası,** Haziran 2008, Sayı:322.

DEĞER, Nuri; "58. Hükümetin Vergi Politikası", **Yaklaşım**, Ocak 2003, Sayı: 121.

DEMİR, Müslim; "Toplumun Vergiye Karşı Tutum Ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler", Akademik Bakış Uluslararası Hakemli **Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı:18 Ekim-Kasım-Aralık 2009.

DEMİR, Sırma; **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme**, DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 2006.

DEMİRKAN, Burak; "Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi", **Vergi Raporu**, Şubat 2010, Sayı:125.

DENİSON, Edward F.; "Is US Growth Understated Because of the Underground Economy Employment Ratios Suggest Not", Review Income and Wealth, 28.March.

DERDİYOK, Türkmen; Monetary Estimates of Turkey's Black Economy, University of Leicester, Discussion Paper No:167.

DEVRİM, Fevzi; TURGAY Timur; "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde İdare-Mükellef Etkileşimi ve Bağlı Etkileşenlerinin Rolü", **19.**

Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004.

DİKMEN, M. Orhan; YAŞA Memduh; **Vergi ve Kalkınma**, İTO-İSO ve İstanbul Ticaret Borsası Müşterek Yayın No: I, İstanbul 1963.

DOĞAN, Hasan; **Gelir Vergimizin Tarım Kazançlarını Vergileme Düzeninin Eleştirisi**, Vergi Konseyi, Ankara 2007,http://www.vergikonseyi.org.tr/calismalar .php ?detay = 349fdc592c7a46 8853 22e24fd1aef612

DOĞANYİĞİT, Sadettin; "Vergi Kayıp ve Kaçağının Önlenmesinde Yeni Arayışlar: Mükellef Haklarının Korunması ve Mükelleflerin Vergiye Karşı Dirençlerinin Minimize Edilmesi", **E-Yaklaşım**, Haziran 2004, Sayı:11.

DOĞRUSÖZ, A. Bumin; "Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Açısından Vergi Hukuku Özel Hukuk İlişkilerine Bakış", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004.

DOĞRUSÖZ, Bumin; "Geçici Vergide Sorunlar", **Yaklaşım**, Ekim 2010, Sayı:214.

DOĞRUSÖZ, Bumin; "Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Açısından Vergi Hukuku Özel Hukuk İlişkilerine Bakış", **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya, 10-14 Mayıs 2004.

DÖNMEZ, Recai; "Yükümlü Hakları: Ortaya Çıkış Nedenleri ve Bir Kavramlaştırma Denemesi", **Yaklaşım**, Nisan 2004, Sayı:136.

DÖNMEZ, Recai; **Teoride ve Uygulamada Vergi Afları**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 1992.

DPT, **Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No: DPT: 2454 - ÖİK: 510, Temmuz 1996.

DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara 2001.

DPT; Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara 2007.

DURA, Cihan; "Kayıtdışı Ekonomi Kavramı, Sebep ve Etkileri, Ölçülmesi, Mücadele Yolları ve Türk Ekonomisindeki Yeri", **Maliye Dergisi**, Ocak-Nisan 1997.

DURAK, Gündoğan; "Asgari Geçim İndirimi", **Yaklaşım**, Temmuz 2007, Sayı:175.

Dünya Bankası Grubu-Türkiye İşbirliği: Ülke Programının Görünümü, Son Ekonomik ve Sektörel Gelişmeler, Ekim 2013, s.24. http://www.worldbank.org/

content/dam/Worldbank/document/eca/Turkey-Snapshot -tr.pdf (Erişim Tarihi:20.11. 2013)

EDİZDOĞAN, Nihat, **Kamu Maliyesi II**, Ekin Kitabevi, 5. Baskı, Bursa 2000.

EKESAN, Nur; Kayıtdışı Ekonomi, Nereye Kadar?, http://www.turktrade.org.tr /durum/durum _ocak_ 2006/nurekesan.html, (Erişim:29.03.2012)

EKİN Nusret; **Kayıt Dışı Ekonomi, Enformel İstihdam**, İTO Yayınları, Yayın No:1995-17, İstanbul 1995.

EMİL, M. Ferhat; YILMAZ, H. Hakan ve Caroline Van Rijckeghem. (2005). "Kamu Borcu Nasıl Oluştu, Bu Noktaya Nasıl Gelindi? Turkish Debt 1990-2002: How Did We Get Here?" TESEV Yayınları.

ENSTE, Dominic H. (2003); "Shadow Economy and Intitutional Change in Transition Countries" in Boyan Belev (ed.), **The Informal Economy in the EU Accession Countries**, Center for the Study of Democrasy, Sofia.

ENSTE, Dominic H.; SCHNEİDER Friedrich (1998); "Increasing Shadow Economies All Over the World-Fiction or Reality?", **IZA Discussion Paper**, No:26, December.

ER, Selami; "Mükellef Hakları ve Kamuda Faiz Uygulamaları", **Sayıştay Dergisi**, Nisan-Haziran 2011, Sayı:81.

ERDAĞ, Nevzat; **Kayıtdışı, Karapara, Yolsuzluk**, Cinius Yayınları, İstanbul 2007.

ERDEM, Metin; ŞENYÜZ, Doğan; TATLIOĞLU, İsmail; Kamu Maliyesi, Bursa: Ekin Yayınevi, İkinci Baskı, 1998.

EREN, Fikret; **Borçlar Hukuku, Genel Hükümler**, Gözden Geçirilmiş 8. Bası, İstanbul 2003.

EROL, Ahmet; "Mükellef Hakları ve Evrensel Değerler", **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi,** Mayıs 2011, Sayı:89.

EROL, Ahmet; "Vergi Usul Kanunu Kapsamında Kanıtlayıcı Belge Olarak Sadece Fatura Düzenlenmesi", **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Nisan 2012, Sayı:100.**

EROL, Ahmet; BAŞER, Ümit; "Vergi Yargısı", **Mükellefin Dergisi**, Haziran 2002, Sayı:114.

EROL, Hatice; "Sosyal Güvenlik Sistemini Yeniden Yapılandırırken Kayıt dışı İstihdamla Mücadele", **Sosyal Güvenlik Dünyası**, Ocak-Şubat 2007.

ESEN, Ahmet; "Yasa ile Vergi Kaçakçılığı olur mu Sizce? Ülkemizde Bal Gibi Oluyor İşte!.." **Maliye Postası**, Yıl: 18, Sayı:407, 15 Ağustos 1997.

EYİDEMİR, Hamza; “Vergisel Yaklaşım Açısından Kayıtdışı Ekonomiye Giriş-3”, **Maliye ve Sigorta Yorumları,** 1 Ekim 2002, Sayı:377.

EYİDEMİR, Hamza; ”Vergisel Yaklaşım Açısında Kayıtdışı Ekonomiye Giriş-2”, **Maliye ve Sigorta Yorumları,** Sayı:375, 1 Eylül 2002.

FALLAN, L. (1999); Gender, Exposure to Tax Knowledge and Attitudes Toward Taxation: An Experimental Approach, Journal of Business Ethics, No:18.

FEİGE, E. L.; “How Big is the Irregular Economy?” Challenge 22, 1979.

FEİGE, Edgar L.; "The Meaning and Measurement of the Underground Economy", The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion, Edgar L. Feige (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

FIRAT, Meral; “Türk Vergi Sisteminin Etkinlik ve Adalet Açısından Değerlendirilmesi”, **Vergi Sorunları**, Nisan 2013, Sayı:295.

FIRAT, Meral; “Kayıtdışı Ekonominin Vergisel Boyutu”, **Vergi Sorunları**, Haziran 2010, Sayı:261.

FİCHTENBAUM R.; “The Productivity Slowdown and the Underground Economy”, Quarterly Journal of Business and Economies, 28(3), 1989.

FİL, Mehmet; “Vergi İncelemelerinde Getirilen Süre Sınırlandırmasının Olumsuz Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **E-Yaklaşım,** Nisan 2012, Sayı:232.

FUDENBERG Drew; TIROLE Jean (1991); Game Theory, Cambridge, MIT Press.

GAYGISIZ, Hüseyin; “Basit Usulde Mükellefiyetliğin Analizi”, **E- Yaklaşım**, Ağustos 2006, Sayı: 37.

Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, **Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)** Yayın No: 87, Ankara, 2009.

Gelir İdaresi Başkanlığı; **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013)**, Ankara 2011.

GENÇYÜREK, Levent; “Basit Usulde Vergileme ve Ortaya Çıkan Olumsuz Tablo”, **Süryay Diyalog Dergisi,** Eylül 2005, Sayı:2009.

GERÇEK, Adnan; “Gelir İdaresi ve Vergi Denetiminin Yeniden Yapılandırılması: Dünü, Bugünü ve Yarını”, **Vergi Sorunları**, Kasım 2009, Sayı:254, Özel Ek.

GILES, David; “Modelling The Hidden Economy and The Tax-gap in New Zealand”, Econometrics Working Paper EWP 9810, 1998.

GİB, **Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Türleri ve Kodları**, www.gib.gov.tr

GİB, Mükellef Hizmetleri Temel Teknikleri, Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No: 40, Ankara 2007.

GİB; Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010), Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayın No: 87, Ankara 2009.

GİLES David (1996); The Hidden Economy and Tax- Evasion Prosecutions in New Zealand, Department of Economics. University of Victoria.

GÖK, A.Kerim; "Vergi Direncinin Gelişimi", **Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Yıl:2007, Cilt:XXII, Sayı:1.

GÖKBUNAR, Ali Rıza, (1995), "Kayıt Dışı Ekonominin Vergilendirilmesine Yönelik Önlemler", **Maliye Yazıları,** Sayı: 47.

GÖKBUNAR Ali Rıza; "Türk Vergi Sisteminin Yapısal Sorunları ve Çözüm Önerileri", **CBÜ, İİBF Yönetim ve Ekonomi**, Yıl:1996, Sayı:2.

GÖKBUNAR, Ali Rıza; "Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme", **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi,** Yıl:1998, Sayı:4.

GÖKBUNAR, Ali Rıza; **Türk Vergi Sisteminde Reform Gereği**, DEÜ İİBF Maliye Bölümü Yayını, İzmir, 1997.

GUTTMANN, Peter M.; (1977), "The Subterranean Economy", Financial Analyst Journal, Vol. 34 (1), November-December.

GÜÇLÜ, Fırat Coşkun; "Vergi İadesi Uygulamasından En Az Geçim İndirimine Geçiş", **E-Yaklaşım**, Eylül 2007, Sayı:50.

GÜÇLÜ, Süleyman; "Veraset ve İntikal Vergisi Uygulamasında Ticari Sermayenin Tespiti", **Vergi Sorunları,** Eylül 2007, Sayı:228.

GÜÇLÜ, Süleyman; "Vergi Oranlarında İndirime Gidilmesinin Meydana Getirebileceği Etkiler", **Yaklaşım**, Ekim 2003, Sayı:130.

GÜLOĞLU, Tuncay;"Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış", 2005, s.19, "The Reality of Informal Employment in Turkey" (2005), *Visiting Fellow Working Papers*, Paper 9. http://digitalcommons.ilr. cornell.edu/intlvf/9.

GÜMÜŞ, Erhan; "Defter, Kayıt ve Belgeler Çerçevesinde Yapılan Vergi Denetiminde Karşılaşılan Sorunlar", http://www.e-akademi.org/makaleler/egumus-1.htm.

GÜMÜŞ, Erhan; "Vergi Hukukunda Bilgi Toplama ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemedeki Rolü", **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi**, Mayıs 2013, Sayı:113.

GÜMÜŞ, Erhan; BİLGE, Semih; "5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda Yer Alan Vergi Güvenlik Müesseseleri ve Gereklilikleri", **Vergi Sorunları**, Aralık 2006, Sayı:219.

GÜNAY, Fehmi; "Maliye Bakanlığı Vergi Konseyinin Gelir Vergisi Sistemine İlişkin Yenilik Önerileri", **Vergi Sorunları**, Kasım 2008, Sayı:242.

GÜNDEŞLİ, Ersan; "Vergi Hukukunda Yoklama ve Vergi Tabanının Genişlemesi", **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi,** Mayıs 2005, Sayı:17.

GÜNEŞ, Gülsen; **Verginin Yasallığı İlkesi**, İstanbul, Oniki Levha Yayınları, Mart 2008.

GÜNGÖR, Şükrü; "Tüm Yönleriyle Re'sen Vergi Tarhı", **E-Yaklaşım**, Eylül 2010, Sayı:213.

GËRXHANİ, Klarita; "Informal Sector in developed and Less Developed Countries: A Literature Survey", www.sigov.si/zmar/conference/97-99/gerxhani.pdf.

HARDING, P.; JENKINS R.; **The Myth of the Hidden Economy**, Milton Keynes, PI, Open University Pres, 2001.

HEREKMAN, Aykut; **Kamu Maliyesi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1989.

HUD; **Beyanname Düzenleme Kılavuzu**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, İstanbul 2010 ve 2011.

ILGIN, Yılmaz; "Kayıtdışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'de Durum", **DPT Planlama Dergisi,** Özel Sayı, 2002.

ILGIN, Yılmaz; **Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları,** DPT Yayın No:2492, Nisan 1999.

IŞIK, Nihat, ACAR, Mustafa;"Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme,"**Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:21, Temmuz-Aralık 2003.

İPEK, Selçuk; KAYNAR, İlknur; "Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları",**Maliye Dergisi**, Sayı:157, Temmuz-Aralık 2009.

İSMMMO, **2011 Yılı Faaliyet Raporu,** Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Komitesi.

İstanbul Ticaret Odası, **Avrupa Birliğinde Kayıtdışı Faaliyetlerin Kontrolü ve Denetimi**, İTO Yayın No:2002-14, İstanbul 2002.

İstanbul YMM Odası, **Banka ve Sigorta Muameleleri (BSMV) Matrahında Lehe Kalan Para,** http://www.istanbulymmo.org.tr/dosya/MaliPlatform/2007_07.%20banka%20ve%20Matrah%C4%B1nda%20Lehe%20Kalan%20Para.pdf(Erişim,13.02.2012).

İTO; **Türk Vergi Gelirlerini Arttırma Yolları, Alternatif ve Beklentiler**, Yayın No:1989-15, İstanbul 1989.

KACAPYR Elia (1998); "Notes from Underground", **American Demographics**,Vol.20, No:1.

KAÇAR, Hamza; "Karaparanın Ekonomik ve Ticari Hayata Etkisi Nedir? Nasıl Mücadele Edilmelidir?" **Mükellefin Dergisi**, Eylül 2003, Sayı:129.

KAHRİMAN, Hamza; "Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabeti, Vergisel Teşvikler ve Teşviklerin Etkinliği", Vergi ve Teşviklerin Ülkeye Kazandırılması Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi, YASED İnceleme Yarışması VII, 2007.

KALÇA, Adem; "Elektronik Devletler Sürecinde Kayıtdışı Ekonomi Gerçeği", **Birikim**, Ağustos 2000, Sayı:136.

KALMIŞ, Halis; YILMAZ, Burcu; "Vergi Kayıp Ve Kaçaklarını Önlemede Bir Çözüm Önerisi: Servetlerin Beyanı ve İzlenmesi", **E-Yaklaşım**, Haziran 2004, Sayı:11.

KARAASLAN, Ahmet; "Arz Yönlü İktisat, Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı:2, Haziran 1999.

KARABACAK, Yakup; "Türk Vergi Kanunlarının Karmaşıklık Düzeyinin Ölçümü Üzerine Bir Deneme", **Maliye Dergisi**, Temmuz-Aralık 2013, Sayı:165.

KARACA, Yüksel; "Türk Vergi Sisteminin Yapısal Sorunları ve Emek Piyasasında Vergi Yükü: Sosyal Sigorta Katkı Payları Mı? Gelir Vergisi Mi?", **Yaklaşım**, Kasım 2002, Sayı:119.

KARACA, Yüksel; "Türkiye'de İstihdam Üzerindeki Vergi Yükü", http://www. geocities.ws/ ceteris_tr2/y_karaca.doc

KARAGÜL, Mehmet; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin İncelenmesi", **Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yönetim ve Ekonomi Dergisi,** Yıl:1997, Sayı:3.

KARAKOÇ, Yusuf; "Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları (Düzenleme-Uygulama-Yargılama)," 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004.

KARAMAN, Fazıl; "Ekonomik ve Sosyal Boyutla Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi", **Yeni Türkiye**, Cilt:5, Sayı:27, Mayıs-Haziran 1999.

KARYAĞDI, Nazmi; "Türkiye'de Gelir Vergisi Reformunun Gerekliliği", **Vergi Dünyası,** Temmuz 2011, Sayı:359.

KAYA, Fatih; "Geçici Vergi Uygulaması ve Dönem Sonu İşlemleri", **Vergi Dünyası**, Aralık 2009, Sayı:340, s.198.

KAYA, Fatih; "Gayrimenkul Rantlarının Vergilendirilmesi", **Vergi Dünyası**, Eylül 2011, Sayı:361.

KAYA, Muammer; "Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı İstihdam", http://turk.internet.com, 3.10.2002, (Erişim: 13.10.2011).

KAYNAK, Harun; "Geçici Vergi Uygulamalarında Anayasaya Aykırılık", **Vergi Dünyası**, Temmuz 2002, Sayı:251.

KAYNAK, Muhteşem; **Büyüme Teorileri**, Gazi Üniversitesi, Ankara 1988.

KAZICI, Sami; "Vergi Kaçakçılığına Teorik Yaklaşım, Türkiye'de Vergi Denetimi ve Vergi İstihbarat Arşivi Uygulaması", **Vergi Dünyası**, Ekim 1993, Sayı:146.

KELLNER, Martin; "Tax Amnesty 2004/2005- an Appropriate Revenue Tool?", *German Law Journal*, v. 5, no 4, 2004.

KILDİŞ, Yusuf (2000a); "Kayıtdışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2.

KILDİŞ, Yusuf (2000b); "Kayıtdışı Ekonomi ve Etkileri-I", **Vergi Sorunları**, Cilt:23, Sayı:144, Eylül 2000.

KILDİŞ, Yusuf; "Basit Usulde Vergilendirme ve Ortaya Çıkan Bazı Sorunlar", **E-Yaklaşım**, Şubat 2010, Sayı:206.

KILIÇ, Coşkun; "Basit Usulde Vergilendirme, Karşılaşılabilecek Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Vergi Dünyası**, Şubat 1999, Sayı:210.

KILIÇ, Ebru; "Elektronik Ticaret (E-Ticaret) ve Vergileme", **Vergi Sorunları**, Haziran 2012; Sayı:285

KILIÇASLAN, Harun; "Veraset Vergisini Kaldırmak: Kayıt Dışı Ekonomi Bağlamında Bir Değerlendirme ve Yeni Bir Düzenleme Önerisi", **Maliye Dergisi**, Temmuz-Aralık 2011, Sayı:161.

KILIÇBAY, Ahmet (1993);**Değişen Dünyada Türk Ekonomisi,** İstanbul 1993.

KILIÇDAROĞLU, Kemal; Kayıtdışı Ekonomi ve Bürokrasi, **Vergi Dünyası,** Haziran 1997, Sayı:190.

KIRBAŞ, Sadık; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi, Yolsuzluk, Siyasetin Finansmanı**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2012.

KIRBAŞ Sadık; **Vergi Hukuku**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006.

KIRKULAK Berna; “Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Vergilendirilmesi”, **Vergi Sorunları**, Eylül 1999, Sayı:132.

KIZILOT Şükrü; ÇOMAKLI Şafak E.; “Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi”, **19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2004.

KOBAN Emine (1998); "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü", [http://www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/koban/koban2.htm] (Erişim:12.03.2011.).

KOBAN, Emine; “Vergi Reformları ve Türk Vergi Sisteminde Reformların Genel Bir Değerlendirilmesi”, **U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.17, S.1-2. (1997- 1998).

KOYUTÜRK, Serdar; **Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Boyutu**, Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanları Kurulu, Ankara 2005.

KULU, M. Bahattin; “AB’de KDV Oranlarına İlişkin Düzenlemeler ve KDV Oranlarımızın Bu Prensipler Bağlamında İrdelenmesi”, **Vergi Dünyası,** Mart 2002, Sayı:247.

KÜÇÜK, Sema; “Motorlu Taşıtlar Vergi Tarifesi Nasıl Olmalı?” **Yaklaşım**, Ocak 2011, Sayı:217.

KÜÇÜK, Şaban ; “Türk Vergi İdaresinin Sorunları”, **E-Yaklaşım,** Nisan 2012.

KÜÇÜK, Şaban; “Türk Vergi Ceza Sisteminin Caydırıcılık Sorunu-I”, **Yaklaşım**, Ağustos 2011, Sayı:224.

KÜÇÜKKAYA, Mehmet; “Uzlaşma Kurumu ve Verginin Yasallığı İlkesi”, **Legal Mali Hukuk,** Mart 2011, Sayı:75.

KÜÇÜKKOCAOĞLU, Güray; “Türkiye’deki Yolsuzluklar, Kayıt Dışı Ekonomi, Karapara ve Aklanması, Uluslararası Rüşvet, Word Dosyası”, www.baskent.edu.tr /~gurayk, 2005.

KÜÇÜKKOCAOĞLU, Güray (2004); “Yolsuzluk”, www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma1.doc, (Erişim Tarihi: 01.05.2011).

MAÇ, Mehmet; **Katma Değer Vergisi Uygulaması**, Denet Yayıncılık, İstanbul 1998.

MALİK, Arun S.; SCHWAB Robert M.; “The Economics of Tax Amnesties” **Journal of Public Economics**, 46, 1991.

Maliye Bakanlığı, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, **2013 Yılı Genel Çalışma Planı**, Ankara 2013.

Maliye Bakanlığı, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, **2014 Yılı Genel Çalışma Planı**, Ankara 2014.

MCCROHAN, Kevin F.; SMITH James D., "A Consumer Expenditure Approach to Estimating the Size of the Underground Economy", Journal of Marketing, Vol:50, No:2, April 1986.

MERTER, Mehmet Emin; ACAR, İbrahim Attila; ARSLAN, Enver; "Türk Vergi Sisteminde KDV Uygulaması ve Etkinliğinin Analizi", **Maliye Dergisi**, Temmuz-Aralık 2007, Sayı:153.

MIZIRAK, Zekeriya, "Kayıtdışı Ekonomi ve Etkileri", (1997) **Akid Bülteni**, Yıl:4, Sayı:10-11-12, Yıl:1996-1997.

MUTER, Naci B.; SAKINÇ, Süreyya; ÇELEBİ, A. Kemal;**Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması, Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması**, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Manisa 1993.

MUTLUER, M. Kamil; **Vergi Genel Hukuku,** Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

NOVOSELETSKY Edward; "The Shadow Economy in Ukraine", The University of Kyiv Mohyla Academy, Master Of Arts in Economics, 1999, www.kse.org.ua /uploads/file/library/1999/ Novoseletsky.pdf (Erişim Tarihi:13.04.2011).

ODAK, Sabri; "Götürü Gider Uygulaması", **Vergi Dünyası**, Haziran 2001, Sayı:238.

ODYAKMAZ, Zehra; T**ürk İdari Yargılama Usulünde Kararlara Karşı Başvuru Yolları,** Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1993.

OĞUZMAN, Kemal; Turgut ÖZ; **Borçlar Hukuku, Genel Hükümler**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Baskı, İstanbul 2000.

OKTAR, S. Ateş; **Vergi Hukuku**, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 2008.

ORHANER, Emine, **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2000.

ORTAÇ, Fevzi Rifat, "Vergilendirilebilir Kavramı, Geliri Belirleyen Teoriler ve Türk Gelir Vergisinde Yer Alan Gelir Tanımlaması", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:2, Yıl:1999.

OWENS J. (2002); Taxation in a Global Environment, The OECD Observer, No:230.

OYAN, Oğuz; **Türkiye Ekonomisi**, İmaj Yayıncılık, Ankara 1998.

OZANSOY, Ahmet;6111 Sayılı Kanun'a Göre Matrah Artırımı, **Yaklaşım**, Nisan 2011.

ÖĞÜNÇ, Fethi; YILMAZ, Gökhan (2000); "Estimating the Underground Economy in Turkey", **The Central Bank of the Republic Of Turkey,** Discussion Paper, September.

ÖNCEL, Mualla; KUMRULU, Ahmet; ÇAĞAN, Nami**; Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013.

ÖNCEL, Yenal; "Gelir Vergisinde Vergi Güvenlik Önlemlerinin Değerlendirilmesi" **İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları,** 39. Seri, 2001.

ÖNDER, İzzettin; "Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme", **İ.Ü.SBF Dergisi**, No:23-24, Ekim 2000-Mart 2001. [http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/Turkce/Dergi/Sayı %2023 24/19htm] (Erişim:12.03.2011).

ÖNDER, Merve; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslar Arası Uygulamalar Işığında Çözüm Öneriler**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara 2012.

ÖZ, Ersan; KARAKURT Birol; "Türk Gelir İdaresinde Yeniden Yapılanma ve Gelinen Nokta", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar 2007, Cilt: 44, Sayı:510.

ÖZÇELİK, Özer; ÖZCAN Emre; **"Kayıtdışı Ekonominin Sebepleri, Etkileri, Ölçümü ve Türkiye Örneği"** içinde Süleyman Aydın (ed.) ***Yolsuzluk –Nedenleri, Etkileri, Çözüm Yolları***-, Ankara: Turhan Kitabevi:165–196.

ÖZÇELİK, Özer; YAŞAR, Ercan; "Kayıtdışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler", **Mali Çözüm**, Ocak-Şubat-Mart 2006, Sayı:74.

ÖZDEMİR, Serkan; "E-Ticaretin Vergilendirilmesinde Yaşanan Sorun "Vergilendirme Yetkisi" **Vergi Sorunları**, Şubat 2013; Sayı:293.

ÖZDEN, Kenan (2007); Gelişmekte Olan Ülkelerde İkili Muhasebe Olgusu: Nedenleri, Sakıncaları ve Aşılması İçin Öneriler, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol.9/10, s.361. http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/9-10/18.pdf , (Erişim Tarihi:18.04.2011.).

ÖZEL, Salih; **"**Götürü Gider", **Yaklaşım**, Ağustos 2007, Sayı:176.

ÖZEL, Salih; "Kayıtdışı Ekonomi Kavramı Sorunları ve Çözümleri", **Yaklaşım**, Kasım 1998, Sayı:71,

ÖZEL, Salih; "Türk Vergi Sisteminin Genel Değerlendirilmesi ve Son Değişiklikler", **Mali Çözüm,** Nisan-Mayıs-Haziran 2000, Sayı:51.archive.ismmmo.org.tr/docs/.../06 %20-%2051%20SALİH%20 ÖZEL.doc (Erişim Tarihi:06.10.2012)

ÖZSOYLU Ahmet Fazıl; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi**, Bağlam Yayınları, Ankara 1996.

ÖZTÜRK, Nadir; "MTV Uygulamasına Bakış: Aracın Satış ve Devrinden Sonraki Vergi ve Trafik Para Cezalarından Eski Sahibinin Sorumlu Tutulması", **Yaklaşım,** Ocak 2011, Sayı:217.

ÖZYER, Mehmet Ali; "Katma Değer Vergisi Oranı Düşen Mal ve Hizmetlerin Fiyatı Da Düşer Mi?", **Vergi Dünyası**, Şubat 2008, Sayı:318.

ÖZYER, Mehmet Ali; "Mali Milat", **Vergi Dünyası**, Ekim 1998, Sayı:206.

PALDA Filip; "Evasive Ability and the Efficiency Cost of the Underground Economy", **The Canadian Journal of Economics**, Vol:31, No:5, November 1998.

PEDÜK, Türkben; "Rasyonel Bir Vergi Sisteminin Anlamı ve Kriterleri", **Yaklaşım**, Haziran 2003, Sayı:126.

PEHLİVAN, Osman; "Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkisi", **Vergi Dünyası**, Ocak 1993, Sayı:137.

PEHLİVAN, Osman; **Kamu Maliyesi,** Derya Kitabevi, Trabzon 2004.

PEHLİVAN, Osman; ÖZ Ersan; "Türkiye'de Vergi Tabanının Genişletilmesi Sorunu", **Vergi Sorunları**, Kasım 2000, Sayı:146.

PINAR, Abuzer; "Vergileri Kim Ödüyor ve Kamu Harcamalarından Kimler Yararlanıyor?", Kasım 2004, http://www.tesev.org.tr/rapor_kasim2004.pdf (Erişim: 5.4.2011).

PROKHOROV, Artem; (2001a) The World unobserved economy: defınition, measurement, and optimality considerations, http://www.msu.edu/~prohorov/a.pdf. [Accessed :13.02.2011].

RATNER, Shanna (2000); "The Informal Economy in Rural Community Economic Development", p.3, www.rural.org/publications/reports.html.

RICHUPAN Somchai; "Measuring Tax Evasion, A Brief Description of the Major Techniques", **Finance and Development,** December 1984, Vol. 21, No:4.

SABAN, Nihal; Türk Yargı Sisteminin Etkinliği Araştırma Projesi Vergi Yargısının Etkinliği Araştırma Raporu, TESEV Yayınları 10.

SAĞLAM, Metin; "Vergi Algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma:İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci", **Sosyoekonomi**, Ocak-Haziran 2013, 2013-1/130116.

SARAÇ, Osman; "BSMV'nin Kaldırılması", **Yaklaşım**, Eylül 2005, Sayı:153.

SARIASLAN, Osman; "Küreselleşmenin Temel Türk Vergi Kanunlarına Etkileri", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Nisan 2010, Sayı:1.

SARILI, Mustafa Ali; "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:41, 2002.

SAVAŞAN, Fatih, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri", **Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Yolları,** 19. Türkiye Maliye Sempozyumu,10-14 Mayıs 2004, Uludağ Ünv., İİBF, Maliye Bölümü, 2004.

SAVAŞAN, Fatih; "Kayıtdışı Ekonomi ve Kalkınma" içinde Muhsin Kar ve Sami Taban (editörler), **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü**, Ekin Kitabevi, Bursa 2005.

SAVAŞAN, Fatih; ODABAŞ, Hakkı (2005); "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 5, Sayı 10.

SAVAŞAN, Fatih; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı**, SETAV, Mart 2011.

SAVAŞAN, Fatih; Vergi Afları: Teori ve Türkiye Uygulamaları ("Vergi Barışı" Uygulama Sonuçları), Afyon Kocatepe Üniversitesi, **İİBF Dergisi** (C.VIII ,S.1, 2006).

SAYGILI, Şeref; CİHAN, Cengiz; YURTOĞLU, Hasan; **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000,** DPT, Yayın No: DPT. 2665, Ankara 2002.

SAYGILIOĞLU, Nevzat; "Ülkemizde Vergi Kayıplarının Boyutu ve Ölçülebilirliği", **Vergi Dünyası**, Sayı:107.

SCHNEIDER F.; KLINGLMAİR R. (2004); "Shadow Economies Around the World: What Do We Know?", IZA Discussion Paper No. 1043.

SCHNEIDER Friedrich; CHAUDHURI Kausik; CHATTERJEE Sumana (2003); "The Size and Development of the Indian Shadow Economy and a Comparison with other 18 Asian Countries: An Empirical Investigation", Johannes Kepler University, Working Paper No. 0302, Linz, Austria.

SCHNEIDER Friedrich; ENSTE Dominic H. (2000); "Shadow Economies: Size, Causes and Consequences", **Journal of Economic Literature**, Vol.38, March.

SCHNIEDER Friedrich (2002); "Size And Measurement of The Informal Economy In 110 Countries Around The World", Australian Tax Centre Çalıştayında sunulan çalışma, ANU, Canberra, Australia.

SELEK, Seha; GÖNEN, Seçkin; "Türk Vergi Sistemi Açısından Elektronik Ticaret İşlemlerinin Vergilendirilmesi", **E-Yaklaşım**, Haziran 2005, Sayı:23.

SELEN, Ufuk; ÖZEN, Ercan; "Türkiye'de Hisse Senedi Gelirlerinde Vergi İstisna Uygulaması: Amaç ve Sonuçlar Açısından Bir Değerlendirme", **Maliye Dergisi**, Temmuz -Aralık 2011, Sayı:161.

SEYİDOĞLU, Halil; **Ekonomik Terimler**, İstanbul: Güzem Yay, 1992.

SHINDER Latham; "Zimbabwe's Informal Sector", **Montly Laber Review**, March 1998.

SİVEREKLİ DEMİRCAN, Esra; "Türkiye'de Vergi Politikalarının Siyasi Analizi: Siyasi Değişimin Vergi Kayıp ve Kaçaklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme", **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2004.

SONSUZOĞLU, Elif; **Ödeme Gücüne Göre Vergileme İlkesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. SBE, 1997.

SONSUZOĞLU, Elif; "Ayırma İlkesinin Adı Mı Değişti; Asgari Geçim İndirimi", **Yaklaşım**, Nisan 2008, Sayı:184.

SONSUZOĞLU, Elif; "Veraset ve İntikal Vergisinin Kaldırılması Üzerine Düşünceler", **Yaklaşım**, Mayıs 2009, Sayı:197.

SOULE George; ANTELL Gerson; Herkes İçin Ekonomi, 3.Baskı, Çeviren: Nejat MUALLİMOĞLU, Avcıol Basım-Yayın, Kasım-1996.

STELLA Peter; "An Economic Analysis of Tax Amnesties", **Journal of Public Economics**, 46, 1991.

STIGLITZ, Joseph E., **Kamu Kesimi Ekonomisi**, Çeviren: BATIREL Ömer Faruk, 2. Baskı, Marmara Üniversitesi Yayını, Yayın No:549, İİBF. Yayın No:396, İstanbul 1994.

SUGÖZÜ, İbrahim Halil; **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.

SUGÖZÜ, İbrahim Halil; "Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği)", SÜ İİBF **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:13 Yıl:10, Sayı:19, Nisan 2010.

ŞEKER, Sakıp; "Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı, Nedenleri ve Etkileri", **Yaklaşım**, Ocak 1995, Sayı:25.

ŞENER, Abdüllatif; "Verginin Önemi, Vergi Bilincinin Topluma Yayılması ve Vergilerle İlgili Son Düzenlemeler", **Yaklaşım**, Nisan 1997, Sayı:52.

ŞENER, Orhan; **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi,** Beta Basım Yayım, İstanbul 2006.

ŞENGÜL, Selami; **Bir Hurafe Kayıtdışı Ekonomi**, İmaj Yayınevi, 1997, Ankara.

ŞENOL, Tayfun; "KDV Uygulamasında Nereye Geldik?", **EBSO Haber Dergisi,** Haziran 2007.

ŞENYÜZ, Doğan; **Vergilemede Yükümlü Psikolojisi,** Ekin Kitabevi, Bursa 1995.

ŞİN, Sevil; **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Vergi Yapısı, Denetimi ve İdari İşlemlerde Mükellef Hakları,** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2005-17, 2005.

Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu ve Türkiye Bankalar Birliği, **Karaparanın Aklanması Suçu İle Mücadele ve Bankaların Yükümlülükleri,** TBB Yayınları, Yayın No:235 Aralık 2003.

TANDIRCIOĞLU ŞİMŞEK, Ayşegül; **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi**, DPT Yayın No:2661, Ankara 2002.

TANZI, Vito (1983); "The Underground Eonomy in the United States: Annual Estimates 1930-80," **IMF Staff Papers,** 30.

TANZI, Vito; Parthasarthi SHOME; "A Primer on Tax Evasion", International Monetary Fund Staff Papers, 1993, Vol:40, No:4.

TANZI, Vito (1984); "Yeraltı Ekonomisi" çev. AÇIKALIN Mustafa, **Maliye Dergisi**, Sayı:70, Temmuz–Ağustos.

TANZI, Vito; "Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy", **The Economic Journal**, Vol: 109, No: 456 (June 1999).

TARAKÇI, Hızır; "Vergi Sistemimiz Enflasyonist Bir Ortamda Firmaların Özsermayelerini Artırmalarını Teşvik Etmeli midir?", **Vergi Dünyası**, Kasım 1993, Sayı:147.

TARHAN, R. Bülent; ÜNLÜ Ufuk; "Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Stratejisi", Başbakanlık Teftiş Kurulu.

TAŞ, Metin; **Türk Vergi Sistemi Üzerine Bir İnceleme**, Ekin Kitabevi, Bursa 1992.

TAŞÇI, Kenan; "Türkiye ve AB Ülkelerinde Vergi Denetim Uygulamalarının Ekonomik Etkileri ve Değerlendirilmesi", **Turgut Özal Uluslar arası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1, Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı**, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

TAŞDELEN, Aziz; "Vergisel Açıdan Nakit Tahsilat ve Ödemenin Belgelendirilmesi Ödevi", **AÜHFD**, C. 53, Sayı:2, Yıl:2004.

TDK, Bilişim Terimleri Sözlüğü, www.tdk.gov.tr.

TEKBAŞ, Abdullah; **Vergi Kanunlarının Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi: Türkiye Değerlendirmesi,** Ankara 2009, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2009/396.

TEKİN, Fazıl; **Artan Oranlılık ve Türk Gelir Vergi Sistemindeki Uygulaması,** Eskişehir,1978, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Yayın No: No:192/122.

TEKİN, Selçuk; "Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Denetimi", **Vergi Sorunları**, Ekim 2003, Sayı:181.

TEKİNAY, Selahattin Sulhi; AKMAN, Sermet; BURCUOĞLU, Haluk; ALTOP, Atilla; Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7.Baskı, İstanbul 1993.

TEMEL, Adil; ŞİMŞEK, Ayşegül; YAZICI, Kuddusi; **Kayıtdışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü**, DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994.

TEMEL, Adil; ŞİMŞEK, Ayşegül; YAZICI, Kuddusi (1994); "Kayıt Dışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü", **İşletme ve Finans,** Sayı: 104, Kasım, 11-12.

TİSK (2011) (Türkiye İşveren Sendikası Konfederasyonu Verilerinden hazırlanmıştır). http://www.tisk.org.tr/ yayinlar. asp ?sbj= ana&ana_id=94 (Erişim Tarihi: 13.09.2011).

TİSK, **Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları**, TİSK Yayınları, Ankara 2001.

TİSK; **Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Ekonomik Kriz**, TİSK Yayınları, Yayın No:215, Ankara 2002.

TOBB; **Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, TOBB Yayını, Ankara 2002.

TOKAÇ, Gökhan; "Elektronik Ticarette Vergilendirme ve E-Ticaretin Türk Vergi Hukuku açısından Değerlendirilmesi", Bilgili Bağımsız Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş.http://www.bilgilidenetim.com/elektronik-ticarette-vergilendirme-ve-e-ticaretin-turk-vergi-hukuku-acisindan-degerlendirilmesi.html(Erişim Tarihi: 14.01. 2014).

TOPTAŞ, Ülker; **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri,** TES-AR Yayınları, Ankara 1998.

TOSUNER, Mehmet; "Vergi Kayıp ve Kaçakları Sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler", **Vergi Sorunları**, Ekim 1995, Sayı:85.

TOSYÖV; **Yuvarlak Masa Toplantıları 3: KOBİ'ler ve Kayıtdışı Ekonomi**, Ankara, Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı (TOSYÖV), 1994.

TUAY, Elif; GÜVENÇ, İnci; **Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı,** Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No: 51, Ankara 2007.

TUĞAY, Osman; BAŞGÜL, Nermin; "Vergi İadesinin Kaldırılmasının Olası Etkileri ve Bir Araştırma", **Vergi Dünyası**, Eylül 2008, Sayı:325.

TUNCER, Selahattin; Vergi Ve Usul Yasalarının Yeniden Yazılması Yarım Kaldı, **Yaklaşım**, Eylül 2007, Sayı:177.

TUNCER, Selahattin; "Bazı Temel Vergi ve Usul Kanunları Yeniden Yazılmalı", **Yaklaşım**, Haziran 2004, Sayı:138.

TUNÇ, Mehmet; "Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri", Ankara 2007.

TURHAN, Salih; **Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1998.

TÜİK, Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2011; Haber Bülteni, Sayı:13146,Tarih:19.10.2012.http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id= 13146.

TÜRKAY, İmdat; "Vergi Kayıp ve Kaçağının İhbarı", **Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi**, Temmuz 2012, Sayı:103.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, **Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı İstihdam Sorunu**, İstanbul, Şubat 2001.

Türkiye V. Vergi Kongresi: 28-29 Nisan 2000, İstanbul Yüksek Ticaret ve Marmara Ünv. İkt. İd. Bil. Fak. Mezunları Derneği, Ofset Yayıncılık, İstanbul 2001.

TÜSİAD, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme** (AB Yolunda Değerlendirme ve Çözüm Önerileri), TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:8, Yayın No: TÜSİAD-T/2007-01/428,İstanbul 2006.

TÜSİAD, **Türkiye'de Yeniden Yapılanma Arayışları Seçilmiş Sektör,/Kurum Politika Örnekleri,** TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:2, Haziran 2005, Yayın No: TÜSİAD-T/2005-06/399.

UÇAK, Cemalettin; "Vergilendirme Psikolojisi", **Vergi Dünyası**, Mayıs 1997, Sayı:189.

ULUSOY, Ahmet; KARAKURT, Birol; "Vergi İndiriminin Ekonomik Etkileri", **Vergi Dünyası**, Ekim 2002, Sayı:254,

US, Vuslat; **Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 2004, Yayın No:2004/17.

UYANIK, Namık Kemal; **Bir Bölüm Finansal İşlemler ve Vergilendirilmeleri**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul 2001.

UYSAL, Mustafa; "Dünyadaki Eğilimler Işığında Vergi Politikalarımız", **Vergi Dünyası**, Haziran 2005, Sayı:286.

UZUNOĞLU, Nihat; "Sadece Vergi Denetimiyle Kayıt Dışılık Engellenemez", http://www.vergiportali.com/ (Erişim:12.04.2012).

ÜREN, Arsan; **Vergi Yükü Üzerine Bir İnceleme**, A.Ü.S.B.F.Yayınları, No:2641, Ankara1986.

ÜYÜMEZ, M. Erkan; "Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumu", **E-Yaklaşım**, Ağustos 2007, Sayı:49.

VDD, **Kamu Giderlerinin Finansmanı, Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Denetimi**, Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, Yayın No:14, Ankara 2007.

Vergi Konseyi, **Para ve Sermaye Piyasalarının Vergilendirilmesi**, Ankara 2004.

Vergi Konseyi; **Vergi Politikalarının Yeniden Yapılandırılması**, Ankara 2003

Vergi Konseyi; **Dolaysız Vergiler ve Otokontrol Araçları**, Ankara 2003.

Vergi Konseyi; **Kayıtlı Ekonomiye Geçişte Alınacak Tedbirlerin Alt Komisyonu Temel Çerçeve Metini**, Ankara 2003.

WALT, Dwuit Van Der; "Spotting Opportunities", **Finance Week**, 16th October 1998.

WIEGAND Bruce; Of the Books: A Theory and Critique of the Underground Economy, Newyork: General Hall Inc. 1992.

World Bank, "Doing Business 2011", http://www.doingbusiness.org/reports/doing-business/doing-business-2011.

YALAMA, Abdullah; ÇELİKKAYA, Ali; Oyun Teorisi Modeli İle Türkiye Açısından Optimum Vergi Oranı, Vergi Cezası ve Denetim İlişkisinin Belirlenmesi, ESOGÜ, SBE Dergisi, Haziran 2007, Cilt:8, Sayı:1.

YALÇIN, Hasan; BAŞER, Arif; "Türkiye'deki Mali Aflar ve Vergi Sistem Üzerine Etkileri", **Vergi Dünyası,** Sayı:173, Ocak 1996.

YARAŞIR, Sevinç; "Vergi Afları ve Türkiye'deki Vergi Aflarının Değerlendirilmesi", **Vergi Dünyası,** Mart 2013, Sayı:379.

YENİÇERİ, Harun; "Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma", 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, **Türkiye'de Vergi Kayıp Kaçakları, Önlenmesi Yolları**, 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2004.

YERELİ, Ahmet Burçin; KARADENİZ, Oğuz; **Kayıtdışı İstihdam**, Odak Yayınevi, Ankara 2004.

YEŞİLYURT, Hasan; "ÖTV ve KDV İle Vergicilik Oyununa Devam", **Yaklaşım**, Mart 2012, Sayı:231.

YETİM, Sedat; **Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, İstanbul 1999.

YILMAZ AKGÜL, Gülay; (1998); "Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybının Hesabı ile İlgili Yaklaşımlar ve Türkiye'de Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybı", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Özel Sayı** Cilt: XIV, Sayı: 1.

YILMAZ AKGÜL, Gülay; "Türkiye'de Gelir Vergisi Tarifesinde Meydana Gelen Değişikliklerin Vergilendirmede Adalet İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl:2006, Cilt: XXI, Sayı:1.

YILMAZ AKGÜL, Gülay; "Yeraltı Ekonomisi ve Vergi Kaybı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1996.

YILMAZ AKGÜL, Gülay; **Kayıt dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları**, İSMMMO Yayını, Yayın No:54, İstanbul 2006.

YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü,** Yetkin Yayınları, Ankara 2010.

YILMAZ, Elif; "Uzlaşma Müessesesinin Hukuki Niteliği ve Temel Vergilendirme İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. XIII, Y. 2009, Sayı:1-2.

YILMAZ, Kazım; "Vergi Sistemimiz Hakkında Bir Değerlendirme ve Öneriler", **Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi,** Yıl:17, Sayı:168.

YUMUŞAK, İbrahim;"Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi", **Vergi Dünyası Dergisi**, Nisan 1997, Sayı:188.

YÜCE, Mehmet; GERÇEK Adnan; "Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımını Belirleyen Faktörler İle İlgili Ampirik Bir Çalışma", **Sayıştay Dergisi**, Sayı:28, Ocak-Mart 1988.

YÜCEL, Mehmet; “Gecikme Faizi ve Gecikme Zammının Hukuki Mahiyeti, Uygulama Esasları ve Yüksek Gecikme Faizi/Gecikme Zammı Oranlarının Düşürülmesi Gerekliliği, http://www.bilgili denetim.com.

YÜCEL, Mehmet; “Özelge Uygulaması ya da Mükelleflerin İzahat Taleplerinin Cevaplandırılması”, **Diyalog Dergisi,** Ağustos 2011, Sayı:280.

YÜCEL, Mehmet; “Vergi Usul Kanunu ve Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun Hükümlerine Göre Anonim ve Limited Şirket Kanuni Temsilcileri ve Sorumlulukları”, **Mali Çözüm**, Mart-Nisan 2012, Sayı:110.

YÜCEL, Mehmet; “Vergide Zamanaşımını Önleme Uygulamasına Anayasal Fren: Takdir Komisyonuna Sevk Tarh Zamanaşımını Durdurmayacak ya da Vergi İnceleme Elemanlarını Bekleyen Uykusuz Geceler”, **Mali Çözüm**, Ocak-Şubat 2010, Sayı:97.

YÜCEL, Mehmet; “Vergilemede Adalet, Eşitlik, Ödeme Gücü ve Ayırma İlkeleri İle Ücret Gelirlerinin Vergilendirilmesine İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararının Bu İlkeler Açısından Değerlendirilmesi”, **E-Yaklaşım**, Ocak 2010, Sayı:205